

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**HARPUTLU NUSRET EFENDİ ŞERH-İ TÂ'İYYE-İ SÂ'İB-İ
TEBRÎZÎ (1^b-50^a TRANSKRİPSİYONLU METİN-
İNCELEME)**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Zeynep GÜMÜŞTAŞ**

**Danışman
Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA**

HAZİRAN 2025, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“Harputlu Nusret Efendi Şerh-i Tâ’iyye-i Sâ’ib-i Tebrîzî (1^b-50^a Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)” isimli **Yüksek Lisans**” tezim tarafımda incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Zeynep GÜMÜŞTAŞ

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı :Türk Dili ve Edebiyatı

Program Adı :Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı :Harputlu Nusret Efendi Şerh-i Tâ'iyye-i Sâ'ib-i
Tebrîzî (1^b-50^a Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 191 sayfalık kısmına ilişkin 18/06/2025 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı %6'dır.

Filtrelemeye tırnak içerisindeki alıntılar dâhil edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 18/06/2025

Danışman: Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA

Öğrenci: Zeynep GÜMÜŞTAŞ

KILAVUZA UYGUNLUK

“Harputlu Nusret Efendi Şerh-i Tâ’iyye-i Sâ’ib-i Tebrîzî (1^b-50^a Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)” başlıklı Yüksek Lisans Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Zeynep GÜMÜŞTAŞ

Danışman

Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA danışmanlığında **Zeynep GÜMÜŞTAŞ** tarafından hazırlanan “**Harputlu Nusret Efendi Şerh-i Tâ’iyye-i Sâ’ib-i Tebrîzî (1^b-50^a Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliği kabul edilmiştir.

18/06/2025

JÜRİ:

Danışman : **Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA** (imza)

Üye : **Doç. Dr. Erdoğan ULUDAĞ** (imza)

Üye : **Doç. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK** (imza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /..../2025 tarih vesayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /...../2025

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Şerh, Arapça kökenli bir kelime olup “açıklamak, genişletmek, ayrıntılandırmak” anlamlarına gelir. Edebiyat, fıkıh, hadis, felsefe ve kelam gibi birçok ilmî disiplinde yaygın olarak kullanılan bir metin türü olan şerhler bir metnin anlamını derinlemesine açıklamak, kavranmasını kolaylaştırmak ve metni farklı yönleriyle değerlendirmek amacıyla kaleme alınır. Özellikle kaynak dili Arapça ve Farsça olan eserlerin şerh edilmesine ihtiyaç duyulmasıyla edebî şerhler, Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olmuştur. Bu bağlamda şerh edilen Farsça eserlerden biri de Sâ’ib-i Tebrîzî *Dîvân*’ıdır. Başta Ebubekir Nusret Efendi olmak üzere eser, birçok şârih tarafında şerh edilmiştir.

Nusret Efendi, Sâ’ib-i Tebrîzî için üç ayrı şerh kaleme almıştır. Bunlardan ikisi elif ve tâ kafiyeli gazeller için yapılan şerhlerdir. Üçüncüsü ise Sâ’ib *Dîvânı*’ndaki farklı kafiye-lerden seçilen gazeller için yapılmış olan şerhtir.

Çalışmada, Ebubekir Nusret Efendi’nin Sâ’ib-i Tebrîzî *Dîvân*’ı şerhindeki tâ kafiyeli gazellerin tenkitli metin yoluyla incelenmesi amaçlanmıştır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 4223’te ve Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Böl. No. 714’te yer alan nüshaların esas alındığı çalışma ön söz, giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde şerh kavramının tanımı yapılarak Türk edebiyatındaki gelişimi ifade edilmiştir. Birinci bölümde Sâ’ib-i Tebrîzî’nin, ikinci bölümde ise Ebubekir Nusret Efendi’nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise nüshaların sebeb-i teşrih, imla hususiyetleri ve muhtevasına yer verilerek nüshalardaki alıntılar ve iktibaslar “Şerh Yöntemi” başlığı altında incelenmiştir. Nüsha tavsifi yapılarak eser, transkripsiyon alfabesiyle Latin harflerine aktarılmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışma sonucunda elde edilen bilgiler neticesinde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Eserin Latin harflerine aktarımı yapılırken tespit edilen hataları gidermek amacıyla metin tamiri yapılmış, yapılan eklemeler ve değişiklikler [] işareti içinde gösterilmiştir. Yapılan metin tamirlerinde “Ganjoor” isimli internet sitesindeki beyitlerin orijinal halinden yararlanılmıştır. Şerhin tamamı üzerine Elham Nikoosokhan Sedghi’nin doktora tezi bulunmaktadır (*Elham Nikoosokhan Sedghi, “Ebû Bekir Nusret Şerh-i Ba’z-ı Gazeliyat-ı Sâ’ib-i Tebrîzî (Te Harfî) İnceleme-Karşılaştırmalı Metin Sözlük” (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024)*). YÖK Tez veri tabanına

2025 mart ayında kaydedilen bu alışma, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hamidiye Bl. No. 1139 ve Topkapı Sarayı Kütüphanesi Hazine Bl. 685'teki nüshaların tamamını kapsamaktadır. Azami srenin açılmış olması nedeniyle tez konusu değiştirilememiş; ancak bu durum, şerhin çeşitli yönlerden ele alınmasına imkn tanımıştır.

Zeynep GüMüşTAş, Erzincan, 2025

TEŞEKKÜR

Tez yazma süreci boyunca bana destek ve yardımcı olan değerli danışmanım Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yine eğitim hayatım boyunca her zaman desteğini hissettiğim aileme ve sürecin her aşamasında bana güç veren kardeşim Tuğba GÜMÜŞTAŞ'a teşekkür ederim.

Zeynep GÜMÜŞTAŞ

**HARPUTLU NUSRET EFENDİ ŞERH-İ TÂ'İYYE-İ SÂ'İB-İ TEBRÎZÎ (1^b-50^a
TRANSKRİPSİYONLU METİN-İNCELEME)**

Zeynep GÜMÜŞTAŞ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2025

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA

ÖZET

Şerh geleneği, klasik Türk edebiyatı metinlerinin içerisinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle Arap ve Fars dilindeki eserler şerhler için kaynak dil haline gelmiştir. Bu dillerdeki eserlerin anlaşılması, açıklanması ve yorumlanması ihtiyacından şerh geleneği doğmuştur. Sebk-i Hindî akımının önemli temsilcilerinden biri olan Sâ'ib-i Tebrîzî, hayal gücü, imge ve kapalı anlatımla kaleme aldığı şiirleriyle *Dîvân*'ı şârihler tarafından çoğunlukla şerh edilmeye ihtiyaç duyulan eserlerden biri olmuştur. Ebubekir Nusret Efendi tarafından üç ayrı Sâ'ib-i Tebrîzî *Dîvânı* şerhi kaleme alınmıştır. Bunlar; elif, tâ ve *Dîvân*'dan seçilen farklı kafiyeedeki gazellerin şerhidir. Bu çalışmada Ebubekir Nusret Efendi'nin Sâ'ib-i Tebrîzî *Dîvânı* şerhindeki tâ kafiyeeli gazellerin 1b-50a varakları Latin harflerine aktararak tenkitli metin yoluyla incelenmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda Sâ'ib-i Tebrîzî ve Nusret Efendi'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgiye yer verilmiş, şerh tanımı yapılarak Sâ'ib-i Tebrîzî *Dîvânı*'ndan yapılan şerh çalışmaları tanıtılmıştır. Şerh edilen metindeki imla hususiyetleri ve metnin muhtevası hakkında bilgi verilmiş, metindeki alıntı ve iktibaslar “Şerh Yöntemi” başlığı altında ifade edilmiştir. Tâ kafiyeeli gazellerin şerhi ile ilgili on bir nüshanın varlığı bilinmektedir. Bunların beş tanesi yurt dışındadır. Transkripsiyonlu metin oluşturulurken yurt içindeki İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 4223'te ve Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Böl. No. 714'te yer alan nüshalar esas alınmıştır. Çalışma, Sâ'ib-i Tebrîzî *Dîvânı* ile ilgili yapılmış olan çalışmalara ek niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Şerh, Şârih, Nusret Efendi, Sâ'ib-i Tebrîzî

**HARPUTLU NUSRET EFENDİ ŞERH-İ TÂ'İYYE-İ SÂ'İB-İ TEBRÎZÎ (1^b-50^a)
TRANSCRIBED TEXT-ANALYSIS)**

Zeynep GÜMÜŞTAŞ

Erzincan Binali Yıldırım University

Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, June 2025

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Bülent ŞİĞVA

ABSTRACT

The tradition of *şerh* (commentary) occupies a vital role in classical Turkish literature, particularly in elucidating texts composed in Arabic and Persian. Arising from the need to interpret such works, this tradition has produced extensive commentarial literature. A leading figure of the *Sebk-i Hindî* style, Sâ'ib-i Tabrîzî crafted his poetry with elaborate imagery, imagination, and complex expression, rendering his *Dîvân* a frequent subject of scholarly exegesis. Ebubekir Nusret Efendi authored three distinct commentaries on the *Dîvân*, focusing on ghazals with *elif*, *tâ*, and various other rhymes.

This thesis offers a critical edition and analysis of folios 1b–50a of the *tâ*-rhymed ghazals in Nusret Efendi's commentary, transcribed into Latin script. It further presents comprehensive information on the lives, literary identities, and works of both Sâ'ib-i Tabrîzî and Ebubekir Nusret Efendi. The study also reviews the concept of *şerh*, surveys previous commentaries on Sâ'ib's *Dîvân*, and assesses orthographic features and intertextual references under the section titled "Method of Commentary." Among eleven known manuscript copies of the *tâ* commentary, five are housed abroad; this edition is based primarily on the copies preserved in the Istanbul University Library (Ty. 4223) and the Süleymaniye Library, Halet Efendi Collection (No. 714). The study aims to contribute to the corpus of research on Sâ'ib-i Tabrîzî's *Dîvân*.

Keywords: Commentator, Commentary, Nusret Efendi, Sâ'ib-i Tebrîzî

İÇİNDEKİLER

HARPUTLU NUSRET EFENDİ ŞERH-İ TÂ'İYYE-İ SÂ'İB-İ TEBRÎZÎ (1^b-50^a TRANSKRİPSİYONLU METİN-İNCELEME)

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ	v
TEŞEKKÜR.....	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER.....	x
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
TABLolar LİSTESİ	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SÂ'İB-İ TEBRÎZÎ

1.1. Hayatı	3
1.2. Edebî Kişiliği.....	4
1.3. Eserleri.....	5
1.3.1. Dîvân.....	5
1.3.1.1. Dîvân'ı Şerh Eden Şârihler ve Eserleri	6
1.3.1.1.1. İsmet Mehmed Efendi	6
1.3.1.1.2. Pîrîzâde Osman Sâhib.....	6
1.3.1.1.3. Ebûbekir Nusret Efendi	6

1.3.1.1.4. Ömer Fâik	6
1.3.1.1.5. Mehmed Murad	6
1.3.1.1.6. Süleyman Fehîm ve Ahmet Cevdet Paşa.....	7
1.3.1.1.7. Muallim Nâci.....	7
1.3.1.1.8. Mehmed Hulûsî	7
1.3.2. Kandeher-nâme	8
1.3.3. Mahmud u Ayâz.....	8
1.3.4. Beyaz (Sefîne-i Sâ'ib).....	8
1.3.5. Makâle-i Tenbâkû	8

İKİNCİ BÖLÜM

EBUBEKİR NUSRET EFENDİ

2.1. Hayatı	9
2.2. Edebî Kişiliği.....	10
2.3. Eserleri.....	11
2.3.1. Divân.....	11
2.3.2. Mâ-hazar	11
2.3.3. Telhîsu Keşfi'l-Esrâr ve Hetki'l-Estâr	12
2.3.4. Şerh-i Sâ'ib-i Tebrizî	12
2.3.4.1. Şerh-i Gazeliyyât-ı Harfû'l-Elif ez Dîvân-ı Sâ'ib-i Tebrîzî.....	12
2.3.4.2. Şerh-i Tâ'iyye-i Sâ'ib-i Tebrîzî.....	13
2.3.4.3. Şerh-i Divân-ı Sâ'ib	13

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞERH-İ TÂ'İYYE -İ SÂ'İB-İ TEBRİZÎ

3.1. Şekil Özellikleri.....	44
3.2. Muhteva.....	45

3.2.1. İlâhî Aşk.....	46
3.2.2. Beşerî Aşk.....	47
3.2.3. Dünyanın Geçiciliği	47
3.3. İmlâ Hususiyetleri	48
3.4. Dil ve Üslup Özellikleri.....	48
3.4.1. Dil Özellikleri	48
3.4.2. Üslup Özellikleri.....	49
3.4.2.1. İktibaslar.....	49
3.4.2.1.1. Ayet İktibasları	49
3.4.2.1.2. Hadis İktibasları.....	55
3.4.2.1.3. Kelâm-ı Kibâr İktibasları.....	58
3.4.2.1.4. Beyit İktibasları	59

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NÜSHA TAVSİFİ VE TENKİTLİ METİN

4.1. Nüsha Tavsifi.....	61
4.2. Metin Kuruluşunda İzlenen Yöntem	63
4.3. Tranksripsiyonlu Tenkitli Metin.....	63
SONUÇ	201
KAYNAKÇA.....	202
ÖZ GEÇMİŞ	205

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

Böl	: Bölüm
Çev	: Çeviren
G	: Gazel
H	: Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü 714 Numaralı Eser
Haz	: Hazırlayan
İ	: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 4223 Numaralı Eser
No	: Numara
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ty	: Türkçe Yazmalar
Vr	: Varak Numarası
YÖK	: Yükseköğretim Kurumu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3. 1: Mukayese	15
Tablo 3. 2: Gazellerin Beyit Sayıları	44
Tablo 3. 3: Gazellerin Aruz Vezinlerine Göre Dağılımı	45

GİRİŞ

Şerh sözlük anlamıyla “açma, ayırma”¹, “açılama, açıklama”² anlamlarına gelen Arapça kökenli kelimedir. Edebiyat terimi olarak şerh, “bir metnin, daha iyi anlaşılсын diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması”³ veya “bir edebî eseri, bir risaleyi veya bir kitabı kelime kelime açıp izah ederek, içinde bulundurduğu bütün dil, anlam, sanat ve estetik özellikleri ile o eserin anlaşılmasını sağlamayı anlatır”⁴ şeklinde tanımlanabilir.

Şerh, eseri daha açık ve anlaşılır bir hale getirerek yazarla okur arasında bir köprü görevi üstlenir. Aynı zamanda dönemin edebî anlayışını ve şârihin bilgi birikimini yansıtmaları bakımından da önem teşkil eder. Kâtip Çelebi *Keşfü’z-Zünûn*’da şerhe duyulan ihtiyacı üç sebep altında açıklar. Bunlar; okuyucunun eseri anlayabilecek donanıma sahip olmaması, okuyucuya bildiği varsayılarak birtakım ön bilgilerin verilmemesi, eserin mecazlı bir üslupla kaleme alınması ve yazardan kaynaklı hatalardır.⁵

Şerhin ilk örnekleri Kur’an-ı Kerim’den yapılan açıklamalara dayanır. Önceleri bu terimin yerine kullanılan “tefsîr” kavramının anlamı zamanla daraltılmış ve yalnızca Kur’an-ı Kerim’den yapılan izah ve şerhler için bu adlandırma yapılmıştır. Günümüzde ise şerh Kur’an-ı Kerim dışındaki metinlerin açıklanma yöntemidir.⁶

Türk edebiyatında şerh, eski edebiyatın başlangıcıyla paralellik göstererek XIII. yüzyılın sonlarında ilk ürünlerini ortaya çıkarmış, XVI. yüzyılın ikinci yarısında klasikleşmiştir. Bu dönemde tasavvufun etkisiyle esma-i hüsnâ, kırk hadis, tecvid ve fıkıh gibi eserlerle başlayan şerh çalışmaları Mesnevî şerhleri, Farsça eserlerden yapılan şerhler, sözlük, gramer, astronomi ve tıp konulu eserlerle devam etmiştir. Edebiyatımızda çoğunlukla manzum eserler şerh edilmiştir.⁷

¹ Türkçe Sözlük, 10. Baskı (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005), s.v. “Şerh”.

² Mehmet Kanar, “Farsça-Türkçe Sözlük”, (İstanbul: Say Yayınları: 2008), 872.

³ Tunca Kortantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 8 (1994): 1.

⁴ Muhammet Nur Doğan, *Eski Şiirin Bahçesinde* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002), 11.

⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn 1. Cilt*, çev. Rüştü Balcı, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007), 38-39.

⁶ Mehmet Akif Gözitok, “Klasik Türk Şerh Edebiyatının Mahiyeti”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 4/12 (2017): 522.

⁷ Hasan Gültekin, “Metin Şerhi”, *Söylem Filoloji Dergisi*, 5/1 (2020): 139.

Türk edebiyatında bilinen en eski şerh 1397'de Muhammed b. Âşık Selmânül-Lâzkî'nin *Keşfü'l-Me'ânî* adlı eseridir. Bu eserde Şâtıbî'nin tecvîd ile ilgili kasidesi manzum olarak Türkçeye aktarılmıştır.⁸

Edebiyatımızdaki şerhlerin kaynak dili Arapça ve Farsça'dır. Özellikle Farsça eserler şerh geleneğimizin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Eserlerini bu dille kaleme alan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Ferîdü'ddin Attâr, Sa'dî-yi Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî, Molla Câmî, Hüsrev-i Dihlevî, Örfî-i Şîrâzî, Sâ'ib-i Tebrîzî, Şevket-i Buhârî gibi şairlerin eserleri birçok kez şerh edilmiştir.⁹

XVI. yüzyılda özellikle Mevlânâ'nın *Mesnevi'si*, Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân'ı* ve *Bostân'ı*, Hâfız'ın *Dîvân'ı* gibi Farsça klasikler Türkçe şerhlerin kaynağı haline gelmiştir. Ek olarak bu dönemde ilk defa şerh edilen aşk mesnevisi Mollâ Câmî'nin *Yûsuf u Züleyhâ'sı* olmuştur. Yine bu dönemde Örfî-i Şîrâzî'nin Farsça şiirleri birçok şârih tarafından şerh edilmiştir.¹⁰

XVIII. yüzyılda ise Sâ'ib-i Tebrîzî, Örfî ve Şevket-i Buhârî'nin şiirleri yine birçok kez şerh edilmiştir.¹¹

Sebk-i Hindî üslubunun önemli temsilcilerinden biri olan Sâ'ib-i Tebrîzî'nin şiirleri birçok şârih tarafından şerh edilmiştir. Bu şârihler içersinde önemli bir yere sahip olan Ebubekir Nusret Efendi, Sâ'ib-i Tebrîzî'nin *Dîvânı* üzerine üç ayrı şerh çalışması yapmıştır.

⁸ Muharrem Daşdemir, "XIV. Yüzyıla Ait Türkçe Manzum Bir Şâtıbî Şerhi: Keşfü'l-Me'ânî", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14/35 (2007): 29-30.

⁹ Ömür Ceylan, "Şerh", içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 565-568.

¹⁰ Sadık Yazar, "Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 41-56.

¹¹ Yazar, "Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği", 41-56.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÂ'İB-İ TEBRİZİ

1.1. Hayatı

Asıl adı Mîrzâ Muhammed Alî b. Mîrzâ Abdîrrahîm Tebrîzî İsfahânî'dir. Doğum yılı ve yeri kesin olarak bilinmemekle birlikte 1010 (1601) veya 1016 (1607) yılında Tebriz'de ya da İsfahan'da doğduğu varsayılmaktadır.¹²

Babası, Tebriz'in önde gelen tüccarlarından biri olan Mirza Abdürrahim'dir. Sâ'ib de bu nedenle Tebrîzî olarak bilinmektedir. I. Şah Abbas'ın Tebriz Kalesi'ni fethiyle Sâ'ib küçük yaşta ailesiyle İsfahan'a göç etmiş ve bu şehirde yetişmiştir. Dönemin tanınmış hocalarından eğitim almıştır.¹³

Genç yaşında hacca giden Sâ'ib, Osmanlı Devleti yönetimindeki bazı ülkeleri de dolaştıktan sonra İsfahan'a varır. Dönemin hükümdarı olan I. Şah Abbas taraftarı bazı kişiler, Sâ'ib-i Tebrîzî'nin Osmanlı sarayı ile bağlantısı olduğuna dair söylentiler çıkarınca Sâ'ib, 1625 yılında Hindistan'a doğru yola koyulur. Giderken Herat ve Kabil'e uğradığı sırada Kabil'de Nevvâb Zafer Han olarak tanınan Mirza Ahsenullah'tan saygı görür. Buna karşılık Sâ'ib de Zafer Han'ı öven kasideler kaleme alır.¹⁴

Kabil'e yönetici olarak Leşker Han'ın tayin edilmesiyle Zafer Han, Sâ'ib-i Tebrîzî ile birlikte Burhânpûr'a döner ve Sâ'ib'i Şah Cihan'a takdim eder. Burada Sâ'ib'e "Musta'id Han" unvanı verilerek binbaşı rütbesi takdim edilir. Sâ'ib, Burhânpûr'da bulunduğu esnada babası, kendisini İran'a götürmek için İsfahan'dan Agra'ya gelir. Sâ'ib,

¹² S. Cengiz Sadıkoğlu, "Sâib-i Tebrîzî", içinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 541.

¹³ Sadıkoğlu, "Sâib-i Tebrîzî", 541; Ali Güzelyüz, "Sâ'ib-i Tebrîzî'nin Hayatı ve Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası*, 10 (2007): 1.

¹⁴ Sadıkoğlu, "Sâib-i Tebrîzî", 541; Ali Güzelyüz, "Sâ'ib-i Tebrîzî'nin Hayatı ve Eserleri", 2.

babasıyla birlikte bir süre Keşmir’de görevlendirilen Zafer Han’ın himayesinde kaldıktan sonra İsfahan’a döner.¹⁵

Sâ’ib-i Tebrîzî İsfahan’a döndükten sonra kendi ülkesinde de saygıyla karşılanır. II. Şah Abbâs’ın saltanatı boyunca önemli şairlerden biri haline gelen Sâ’ib “melikü’ş-şuarâ” unvanını alır. Sâ’ib, 1649 yılında II. Şah Abbas’ın Kandehar’ı fethi üzerine *Kandehar-nâme* adlı mesnevisini kaleme almıştır. Şah Abbas öldükten sonra tahta Şah Süleyman çıkar. Sâ’ib, Şah Süleyman’a sunduğu cülusiyyede kullandığı bazı tabirler nedeniyle gözden düşer.¹⁶

Saraydan uzaklaşan Sâ’ib, hayatının son dönemlerini İsfahan’da geçirmiştir. Sâ’ib-i Tebrîzî’nin ölüm tarihi hakkında çeşitli varsayımlar mevcuttur. Tezkire yazarlarına göre 1081 (1670-71) yılında vefat ettiği dile getirilen şâirin mezar taşında ölüm tarihi olarak 1087 (1676) yılı yazılmıştır. İsfahan’da kendi adını taşıyan türbeye defnedilir.¹⁷

1.2. Edebî Kişiliği

Hem çağdaşlarını hem de kendinden sonraki şairleri etkileyen Sâ’ib-i Tebrîzî, Hind üslubunun önemli temsilcilerinden biridir. Bu üslup; anlamı ön planda tutarak şâirleri yeni mazmunlar kullanmaya sevk eder. Böylece ortaya çıkan ürünler ince ve derin anlamlarla birlikte hayal gücünü de barındırarak ferdî bir özellik taşır. Sebk-i Hindî akımının işlediği önemli konulardan biri olan tasavvuf, Sâ’ib-i Tebrîzî’nin şiirlerinde kendine yer edinmiştir. Hayata dair öğütler, didaktik ve hikmetli söyleyişler barındıran kendine özgü şiir diliyle Sâ’ib, çağdaşı şairlerden ve gelenekten ayrılır.¹⁸

Sâ’ib özellikle Hindistan, Afganistan ve Anadolu’da büyük üstat olarak tanınmasına ve sevilmesine rağmen İran’da uzun yıllar bu kadar ilgi görmemiştir. “Nitekim Mecma’u’l-fusehâ’da, şairlikte tarzının “garip” düştüğü belirtilir. Hindistan’da yazılan tezkirelerden Şem’-i Encümen ona “gazel yazarların imamı, şairlerin allâmesi” vasfını verir. Hızâne-i Âmire’de onu “üç şiir peygamberinin (Firdevsî, Enverî, Sa’dî) dördüncüsü” olarak kabul eder. Servâzâd, “söz güneşinin şühud âleminde nurlarını

¹⁵ Sadıkoğlu, “Sâib-i Tebrîzî”, 541; Ali Güzelyüz, “Sâ’ib-i Tebrîzî’nin Hayatı ve Eserleri”, 2.

¹⁶ Paşa Kerimov, “Saib-i Tebrizi ve XVII. Yüzyıl Azerbaycan Lirik Şiirinde Hind Üslubu”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5/17 (2018): 139.

¹⁷ Sadıkoğlu, “Sâib-i Tebrîzî”, 541; Ali Güzelyüz, “Sâ’ib-i Tebrîzî’nin Hayatı ve Eserleri”, 2.

¹⁸ Ali Fuat Bilkan, “Sebk-i Hindî Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5/9 (2007): 360-361.

yaydığı sabahtan bu zamana kadar dönen dünya bu kadar kudretli bir mana yaratan vücuda getirmemiştir” der. Şiblî-i Nu'mânî, şiir ve şairliğin İran'da Rûdekî ile başladığını, Sâ'ib ile son bulduğunu ifade eder.¹⁹ Muallim Nâcî'ye göre ise Sâ'ib-i Tebrîzî'nin *Dîvân*'ı diyar-ı Rum'da Hâfız *Dîvânı* gibi tedris olunmuştur.²⁰ Böylece dönemin önemli şairlerinden biri olan Sâ'ib, birçok şairi de etkilemiştir.

Eserlerini daha çok aşk, tasavvuf ve nasihat etrafında şekillendiren Sâ'ib-i Tebrîzî çok yazan bir şairdir. Kaynaklara göre şiirlerindeki beyitlerin sayısı 200.000-300.000 arasındadır. Yaklaşık 7000 tane gazel kaleme alan Sâ'ib'in şiirlerinin çoğunu gazeller oluşturmaktadır.²¹

Sâ'ib-i Tebrîzî, şiirlerini Türkçe ve Farsça olmak üzere iki dilde kaleme almıştır. Özellikle Farsça şiirleriyle ön plana çıkan Sâ'ib'in Türkçe şiirleri sayıca azdır. Bu şiirlerin çoğu Nevâî, Fuzûlî, Habîbî ve Hatâî gibi büyük şairlere nazire olarak kaleme alınmışlardır.²² Sonuç olarak Sâ'ib-i Tebrîzî, şiirlerinde kullandığı yeni mazmunlar ve imgelerle kendine özgü bir şiir dili meydana getirmiş ve Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olmuştur.

1.3. Eserleri

1.3.1. Dîvân

Sâ'ib-i Tebrîzî'nin eserlerinin içinde önemli bir yere sahip olan *Dîvân*'ı Farsça ve Türkçe gazel ve kasidelerden oluşmaktadır. Bu eserde Attâr, Sa'dî, Hâfız gibi birçok şaire nazire olarak yazılan gazeller de mevcuttur.²³ “Sa'ib'in, bizzat kendisinin şiirlerinden seçip oluşturduğu ve her bölümüne özel ad verdiği divanlara da rastlanmaktadır. Bu divanlarda Sâ'ib, sevgilinin uzuvlarını işleyen bölüme “mir'âtü'l-cemâl”, ayna ve tarak ile ilgili bölüme “ârâyiş-i nigâr”, şarapla ilgili bölüme “meyhâne”, gazellerinin seçilen matla beyitleri ile ilgili bölümüne ise “vâcibü'l-hıfz” adını vermiştir.”²⁴

¹⁹ Ahmet Kartal, “Sâ'ib-i Tebrîzî ve Türkçe Şiirleri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 7 (2002): 211-212.

²⁰ Muallim Nâcî, *Esâmî* (İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1890), 189.

²¹ Ali Güzelyüz, “Sâ'ib-i Tebrîzî'nin Hayatı ve Eserleri”, 3; Yakut, *Sâib-i Tebrîzî Dîvânı Şerhi Ebûbekir Nusret Harputî*, 24.

²² Ahmet Kartal, “Sâ'ib-i Tebrîzî ve Türkçe Şiirleri”, 213.

²³ Ali Güzelyüz, “Sâ'ib-i Tebrîzî'nin Hayatı ve Eserleri”, 3-4.

²⁴ Ahmet Kartal, *Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar* (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2010), 223.

1.3.1.1. Dîvân'ı Şerh Eden Şârihler ve Eserleri

Sâ'ib-i Tebrîzî *Dîvân*'ı üzerine Osmanlı sahası Türk edebiyatında farklı kişiler tarafından tercüme ve şerh çalışmaları yapılmıştır. Şerh geleneğinin önemli eserlerinden biri olan Sâ'ib-i Tebrîzî *Dîvânı* aşağıdaki şârihlerin çalışmalarına kaynaklık etmiştir:

1.3.1.1.1. İsmet Mehmed Efendi

Sâ'ib-i Tebrîzî'nin bir gazelini şerh ettiği eserin ismi *Şerh-i Gazel-i Sâib Tebrîzî*'dir. Mecmua-i İsmet Efendi'nin 112b-124b yaprakları arasında yer alan şerhin nüshası Bayezid Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi No. 3249'da yer almaktadır.²⁵

1.3.1.1.2. Pîrîzâde Osman Sâhib

Sâ'ib-i Tebrîzî'nin elif harfli yedi gazelini şerh etmiştir. Bu şerhin Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Edendi 1022/2'de bulunan bir nüshası vardır.²⁶

1.3.1.1.3. Ebûbekir Nusret Efendi

Sâ'ib-i Tebrîzî *Dîvânı*'nı şerh ettiği üç eseri bulunmaktadır. Bunlar; *Şerh-i Gazeliyat-ı Harfû'l-Elif ez Divan-ı Sâ'ib-i Tebrîzî*, *Şerh-i Tâiyye-i Sâ'ib-i Tebrîzî* ve *Şerh-i Divân-ı Sâ'ib*'tir. Bu eserler nüshalarıyla birlikte ikinci bölümde yer alan “Ebubekir Nusret'in Eserleri” adlı başlıkta açıklanmıştır.

1.3.1.1.4. Ömer Fâik

Sâ'ib-i Tebrîzî'nin ney hakkındaki 33 beyitlik bir gazelini şerh etmiştir. Şerhin nüshaları Süleymânîye Kütüphanesi İzmir Bölümü No. 622/1'de, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 3736'da ve Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Y.394'te bulunmaktadır.²⁷

1.3.1.1.5. Mehmed Murad

Sâ'ib-i Tebrîzî'nin elif kafiyeyle 14 gazelini şerh ettiği eseri *Gencîne-i Maârif* adını taşımaktadır. Bu eserin Süleymânîye Kütüphanesi M. Arif-M. Murad Bölümü No. 262'de

²⁵ Osman Ünlü, “Türk Edebiyatında Sâib-i Tebrîzî Şerhleri”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/1 (2006): 87.

²⁶ Osman Ünlü, “Türk Edebiyatında Sâib-i Tebrîzî Şerhleri”, 87.

²⁷ Züleyha Nurgül Ertuğrul, “Ebubekir Nusret Sâib-i Tebrîzî'nin 144 Gazelinin Şerhi (İnceleme-Tenkitli Metin)” (Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 2024), 24.

Dîvân adıyla ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 9687’de olmak üzere iki nüshası vardır.²⁸

Eserle ilgili olarak Muhammed Felat Aktan tarafından hazırlanmış bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır.²⁹

1.3.1.1.6. Süleyman Fehîm ve Ahmet Cevdet Paşa

Süleyman Fehim, *Sâ’ib-i Tebrîzî Dîvânı*’nı şerh etmeye başlamış fakat eseri tamamlayamadan vefat etmiştir. Daha sonra öğrencisi Ahmet Cevdet Paşa tarafından eser tamamlanmıştır. Eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 5593’te *Şerh-i Divan-ı Sâib* ve Ty. 5594’te *Şerh-i Divan-ı Sâib-i Tebrizi* ile Bayezid Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi No. 3302’de *Tetimme-i Şerh-i Divan-ı Sâib* adlarıyla bilinen üç nüshası vardır.³⁰

Bu şerhle ilgili olarak Saddam Çokur tarafından hazırlanmış bir doktora tezi bulunmaktadır.³¹

1.3.1.1.7. Muallim Nâci

Sâ’ib’de Söz adlı eserinde *Sâ’ib-i Tebrîzî*’nin “hakîmâne ve nâsihâne” bulunan yedi beytinin şerhini yapmıştır. Bununla birlikte *Mehmed Muzaffer Mecmuası*’nda *Sâ’ib*’in 27 beyti ile 34 mısraının tercümelerine yer vermiş, *Sâ’ib* ile ilgili görüşlerini de yine aynı eserde ve *Sânihât-i Acem*’de belirtmiştir.³²

1.3.1.1.8. Mehmed Hulûsî

Sâ’ib-i Tebrîzî’nin çeşitli beyitlerine yaptığı şerhi *Mücevherât-ı Sâ’ib-i Tebrîzî* adıyla bilinmektedir. Eserin Süleymânîye Kütüphanesi Tâhir Ağa Tekkesi No. 562’de *Mücevherât-ı Sâ’ib-i Tebrîzî*, Yazma Bağışlar No. 2068’de *Hikemiyyât-ı Sâ’ib-i Tebrîzî*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları No. 130 ile

²⁸ Ertuğrul, “Ebubekir Nusret Sâib-i Tebrîzî’nin 144 Gazelinin Şerhi (İnceleme-Tenkitli Metin)”, 24.

²⁹ Muhammed Felat Aktan, “Molla Murad’ın Sâib-i Tebrîzî Şerhleri” (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).

³⁰ Osman Ünlü, “Türk Edebiyatında Sâib-i Tebrîzî Şerhleri”, 90.

³¹ Saddam Çokur, “Süleymân Fehîm Efendi’nin Şerh-i Dîvân-ı Sâ’ib’i (Elif Kafiye Gazeller) (İnceleme-Metin)” (Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024). Saddam Çokur tarafından konuyla ilgili yayımlanmış bir makale de bulunmaktadır: Saddam Çokur, “Şârihin Kütüphanesinden: Süleymân Fehîm Efendi’nin Sâ’ib-i Tebrîzî Dîvânını Şerh Ederken Kullandığı Kaynaklar”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Özel Sayı (2024).

³² Osman Ünlü, “Türk Edebiyatında Sâib-i Tebrîzî Şerhleri”, 91.

986/2’de *Hikemiyat-ı Saib-i Tebrizi* adlı nüshalarıyla Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Y.101’de olmak üzere dört nüshası mevcuttur.³³

1.3.2. Kandeher-nâme

Yaklaşık 135.000 beyitten oluşan eser mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Bu eser, 1058 (1648)’de II. Abbas ve Şah Cihan arasında yapılan ve Kandeher’in II. Abbas tarafından fethedilmesiyle sonuçlanan savaşı anlatır.³⁴

1.3.3. Mahmud u Ayâz

Gazneli Mahmud’un nedimi ve sâkîsi olan Ayaz ile aralarındaki münasebetleri konu alan tasavvuf konulu mesnevidir. Bu mesneviye şimdiye kadar ulaşılammıştır.³⁵

1.3.4. Beyaz (Sefîne-i Sâ’ib)

Sâ’ib’in kendi şiirleriyle birlikte farklı dönemlerde yaşamış olan 800 şairin şiirlerinden seçmeler yaptığı 25.000 beyitten oluşan eserdir.³⁶

1.3.5. Makâle-i Tenbâkû

Tütün ve nargileye düşkün olan Sâ’ib’in nazım-nesir karışık olarak yazdığı bu eser tönbeği hakkında uzun bir risaledir.³⁷

³³ Osman Ünlü, “Türk Edebiyatında Sâib-i Tebrizi Şerhleri”, 92.

³⁴ Sadıkoğlu, “Sâib-i Tebrizî”, 542.

³⁵ Sadıkoğlu, “Sâib-i Tebrizî”, 542; Osman Ünlü, “Şerh-i Divan-ı Sâib-i Tebrizî’den Elif Harfli Gazeller” (Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), 10-11.

³⁶ Paşa Kerimov, “Saib-i Tebrizî ve XVII. Yüzyıl Azerbaycan Lirik Şiirinde Hind Üslubu”, 140; Ünlü, “Şerh-i Divân-ı Sâib-i Tebrizî’den Elif Harfli Gazeller”, 11.

³⁷ Ünlü, “Şerh-i Divân-ı Sâib-i Tebrizî’den Elif Harfli Gazeller”, 11.

İKİNCİ BÖLÜM

EBUBEKİR NUSRET EFENDİ

2.1. Hayatı

Asıl adı Hoca Ebubekir Nusret Abdullah Efendi olan şairin doğum tarihi bilinmemekle birlikte 18. yüzyılda yaşamıştır. Kaynaklarda kendisiyle ilgili çok fazla bilgi yoktur. Harputludur ve ailesi Çankalzade adıyla bilinmektedir.³⁸ Seyahat amacıyla Bağdat'a gitmiş, orada Sıbgatullah Efendi gibi birçok âlimle tanışmış ve sonrasında İran, Şam ve İstanbul'da bulunmuştur.³⁹

Mâ-hazar adlı eserinin ön sözündeki “Otuz senedir İslambol'da bu nedir vakıf olamadım.” ibaresine göre otuz küsur sene İstanbul'da yaşamıştır.⁴⁰ Bu sürede Nuruosmaniye Kütüphanesinde hafız-ı kütüplük yapmış ve Farsça dersleri vermiştir.⁴¹

“Resmî ilimleri Dâğıstanlı Ali Efendi'den, tasavvuf ilimlerini de Mustafa el-Bekri'l-Kudsî'den tahsil etmiştir.”⁴² Ebubekir Nusret, kimya ve tıp gibi birçok ilme ilgi duymuştur. Özellikle tefsir, kelim, ilm-i kıyafet, ilm-i nücum ve ilm-i esma gibi ilimlerde de bilgisinin olduğunu söylemek mümkündür.⁴³

³⁸ Kemal Karabuçak, “İhmâl Edilmiş Bir Sebki Hindî Şâiri: Ebubekir Nusret Efendi ve Divanı”, *Asia Minor Studies*, 5/9 (2017): 35.

³⁹ Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü's-Şu'arâ* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2019), haz. Mehmet Nuri Çınarcı, 94, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64059.seyhulislam-arif-hikmet-bey-tezkiresipdf.pdf?0>

⁴⁰ Züleyha Nurgül Ertuğrul, “Ebubekir Nusret Sâib-i Tebrizî'nin 144 Gazelinin Şerhi (İnceleme-Tenkitli Metin)” (Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 2024), 27.

⁴¹ Ömer Çiftçi, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 483, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976.fatin-tezkiresipdf.pdf?0>

⁴² Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri III*, 227.

⁴³ Hüseyin Gönel, “Şerh-i Ba'zı Gazeliyat-ı Sa'ib-i Tebrizî ve Şerh Metodu” (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), 24.

Eserlerini ilmî birikimi doğrultusunda kaleme alan Ebubekir Nusret Efendi, tıpla ilgili olarak *Mâ-hazar* adlı eseri kaleme almış, tasavvuf ve tefsirle ilgili olarak ise Safevî'nin *Hetk-i Esrâr* adlı tefsirini yorumlamıştır.

Ölüm tarihi *Hâtimetü'l-Eşâr*, *Sicill-i Osmânî* ve *Kâmûsu'l-Alâm*'da 1208 (1794),⁴⁴ *Osmanlı Müellifleri*'nde ise 1210 (1796) şeklindedir.⁴⁵ Ölümü üzerine Sürûrî-i Müverrih tarih düşmüştür: “Târîh-i irtihâlini yazdım telâş ile/ Nusret Efendi eyledi azm-i bekâ meded (Hicrî 1208/Miladî 1793-1794).”⁴⁶

2.2. Edebî Kişiliği

Kimya ve tıp da dahil olmak üzere birçok ilme ilgi duyan Ebubekir Nusret, eserlerini daha çok tasavvuf ekseninde kaleme almıştır. Bu bağlamda ölüm, dünya hayatının geçiciliği ve ahlak gibi konuları nasihatli bir söyleyişle işlemiştir.

Herkes tarafından saygı gören ve dinî bir nüfuza sahip olan Ebubekir Nusret, eserlerinde sanat kaygısını geri planda bırakarak okuyucusuna öğretici bir tavırla yaklaşmıştır.⁴⁷ Şairliği iyi olmasına rağmen daha çok şâirliği ile ön plana çıkmıştır.⁴⁸ Şiirleri zamanınla unutulmaya yüz tutmuştur.⁴⁹ Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde şiirleri mevcut olan Ebubekir Nusret Farsça dersler de vermiştir.⁵⁰

Ebubekir Nusret, Sebk-i Hindî üslubunun etkisiyle şiirlerini kaleme almıştır. Bu bağlamda şiir dili Arapça ve Farsça kelimelerle doludur. Yine bu üslubun özelliklerinden olan sıkça tamlama kullanımı, hayal unsurlarıyla birlikte ızdırıp ve kederli ruh hali Ebubekir Nusret'in şiir diline yansımıştır. Hikemî tarz özelliklerini de taşıyan Ebubekir Nusret'in şiirleri topluma dönük bir söyleme sahiptir.⁵¹

⁴⁴ Çiftçi, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 483; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî 4* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), haz. Nuri Akbayar, 1278; Sıtkı Nazik, “Şemseddin Sâmî'nin Kâmûsu'l-A'lâm Adlı Eserinin V. ve VI. Cildinde Geçen Osmanlı Şâirlerinin Biyografileri” (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 84.

⁴⁵ Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri III*, 227.

⁴⁶ Kemal Karabuçak, “İhmâl Edilmiş Bir Sebk-i Hindî Şâiri: Ebubekir Nusret Efendi ve Divanı”, 35-36.

⁴⁷ Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, 94.

⁴⁸ Bahir Selçuk, “Harputlu Bir Şâir: Ebubekir Nusret Efendi”, içinde *Fırat Üniversitesi Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, editörler Enver Çakar, Kürşat Çelik, İlhan Oğuz Akdemir (Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2015), 86.

⁴⁹ Çiftçi, *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*, 483

⁵⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî 4*, 1278.

⁵¹ Kemal Karabuçak, “İhmâl Edilmiş Bir Sebk-i Hindî Şâiri: Ebubekir Nusret Efendi ve Divanı”, 41-42.

Ebubekir Nusret Efendi, Türk edebiyatının önde gelen bazı şairlerine nazireler söylemiştir. Bu şairlerden bazıları; Fuzûlî, Neşâtî, Nâbî, Şeyhülislâm Yahyâ, Nedîm, Şeyh Gâlib'tir. Aynı zamanda Müvakkît-zade Pertev ve Beglikçi İzzet de Ebubekir Nusret'e nazire söyleyen şairlerdendir.⁵²

2.3. Eserleri

2.3.1. Divân

Ebubekir Nusret'in *Dîvânı*'nın bilinen dokuz nüshası vardır. Bunların üçü Türkiye'de diğerleri ise yurt dışındadır. Nüshalar içinde en hacimli olanı 162 varakla Kral Suud Üniversitesindeki 5418 numaralı eserdir. İkinci büyük nüsha ise 197/811 numarasıyla Medine Arif Hikmet Bey Kütüphanesinde bulunmaktadır. Türkiye'de bulunan nüshalar; İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesi TY 515 numaralı müellif hatlı Divançe, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Hazine numara 789 ve Tire Necip Paşa Kütüphanesi Diğer Vakıflar numara 808'de yer almaktadır. Yurt dışındaki nüshalar ise; Mısır'da Mısır Milli Kütüphanesi katalog numarası Talat 227, Almanya'da Turc Bayerishcen Staatsbibliothek München C.O.D. 383, Rusya'da Saint Petersburg Doğu Dilleri Enstitüsü No: 382 ve İngiltere Cambrige Üniversitesi Universty Library'de Or. 1246 katalog numarası ile kayıtlıdır.⁵³

2.3.2. Mâ-hazar

Mücerrebât-ı Nusret, Nusret Efendi Mecmuası, Mâ-hazar fî't-tıb ve Nusret Efendi Risâlesi gibi isimlerle de anılan eser tıpla ilgilidir. “*Mâ-hazar fî't-tıbbu'r-rûhânî ve'l-cismânî*” adıyla İstanbul'da 1245/1829'da ve 1301/1883 yılında olmak üzere iki defa basılmıştır. Eserin çok sayıda nüshasının olması da beğenildiğine ve okunduğuna işarettir.⁵⁴

Eserin ilk bölümünde ruhsal sıkıntıların, ikinci bölümünde ise fiziksel rahatsızlıkların çözümü için çeşitli reçetelere yer verilmiştir.⁵⁵

⁵² Kemal Karabuçak, “İhmâl Edilmiş Bir Sebk-i Hindî Şâiri: Ebubekir Nusret Efendi ve Divanı”, 38-40.

⁵³ Kemal Karabuçak, “Ebubekir Nusret Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)” (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 16.

⁵⁴ Osman Ünlü, “Ebubekir Nusret'in Sâib-i Tebrizî Şerhleri”, *Turkish Studies*, 4/6 (2009): 444.

⁵⁵ Yakut, *Sâib-i Tebrizî Dîvânı Şerhi Ebûbekir Nusret Harputî*, 38.

2.3.3. Telhîsu Keşfi'l-Esrâr ve Hetki'l-Estâr

Safevî'nin *Hetk-i Esrâr* adlı tefsirinin özetidir. Dili Arapça'dır. Bu eserin Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 HK 163, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi No. 162 ve Hamidiye No. 192'de olmak üzere üç nüshası vardır.⁵⁶

2.3.4. Şerh-i Sâ'ib-i Tebrizî

Ebubekir Nusret'in şâirliği Sâ'ib-i Tebrizî'nin Farsça şiirlerine yaptığı şerhlerle ön plana çıkmıştır. Bu şerhler üçe ayrılır:

2.3.4.1. Şerh-i Gazeliyyât-ı Harfû'l-Elif ez Dîvân-ı Sâ'ib-i Tebrîzî

Sâ'ib-i Tebrizî'nin elif kâfiyeli bazı gazellerinin şerhidir. Elif kâfiyeli gazellerin tamamı şerh edilememiş ve Ebubekir Nusret tarafından bunların sayısının çokluğu dile getirilmiştir.⁵⁷ Eser, bazı kütüphanelerde *Şerh-i Ba'z-ı Gazeliyyât-ı Sâ'ib, Terceme-i Dîvân-ı Sâ'ib, Tercüme-i Gazeliyyât-ı Harfû'l-elif ez Divan-ı Sâ'ib-i Tebrîzî ve Şerh-i Evâ'il-i Divân-ı Sâ'ib-i Tebrîzî* şeklinde de isimlendirilmiştir.

Eserin bilinen dokuz nüshası vardır.⁵⁸

1. Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Böl. No. 1139
2. Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Böl. No. 528
3. Manisa İl Halk Kütüphanesi Yazma Eserler No. 2693
4. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Hazine Böl. No. 839
5. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 3008
6. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 3014
7. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 6409
8. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 9300
9. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 9700

Bu şerh üzerine Osman Ünlü'nün tez çalışması bulunmaktadır.⁵⁹

⁵⁶ Karabuçak, "Ebubekir Nusret Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)", 18-19.

⁵⁷ Osman Ünlü, "Ebubekir Nusret'in Sâib-i Tebrizî Şerhleri", 447.

⁵⁸ Yakut, *Sâib-i Tebrîzî Dîvânı Şerhi Ebûbekir Nusret Harputî*, 39-40.

⁵⁹ Osman Ünlü, "Şerh-i Divan-ı Sâib-i Tebrizî'den Elif Harfli Gazeller" (Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001); Osman Ünlü'nün benzer konuda yazılmış iki tane makalesi

2.3.4.2. Şerh-i Tâ'iyye-i Sâ'ib-i Tebrîzî

Sâ'ib-i Tebrîzî'nin te kâfiyeli bazı gazellerinin şerhidir. Bilinen on bir nüshası vardır.⁶⁰

1. University of Michigan No. 408
2. Universitätsbibliothek Leipzig Cod. Pers. 08
3. Berlin Devlet Kütüphanesi Ms. or. fol. 4080
4. Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Böl. No. 161
5. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Hazine Böl. No. 685
6. Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Böl. No. 714
7. Bratislava Üniversitesi Kütüphanesi TD 19
8. Kâhire Hidiv Kütüphanesi No: 8643
9. Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Böl. No: 1139
10. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 4223
11. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 1227

Konuyla ilgili olarak Elham Nikoosokhan Sedghi'nin doktora tezi bulunmaktadır.⁶¹

2.3.4.3. Şerh-i Divân-ı Sâ'ib

Sâ'ib-i Tebrîzî'nin divânının tamamından seçilen gazellerin şerhidir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Böl. No. 3377 ve Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi Böl. No. 368'de olmak üzere iki nüshası vardır.⁶² Bu nüshalar kütüphanelerde *Şerh-i Divân-ı Sâ'ib* ve *Şerh-i Gazeliyyât-ı Sâ'ib* şeklinde adlandırılmıştır.

de bulunmaktadır: Osman Ünlü, "Ebubekir Nusret'in Sâib-i Tebrîzî Şerhleri", *Turkish Studies*, 4/6 (2009); Osman Ünlü, "Türk Edebiyatında Sâib-i Tebrîzî Şerhleri", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/1 (2006).

⁶⁰ Yakut, *Sâib-i Tebrîzî Dîvânı Şerhi Ebûbekir Nusret Harputî*, 40-41.

⁶¹ Elham Nikoosokhan Sedghi, "Ebû Bekir Nusret Şerh-i Ba'z-ı Gazeliyyât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî (Te Harfî) İnceleme-Karşılaştırmalı Metin Sözlük" (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024).

⁶² Osman Ünlü, "Ebubekir Nusret'in Sâib-i Tebrîzî Şerhleri", 450.

Bu şerh zerine Emrullah Yakut⁶³, Züleyha Nurgül Ertuğrul⁶⁴ ve Hüseyin Gnel'in⁶⁵ tez çalışması bulunmaktadır.

⁶³ Emrullah Yakut, “Sib-i Tebriz Divanı şerhi'nin İncelenmesi” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007). Emrullah Yakut'un bu çalışması daha sonra kitap haline getirilmiştir: Emrullah Yakut, *Sib-i Tebriz Dvn şerhi Ebbekir Nusret Harput* (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023), 24.

⁶⁴ Züleyha Nurgül Ertuğrul, “Ebubekir Nusret Sib-i Tebriz'nin 144 Gazelinin şerhi (İnceleme-Tenkitli Metin)” (Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 2024).

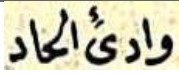
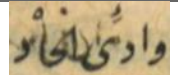
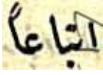
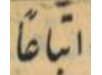
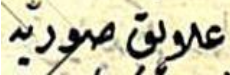
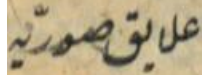
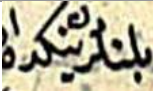
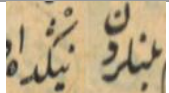
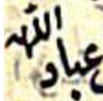
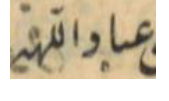
⁶⁵ Hüseyin Gnel, “şerh-i Ba'z Gazeliyat- Sa'ib-i Tebrizî ve şerh Metodu” (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞERH-İ TÂ'İYYE -İ SÂ'İB-İ TEBRÎZÎ

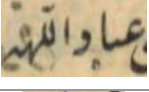
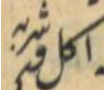
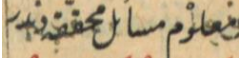
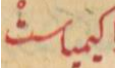
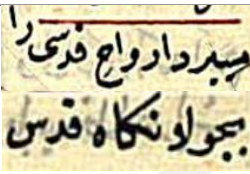
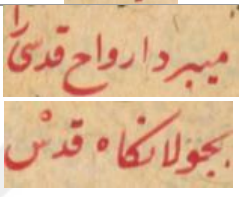
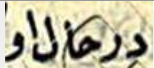
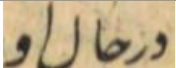
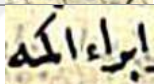
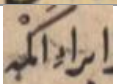
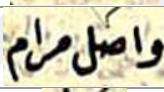
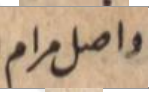
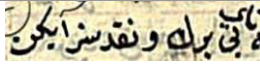
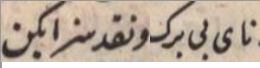
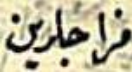
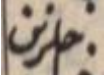
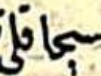
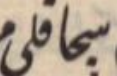
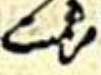
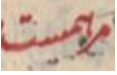
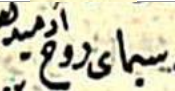
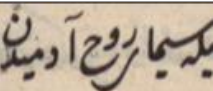
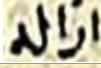
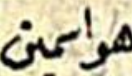
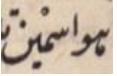
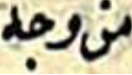
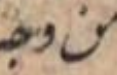
Eser, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Ty 4223'te 266 varak, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü No. 714'te ise 306 varaktan oluşmaktadır. 1^b-50^a arasındaki varakları kapsayan çalışmamızın tamamı üzerine Elham Nikoosokhan Sedghi'nin doktora tezi bulunmaktadır.⁶⁶ YÖK Tez'e 2025 yılı mart ayında düşen bu tez, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hamidiye Böl. No. 1139 ve Topkapı Sarayı Kütüphanesi Hazine Böl. 685'teki nüshaların tamamını kapsamaktadır. Azami süre aşıldığı için tez konumuzu değiştirmemiz mümkün olmamış fakat bu bağlamda şerhin farklı açılardan incelenmesi sağlanmıştır. Bununla birlikte doktora tezi ile çalışmamızın tenkitli metni kelime okumaları noktasında aşağıda sunulmuştur:

Tablo 3. 1: Mukayese

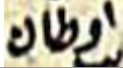
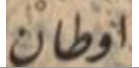
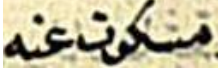
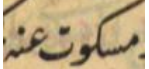
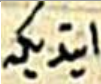
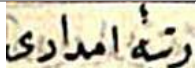
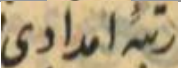
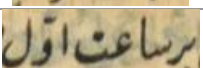
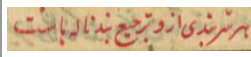
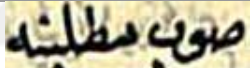
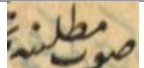
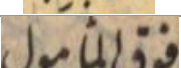
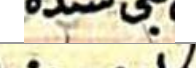
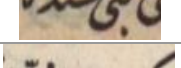
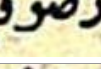
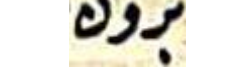
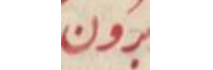
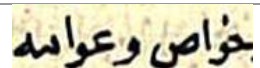
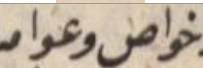
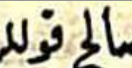
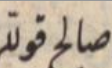
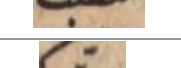
Elham Nikoosokhan Sedghi'in Doktora tez çalışması	Metnin Orijinal Görüntüsü	Kendi Çalışmamız	Metnin Orijinal Görüntüsü
vādī-i elhād [2a]		vādī-i ilhād [2 ^a İ]	
itbāen [2a]		ittibā' en [2 ^b İ]	
'alā'ik-ı şūriye[2a]		'alā'ik-i şuveriyye [2 ^b İ]	
bilenlerde nıkde[2a]		bilenlerden neyüñ [2 ^b İ]	
'ibād'ullah [2b]		'ibādullāha [2 ^b İ]	

⁶⁶ Elham Nikoosokhan Sedghi, “Ebû Bekir Nusret Şerh-i Ba'z-ı Gazeliyat-ı Sâ'ib-i Tebrizî (Te Harfi) İnceleme-Karşılaştırmalı Metin Sözlük” (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024).

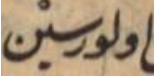
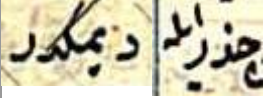
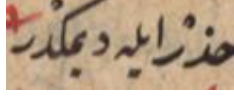
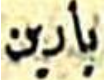
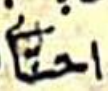
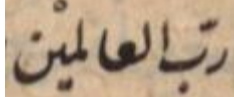
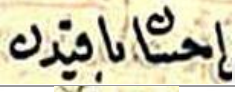
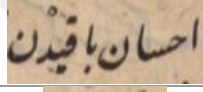
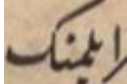
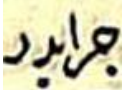
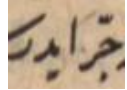
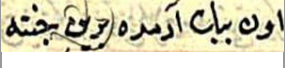
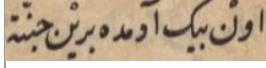
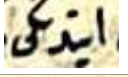
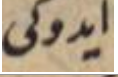
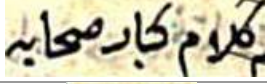
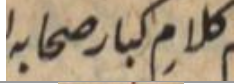
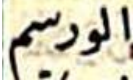
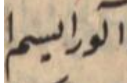
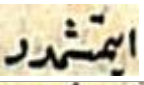
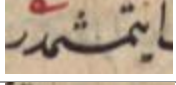
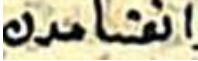
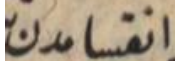
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

‘ibād’ullah [2b]		‘ibādullāha [2 ^b Ī]	
ükl ü şürbe [2b]		ekl ü şürbe [2 ^b Ī]	
ma’lūm, mesā’il-i muḥaḳḳakadandır [2b]		ma’lūm-ı mesā’il-i muḥaḳḳakadandır [2 ^b Ī]	
kīmiyāst [2b]		kīmyāst [2 ^b Ī]	
Mī-bered ervāḥ-ı ḳudsī-rā be- cevlāngāh -ı ḳuds [3a]		Mī-bered ervāḥ-ı ḳudsī rā be cevlān-gāh -ı ḳuds [3 ^a Ī]	
der-ḥāl-i o [2a]		derḥāl o [3 ^a Ī]	
ibrā’, ekme [3b]		ibrā-yı ekme [3 ^b Ī]	
ve aṣl-ı merām [3b]		vāṣıl-ı merām [3 ^b Ī]	
nevāy [4a]		nevā [4 ^a Ī]	
nāy-ı bī-berg ve nakdsız iken [4a]		nāy bī-berg ve naḳdsız iken [4 ^a Ī]	
mezāclerin [5a]		mizācların [4 ^b Ī]	
Siḥā Ḳulī [5a]		Saçaklı [4 ^b Ī]	
merḥamet [5a]		merhemest [4 ^b Ī]	
sīmā-yı rūḥ ādemīden [5a]		sīmā-yı rūḥ-ı ādemīden [4 ^b Ī]	
azala [5a]		izāle [4 ^b Ī]	
havāsımın [5a]		hū ismin [4 ^b Ī]	
min vechi [5a]		min-vechin [5 ^a Ī]	

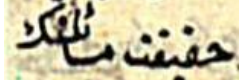
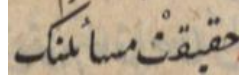
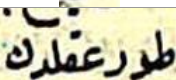
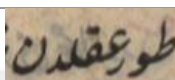
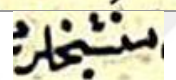
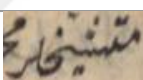
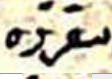
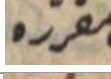
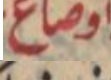
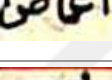
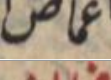
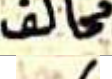
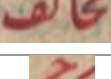
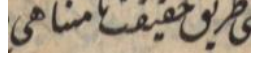
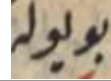
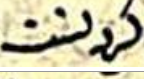
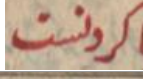
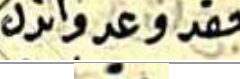
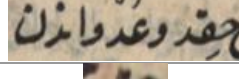
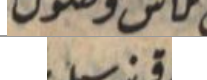
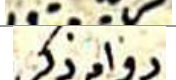
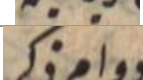
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

uṭān [5a]		evṭān [5 ^a Ī]	
meskūt ‘anh [6a]		meskūtun ‘anh [5 ^b Ī]	
etdige [6a]		itdi ki [5 ^b Ī]	
rütbeyi imdādı [6b]		rütbe-i imdādı [5 ^b Ī]	
ber-sā‘at-ı evvel [6b]		bir sā‘at evvel [5 ^b Ī]	
nemī-piçed [6b]		nemī-piçed [5 ^b Ī]	
sālem [6b]		sālim [5 ^b Ī]	
Her ser-bendī ez’ū terci-bend-i nālehāst [6b]		Her ser-i bendī ez- o terci‘-i bend-i nālehāst [5 ^b Ī]	
yeñ [6b]		pek [6 ^a Ī]	
şavb maṭlabına [7a]		şavb-ı maṭlabına [6 ^a Ī]	
fevku’l-me’mül [7a]		fevka’l-me’mül [6 ^b Ī]	
gibisinde [7b]		gibi sen de [6 ^b Ī]	
kibār şūfiye [8a]		kibār-ı şūfiyye [7 ^a Ī]	
burūn [8b, 25b, 41a, 41b]		birūn [7 ^b Ī, 21 ^a Ī, 35 ^a Ī, 35 ^b Ī]	
ḥāṣ u ‘āvāma [8b]		ḥavāṣṣ ü ‘avāma [7 ^b Ī]	
bin şālīḥ kullarıma [8b]		ben şālīḥ kullarıma [7 ^b Ī]	
munşab [9a]		manşıb [8 ^a Ī]	
müte‘aḥḥid [9a]		mütteḥid [8 ^a Ī]	
keder-i āyinesini [9b]		keder āyinesini [8 ^a Ī]	

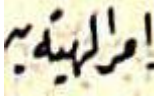
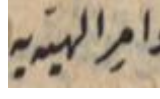
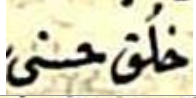
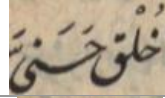
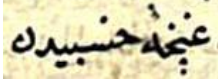
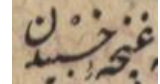
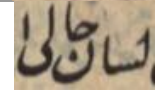
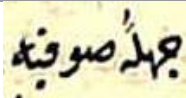
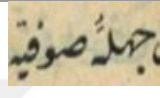
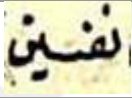
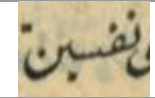
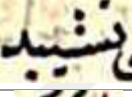
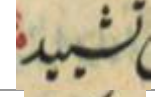
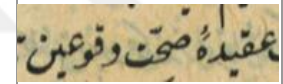
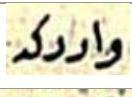
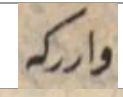
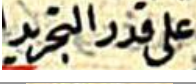
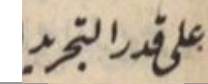
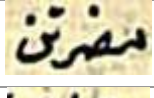
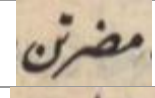
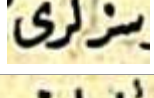
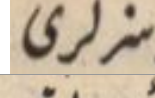
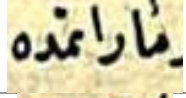
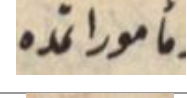
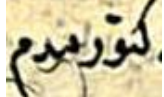
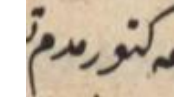
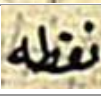
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

olursan [9b]		olursın [8 ^a Ī]	
hader ile demektir [9b]		hazer eyle dimekdür [8 ^a Ī]	
me'ākil [9b]		me'kel [8 ^b Ī]	
‘ömrüñe [10a]		‘ömr ki [8 ^b Ī]	
bārın [10a]		yarın [8 ^b Ī]	
eḥsānı [10a]		iḥsānı [8 ^b Ī]	
Rabbi'l-‘ālemīn [10b, 12b, 13a, 15b, 18a, 19a, 22b, 29a, 33b, 35a, 41b, 42b, 43a, 44a, 47b, 52b, 53b, 54a]		Rabbü'l-‘ālemīn [9 ^a Ī]	
iḥsān, bākīden [10b]		iḥsān-ı bākīden [9 ^a Ī]	
eylenmek [10b]		eylemenüñ [9 ^a Ī]	
cirābdır [11a]		cerr ider [9 ^a Ī]	
on biñ ādemde berīn cenneti [11a]		on biñ adamda birin cennete [9 ^b Ī]	
te'mmül [11a]		te'emmül [9 ^b Ī]	
ne etdiği [11b]		ne idügi [9 ^b Ī]	
kelām-ı kibār şaḥābe [11b]		kelām-ı kibār-ı şaḥābe [9 ^b Ī]	
olursam [11b]		alursam [10 ^a Ī]	
etmişdir [11b]		itmüşümdür [10 ^a Ī]	
enfesāmdan [12a]		inķişāmdan [10 ^a Ī]	

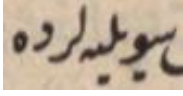
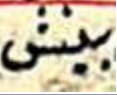
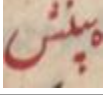
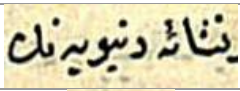
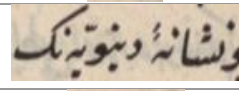
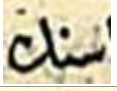
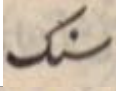
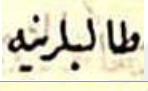
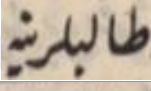
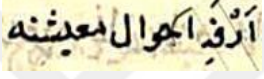
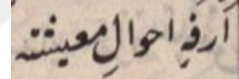
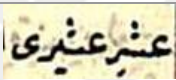
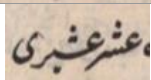
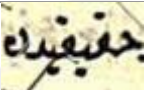
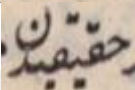
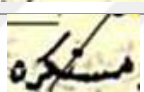
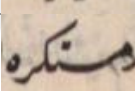
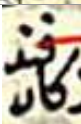
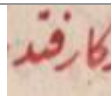
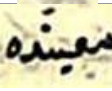
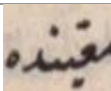
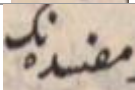
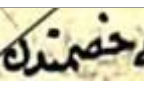
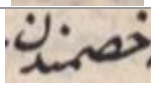
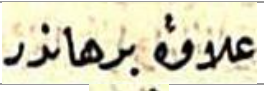
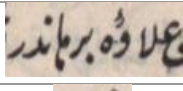
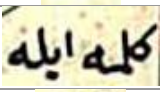
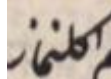
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

berin [12a]		birin [10 ^b Ġ]	
ceмі-i [12a]		cemī-i [10 ^b Ġ]	
‘ilmī [12a]		‘ilmi [10 ^b Ġ]	
ḥaḳīḳat mesā’iliniñ [12a]		ḥaḳīḳat-i mesā’ilinüñ [10 ^b Ġ]	
kemī [13a]		kimi [11 ^a Ġ]	
ṭūr-ı ‘aḳldan [13a]		ṭavr-ı ‘aḳldan [11 ^a Ġ]	
münşihler [13a]		müteşeyyihlar [11 ^a Ġ]	
muḳarrire [13b]		muḳarrere [11 ^a Ġ]	
uzā [13b]		evzā [11 ^b Ġ]	
aḡmāz [13b]		iḡmāz [11 ^b Ġ]	
muḥālifet [13b]		muḥālif [11 ^b Ġ]	
kerem [13b]		germ [11 ^b Ġ]	
ṭuruk-ı ḥaḳīḳat-ı nā-mütenāhī [14a]		ṭuruk-ı ḥaḳīḳat, nā-mütenāhī [11 ^b Ġ]	
böyle [14a]		bu yola [11 ^b Ġ]	
keredenest [14a]		kerdenest [11 ^b Ġ]	
ḥaḳr ü ‘ad ve andan [14a]		ḥıḳd u ‘udvāndan [12 ^a Ġ]	
ḥaḳr [14a]		ḥıḳd [12 ^a Ġ]	
telāş vuşul [14a]		telāş-ı vuşul [12 ^a Ġ]	
ḳarniyesiyle [14a]		ḳarīnesiyle [12 ^a Ġ]	
devām, zıkr [14b]		devām-ı zıkr [12 ^a Ġ]	

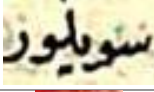
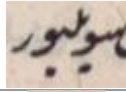
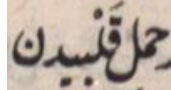
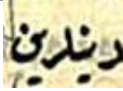
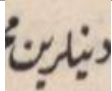
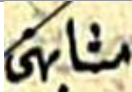
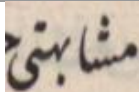
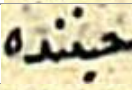
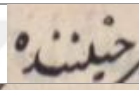
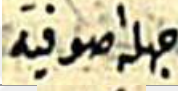
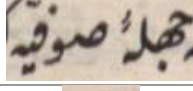
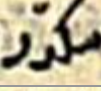
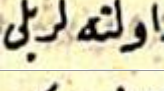
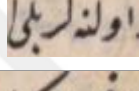
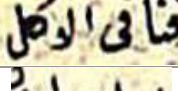
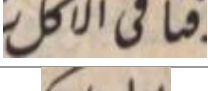
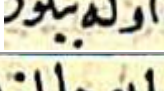
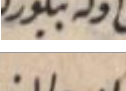
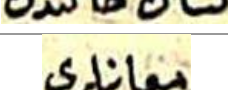
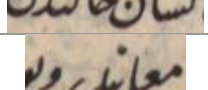
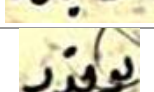
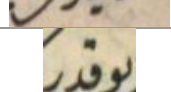
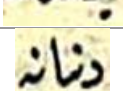
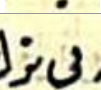
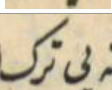
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

emrū'illāhiyye [14b]		emr-i ilāhiyye [12 ^b Ī]	
ḥulḳ-ı ḥüsnā [15a]		ḥulḳ-ı ḥaseni [12 ^b Ī]	
ḡonca ḥusbīden [15a]		ḡonce-i ḥusbīden [12 ^b Ī]	
lisān ḥālī [15a]		lisān-ı ḥālī [12 ^b Ī]	
cehele şūfiye [16a]		cehele-i şūfiyye [13 ^b Ī]	
nefesin [16a]		nefsin [13 ^b Ī]	
teşbih [16b]		teşyid [13 ^b Ī]	
nefesin [16b]		nefsün [13 ^b Ī]	
‘aḳabde şihḥat-ı vuḳū‘in [16b]		‘aḳīde-i şihḥat-i vuḳū‘in [13 ^b Ī]	
vardıḡa [17b]		varur ki [14 ^b Ī]	
‘alā-ḡadr el-tecrīd [17b]		‘alā ḡadri't-tecrīd [15 ^a Ī]	
muzarretin [18a]		maẓarratın [15 ^a Ī]	
sözleri [18a]		sizleri [15 ^a Ī]	
me'mūrātḡa [18a]		me'mūrātumḡa [15 ^a Ī]	
ḡötürmedim [18a]		ḡetürmedüm [15 ^a Ī]	
nükḡe [18a]		noḡḡa [15 ^a Ī]	

Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

söylemelerde [18b]		söyleyeler de [15 ^b İ]	
bîniş [18b]		bîneş [15 ^b İ]	
geryegi [19a]		gedigidür [16 ^a İ]	
neşā'e-i dünyeviye'nin [19a]		nişāne-i dünyeviyyenün [16 ^a İ]	
seng [19a]		senün [16 ^a İ]	
ṭāleblarine [19b]		ṭāliblerine [16 ^a İ]	
erfeh i aḥvāl-i ma'īşine [19b]		erfeh-i aḥvāl-i ma'īşete [16 ^b İ]	
'aşr-ı 'aşiri [19b]		'öşr-i 'aşiri [16 ^b İ]	
ḥaḳīkatden [19b]		ḥaḳīkiden [16 ^b İ]	
müstekrih [19b]		müstekreh [16 ^b İ]	
kār'üfted [19b]		kār fütēd [16 ^b İ]	
mu'ayyinde [20a]		mu'ayyende [16 ^b İ]	
müfsedenin [20a]		müfsidenün [16 ^b İ]	
ḥaşmetinden [20a]		ḥaşmından [17 ^a İ]	
'alāve [20b, 46b]		'ilāve [17 ^a İ, 39 ^b İ]	
mizāc [20b]		mizāḥ [17 ^a İ]	
kelime ile [20b]		gelmekle [17 ^a İ]	
öğlenmez [20b]		añlanmaz [17 ^a İ]	

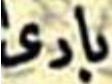
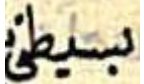
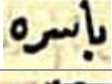
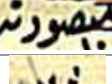
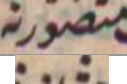
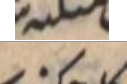
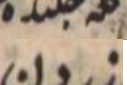
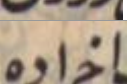
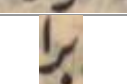
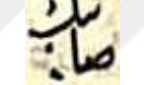
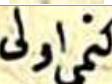
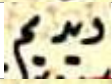
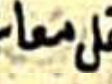
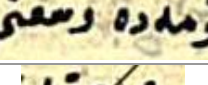
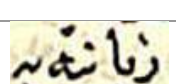
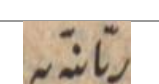
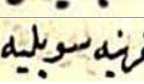
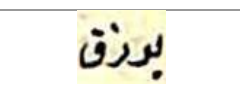
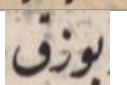
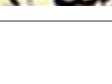
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

söyler [20b]		söylüyor [17 ^a İ]	
herke [20b, 23b, 27a, 33a, 41b, 44b]		her ki [17 ^a İ, 19 ^b İ, 22 ^b İ, 27 ^b İ, 35 ^b İ, 37 ^b İ]	
haml-i kalbiden [20b]		haml-i kalbiden [17 ^a İ]	
dinlerin [21a]		diyenlerüñ [17 ^b İ]	
müşābihini [21a]		müşābeheti [17 ^b İ]	
haynında [21a]		hıninde [17 ^b İ]	
cehele şūfiye [21a]		cehele-i şūfiyye [17 ^b İ]	
mekedder [21a]		mükedder [17 ^b İ]	
olana beli [21b]		olunalar. Belli [18 ^a İ]	
fenā fi-î'l-ükül [21b]		fenā fi-î'l-ekl [18 ^a İ]	
olabiliyor [21b]		olabilür [18 ^a İ]	
lisān hālinden [22a]		lisān-ı hālinden [18 ^a İ]	
mu‘āyinleri [22a]		me‘ ānileri [18 ^a İ]	
bu kadar [22a, 30a, 35b]		yokdur [18 ^b İ, 25 ^b İ, 29 ^b İ]	
dünyāna [22a]		dünyā ne [18 ^b İ]	
ne bî-terk [22a]		neyi terk [18 ^b İ]	
ve‘z [22a]		ü zi [20 ^a H]	
mey [22b]		mı [18 ^b İ]	
‘ulemā’, rüsūmuñ [22b]		‘ulemā-ı rüsūmuñ [18 ^b İ]	

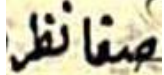
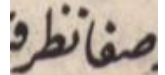
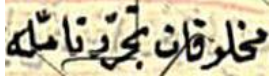
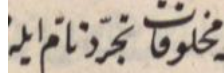
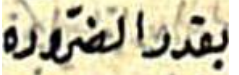
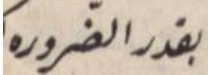
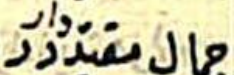
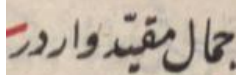
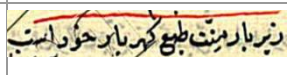
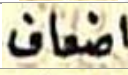
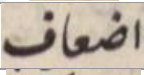
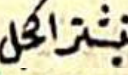
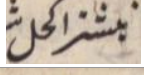
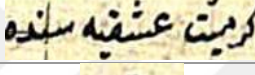
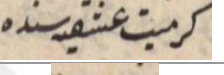
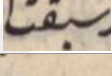
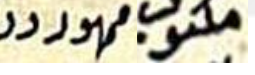
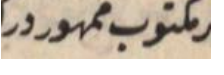
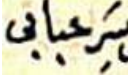
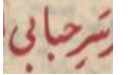
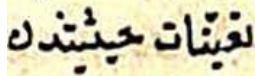
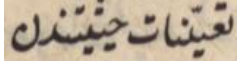
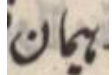
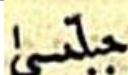
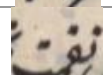
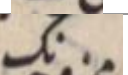
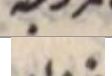
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

bula, miyān [22b]		bulamayan [18 ^b Ī]	
īmān ġaybında [22b]		īmān-ı ġaybda [19 ^a Ī]	
taḥayyül [23a, 37a, 41a]		taḥyīl [19 ^a Ī, 31 ^a Ī, 35 ^a Ī]	
ma‘ānīdir. Kende [23a]		ma‘ ānī derkinde [19 ^a Ī]	
besīṭanı [23a]		basīṭini [19 ^b Ī]	
ebedü'l-ibād [23a]		ebedü'l-ābād [19 ^b Ī]	
ber [23b]		bir [19 ^b Ī]	
taḥte't-turābı [23b]		taḥte't-turāb [19 ^b Ī]	
maḳām-ı ‘āliyenin [23b]		maḳām-ı ‘ālīnün [19 ^b Ī]	
da‘vina nefsi [24a]		ru‘ ūnet-i nefsi [20 ^a Ī]	
maḥāfetine [24a]		neḥāfetine [20 ^a Ī]	
ḥikmetin [24a]		ḥükminün [20 ^a Ī]	
berin [24a]		birin [20 ^a Ī]	
beyt-i āḥiriñe [24b]		āḥiri ki [20 ^a Ī]	
vāḳı' bın [24b]		vāḳı' ā bıyık [20 ^{a,b} Ī]	
mücāhidāt [24b]		mücāhedāt [20 ^b Ī]	
tutuşanlara [24b]		dolaşanlara [20 ^b Ī]	
şevkiyle [25a]		şevkle [21 ^a Ī]	

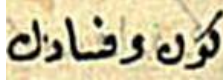
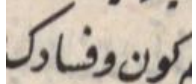
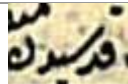
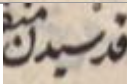
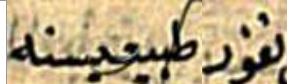
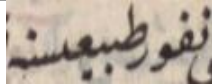
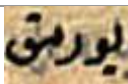
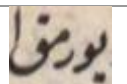
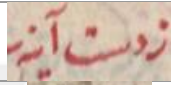
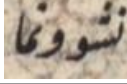
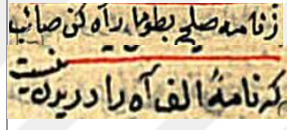
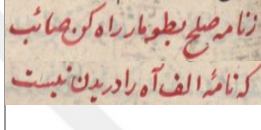
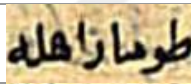
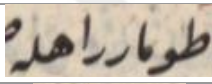
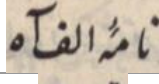
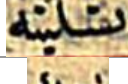
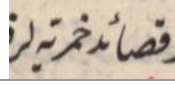
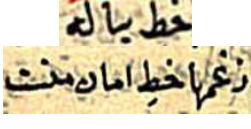
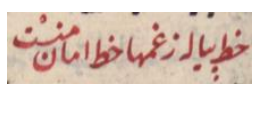
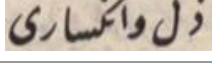
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

yādī [25a]		bādī [21 ^a Ī]	
basīṭī [25b]		basīṭini [21 ^b Ī]	
bā-sırā [26a]		bāsire [21 ^b Ī]	
mutaṣavvirine [26a]		mutaṣavverine [21 ^b Ī]	
mişline [26a]		meşeline [21 ^b Ī]	
geleceğinden [26a]		geleceğinde [21 ^b Ī]	
zerdden [26a]		zerden [22 ^a Ī]	
āḫirāda [26b]		uḫrāda [22 ^a Ī]	
yer [26b]		bir [22 ^a Ī]	
umūrlarına [26b]		umūrına [22 ^a Ī]	
Şā'ib [26b]		Şā'ib'ūñ [22 ^a Ī]	
ketm olā [27a]		ketmi evlā [22 ^b Ī]	
ḍidem [27a]		ḍidīm [22 ^b Ī]	
‘aql ma‘āşı [27a]		‘aql-ı ma‘āşı [22 ^b Ī]	
ḫavma da ve ma'nā [27a]		komada vüs‘ini [22 ^b Ī]	
rütbe ‘aqlı [27a]		rütbe-i ‘aqlı [22 ^b Ī]	
zebāniyye [27b]		Rabbāniyye‘ye [22 ^b Ī]	
aḫḫar niye söyleyemiz [27b]		aḫḫarına söyleyemez [22 ^b Ī]	
yüzük [27b]		bozuk [23 ^a Ī]	
ḫutām [27b]		ḫuṭām [23 ^a Ī]	

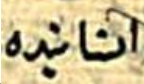
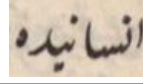
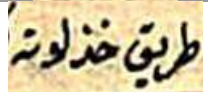
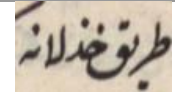
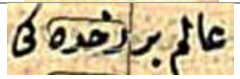
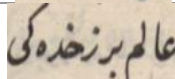
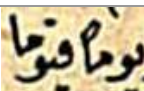
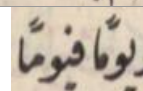
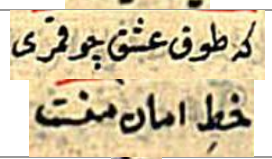
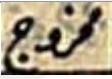
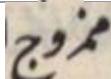
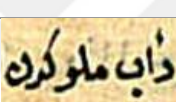
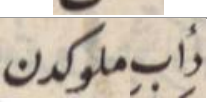
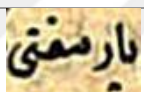
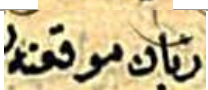
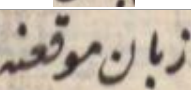
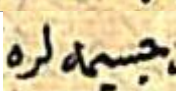
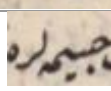
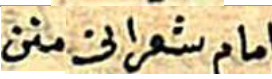
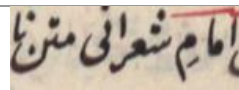
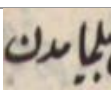
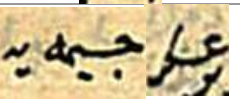
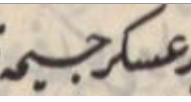
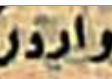
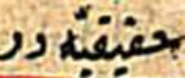
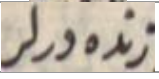
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

şafā-yı nazar [27b]		şafā-naẓar [23 ^a Ī]	
maḥlūkāt-ı tecerrüd te'emmüle [27b]		maḥlūkāt tecerrüd-i tām̄ ile [23 ^a Ī]	
be-ḳadr'z-ẓarūre [27b]		bi-ḳadri'z-ẓarūre [23 ^a Ī]	
cemāl muḳayyeddārdır [28a]		cemāl-i muḳayyed vardır [23 ^b Ī]	
Zīr-i bār-ı minnet-i ṭab' -ı gevher -bār-ı ḥod est [28a]		Zīr-i bār-ı minnet-i ṭab' -ı güher -bār-ı ḥodest [23 ^b Ī]	
ez-kibāya [28a]		ezkiyāya [23 ^b Ī]	
eẓ'āf [28b]		iẓ'āf [23 ^b Ī]	
nīşter ekḫal [28b]		nīşter-i ekḫel [23 ^b Ī]	
keremiyet-i 'aşkıyasında [28b]		germiyyet-i 'aşkıyyesinde [24 ^a Ī]	
sibḳat [28b, 29a]		sebḳat [24 ^a Ī, 24 ^b Ī]	
mektüb mūhūrdur [28b]		mektüb-ı memhūrdur [24 ^a Ī]	
yanaşmaz [29b]		yetişmez [24 ^b Ī]	
ser ḥabābī [29b]		ser-i ḥabābī [24 ^b Ī]	
ta' ayyünāt ḥayşiyetinden [29b]		ta' ayyünāt-ı ḥayşiyetinden [24 ^b Ī]	
heyman [30a]		hīmān [25 ^a Ī]	
cibilleti [30a]		cibillisi [25 ^a Ī]	
ni'met [30a]		nıḳmet [25 ^a Ī]	
maḥrūceniñ [30a]		memzūcenüñ [25 ^a Ī]	
ferdād [30a]		müzdād [25 ^a Ī]	

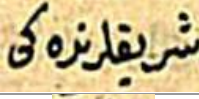
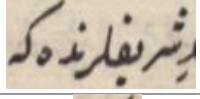
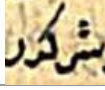
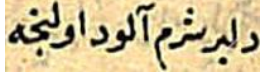
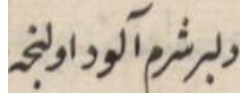
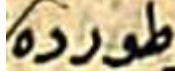
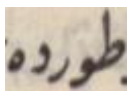
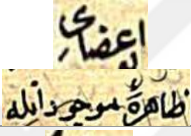
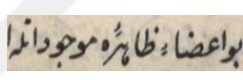
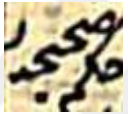
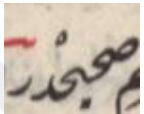
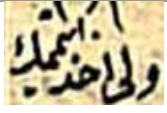
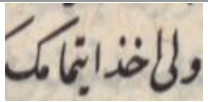
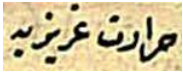
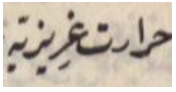
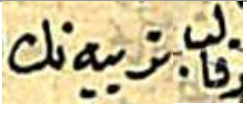
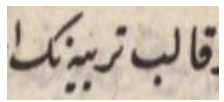
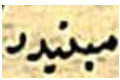
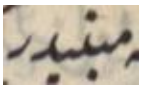
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

kūn u fesādiñ [30a]		kevn ü fesāduñ [25 ^a Ī]	
ḳudsiyeden [30a]		kudsīden [25 ^a Ī]	
nüfūr ṭabī'isine [30b]		nüfūr-ı ṭabī'isine [25 ^b Ī]	
yürümeḳ [30b]		yormak [25 ^b Ī]	
Ze-dest-i āyine [30b]		Zi dest-i āyine [25 ^b Ī]	
neşv ü nūmā [31a]		neşv ü nemā [26 ^a Ī]	
benā [31a]		binā [26 ^a Ī]	
Ze-nāme şulḥ be-tūmār āh kün Şā'ib/ Ki nāme elif-i āh-rā deriden nīst [31a]		Zi nāme şulḥ be-tūmār- ı āh kün Şā'ib/ Ki nāme-i elif-i āh rā deriden nīst [26 ^a Ī]	
tūmār ehle [31a]		tūmār-ı āhla [26 ^a Ī]	
nāme elif-i āh [31a]		nāme-i elif-i āh [26 ^a Ī]	
teselline [31a]		tesliyet [26 ^a Ī]	
neşāt [31a]		neş'et [26 ^a Ī]	
ḳaşāid ḥamriyeler [31b]		ḳaşā'id-i ḥamriyyeler [26 ^a Ī]	
Ḥaṭṭ-ı piyāle zi- ḡamhā ḥaṭṭ-ı emān-ı menest [31b]		Ḥaṭṭ-ı piyāle zi ḡamhā ḥaṭṭ-ı emān-ı menest [26 ^a Ī]	
zill [31b, 32a]		züll [26 ^b Ī]	
zilli [31b, 32a]		züllü [26 ^b Ī]	
zill ü inkārı [31b]		züll ve inkisārı [26 ^b Ī]	

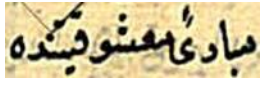
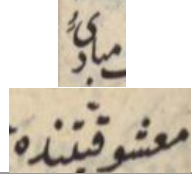
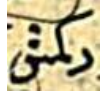
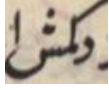
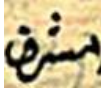
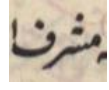
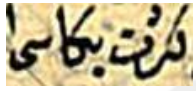
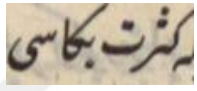
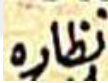
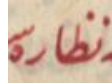
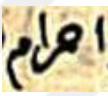
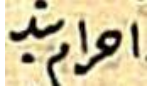
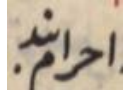
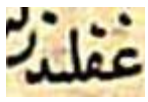
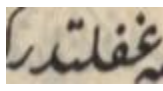
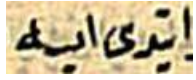
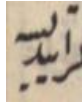
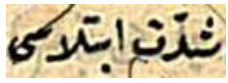
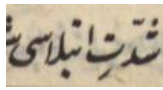
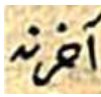
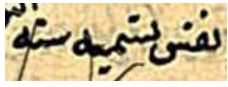
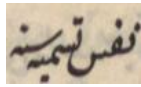
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

insāniyede [32a]		insānide [27 ^a Ī]	
ṭarīḳ-i ḥazēlāta [32b]		ṭarīḳ-i ḥizlāna [27 ^a Ī]	
‘ālem berzaḥdaki [32b]		‘ālem-i berzaḥdaki [27 ^a Ī]	
yevmen kayūmā [32b]		yevmen fe yevmen [27 ^a Ī]	
Ki ṭavḳ-ı ‘aşḳ çū ḵumrī ḥaṭṭ-ı emān-ı menest [32b]		Ki ṭavḳ-ı ‘aşḳ çū ḵumrī ḥaṭṭ-ı emān-ı menest [27 ^b Ī]	
beni [32b]		benüm [27 ^b Ī]	
maḥrūc [32b]		memzūc [27 ^b Ī]	
de’b-ı melūkdan [33a]		de’b-i mülūkdan [27 ^b Ī]	
bār-ı müftī [33a]		barmağın [27 ^b Ī]	
zebān-ı mevḳıfa [33a]		zebān mevḳi’ ine [27 ^b Ī]	
cismiyelere [33b]		cesīmeye [28 ^a Ī]	
İmām-ı şu‘arā, Ney-i Minen [33b]		İmām-ı Şa‘ rānī Minen [28 ^a Ī]	
bilmeden [34a]		bilmemed [28 ^a Ī]	
‘asker cismiyeye [34a]		‘asker-i cesīmeye [28 ^b Ī]	
vāriddir [34a]		vardur [28 ^b Ī]	
olana [34b]		olunan [28 ^b Ī]	
ḥaḳīkatedir [34b]		ḥaḳīkiyyedür [29 ^a Ī]	
zendedirler [35a]		zindedürler [29 ^a Ī]	

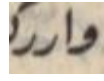
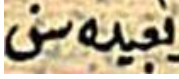
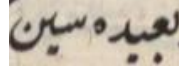
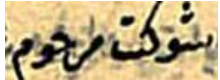
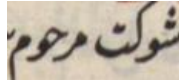
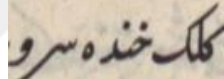
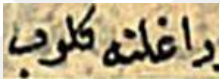
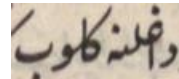
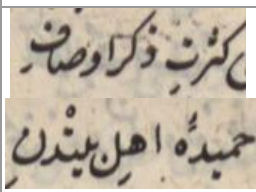
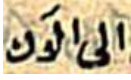
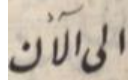
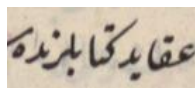
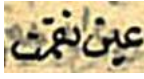
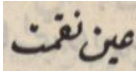
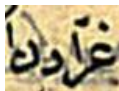
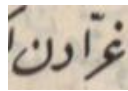
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

şerîfelerindeki [35a]		şerîflerindeki [29 ^a İ]	
şerkdür [35b]		şirkdür [29 ^b İ]	
dil-ber-i şerm-âlūd olunca [35b]		dil-ber şerm-âlūd olunca [29 ^b İ]	
ţūrda [35b]		ţavrda [29 ^b İ]	
delîr [35b]		dilîr [29 ^b İ]	
a'zā-yı zāhireyi mevcūdātla [36b]		a'zā-yı zāhire-i mevcūdātla [30 ^a İ]	
şığar [36b]		sığır [30 ^b İ]	
taşhîḥdir [36b]		şahîḥdür [30 ^b İ]	
velî-i aḥz etmemek [36b]		velî aḥz itmemek [30 ^b İ]	
ḥararet ġarîziye [37a]		ḥarâret-i ġarîziyye [30 ^b İ]	
ḳālīb terbiyeniñ [37a]		ḳāleb-i terbiyenüñ [30 ^b İ]	
mübeyyendir [37a]		mebnîdür [31 ^a İ]	
naḳa' [37a]		nef' [31 ^a İ]	

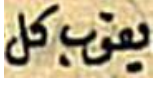
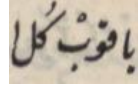
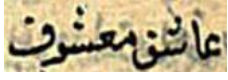
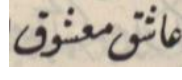
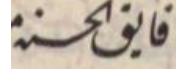
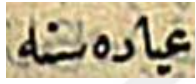
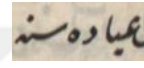
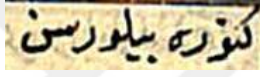
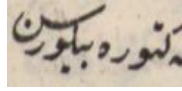
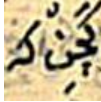
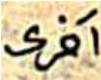
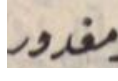
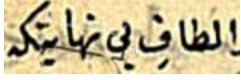
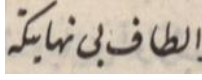
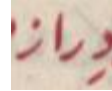
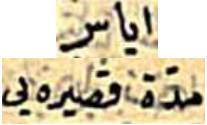
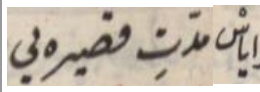
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

mübādī-i ma'sūkhunda [37a]		mebādī-i ma'şūkiyyetinde [31 ^a İ]	
dikmiş [37a]		degmiş [31 ^a İ]	
müşrif [37a]		müşerref [31 ^a İ]	
keşret bükāsı [37a]		keşret-i bükāsı [31 ^a İ]	
kuvvet [37b]		fevt [31 ^a İ]	
nizāre [37b]		nezzāre [31 ^a İ]	
aḥrām [37b]		iḥrām [31 ^a İ]	
aḥrām-bend [37b]		iḥrām-bend [31 ^a İ]	
ġafletindir [37b]		ġafletdür [31 ^a İ]	
etse [37b]		itdiyse [31 ^a İ]	
şiddet ibtilāsı [37b]		şiddet-i ibtilāsı [31 ^a İ]	
āḥirine [37b]		āḥerine [31 ^b İ]	
nefs-i tesmiyesine [38a]		nefs tesmiyesine [31 ^b İ]	

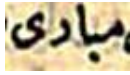
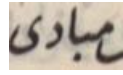
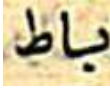
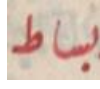
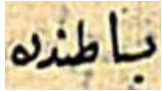
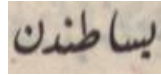
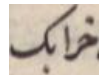
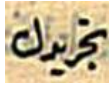
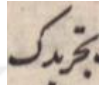
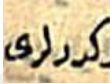
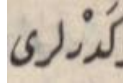
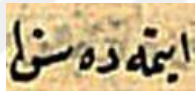
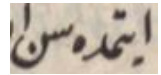
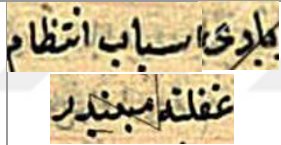
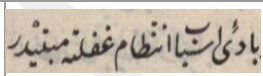
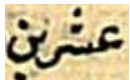
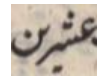
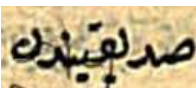
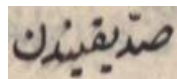
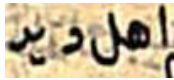
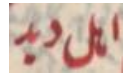
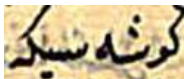
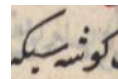
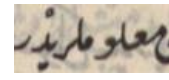
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

vardır [38a]		varur [31 ^b İ]	
ba'ida, sen [38b]		ba'idesin [32 ^a İ]	
Şevket merhûm [39a]		Şevket-i merhûm [32 ^a İ]	
o [39b]		ve [34 ^a İ]	
āhar [40a]		āhır [34 ^a İ]	
kilk-i ḥandesi [40a]		gölün ḥandesi [34 ^b İ]	
dağlata gelip [40a]		dāğlanagelüp [34 ^b İ]	
cāneb [40b]		cānib [34 ^b İ]	
ke [40b]		ki [34 ^b İ]	
keşret, zıkr-i evşāf-ı ḥamīde-i ehl-i beytden [40b]		keşret-i zıkr evşāf-ı ḥamīde-i ehl-i beytden [34 ^b İ]	
eli alan [40b]		ilā-el-ān [35 ^a İ]	
‘aḳā’id-i kitāblarında [41a]		‘aḳāyid kitāblarında [35 ^a İ]	
‘ayn-ı ni‘met [41a]		‘ayn-ı naḳmet [35 ^a İ]	
ğaddārdan [41a]		garrādan [35 ^a İ]	

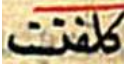
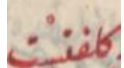
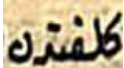
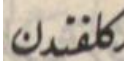
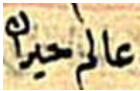
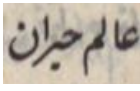
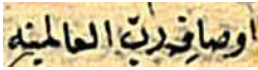
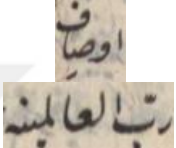
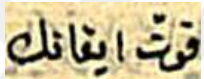
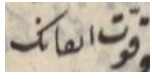
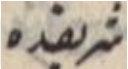
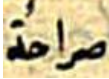
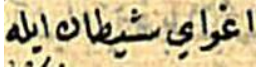
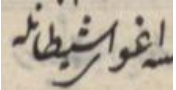
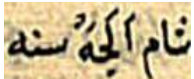
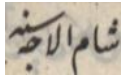
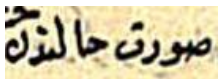
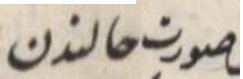
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

Ya'kūb, gül [41a]		yakup kül [35 ^a İ]	
'āşık u ma'sūk [41a]		'āşık ma'sūk [35 ^a İ]	
fī'l-ḥaseneye [41a]		fāyīḡu'l-ḥasene [35 ^a İ]	
ferrāş [41a]		fīrāş [35 ^a İ]	
'ayādesine [41a]		'iyādesine [35 ^a İ]	
getirebilirsin [41b]		getürebilürsen [35 ^a İ]	
ķiri [41b]		ķabri [35 ^b İ]	
eyle [41b]		ile [35 ^a İ]	
geçin ki [41b]		geçen ki [35 ^b İ]	
āḡarı [41b]		āḡiri [35 ^b İ]	
ma'zūr [41b]		maḡdūr [35 ^b İ]	
iltāf-ı bī-nihāyetiñe [42a]		eltāf-ı bī-nihāyetüñe [36 ^a İ]	
derāz [42a]		dırāz [36 ^a İ]	
eyās müddet қаşıreyi [42b]		iyās müddet-i қаşıreyi [36 ^a İ]	

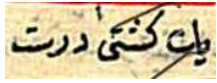
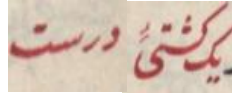
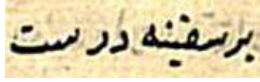
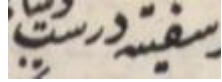
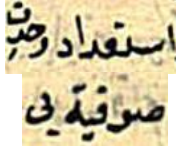
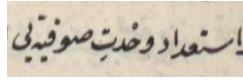
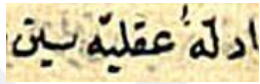
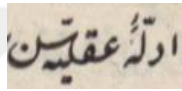
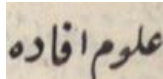
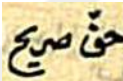
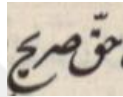
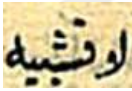
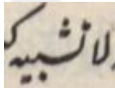
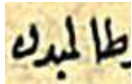
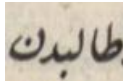
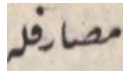
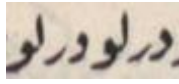
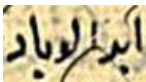
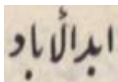
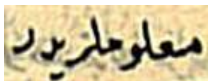
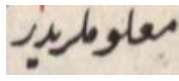
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

mübādī [42b, 43b, 49a]		mebādī [36 ^a Ī, 37 ^a Ī, 41 ^b Ī]	
besāt [42b]		bisāt [36 ^b Ī]	
besāṭından [42b]		bisāṭından [36 ^b Ī]	
ḥarābı [42b]		ḥarābuñ [36 ^b Ī]	
tercīdiñ [42b]		tecrīdūñ [36 ^b Ī]	
giderleri [42b]		kederleri [36 ^b Ī]	
etmedesin [43a]		itmede. Sen [36 ^b Ī]	
bādī, esbāb-ı intizām-ı ġaflete mebnīdir [43a]		bādī-i esbāb-ı intizām ġaflete mebnīdür [36 ^b Ī]	
‘uşrin [43a]		‘öşrin [36 ^b Ī]	
şad yaqından [43a]		şıddıķından [36 ^b Ī]	
ehl-i deyr [43b]		ehl-i dīd [37 ^a Ī]	
gūşesiñe [43b]		köşesi ki [37 ^a Ī]	
ma'lūmudur [43b]		ma' lūmlarıdur [37 ^a Ī]	
yediñ [43b]		beden [37 ^a Ī]	

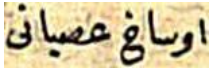
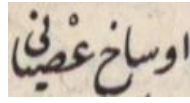
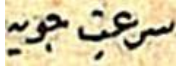
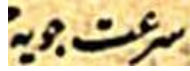
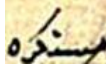
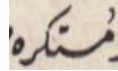
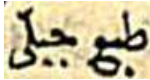
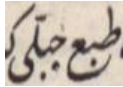
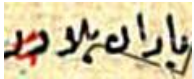
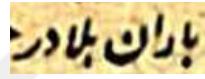
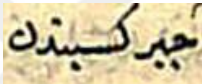
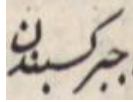
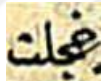
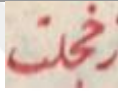
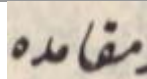
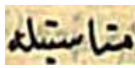
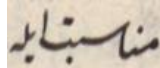
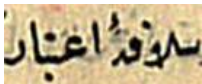
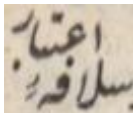
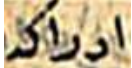
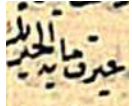
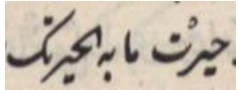
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

külüftest [43b]		külfetest [37 ^a İ]	
külüfteden[43b]		külfetden [37 ^a İ]	
‘ālem-i ḥayrān [44a]		‘ālem ḥayrān [37 ^b İ]	
ol [44a]		ola [37 ^b İ]	
evşāf-ı Rabbî'l- ‘ālemîn’e [44a]		evşāf Rabbü'l- ‘ālemîne [37 ^b İ]	
ḳuvvet-i ifānıñ [44a]		ḳuvvet-i iḳānuñ [37 ^b İ]	
şerîfden [44a]		şerîfde [37 ^b İ]	
şarāḥat [44a]		şarāḥaten [37 ^b İ]	
ağvā-yı şeyṭān ile [44a]		iğvā-yı şeyṭānla [37 ^b İ]	
şām olacasına [44a]		şām alācasına [37 ^b İ]	
yüzü [44b]		yüz [38 ^a İ]	
ḥaṭṭ [44b]		ḥazṣ [38 ^a İ]	
şūret ḥālinden [44b]		şūret-i ḥālinden [38 ^a İ]	

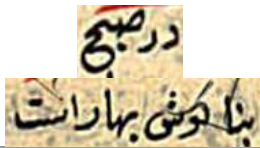
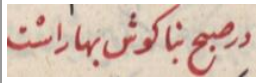
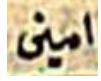
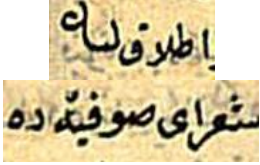
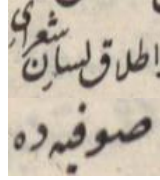
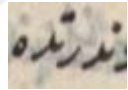
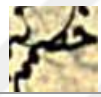
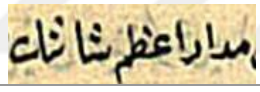
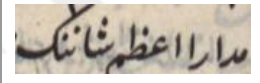
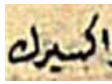
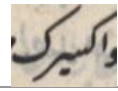
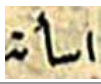
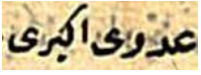
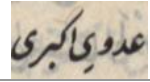
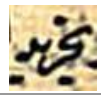
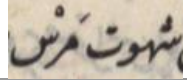
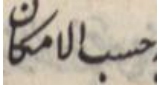
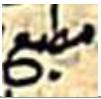
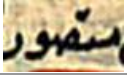
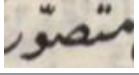
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

yek keştî dürüst [44b]		yek-keştî-i dürüst [38 ^a Ī]	
sefîne dürüst [44b]		sefîne-i dürüst [38 ^a Ī]	
isti‘dād u ḥiddet-i şūfiyyeyi [44b]		isti‘dād-ı vaḥdet-i şūfiyyeyi [38 ^a Ī]	
edelle-i ‘aqliyesin [44b]		edille-i ‘aqliyyesin [38 ^a Ī]	
‘ulūm-ı ifāde [44b]		‘ulūm ifāde [38 ^a Ī]	
Ḥaḡ şarīḥ [45a]		Ḥaḡḡ-ı şarīḥ [38 ^a Ī]	
lā-teşbihi [45a]		lā-teşbih [38 ^a Ī]	
ṭālebden [45a]		ṭālibden [38 ^a Ī]	
muşādifle [45a]		meşārifle [38 ^b Ī]	
‘ayşa [45a]		‘abeşe [38 ^b Ī]	
türlüdür. Bu [45a]		dürlü dürlü [38 ^b Ī]	
ebedü’l-ibād [45a]		ebedü’l-ābād [38 ^b Ī]	
ma’lūmudur [45a]		ma‘lūmlarıdur [38 ^b Ī]	

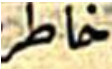
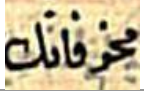
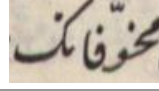
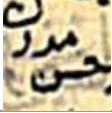
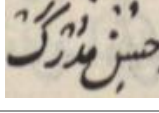
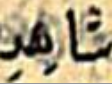
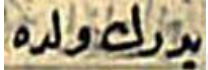
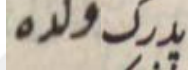
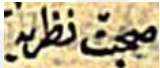
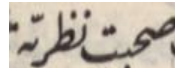
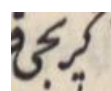
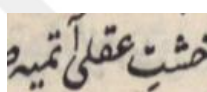
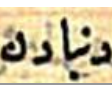
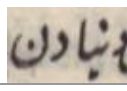
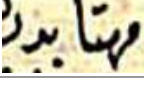
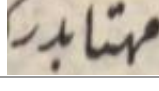
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

o sâḥ ‘iṣyānı [45b]		evsāḥ-ı ‘iṣyānı [38 ^b İ]	
sur‘at-cūya [45b]		sūr‘at-i cūya [42 ^a H]	
münkire [45b]		müstekreh [38 ^b İ]	
ṭab‘-ı cebellī [45b]		ṭab‘-ı cibillī [38 ^b İ]	
bārān belādır [45b]		bārān-ı belādur [42 ^a H]	
cebr kesbinden [45b]		cebr-i kesbinden [38 ^b İ]	
ḥiclet [45b]		ḥaclet [38 ^b İ]	
mu‘āhede [46a]		maḡāmda [39 ^a İ]	
münāsebetiyle [46a]		münāsebetle [39 ^a İ]	
sülāf-ı i‘tibār [46a]		sülāfe-i i‘tibār [39 ^a İ]	
edrāka [46b]		idrāke [39 ^b İ]	
būdan [46b]		būdın [39 ^b İ]	
ḥayret-i māye’l-ḥayretiñ [46b]		ḥayret mā-bihi’l-ḥayretüñ [39 ^b İ]	

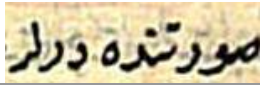
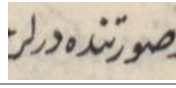
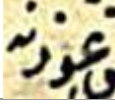
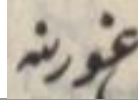
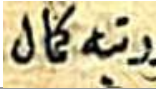
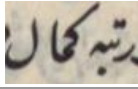
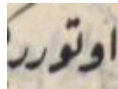
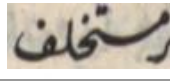
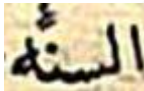
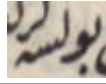
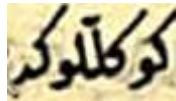
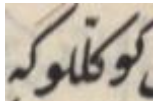
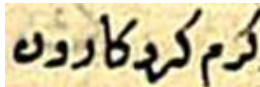
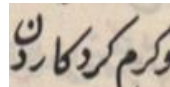
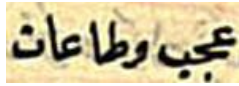
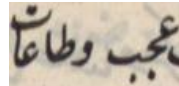
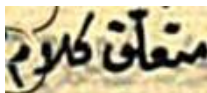
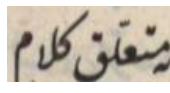
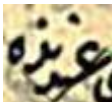
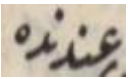
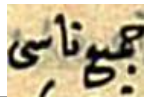
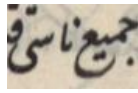
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

der-şubḥ bināgūş-ı bahārest [46b]		der-şubḥ-ı bināgūş-ı bahārest [39 ^b İ]	
emīn [46b]		āmīn [39 ^b İ]	
ıtlāḳ-ı lisān şu‘arā-yı şūfiyede [47a]		ıtlāḳ lisān-ı şu‘arā-yı şūfiyede [39 ^b İ]	
nüdetde [47a]		nedretde [40 ^a İ]	
ziber [47a]		zeber [40 ^a İ]	
ḥaşm [47a]		ḥaşmum [40 ^a İ]	
müdārā-ı a‘zam şānınıñ [47a]		müdārā a‘zam-ı şānınıñ [40 ^a İ]	
eksīriñ [47a]		iksīrūñ [40 ^a İ]	
isāetühü [47a]		isā’ete [40 ^a İ]	
‘adüvvü ekberī [47b]		‘adū-yı ekberi [40 ^a İ]	
tacrīd [47b]		tecrīd [40 ^a İ]	
şehvet maraž [47b]		şehvet-meres [40 ^a İ]	
ḥasebü’l-imkān [47b]		ḥasbe’l-imkān [40 ^a İ]	
maṭba‘ [47b]		muṭī‘ [40 ^b İ]	
mutaşavvir [48a]		mutaşavver [41 ^a İ]	

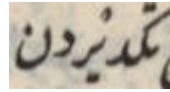
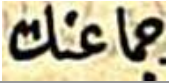
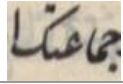
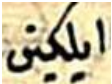
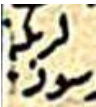
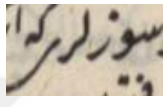
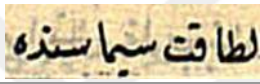
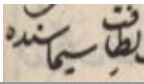
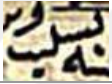
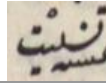
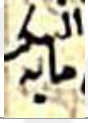
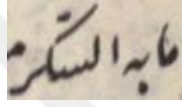
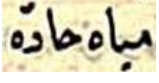
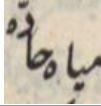
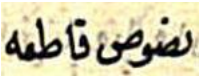
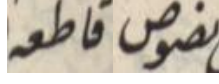
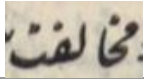
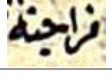
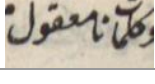
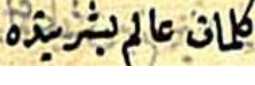
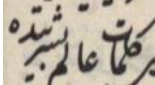
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

hāṭer [48b]		hātır [41 ^a İ]	
muḥarrefātūñ [48b]		maḥūfātūñ [41 ^a İ]	
ḥüsn-i medrek [48b]		ḥüsn-i müdrik [41 ^a İ]	
şāhed [48b]		şāhid [41 ^a İ]	
yüdrükü veledehü [48b]		pederüñ veledē [41 ^a İ]	
şoḥbet nazariyyeyi [49a]		şoḥbet-i nazariyye [41 ^b İ]	
kireci [49a]		kerpici [41 ^b İ]	
ḥışt 'aqlı etmeye [49a]		ḥışt-ı 'aqlı atmaya [41 ^b İ]	
dünyāda [49b]		dünyādan [41 ^b İ]	
gülü [49b]		keseli [42 ^b İ]	
kapıña [49b]		kapu ki [42 ^b İ]	
esmine [50b]		ismine [42 ^b İ]	
meh-tābīdir [50b]		mehtābdur [42 ^b İ]	
kim [50b]		kem [42 ^b İ]	
kuşur [50b]		kaşr [42 ^b İ]	

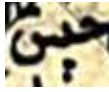
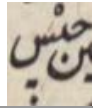
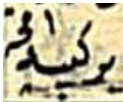
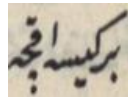
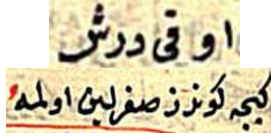
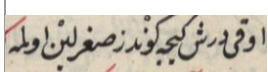
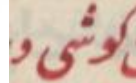
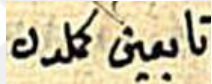
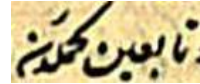
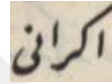
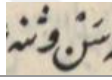
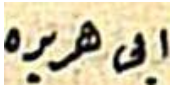
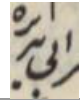
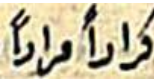
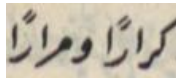
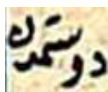
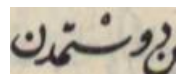
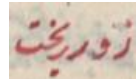
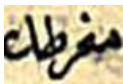
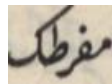
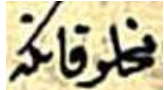
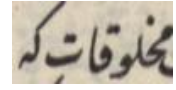
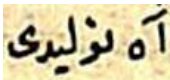
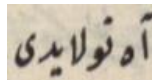
Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

şūretinde derler[50b]		şūretindedürler [42 ^b İ]	
‘özüne [51a]		ğavrine [43 ^a İ]	
rütbe kemāli [51a]		rütbe-i kemāl [43 ^a İ]	
o nūr [51a]		oturur [43 ^a İ]	
müstaḥlif [51b]		müstaḥlef [43 ^b İ]	
elsene [51b]		elsine [43 ^b İ]	
ekrāh [51b]		ikrāh [43 ^b İ]	
ayırmaḵ [51b]		ırmaḵ [43 ^b İ]	
terḥi [52a]		teraḥı [43 ^b İ]	
bula [52a]		bulsa [44 ^a İ]	
göñüllüñe ki [52a]		göñüllü ki [44 ^a İ]	
kerem, kirdigārdan [52a]		kerem-i Kird-gār’dan [44 ^a İ]	
‘aceb ve ṭā’āt [52a]		‘ ucb u ṭā’ āt [44 ^a İ]	
müte‘allik kelām [52a]		müte‘ allik-i kelām [44 ^a İ]	
ğamında [52a]		‘ indinde [44 ^a İ]	
cem’-i nāsı [52a]		cemī’-i nāsı [44 ^a İ]	

Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

tekvirden [52a]		tekdirden [44 ^a İ]	
cemā'ınıñ [52b]		cemā'atüñ [44 ^a İ]	
ile [52b]		eyle [44 ^a İ]	
ilkin [52b]		iyiligin [44 ^a İ]	
sözler [52b]		sözleri [44 ^b İ]	
leṭāfet sīmāsında [52b]		leṭāfet-i sīmāsında [44 ^b İ]	
nisbet [53b]		tesliyet [45 ^a İ]	
māyetü's sekr [53b]		mā-bihi's-sükker [45 ^a İ]	
mübāh-ı ḥādde [53b]		miyāh-ı ḥārre [45 ^a İ]	
nuṣūṣ ḳāṭı'a [53b]		nuṣūṣ-ı ḳāṭı'a [45 ^a İ]	
ḳūt [53b]		ḳuvvet [45 ^a İ]	
muḥālifet [53b]		muḥālefet [45 ^a İ]	
mezācına [53b]		mizācına [45 ^a İ]	
kelimāt-ı nā-ma'ḳül [54a]		kelimāt nā-ma'ḳül [45 ^a İ]	
kelimāt-ı 'ālem-i beşeriyetde [54a]		kelimāt 'ālem-i beşeriyetde [45 ^b İ]	

Tablo 3.1: Mukayese (devamı)

hiss [54a]		ħabs [45 ^b Ī]	
ğaşı [54a]		ğaşy [45 ^b Ī]	
yer kıpsa anca [54a]		bir kīse akçe [45 ^b Ī]	
O fī dereş gece gündüz şıfırlayan olma [54b]		Okı dürüş gice gündüz sıgırlayın olma [45 ^b Ī]	
gūşī ü [54b]		gūşī vü [46 ^a Ī]	
tābi'īn kemelden [54b]		tābi' īn-i kümmelden [50 ^a H]	
ekrānı [54b]		eger anı [46 ^a Ī]	
senn ü şene [54b]		sen veşene [46 ^a Ī]	
Ebī Herīre [54b]		Ebū Hureyre [46 ^a Ī]	
kerrāren merrāren [54b]		kirāren ve mirāren [46 ^a Ī]	
düşmeden [54b]		dostumdan [46 ^a Ī]	
ez-der rīht [55a]		zūr rīht [46 ^b Ī]	
müfraṭıñ [55a]		mefreṭüñ [46 ^b Ī]	
maḥlūḳātıña [55b]		maḥlūḳāt ki [46 ^b Ī]	
āh-ı tevīdi [55b]		āh nolaydı [46 ^b Ī]	

Çalışmamızda yapılan düzeltmelerde beyitlerin Ganjoor adlı internet sitesindeki orijinal halinden yararlanılmıştır.

Birinci gazel, Ganjoor'da 35 beyitten oluşmaktadır. Nüshalarda yer alan beyit sayısı ise 36'dır. Ganjoor'dan farklı olarak iki beyit eksiktir ve üç farklı beyit eklenmiştir. Beyitlerin sırası karışıktır.

Dokuzuncu beyitin ilk mısrasının sonundaki der “در” kelimesi Ganjoor'da ber “بر” şeklindedir. On üçüncü beyitte Ganjoor'daki ey “ای” kelimesi nüshalarda yer almamaktadır. On dördüncü beyitin başındaki der “در” kelimesi Ganjoor'da ber “بر” şeklindedir. On altıncı beytin ikinci mısrasındaki dāğ “داغ” kelimesi Ganjoor'da derd “درد” şeklindedir. Yirmi dördüncü beytin birinci mısrasının sonundaki der ū “و” kelimeleri Ganjoor'da ez ū “او” şeklindedir. Yirmi sekizinci beyitteki dil “دل” kelimesinin yerine Ganjoor'da mey “می” kelimesi yer almaktadır. Ūftādegān kelimesinin yerine āvār-gān “آوارگان” kelimesi, dest ū pāst kelimelerinin yerine reh-nümāst kelimesi “ره‌نماست” kullanılmıştır. Yirmi dokuzuncu beyitte “ber çeşm engüşt-i qabūl” بر چشم انگشت “بر چشم قیول” şeklindeki ifade Ganjoor'da “engüşt ber çeşm-i qabūl” بر چشم انگشت “بر چشم قیول” şeklindedir.

Otuz üçüncü beyitteki da' vā “دعوی” kelimesi Ganjoor'da ma' nā “معنی” şeklinde ve ū kelimesi yalnızca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nüshasında yer almaktadır. Ganjoor'da birinci mısranın sonundaki ey kelimesi “ای” nüshalarda bulunmamaktadır. Otuz dördüncü beyitteki ū kelimesi Ganjoor'da ney “نی” şeklindedir. Otuz beşinci beyitteki “زان” kelimesi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nüshasında yer almamaktadır.

Ganjoor'da sekiz beyit olan ikinci gazel nüshalarda yedi beyittir. Ganjoor'daki üçüncü beyit nüshalarda yer almamaktadır.

Yedinci beyitte ilk mısranın kelimesi Ganjoor'da “بکن”, nüshalarda “مکن” şeklindedir. Üçüncü gazel ise Ganjoor'da 12, nüshalarda 13 beyittir. Beyitlerin sırası karışıktır. Altıncı beyit Ganjoor'da yer almamaktadır. Üçüncü beytin ilk mısrasının son kelimesi Ganjoor'da būd “بود”, nüshalarda şevad “شود” şeklindedir. Dördüncü beytin ilk mısrasındaki asan “اسان” kelimesi Ganjoor'da ihsan “احسان” şeklindedir. Sekizinci beytin ilk mısrasında “ber” ve “leb” kelimelerinin yerleri Ganjoor'a göre farklıdır.

Üçüncü gazel Ganjoor'daki 1067. gazeldir. Ganjoor'da 12 beyit olan gazel, nüshalarda 13 beyittir. Altıncı beyit Ganjoor'da yer almamaktadır.

Üçüncü beytin ilk mısrasının son kelimesi Ganjoor'da būd “بود” ve nüshalarda şevved “شود” şeklindedir. Dördüncü beytin ilk mısrasındaki āsān “اسان” kelimesi Ganjoor'da ihsan “احسان” şeklindedir. Sekizinci beytin ilk mısrasında “ber” ve “leb” kelimelerinin yerleri Ganjoor'a göre farklıdır.

Dördüncü gazel Ganjoor'daki 1062. gazeldir. Nüshalarda 15 beyit şeklindeki gazelin Ganjoor'daki 13 beyitinin tamamı şerh edilmiş, sekiz ve dokuzuncu beyitler 1061. gazelden alınmıştır.

İlk mısradaki nüshalarda geştēn “گشتن” şeklinde yazılan kelime Ganjoor'da gülşēn “گلشن” olarak geçmektedir. Sekizinci beytin ikinci mısrasındaki mā “ما” kelimesi Ganjoor'da dil “دل” şeklindedir. On birinci beytin ikinci mısrasındaki mestūr “مستور” kelimesi Ganjoor'da maḥcūb “محبوب” şeklindedir.

Beşinci gazel Ganjoor'daki 1449. gazeldir. Ganjoor'da 19 beyitten oluşan gazelin 14 beyti şerh edilmiştir.

Altıncı beytin ilk mısrasının sonu Ganjoor'da ey “ای” kelimesi ile bitmektedir. Nüshalarda bu kelime yoktur. Yedinci beyitteki jengār “ژنگار” kelimesi Halet Efendi ve Ganjoor'da zengār “زنکار” şeklindedir. On ikinci beytin ikinci mısrası nüshalarda “çün be-ser-menzil-i tevḥīd چون بسرمنزل توحید” şeklinde, Ganjoor'da ise “be serāperde-i vaḥdet به سراپرده وحدت چو” olarak geçmektedir.

Şerhimizde yer alan altıncı gazelin beyitlerinin bir kısmı Ganjoor'daki 1020, bir kısmı da 1021. gazelden alınmıştır. Şerhteki 1, 3, 8, 9, 10, 12. beyitler 1021. gazeldeki 1, 3, 7, 9, 10, 8 beyitlere; 2, 4, 5, 6, 7, 11, 13. beyitler ise 1020. gazeldeki 4, 7, 9, 2, 12, 5, 3. beyitlere karşılık gelmektedir. Yani şârih, iki farklı gazelin beyitlerini bir araya getirerek beyitleri şerh etmiştir.

Altıncı beyitteki “شود” kelimesi Ganjoor'da būd “بود” şeklindedir. On birinci beyitteki der “در” kelimesi Ganjoor'da ez “از” şeklindedir.

Yedinci gazelin beyitlerinin bir kısmı Ganjoor'daki 968, bir kısmı da 970. gazelden alınmıştır. Şerhteki 1, 3, 4, 5, 6. beyitler 968. gazeldeki 1, 10, 4, 12, 11, 8 beyitlere; 2, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14. beyitler ise 970. gazeldeki 1, 5, 6, 12, 13, 17, 8, 19, 20. beyitlere karşılık gelmektedir.

Sekizinci gazel Ganjoor'daki 965. gazeldir. Dördüncü beyitteki dīvār “دیوار” kelimesi Halet Efendi ve Ganjoor'da dīdār “دیدار” şeklindedir.

Dokuzuncu gazel Ganjoor'daki 2231. gazeldir. Beyitlerin sıralaması Ganjoor'dakiyle aynıdır. Dördüncü beyitteki ger kelimesi İstanbul üniversitesi Kütüphanesi nüshasında -ki “که”, Ganjoor'da eger “اگر” şeklindedir.

Onuncu gazel Ganjoor'daki 1808. gazeldir. Ganjoor'da dokuz beyit olan gazelin altı beyti şerh edilmiştir.

On birinci gazel, iki gazelden de çeşitli beyitler alınarak şerh edilmiştir. Şerhteki 1, 2, 3, 4, 6. Gazeller Ganjoor'daki 1731. gazelin 1, 2, 3, 11, 7. beyitlerine, 5, 7, 8. beyitler ise 1730. gazelin 7, 5, 6. beyitlerine karşılık gelmektedir.

On ikinci gazel Ganjoor'daki 1901. gazeldir. On üç beyitten oluşan gazelin dokuz beyti şerh edilmiştir.

On üçüncü gazel Ganjoor'daki 1886. gazeldir. Ganjoor'da on altı beyitten oluşan gazelin dokuz beyti karışık sırayla şerh edilmiştir.

On dördüncü gazel Ganjoor'daki 1642. gazeldir. Ganjoor'da dokuz beyitten oluşan gazelin seçilen altı beyti şerh edilmiştir.

On beşinci gazel Ganjoor'daki 1272. gazeldir ve Ganjoor'da on iki beyitten oluşan gazelin dokuz beyti şerh edilmiştir.

On altıncı gazel Ganjoor'daki 933. gazeldir ve Ganjoor'da on beyitten oluşan gazelin yedi beyti şerh edilmiştir.

On yedinci gazel Ganjoor'daki 2051. gazeldir. Dokuz beyitten oluşan gazelin yedi beyti şerh edilmiştir. Beşinci beytin ikinci mısrasındaki bā “با” kelimesi Ganjoor'da ber “بر” şeklindedir. Yedinci beyitteki te “ته” kelimesinin yerine Ganjoor'da pes “پس” kelimesi yer almaktadır.

On sekizinci gazel Ganjoor'daki 1872. gazeldir. Birinci beyitteki beyitteki be “به” kelimesi nüshalarda ze “ز” şeklindedir. Üçüncü beyitteki ٲarīqat “طريقۃ” kelimesi Ganjoor'da ٲarīqa “طريقه” şeklindedir.

On dokuzuncu gazel Ganjoor'da bulunamamıştır.

Yirminci gazel Ganjoor'daki 1795. gazeldir. Ganjoor'da on üç beyit olan gazelin on beyti şerh edilmiştir.

Üçüncü beyitteki zeber “زبر” kelimesi Halet Efendi nüshasında zīrā “زیرا” şeklindedir. Sekizinci beyitteki ber “بر” kelimesi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nüshasında yer almamaktadır. Dokuzuncu beyitte Ganjoor'da yer alan ki “که” bağlacı, nüshalarda yer almamaktadır.

Yirmi birinci gazel Ganjoor'daki 1660. gazeldir. Ganjoor'da sekiz beyit olan gazelin yedi beyti şerh edilmiştir.

İkinci beyitteki ze “ز” kelimesi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nüshasında ez “از” şeklindedir. Altıncı beyitteki büt “بت” kelimesi Ganjoor'da teb “تب” şeklindedir.

Yirmi ikinci gazel Ganjoor'daki 1952. gazeldir. Ganjoor'da on bir beyitten oluşan gazelin dokuz beyti karışık sırayla şerh edilmiştir. Sekizinci beyitteki dīvār “دیوار” kelimesi Ganjoor'da diyār “ديار” şeklindedir.

Yirmi üçüncü gazel Ganjoor'daki 1088. gazeldir. Ganjoor'da altı beyitten oluşan gazelin beş beyti karışık sırayla şerh edilmiştir.

Üçüncü beyitteki “دانست” kelimesi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nüshasında “رانتست” şeklindedir. Dördüncü beyitteki be-cāst “بجاست” kelimesi Ganjoor'da revāst “رواست”, ançā “انچه” kelimesi ise Ganjoor'da “كانچه” şeklindedir. Beşinci beyitteki Şā'ib bāşed “باشد صائب” ifadesi Ganjoor'da bāşed Şā'ib “باشد صائب” şeklindedir.

Yirmi üçüncü gazel Ganjoor'daki 930. gazeldir. Ganjoor'da on beyitten oluşan gazelin dokuz beyti şerh edilmiştir.

Birinci beyitteki tündī “تندی” kelimesi Ganjoor'da telhī “تلخی” şeklindedir.

3.1. Şekil Özellikleri

Çalışmada 1b-50a arası varaklar incelenmiştir. Bu varaklar arasında toplam 24 gazel ve 244 beyit yer almaktadır.

Tablo 3. 2: Gazellerin Beyit Sayıları

Gazel numarası	Beyit sayısı	Gazel numarası	Beyit sayısı	Gazel numarası	Beyit sayısı	Gazel numarası	Beyit sayısı
1	36	7	14	13	9	19	7
2	7	8	6	14	6	20	10
3	13	9	11	15	9	21	7
4	15	10	6	16	7	22	9
5	14	11	8	17	7	23	5
6	13	12	9	18	7	24	9

Toplam beyit sayısı: 244

Tablo 3. 3: Gazellerin Aruz Vezinlerine Göre Dağılımı

Bahirler ve Aruz Kalıpları		Gazel Numarası
Remel	[fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilün]	1, 3, 4, 6, 7, 8, 15, 16, 23, 24
	[fe' ilātün/ fe' ilātün/ fe' ilātün/ fe' ilün]	5, 14
Müctes	[mefā' ilün/fe' ilātün/mefā' ilün/fe' ilün]	2, 10, 11, 20, 21
Muzārī	[mef' ülü/ fā' ilātün/ mef' ülü/ fā' ilātün]	9
	[mef' ülü/ fā' ilātü/ mefā' ilü/ fā' ilün]	12, 13, 17, 18, 22
Hezec	[mef' ülü/ mefā' ilü/ mefā' ilü/ fe' ülün]	19

3.2. Muhteva

Sâ'ib-i Tebrîzî, şiirlerini daha çok tasavvuf ekseninde kaleme almıştır. Ebubekir Nusret'in şerhiyle daha açık ve anlaşılır bir hale gelen bu şiirler öğretici bir üslupla şerh edilmiştir. Eserin mukaddimesinde şerh edilme sebebi yer almaktadır. Bu bağlamda Ebubekir Nusret daha önce Sâ'ib-i Tebrîzî'nin divanındaki elif kafiyeli gazelleri tercüme edip bunların müsveddesini temize çekmesi amacıyla öğrencisine verir. Ebubekir Nusret, öğrencisinin temize çekerken nüshada çok fazla değişiklik yaptığını müşahade edince imkânı olsa dibacesinden ismini kazıtmayı düşünür. Ama bir süre sonra bu tercümenin etrafta rağbet gördüğünü fark edince Divân'daki tâ kafiyeli gazellerden bir miktarını daha şerh etmeye karar verir:

“Ammā ba' d ma' lüm ola ki bu mübtelâ-yı şebâyik-i keşret ya' nî Ebübekir Nuşret muḫaddemâ Dīvân-ı Şâ'ib müzâkeresiyle bir müddet iştiğāl zımnında elif ḳāfiyesinden vâfir ḡazeller tercüme olunup tesvîdden ihrâcına vâḳtim müsâ'ade itmediginden şâkirdlerimüzden birine tebyîz için müsveddeler teslîm ve ba' zı saḳâṭâtına vâḳıf olduḳça

tarîk-i ıslâhın ta'lim idüp ba'de't-tekmîl nüshada kesret-i tebdîl ve tağyîr müşâhede idince bi'l-küllîyye i'tibâr itmeyüp nesyen mensiyyen terk ve belki imkânı olsa dîbâcesinden ismümi hakk ider idüm ve ba'de müddet eṭrâf ve eknâfda tercüme-i mezbûrenüñ intişâr ve i'tibârın müşâhade idince himmet-i efsürdeye bir cünbüş 'arız olup tâ kâfiyesinden bir miqdâr gazeller cem' ve tercümeye şürû' ve az müddetde tekmîli müyesser olunca bi'z-zât kendi ḥāme-i isti'dādum ile tebyîzine himmet ve yâdigâr-ı kitâb-ḥāne-i eyyām olmasına 'azîmet eyledüm. [1^b İ; 1^b, 2^a H]"

Gazellerde tasavvuf düşüncesinin temelinde yer alan ilâhî aşk ve dünyanın geçiciliği gibi konular işlenmekle beraber beşerî aşk temasına da rastlanmaktadır. Çalışma kapsamında 24 gazeli konularına göre üç ayrı başlık altında sınıflandırmak mümkündür.

3.2.1. İlâhî Aşk

İncelenen gazellerde en çok işlenen konu ilâhî aşktır. Bu bağlamda esas sevgili olan Allah'a ulaşma yolunda insanın çekeceği sıkıntılar, uzlet ve bunlara karşılık çekilen sıkıntılara değeceği vurgulanır. Dünyevî unsurlardan vazgeçen kişinin hakikate ulaşacağı dile getirilir. Nefsin terbiye edilmesi, sabır, içsel huzur arayışı gibi unsurlar ön planda tutulur. İlâhî aşk yüceltilerek mecazî ve beşerî aşklardan üstün tutulur.

Özellikle Mevlânâ'nın feyziyle kaleme alınan ilk gazelde ney kavramı, Hz. Musa'nın asası ve İsrail'in suru gibi özelliklerle nitelendirilerek tasavvufî bir sembole dönüşmüştür.

İlâhî aşk temasının işlendiği gazellerin numarası sırayla; 1, 7, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 20, 21 ve 24 şeklindedir.

Nālehā-yı dil-ḥırāşeş çün 'aşā-yı Mūsevî
Ez-nihād-ı seng-i ḥārā çeşme-i rahmet güşāst (G1/18)

Bî- ḥ'ābîyî ki çeşm-i to tersideest ez-o
Sūd-ı ḥaḳîkî-i to hemān ez-sefer besest (G12/7)

Terk-i hestî kün ki āsūdeest ez-tārāc-ı seyl
Her ki pîş ez-seyl raḥt-ı ḥod birün ez-ḥāne riḥt (G16/6)

To rā ki ‘ālem-i āyīne ‘ālem-i ābest
Çi ihtiyāc be taḥṣīl-i bāde-i nābest (G21/1)

3.2.2. Beşerî Aşk

İlâhî aşka kıyasla gazellerde daha az işlenen bir konu olan beşerî aşk, âşık ile maşuk arasında geçen dünyevî aşkı konu almaktadır. Bu bağlamda incelenen gazellerin yalnızca iki tanesinde bu tema işlenmiştir. Bunlar; sevgilinin dudağı ve boyu gibi fiziksel özellikleriyle aşığın gözyaşı dökmesi ve aşkın yakıcılığı gibi konuların işlendiği 14. gazel ile sevgilinin güzelliği ve erişilmezliğinin bülbül ve gül metaforu üzerinden işlendiği 23. gazeldir.

Leb-i la‘l-i to zi ḥūn-ı dil-i men cām girift
Ḳadd-i serv-i to zi āğūş-ı men endām girift (G14/1)

Her kücā ḥüsn-i gelū-sūz-ı to menzil sāzed
Mî-tüvān buse be rağbet zi leb-i bām girift (G14/4)

Nāzik-endāmī ki ‘ālem teşne-i āğūş-ı üst
Şāye-i bālā-yı ū ez-ser-keşī hem-düş-ı üst (G23/1)

Mî-tüvān ḥānd ez-beyāz-ı çehre eş çün ḥaṭṭ-ı sebz
Güft-gū-hā-yī ki pinhān der-leb-i ḥāmūş-ı üst (G23/2)

3.2.3. Dünyanın Geçiciliği

Tasavvufî düşüncede yer alan dünyanın geçiciliği teması, ahiret inancına dayanmaktadır. Dünya nimetlerinden ve bunların aldatıcı görüntülerinden uzaklaşarak nefsin terbiye edilmesi fikri bu gazellerde işlenmektedir. Bu fikri uygulayan kişinin ruhsal huzura erişeceğine inanılır. İlgili temanın işlendiği gazellerin numaraları sırasıyla; 2, 3, 4, 5, 6, 8, 10, 18 ve 22’dir.

Der-perişān iḥtilāfī şarf kerdn naḳd-i ‘ömr
Der-zemīn-i şüre toḥm-ı ḥod perişān kerdnest (G3/2)

Ez-fuzûlîst to rā dîde-i bîneş pür-ḥār
Verne ‘ālem heme yek-deste gül-i bî-ḥārest (G5/8)

Her ki rā dîdîm der-‘ālem giriftār-ı ḥodest
Kār-ı ḥaḳ ber-ṭāk-ı nisyān mānde der-kār-ı ḥodest (G8/1)

În künc-i ‘uzleti ki girifte est şeyḥ-i şehṛ
Der-çeşm-i ehl-i dîd kemîn-gāh-ı şöhretest (G18/2)

3.3. İmlâ Hususiyetleri

Eser, imlâ hususiyetleri açısından değerlendirildiğinde bazı tespitler yapılmıştır:

a) Hâ-ı resmiye (◌) ile biten kelimelerde akuzatif eki (◌) yerine hemze (◌) kullanılması durumu nüshalarda görülmektedir.

b) Bazı kelimelerin yazımındaki hatalarda kelimenin doğru yazımını kullanan nüsha esas alınmış ve diğer nüshadaki hata dipnotta belirtilmiştir:

‘Azrā’îl [16^a H] : ‘Azrā’îl [14^b İ]

ḳafes-i tendeki [11^b İ]: ḳafeş-i tendeki [12^b H]

Zırhsız [31^b H]: zırhsız [28^b İ]

Enmūzec [50^a H]: enmūzec [45^b İ]

c) İkinci şahıs eki olan nazal n (ñ) kullanımı ise yine nüshalar arasındaki farklılığa sebebiyet veren imlâ hususiyetlerinden biri olmuştur:

Şāflaruñ [23^a H]: şāfların [21^a İ]

Olmayanlaruñ [29^b H]: olmayanların [26^b İ]

Dökerseñ [50^a H]: dökersen [46^a İ]

3.4. Dil ve Üslup Özellikleri

3.4.1. Dil Özellikleri

Metin şerhlerinde dil özellikleri, şârihin yorum biçimine ve dönemin dil anlayışına göre şekillenmektedir. Nüshalar arasındaki dilsel farklılıklar da müstensih'in bilinçli kelime tercihlerinden meydana gelmektedir. Bu bağlamda Halet Efendi nüshasında daha çok Türkçe kelimeler kullanılırken İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nüshasında kelimelerin Arapça ve Farsça karşılıklarının kullanılmasının müstensih'in tercihiyle bağlı olduğu görülmektedir.

Metnin geneli incelendiğinde süslü nesre yakın bir dilin kullanıldığı tespit edilmiştir. Süslü nesirde ağır bir dil kullanımıyla birlikte çoğunlukla söz sanatlarına yer verilmektedir. Zincirleme isim ve sıfat tamlamalarının kullanımıyla bu nesir türünde şairler, daha çok edebî eser yazma konusundaki yeteneklerini kanıtlamayı amaçlamışlardır.⁶⁷ Özellikle metnin genelinde kullanılan Arapça, Farsça kelime ve tamlamalar göz önünde bulundurulduğunda bu sonuca varmak mümkündür.

3.4.2. Üslup Özellikleri

Şârih, açıklayıcı bir anlatım biçimini benimsemiştir. Beyitler verildikten sonra şerhte beytin Türkçe açıklamasına değinilir. Sonrasında beyitte anlatılmak istenen açık ve örtülü anlamlar şârih tarafından dile getirilir.

Anlatılan düşünceyi desteklemek adına metinde çeşitli alıntı ve iktibaslar yapılmıştır. Bu bağlamda bazı şairlerin beyitleri, Kur'ân-ı Kerîm'deki çeşitli ayetler, hadisler ve kelâm-ı kibârlardan sıkça yararlanılmıştır. Böylece şârihin ilmî bir birikime sahip olduğu ve eserlerini de bu doğrultuda kaleme aldığı söylenebilir.

3.4.2.1. İktibaslar

Şârih, şerhini yaparken vermek istediği düşünceyi kuvvetlendirmek amacıyla iktibas sanatına başvurmuştur. Eserin ön sözünden itibaren çeşitli âyet, hadis ve kelâm-ı kibâr iktibaslarının yapıldığı görülmektedir.

Bu kısımda sadece lafzen iktibaslar sıralanmıştır. Manen iktibaslara yer verilmemiştir.

3.4.2.1.1. Ayet İktibasları

⁶⁷ Atabey Kılıç, "Klâsik Türk Edebiyatında Tarz-ı Nesir Üç Müdür?" *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 3 (2016): 73.

Çalışmamızdaki ilk ayet iktibasî ön sözde yer alan İsra Suresi’nin 84. âyetidir: “Kul kullun ya‘ melu ‘alā-şākiletih”. Ayetin Türkçesi; “De ki: “**De ki: "Herkes kendi yapısına uygun işler görür.** Rabbiniz, en doğru yolda olanı daha iyi bilir.”⁶⁸ şeklindedir.

Gazellerin şerhinde de şârih, beyitte anlatılmak istenilen düşünceyi kanıtlamak amacıyla çeşitli iktibaslara başvurmuştur. Bunlardan ilki “vellezîne’h-tedev zâdehum huden” âyet-i kerîmesidir. Muhammed Suresi’nin 17. ayetinden alınan bu ayet-i kerîmenin Türkçesi “**Hidayete erenlere gelince, Allah onların hidayetini artırır.** Onların Allah'a karşı gelmekten sakınmalarını sağlar.” şeklindedir.⁶⁹

Şârih, Sûfilik yolundan bağımsız edilen ibadetlerin nefse kibir sebebi olduğunu ve ibadetin asıl amacının nefse tevazu kazandırması gerektiğini dile getirmektedir. Buna ek olarak Kehf Suresi’nin 110. âyetiyle iktibas yapar: “fe men kâne yercü likā’e rabbihi felya‘ mel ‘amelen şâlihān” Âyet-i kerîmenin anlamı ise şu şekildedir: “De ki: "Ben ancak sizin gibi bir insanım, bana ancak ilahınızın bir tek ilah olduğu vahyolunuyor, **onun için her kim Rabbine kavuşmayı arzu ederse, güzel bir amel işlesin** ve Rabbine yaptığı ibadete hiçbir şirk karıştırmasın.”⁷⁰

Gazellerin birçoğunda tasavvufî düşüncenin yansımaları görülmektedir. Bu düşüncenin temeline göre ilâhi hakikat, insan aklına gelebilecek tüm tanımlamalardan bağımsız ve üstündür. Beyitte yer alan; “sübḥāne Rabbike Rabbi’l-‘izzeti ‘ammā yaşifūn” ayeti düşünceyi destekler niteliktedir. Türkçesi; “Senin Rabbin; kudret ve şeref sahibi olan Rab, onların nitelendirdiği şeylerden uzaktır, yücedir”⁷¹ şeklindeki Sâffât Suresi’nin 180. ayetiyle iktibas sanatı yapılmıştır.⁷²

Benzer düşünce ekseninde kaleme alınan beyitlerde Allah’ın varlığı ve birliğine değinilmiştir. Bu bağlamda; “Lā-yukellifullāhu nefsen illā vus‘ ahā” şeklindeki Bakara Suresi’nin 286. ayetine yer verilmiştir. Ayetin Türkçesi; “**Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.** Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. (Şöyle diyerek dua ediniz): "Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme.

⁶⁸ Kur’an-ı Kerim Meâli, 8. Baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), 303.

⁶⁹ Kur’an-ı Kerim Meâli, 555; G3/5.

⁷⁰ Kur’an-ı Kerim Meâli, 319; G3/9.

⁷¹ Kur’an-ı Kerim Meâli, 491.

⁷² G4/1.

Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.”⁷³ şeklindedir. Yine aynı beyitte Al-i İmran Suresi’nin 173. ayeti olan “ḥasbina’llāhu ve ni‘me’l vekīl” ile bir iktibas sanatı daha yapılmıştır. Türkçesi; “Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, “İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun” dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve **“Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!”** dediler”⁷⁴ şeklindedir. Şârihin ibret nazarıyla bakılmasını dile getirdiği ayet ise; “Yā Mūsā innī’ştafeytuke birisālātī ve bi-keḷāmī feḥuẓ mā āteytuke ve kun mine’ş-şākirīn” şeklindeki A’rāf Suresi’nin 144. ayetidir. Ayetin Türkçesi ise şu şekildedir: “(Allah) **“Ey Musa! Vahiylirim ve konuşmamla seni insanlar üzerine seçkin kıldım. Öyleyse sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol”** dedi.”⁷⁵

İlâhi emirler yerine getirilirken yaşanan sıkıntıların üstesinden ancak imanla gelinebileceği düşüncesi şârih tarafından benimsenmektedir. “İllā ‘ibādeke minhumu’l-muḥlaşīn” ayetiyle de bu düşünce desteklenmektedir. Hicr Suresi’nin 40 ve Sad Suresi’nin 83. ayeti olan bu iktibasın Türkçesi ise; “Ancak içlerinden ihlas ile seçilmiş has kulların müstesna, dedi” şeklindedir.⁷⁶

Hiz. Yusuf kıssasına değinilen beyitte ise Yusuf Suresi’nin 93 ve 96. ayetleriyle iktibas sanatı yapılmıştır. Bu ayetler sırasıyla; “izhebū bi-ḳamişī hāzā feelḳūhu ‘alā vechi ebī ye’ti başīran” ve “fertedde başīrān” şeklindedir. Ayetlerin Türkçe anlamları ise; **“Bu gömleğimi götürün de babamın yüzüne koyun ki, gözleri açılsın ve bütün ailenizi bana getirin”** dedi.”⁷⁷ ve “Müjdeci gelip gömleği Yakub'un yüzüne koyunca **gözleri açılıverdi.** Yakub, “Ben size, Allah tarafından, sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim demedim mi?” dedi.” şeklindedir.⁷⁸

Fani olan bu dünyada ceza ve ödülü müşahede edip kıyamet gününün farkına varmak ve nefsi kötü ahlaktan sakındırmak konulu beyitte şârih, anlatımı pekiştirmek amacıyla Haşr Suresi’nin 2. ayetiyle iktibas sanatı yapmıştır. Ayetin orijinali şu şekildedir: “fa’tebirū yā ulī’l-ebşār.” Türkçe anlamı ise “O, kitap ehlinden inkar edenleri

⁷³ Kur’an-ı Kerim Meâli, 53.

⁷⁴ Kur’an-ı Kerim Meâli, 173.

⁷⁵ Kur’an-ı Kerim Meâli, 176; G4/2.

⁷⁶ Kur’an-ı Kerim Meâli, 275; Kur’an-ı Kerim Meâli, 498; G4/10.

⁷⁷ Kur’an-ı Kerim Meâli, 257.

⁷⁸ Kur’an-ı Kerim Meâli, 258; G4/12.

ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. **Ey basiret sahipleri, ibret alın**" şeklindedir.⁷⁹

Nuh tufanına telmih yapılan beyitte şârih, bu olaya binaen kurtuluşun ancak Allah'a ve peygamberlere tabi olarak mümkün olabileceğini dile getirmiştir. Yine konuyla ilgili; "﴿كُلْ هَٰذَا مِنْ رَبِّكَ ۚ إِنَّكَ أَنْتَ الْبَاقِي﴾" ayetiyle iktibas yapılmıştır. Bu ayet-i kerime Yûsuf Suresi'nin 108. ayeti olup Türkçesi; **"İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim."** şeklindedir.⁸⁰

İnsanın içinde potansiyel olarak iyilik ve kötülük mevcuttur. Bu durum beyitte melek ve şeytan kavramlarıyla ifade edilmiştir. Konuyla ilgili olarak Tahrim Suresi'nin 6. ayetiyle iktibas yapılmıştır. Ayetin orijinali; "﴿لَا يَأْمُرُكَ أَنْ تَتَّبِعَ أَهْلَهُمْ وَلَا مَنْ فِي الْأَرْضِ وَلَا يَأْمُرُكَ أَنْ تَتَّبِعَ أَهْلَهُمْ وَلَا مَنْ فِي الْأَرْضِ وَلَا يَأْمُرُكَ أَنْ تَتَّبِعَ أَهْلَهُمْ وَلَا مَنْ فِي الْأَرْضِ﴾", Türkçesi ise "Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. O ateşin başında gayet katı, çetin, **Allah'ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır.**"⁸¹ şeklindedir. Şeytan ile ilgili de Sad Suresi'nin 82. ayetiyle iktibas yapılmıştır. Ayetin orijinali şudur: "﴿لَا تُغْوِيَهُمْ عَمَّا فِي قُلُوبِهِمْ﴾". Türkçesi ise "(İblis): "Öyle ise yüceliğine yemin ederim ki, **ben onların hepsini mutlaka aldatıp saptırırım.**" şeklindedir.⁸²

Dünyadan soyutlanma temasını işleyen beyitte mutlak olana ulaşmaya değinilmiştir. Bu bağlamda Bakara Suresi'nin 286. ayetiyle iktibas yapılmıştır. Ayetin orijinali şu şekildedir: "﴿لَا يَكْفِيكَ اللَّهُ نَفْسَكَ إِلَّا نَفْسُكَ﴾". Yani Türkçesiyle; **"Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.** Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. (Şöyle diyerek dua ediniz): "Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi

⁷⁹ Kur'an-ı Kerim Meâli, 603; G4/15.

⁸⁰ Kur'an-ı Kerim Meâli, 259; G5/4.

⁸¹ Kur'an-ı Kerim Meâli, 625.

⁸² Kur'an-ı Kerim Meâli, 498; G6/5.

affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlamızsın. Kafirler topluluğuna karşı bize yardım et.” anlamına gelmektedir.⁸³

Şârih, beyti iyiliğe karşılık iyiliğin gerektiği şeklinde yorumlamakla birlikte bu davranışı yalnızca tecrübeli insanların yapabileceğini dile getirmektedir. Konuyla ilgili olarak Rahman Suresi’nin 60. ayetiyle iktibas sanatı yapılmıştır. Ayetin orijinali; “Hel cezāu’l-ihsāni illā’l-ihsānu” şeklindedir. Türkçesiyle; “iyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir.” anlamına gelmektedir.⁸⁴

Bir kişi başkasının yardımıyla isteğine ulaştığında bunu şansıya yani felekle ilişkilendirir. Oysa yeryüzünde Allah’ın emirlerini uygulamakla görevli kişiler vardır. Bu kişiler kendilerini dünyevî unsurlardan soyutlarlar ve dünyanın düzenini sağlamaya çalışırlar. Beyitle ilgili olarak Nazi’at Suresi’nin 5. ayetiyle iktibas sanatı yapılmıştır: “Ve’l-müdebbirāti emren”. Ayetin Türkçesi ise; “Nihayet işi çekip çevirenlere (ki, mutlaka tekrar diriltileceksiniz).” şeklindedir.⁸⁵

İlâhi amaç doğrultusunda amel işleyen kulların cennete gideceğini dile getiren başka bir beyitte Ankebut Suresi’nin 69. ayetiyle iktibas yapılmıştır: “Ve’l-lezîne câhedū finā lenehdiyennehum subulenā”. Ayetin Türkçesi ise; “**Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza ileteceğiz.** Şüphesiz Allah, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir” şeklindedir.⁸⁶

Kişinin manevî yolculuğunda karşılaştığı birtakım zorlukların aslında birer rızık olduğuna değinildiği başka bir beyitte konuyla ilgili olarak Nahl Suresi’nin 127. ayetiyle iktibas sanatı yapılmıştır: “Ve mā şabruke illā billāhi.” Ayetin Türkçesi ise; “Sabret! **Senin sabrın ancak Allah’ın yardımı ile**dir. Onlardan yana üzülmeyin. Tuzak kurmalarından dolayı da sıkıntıya düşmeyin” şeklindedir.⁸⁷

Beyitte tasavvufî yolculuk kavramı somutlaştırılmaktadır. Diken kavramıyla görünen ve görünmeyen sıkıntılar, gül kavramıyla ise görünen ve görünmeyen nimetlerle gerçekleşen ilahi imtihanlardan bahsedilmektedir. Sûfilik yolunda ilerleyen kişinin yapması gereken, bu sıkıntıların birer imtihan olduğunun bilincinde olmasıdır. Konuyla

⁸³ Kur’an-ı Kerim Meâli, 53; G6/11.

⁸⁴ Kur’an-ı Kerim Meâli, 589; G7/1.

⁸⁵ Kur’an-ı Kerim Meâli, 660; G7/4.

⁸⁶ Kur’an-ı Kerim Meâli, 433; G7/13.

⁸⁷ Kur’an-ı Kerim Meâli, 293; G9/10.

ilgili olarak Enbiya Suresi'nin 35. ayetiyle iktibas yapılmıştır. Ayetin orijinali; “ve neblüküm bi’ş-şerri ve’l-ḥayri fitneten” ve Türkçesi ise; “Her nefis ölümü tadacaktır. **Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz.** Ancak bize döndürüleceksiniz.” şeklindedir.⁸⁸

Beyitte ibadetlerin sonucunun ilâhi dergahda bir olgunluk derecesi olduğu dile getirilir. Günah işleyen bir kul, çeşitli yönlerden sevap işlemeye de yakındır. Bu düşünce dört farklı sebeple ilişkilendirilmiştir. Birincisi; işlenen günahın Allah'ın rızasına aykırı olduğunun bilinmesidir. İkincisi; işlenen günah nedeniyle korku duyulmasıdır. Nisa Suresi'nin 123. ayetiyle bu düşünce desteklendirilmiştir: “Men ye‘mel süen yüzce bihi.” Ayetin Türkçesi ise; “İş, ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. **Kim kötü bir iş yaparsa, onunla cezalandırılır.** O, kendisine Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir”⁸⁹ şeklindedir. Üçüncüsü ise işlenen günahtan dolayı pişmanlık duyulmasıdır. “Rabbenā ḡalemnā” ayeti ile bu madde ilişkilendirilmiştir. Araf Suresi'nin 23. ayeti olan iktibasın Türkçesi; “Dediler ki: “**Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik.** Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.””⁹⁰ şeklindedir. Dördüncü sebep ise yapılan kötülüğe karşılık bir iyilik yapmak istenilmesidir. Hūd Suresi'nin 114. ayetiyle bu düşünce desteklenmiştir: “İnne’l-ḥasenāti yüzḡibne’s-seyyiāti.” Ayetin Türkçesi ise; “(Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl. **Çünkü iyilikler kötülükleri giderir.** Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür.” şeklindedir.⁹¹

Aşk derdinin karşısında güçlü ve güçsüz olmak birdir. Bu durumda dağ ve saman çöpünün sağlamlığının bir olduğunu dile getiren beyitte Araf Suresi'nin 143. ayetiyle iktibas sanatı yapılmıştır. “Felemmā tecellā Rabbuhu li’l-cebeli ca‘lehu dekkān” şeklindeki ayet; “Musa, belirlediğimiz yere (Tur'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, “Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım” dedi. Allah da, “Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.” dedi. **Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi.** Musa da baygın düştü. Ayılınca, “Seni

⁸⁸ Kur'an-ı Kerim Meâli, 346; G10/2.

⁸⁹ Kur'an-ı Kerim Meâli, 102.

⁹⁰ Kur'an-ı Kerim Meâli, 161.

⁹¹ Kur'an-ı Kerim Meâli, 245; G11/3.

eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi." anlamına gelmektedir.⁹²

İnsanlar güçsüzdür ve zaaflarıyla yaratılmıştır. Şerhe ek olarak Nisa Suresi'nin 28. ayetiyle iktibas yapılmıştır: "Ve ħuliķa'l-insānu đa' īfā." Ayetin Türkçesi ise "Allah, sizden (yükümlülükleri) hafifletmek istiyor. **Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.**" şeklindedir.⁹³

Tasavvufta rızık için çalışıp onun Allah'tan geldiğine inanma düşüncesi benimsenir. Tevekkül inancının dile getirildiği beyitte Necm Suresi'nin 39. ayetiyle iktibas sanatı yapılmıştır. Beytin orijinali; "ve-en leyse li'l-insāni illā mā se' ā", Türkçesi ise; "İnsan için ancak çalıştığı vardır."⁹⁴ şeklindedir. Yine aynı beyitte "naħnu nerzuķukum" ifadesiyle İsra Suresi'nin 31. ayetiyle iktibas yapılmıştır. Ayetin Türkçesi ise; "Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da, **sizi de biz rızıklandırırız.** Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahdır." şeklindedir.⁹⁵

Allah'ın kullarına herkesten ve her şeyden yakın olduğu düşüncesini dile getiren beyitte Yusuf Suresi'nin 76. ayetiyle iktibas sanatı yapılmıştır: "Ve fevķa külli zī ' ilmin ' alīm". Ayetin Türkçesi ise şu şekildedir: "Bunun üzerine Yusuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte biz Yusuf'a böyle bir plan öğrettik. Yoksa kralın kanunlarına göre kardeşini alıkoyamazdı. Ancak Allah'ın dilemesi başka. Biz dilediğimiz kimsenin derecelerini yükseltiriz. **Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.**"⁹⁶

Tasavvufî bilgilerin yorumlanma ve uygulanması konusunda çeşitli farklılıklar görülmektedir. Şârih, konuyla ilgili olarak Rum Suresi'nin 32. Ayetiyle iktibas yapmıştır. Ayetin orijinali; "küllu ħizbin bimā ledeyhim ferihūn", Türkçesi ise; "Onlardan (olmayın) ki, dinlerini ayırıp öbek öbek olmuşlardır. **Her grup kendilerindekine güvenmektedir.**" şeklindedir.⁹⁷

3.4.2.1.2. Hadis İktibasları

⁹² Kur'an-ı Kerim Meâli, 176; G13/7.

⁹³ Kur'an-ı Kerim Meâli, 87; G15/7.

⁹⁴ Kur'an-ı Kerim Meâli, 580.

⁹⁵ Kur'an-ı Kerim Meâli, 297; G18/4.

⁹⁶ Kur'an-ı Kerim Meâli, 255-256; G24/2.

⁹⁷ Kur'an-ı Kerim Meâli, 437-438; G24/5.

Çalışmamızın ön sözünden itibaren şârih, çeşitli hadislere atıflarda bulunmuştur.

Çalışmanın ön sözünde ve Allah’a yakınlık konusu işlendiği beyitlerde kullanılan “mā lā yütrekü küllüh lā yütrekü küllüh” hadis-i şerîfi ise; “bir şeyin bütünü elde edilemiyorsa, bütünü terk edilmez” anlamına gelmektedir.⁹⁸

Yine ön sözde yer alan “ve lisānehu’l-lezi yetekellemu bih” ifadesi hadis-i kudsiden iktibastır. Açıklaması ise şu şekildedir: “Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: “Allah şöyle buyurdu: Her kim beni tanıyan ve ihlâs ile bana ibadet eden bir kuluma düşmanlık ederse ben de ona savaş ilan ederim. Kulum bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevgili olan bir şeyle yaklaşamaz. Kulum bana nafîle ibâdetlerle de yaklaşmaya devam eder. Nihayet ben onu severim. Ben kulumu sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı mesabesinde olurum. Diliyle de her ne isterse muhakkak onları da kendisine ihsan ederim. Bana sığınmak isteyince de muhakkak kulumu sığındırır, korurum. Ben yapmasını dilediğim hiçbir şey hakkında, mü’minin ölümü karşısındaki tereddütüm gibi tereddüt etmedim. Fakat bunda kulum ölümünden hoşlanmıyordu, ben de kuluma acı gelen şeyi sevmiyordum.””

“Men ‘arafe nefsehū fe-ḳad ‘arafe Rabbehū” şeklindeki hadis, dünyevî zevklerden uzaklaşıp manevî bir arayış içerisinde olmayı öğütleyen beyitteki anlatımı güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Hadisin Türkçesi; “Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir”⁹⁹ şeklindedir.¹⁰⁰

Şârih, iktibas sanatına diğer bir örnek olarak “Tefekkerū fî-ḥalkıllāh” hadisini kullanmıştır. Hadisin Türkçesi; “Allah’ın yarattıklarını düşünün”¹⁰¹ şeklindedir.¹⁰²

Beyitte insanın gaflete düşmesiyle ölüm arasında benzerlik kurulmaktadır. Manevî işlerle meşgul olmayan kalp, karanlığa bürünmektedir. Böylece insan, gaflet uykusuna dalmaktadır. Şârih, konuyla ilgili olarak “en-nevmu ehu’l-mevti” yani “uyku ölümün kardeşidir” hadisine yer vermiştir.¹⁰³

⁹⁸ G6/7; G18/6.

⁹⁹ Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2013), 492.

¹⁰⁰ G4/1.

¹⁰¹ Allah’ın yarattıklarını düşünün. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, 638.

¹⁰² G4/15.

¹⁰³ G5/9.

Şârih, diliyle insanları kıranlardan sessiz kalmakla korunmanın mümkün olduğunu dile getirir. Bu beytin anlamına uygun olacak şekilde “men şamete necā” yani Türkçesiyle “susan (dilini tutan) kurtulur”¹⁰⁴ anlamındaki hadis ile iktibas yapılmıştır. Yine aynı beyitte yer alan “selāmetü’l-insān fi hıfzü’l-lisān” hadisiyle de iktibas sanatı yapılmıştır. Hadisin Türkçesi; “insanın selameti dilini korumakla mümkündür” şeklindedir.¹⁰⁵

Beyitte kalp, Allah’ın tecellî ettiği bir mekân olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda; “mā vesī‘ anī arzī ve lā-semā’i ve vesī‘ anī ḳalbu ‘ abdi’l-mü’mini”¹⁰⁶ hadis-i şerifiyle iktibas sanatı yapılmıştır. Hadisin anlamı; “Ben, göğüme ve yere sığmam ama mümin kulumun gönlüne sığarım” şeklindedir.¹⁰⁷

Şârih, belirli bir tasavvuf ehline bağlı olmanın anne kucağı kadar güvenli olduğunu ve bu yolda olanların çeşitli nimetlere kavuşacağını dile getirmektedir. “Mā lā-‘aynün re’et ve lā-üzün semī‘at ve lā-ḥaṭara ‘alā ḳalbi beşer”¹⁰⁸ hadisiyle de düşüncesini desteklemektedir. Hadisin anlamı ise; “(Allah, sevdiği kuluna) gözün görmediği, kulağın duymadığı ve hiçbir insanın kalbine gelmeyen (nimetleri cennette verecektir)” şeklindedir.¹⁰⁹

Beyitte insan için irade kapısının açık olduğuna değinilmektedir. Konuyla ilgili olarak; “ve’l-küllün müyesserün li-mā ḥulike lehü” hadisiyle iktibas sanatı yapılmıştır. Hadisin Türkçesi; “herkes, yaratıldığı şeye uygun olarak kolaylaştırılmıştır” şeklindedir.¹¹⁰

Beyitte Kербela olayına ve Ehl-i Beyt’in yaşadıklarına değinilmektedir. Çocukluktan beri Ehl-i Beyt sevgisiyle büyütülen topluluklarda Kербela olayı anlatıldığında insanların feryat ederek gözyaşı dökmesi dile getirilmektedir. Hatta bazı insanların kendilerinden geçmesi ve canlarını hiçe sayarak akıl ve iradelerini kaybetmesi de şârih tarafından ele alınmıştır. Bu bağlamda “Allāhü ‘alemu bī ḥalih” hadisiyle iktibas

¹⁰⁴ Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, 528.

¹⁰⁵ G5/14.

¹⁰⁶ Ben, göğüme ve yere sığmam ama mümin kulumun gönlüne sığarım. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, 486.

¹⁰⁷ G7/6.

¹⁰⁸ (Allah, sevdiği kuluna) gözün görmediği, kulağın duymadığı ve hiçbir insanın kalbine gelmeyen (nimetleri cennette verecektir). Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, 481.

¹⁰⁹ G7/12.

¹¹⁰ G8/1.

yapılmaktadır. Türkçesiyle; “onun halini en iyi Allah bilir” şeklindeki hadisle bahsi geçen tüm davranışların Ehl-i Beyt’e duyulan sevgi nedeniyle yapıldığı ifade edilir.¹¹¹

Dünyevî işlerin geçici olduğunu dile getiren beyitte; “yeşîbu ibnu âdem ve teşîbu fîhi huşleten el-hırşu ve tûlu’l-emel” hadisiyle şârih, düşüncesini desteklemeyi amaçlamıştır. Hadisin Türkçe anlamı ise; “İnsan yaşlanır ama onda iki özellik yaşanmaz: Hırs ve umut.” şeklindedir.¹¹²

Beyitte akıl dünyevî işlerle ne kadar az uğraşırsa kişinin kurtuluş derecesinin o kadar yüksek olacağına değinilmektedir. Bu düşüncenin kanıtı olarak da “entüm â‘lemü bi-umûrî dünyâküm”¹¹³ hadisiyle iktibas yapılmıştır. Hadisin Türkçesi; “Siz, dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz” şeklindedir.¹¹⁴

Bir insanın kalbini kırmanın tüm insanları öldürmekle eşdeğer olduğunu dile getiren beyitte; “mā re‘āhü’l-mü‘minün ḥasenen fe-hüve ‘indallāhi ḥasenün”¹¹⁵ hadisiyle iktibas sanatı yapılmıştır. Hadisin Türkçesi; “Müminlerin güzel gördüğü şey, Allah katında da güzeldir” şeklindedir.¹¹⁶

3.4.2.1.3. Kelâm-ı Kibâr İktibasları

Şârih, beyitlerin şerhinde çeşitli özlü sözlerle iktibas sanatı yaparak anlatmak istediği düşünceyi destekleme yoluna gitmiştir. Çalışmamızda geçen sözler ve anlamları aşağıda verilmiştir:

Kelâm-ı Kibâr: “üktüb velā tuḳābil vermi ‘ale’l-mezābil”

Türkçesi: Karşılık verme ve çöpleri at.

Kelâm-ı Kibâr: “el-insân-ı ‘ubeyd el-iḥsân”¹¹⁷

Türkçesi: İnsan, iyiliğin kuludur.

Kelâm-ı Kibâr: “fehemnā vaḳaft ḥimāretü’l-şeyḥ”¹¹⁸

¹¹¹ G16/4.

¹¹² G18/1.

¹¹³ Siz, dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, 135.

¹¹⁴ G20/4.

¹¹⁵ Müminlerin güzel gördüğü şey, Allah katında da güzeldir. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, 484.

¹¹⁶ G22/8.

¹¹⁷ G3/4.

¹¹⁸ G7/10.

Türkçesi: İşte burada şeyhin eşiği durdu.

Kelâm-ı Kibâr: “lâ-ķaryete ba‘d ‘Abbādān”¹¹⁹

Türkçesi: Abbadan’dan öte karye yoktur.

3.4.2.1.4. Beyit İktibasları

Şârih, şerhini kaleme alırken düşüncesini kuvvetlendirmek amacıyla başka şairlerin beyitlerinden alıntılar yapmıştır. Bu beyitlerin bir kısmında şârih, hangi şairden alıntı yaptığını zikretmiş, bir kısmında da beyti şairini belirtmeden doğrudan şerhe dahil etmiştir. Tespit edilebilen şairler şunlardır:

Şârih, kendi beytiyle iktibas yapmıştır:

Rütbe-i yoklukdadur Nuşret kemâli herkesün
Hep su’âl itdüm bilenlerden neyûn de aşlı yok

Bu beyit ise Amr b. Maadi Karb’ın yazdığı bir şiirine aittir:

Leķad esma‘ te lev nâdeyte hayyen
Ve lâkin lâ hayâte li-men tünādî

Mütercime ait olduğu belirtilen beyit ise şu şekildedir:

Hızrî künedem meger ‘imâret
Virâne-i hâtır-ı yetimem

Mevlana’ya ait bir beyitle de iktibas yapılmıştır:

Şahha ‘indennâsi ennâ‘ aşıkun
Ėayra en lem ya‘ rifû ‘ışkı limen

Şevket’e ait olduğu belirtilen bir beyit de mevcuttur.

Dest ez kerem be ‘özü-i teng-māye ki medār
Bergî der āb keştî-i şad mūr mî-şevved

Ömer bin Fârız’ın bu iki beytinin Lâmiye Kasidesi’nde yer aldığı şârih tarafından belirtilmiştir:

¹¹⁹ G7/10.

Hüve'l-ḥubbü feslem bi'l-ḥaşā mā'l-hevā sehlün
Ve mā iḥtiyāru muẓnā bihi velehü 'aḳlu

Fe-'iş ḥāliyān fe'l-ḥubbu rāḥatun 'anen
Fe evvelühü süḳmun ve āḥiruhu ḳatlün

Ulûm-ı Nebeviyye Hazretleri'ne atfedilen beyit ise şu şekildedir:

Fe rebbe cevheri 'ilmin lev ubūḥu bihi
Laḳîl lî ente mimmen ya'büdü'l-veṣenā

Yazarı tespit edilemeyen beyitler ise şunlardır:

'İlm-i resmî ser-be-ser ḳîlest ü ḳāl
Nî ez ü keyfiyyeti ḥāşıl ne ḥāl

Ol nedür ki ben daḥı bilmem nedür
Nefs-i nāṭıḳa ḥaḳḳında olmak ensebdür

Nigerānî-i to be yek dîde be yek rû verne
Nîst çîzi ki şeved ez-heme rûyeş pinhân

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NÜSHA TAVSİFİ VE TENKİTLİ METİN

4.1. Nüsha Tavsifi

Sâ‘ib-i Tebrizî’nin te kâfiyeli gazellerinin şerhinin bilinen on bir nüshası vardır. Bunlardan altı tanesi Türkiye’de bulunmaktadır:

1. Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Böl. No. 161
2. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Hazine Böl. No. 685
3. Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Böl. No. 714
4. Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Böl. No: 1139
5. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 4223
6. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 1227

Mevcut olan altı nüshadan dört tanesi sürecin başında tespit edilmiştir. Bunlardan birinin dili Farsça olduğu ve diğeri de okunaklı olmadığı için kalan nüshalardan ikisi çalışmamıza konu olmuştur:

1. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Ty 4223

Şerh-i Kaside-i Tâ‘iyye ez Divân-ı Sâ‘ib-i Tebrizî adlı nüshanın müstensihî El-Hâc Muhammed Recâ‘î’dir. 1180 yılında istinsah edilen eser 267 yaprak ve 23 satırdan oluşmaktadır. Talik hatla kaleme alınan eserde şerh edilen beyitlerde ve ara başlık özelliği bildiren ifadelerde (beyt, malum ola ki, mebhas-ı dakik, beyt-i Arabi, malum olan budur ki, cevab budur ki, li’l-mütercim) kırmızı mürekkep, beyitlerin şerhlerinde ise siyah mürekkep kullanılmıştır. Şerhteki matla beyitlerin bir kısmı derkenar olarak “matla‘” veya “matla‘dur” şeklindeki ibarelerle belirtilmiştir.

Eserin Başı: [1^b İ] Elḥamdülillāhillezi seḥḥara nizāme ‘ālemi’l elfāz li’ş-şānayı‘i’l-mevzūneh ve’s-taḥrace biḥā kūnūze’l-me‘ānī mine’l-esrāri’l-maḥzūneh. Ve’ş-şalātu ve’s-selāmu ‘alā ḥabībihī Muḥammed ellezi mā ‘allemehu’ş-şi‘re ve mā yenbaḡi leh ve aḥsenehu lī-ūmmetihi kerāmeten memnūneh ve ‘alā ālihī ve aṣḥābihī ve ehli beytihi ellezine hum meṭālī‘u dīvāni’l-İslām bī-envā‘i’l-feṣāḥah meṣḥūneh.

Eserin Sonu: [267^b İ] ... Kaldı ki sebk-i taḥrīr ve ḥüsn-i ta‘bīr ve diḡḡat-i edāya vaḡtüm müsā‘ade itmediginden gelişiḡuzel vāḡi‘ olmuşdur ve ḡaḡīḡatde kendi nefşüm içün bir mecmu‘a niyyetiyle bedā idüp istiḡsān idenlerin şafā-yı ḡaḡırlarına ḡavāle olunmuşın bir nüṣḡadur ve bu ḡadarca ḡazellerde şıḡḡat-i işābetle mālik olan siyyemā tercümelerinde zıkr olunan mezāyā-yı taṣavvuf ki Şā‘ib’üñ aḡṣā-yı merāmıdır. Cem‘ī dīvānını müṭālā‘dan müstaḡnī olacaḡında şübhe yoḡdur.

Temmet Kaydı: [267^b İ] Temmetü’l-kitāb, ḡamden ve şükre’n el-vāhibi’l-‘aṭāyā. İn nüṣḡa-ı laṭīf ki ‘inde’n-naḡari’s-Şā‘ib kuḡlu’l-cevāhirest ve terceme-i maḡbūle ki ḡāvī-i fevā‘id-i cūziyle ve bā‘iş-i işrāḡ-ı zemā‘irest. Der-sene tis‘a ve seb‘in ez ḡāme-i ‘anberīn-fām-ı fāzıl Nuṣret ḡaff-ı bi-‘ināyeti’r-Rabbi’l-‘izzet ḡekīde ve be-ḡalem-i ān ḡamīde-ḡaṣlet nüṣḡa-ı şānīyeeş taṣḡīḡ ve berāy-ı istinsāḡ resīd ez-dest-i maḡbūbī be-destem. Benāberīn be-şevḡ u ḡarām fi’l-leyālī ve’l-eyyām in nüṣḡa-ı şālise-i cemīle be-ḡaṭṭ-ı bende-i ḡazret-i Bārī el-ḡacc Muḥammed Recā‘ī taḡrīr ve bā-‘avn-ı ḡazret-i ḡadīr ba-tamām resīd. Mevlā-yı müte‘āl kerdem-i ‘arūs-ı himmet rā be-cevāhir-i mezāmīneş müteḡallī.

2. Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü No. 714

Şerh-i Ba’zı Gazeliyyât-ı Sâ‘ib adlı eserin müstensihisi Ahmed Hâmid’dir. 1178 istinsah tarihli eser 306 yaprak ve 25 satırdan oluşmaktadır. Eserde şerh edilen beyitler ve bazı ara başlık özelliḡi taşıyan ifadeler (beyt, gazel-i diḡer, mebhās-ı dakik, nesr, li’l-mütercim, şi‘r) kırmızı mürekkeple, beyitlerin aḡıklamaları ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Beyitler çerḡeve içine alınmıştır.

Eserin Başı: [1^b H] Elḥamdülillāhillezi seḥḥara nizāme ‘ālemi’l elfāz li’ş-şānayı‘i’l-mevzūneh ve’s-taḥrace biḥā kūnūze’l-me‘ānī mine’l-esrāri’l-maḥzūneh. Ve’ş-şalātu ve’s-selāmu ‘alā ḥabībihī Muḥammed ellezi mā ‘allemehu’ş-şi‘re ve mā yenbaḡi leh ve aḥsenehu lī-ūmmetihi kerāmeten memnūneh ve ‘alā ālihī ve aṣḥābihī ve ehli beytihi ellezine hum meṭālī‘u dīvāni’l-İslām bī-envā‘i’l-feṣāḥah meṣḥūneh.

Eserin Sonu: [305^b H] ... Kaldı ki sebk-i takrîr ve hüsn-i ta‘bîr ve diğkat-i [306^a H] edāya vaqtüm müsā‘ade itmediginden gelişigüzel vâkı‘ olmuşdur ve haqîkatde kendi nefsüm için bir mecmu‘a niyyetiyle bedā idüp istihsân idenlerüñ şafâ-yı hâtırlarına havâle olunmuşın bir nüshadır ve bu kadarca gâzellerde şıhhat-i işâbetle mâlik olan siyyemâ tercümelerinde zıkr olunan mezâyâ-yı taşavvuf ki Şâ‘ib‘üñ aqşâ-yı merâmıdır. Cem‘î dīvânını mütlâ‘da müstağnî olacağında şübhe yokdur ve’l-ğamdülillâhi Rabbü’l-‘âlemîn.

Temmet Kaydı: [306^a H] Temmetü terceme-i şâniye Sâ‘ib âlî yed şârihâ yevmü’l-erba‘â ve hüve yevmi ‘arefe min şehr zî’l-hücceti’l-ğarâm.

4.2. Metin Kuruluşunda İzlenen Yöntem

Çalışmamızda İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Ty 4223 (İ) ve Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü No. 714 (H) olmak üzere iki nüsha tenkitli metin yoluyla incelenmiştir. Metne dahil edilen kelimeler köşeli parantez içinde verilmiştir. Ayet ve hadislerin yazımında sadece transkripsiyonlu latinize şekilleri verilip Türkçe anlamları dipnotta gösterilmiştir. Gazeller ve beyitler tarafımızca köşeli parantez içinde numaralandırılmıştır.

4.3. Transkripsiyonlu Tenkitli Metin

[1^b İ, H]

Bismillâhirrahmanirrahim

Elğamdülillâhillezi sehğara nizāme ‘âlemi’l elfāz li’s-şānayı‘i’l-mevzūneh ve’s-tahrace bihâ künūze’l-me‘ānî mine’l-esrârî’l-mahzūneh. Ve’s-şalātu ve’s-selāmu ‘alā ḥabîbihî Muḥammedin ellezi mā ‘allemehu’s-şî‘re ve mā yenbağî leh ve aḥsenehu lî-ümmetihi kerāmeten memnūneh ve ‘alā âlihî ve aşḥâbihî ve ehli beytihi ellezine hüm meṭālî‘u dīvāni’l-İslām bî-envā‘i’l-feşāḥah meşhūneh.

Ammâ ba‘d ma‘lûm ola ki bu mübtelâ-yı şebâyik-i keşret ya‘nî Ebûbekir Nuşret muḥaddemâ Dīvân-ı Şâ‘ib müzâkeresiyle bir müddet iştiğāl zımnında elif kâfiyesinden vâfir gâzeller tercüme olunup tesvîdden iğrâcına¹²⁰ vaqtüm müsā‘ade itmediginden şâkirdlerimizden birine tebyîz için müsveddeler teslim ve ba‘zı saḳaṭâtına vâkıf olduğca

¹²⁰ iğrâcına: iğrâca İ.

tarîk-i ıslâhın ta‘lîm idüp ba‘de’t-tekmîl nüshada kesret-i tebdîl ve tağyîr müşâhede idince bi’l-küllîyye i‘tibâr itmeyüp nesyen mensiyyen terk ve belki imkânı olsa dîbâcesinden ismümi hakk ider idüm¹²¹ ve ba‘de müddetin eṭrâf u¹²² eknâfda tercüme-i mezbûrenüñ¹²³ intişâr ve i‘tibârın müşâhade idince himmet-i efsürdeye bir cünbüş ‘arız olup tâ kâfiyesinden bir miḳdâr gâzeller cem‘ ü tercümeye şürü‘ ve az müddetde tekmîli müyesser olunca bi’z-zât kendi ḥâme-i isti‘dâdum ile tebyîzine¹²⁴ himmet ve yâdigâr-ı kitâb-ḥâne-i eyyâm olmasına [2^a H] ‘azîmet eyledüm. Lâkin [2^a İ] bu suḳâta-ı ḥ‘ân-ı ‘irfâna i‘tibâr idenlerden niyâzum budur ki bu sermâye-i ‘ömrüm olan tercümeyi istinsâh idenler ḥaṭṭ-ı evvelde terk itmeyüp bir kerre muḳâbele itmeyince bu nüshaya mâlik oldum dimeyeler. Zîrâ şâhib-i dîvânüñ faẓileti ve diḳḳat-i ‘ibâreti bi’z-zarûr nefâyis-i mesâ’il-i şûfiyyeden maḥalli geldikçe zîkr itmeyince me‘âl-i beyt zâhir olmaz ve kelimât-ı Türkiyye adını tağyîr ile edât-ı fâ‘il ve mef‘ûl¹²⁵ müştebih olup giderek belki¹²⁶ maẓmûn-ı beytüñ ‘aksin ifâdeye bâ‘iş olur ve ba‘zılar daḥı o saḳâatı mütercime ‘azv idüp daḥl ve ta‘arruza vesîle olacağında iştibâh yokdur. Pes lâyıḳ olan bir nüshaya mâlik olunca ḍurûb-ı lisân-ı ‘Arab’dan¹²⁷ “üktüb velâ tuḳâbil vermi ‘ale’l-mezâbil”¹²⁸ naşîhati ile ‘âmil olup bir aṣl-ı mu‘temed ile muḳâbele eylemedikçe¹²⁹ güzâste-i pîş-taḥtayı ḳabûl eylemeyeler.¹³⁰ Kaldı ki bi’l-münâsebe taḥrîr eyledigüm mesâ’il-i şûfiyyenüñ şer‘-i şerîfe maḥall-i isnâdın bilmeyüp hemân naẓar idenler istiḥsân eylesünler¹³¹ deyü eyyâm-ı nefîse-i ḥayâtum bî-hüde şarf itmedigümden mâ-‘adâ mesâ’il-i zevḳiyyeden daḥı “Mâ lâ yûdrekü küllüh lâ yûtrekü küllüh”¹³² müfâdıncı inâyet-i Rabbü’l-‘âlemin bu faḳîr-i pür-taḳşîre iḥsân itmişdür. Taḥdîş-i ni‘met zımnında bu ma‘nâyı taḥrîre sebep budur ki eger eyyâm-ı ḥayâtumda bir kimsenüñ bir maḥallinde şüphesi olur ise yâḥud şer‘den ḥâric yâ a‘lâ vehm ider ise şâhib-i tercümeden su‘âl itmek mümkindür. Yok ba‘de’l-vefât olur ise bu taḳrîrûme naẓar idüp şer‘e muḥâlîf ta‘arruzdan ictinâb itsünler. Zîrâ bu ‘âlem-i fânide tekmîl-i dînümden efḍal bir maṭlaba sâlik olmadum ve bî‘at ü istifâde ve şoḥbet

¹²¹ ider idüm: iderüm H.

¹²² u: -H.

¹²³ Mezbûrenüñ: mezkûrenüñ H.

¹²⁴ Tebyîzine: tebyîze İ.

¹²⁵ mef‘ûl: mef‘ûle H.

¹²⁶ Belki: -İ.

¹²⁷ ‘Arab’dan: Arab’da İ.

¹²⁸ Karşılık verme ve çöpleri at.

¹²⁹ Eylemedikçe: itmeyince H.

¹³⁰ Eylemeyeler: itmeyeler H.

¹³¹ Eylesünler: itsünler H.

¹³² Bir şeyin bütünü elde edilemiyorsa, bütünü terk edilmez.

eyledigüm¹³³ ‘ulemā vü evliyā ve şulehānuñ cümlesin müteşerri‘ bulup bi-ḥamdillāhi te‘ālā vādī-i ilhād ve ta‘ūl ü¹³⁴ ḥizlāna gidenlerden olmadum ve bir fennūñ ehlini görmeyince bī-hūde sebb ü la‘nuñ seyyi‘esi yine şāhibine rāci‘ olup ehl-i Ḥaḫḫ’a ri‘āyet ve ‘ināyet-i İlāhī’den¹³⁵ gayrı [2^b H] bir şey’ vāşıl olmaz. “Ḳul kullun ya‘melu ‘alā-şākiletih”¹³⁶ ve Şā‘ib-i merḥūm Nakşbendī-meşreb ve Şī‘ī-mezheb olup Ḥazret-i Mevlānā-yı Rūm’a rūḥāniyyet cihetinden ḡazellerinde siyyemā bu ibtidā tercüme idecegüm nāy ḡazeline [2^b İ] istimdādın ifāde iderler.¹³⁷ Bizler daḥı ḥazret-i pīre ittibā‘en taḫdīm-i evsāf-ı ney ile bezm-i ‘irfānı tezyīn idüp bu vechle semā‘ ḥāne-i taḫrīre duḡūl olundı ki lafz-ı ney yok dimekdür. Ḥazret-i Mevlānā rütbe-i fenāyı ifāde zımnında buyururlar: “Bişnev ez-nev çün ḥikāyet mī-küned” ta‘bīri ya‘nī ney şıfatında ‘alā‘iḳ-i şuveriyye ve ma‘neviyyeden munḳaṭı‘ her ḥālde nāfiḥine tābi‘ kendüden irāde bi’l-küllüyye meslūb-ı ‘abd-i fānīden istimā‘ eyle ki nice ḥikāyet eyler dimekdür. Kendi zāt-ı kerāmet-simātların rütbe-i fenāda nāya teşbih itmegin “ve lisānehu’l-lezi yetekellemu bih”¹³⁸ maḳāmına vuşūlın işāret ider.

Beyt¹³⁹

Rütbe-i yoklukdadur Nuşret kemāli herkesūñ

Hep su’āl itdüm bilenlerden neyūñ de aşlı yok

Teberrüken bu ḳadarca daḥı bu ‘abd-i faḳīr maṭla‘-ı meşnevī-i şerīfī taḫdīm ile feyz-abād-ı rūḥāniyyetlerinden istimdād eyledi ve¹⁴⁰ Şā‘ib-i merḥūm buyurur:

[1. Ḡazel]

¹³³ Eyledigüm: itdigüm H.

¹³⁴ Ü: -İ.

¹³⁵ İlāhī’den: Allāhī’den İ.

¹³⁶ **De ki: "Herkes kendi yapısına uygun işler görür.** Rabbiniz, en doğru yolda olanı daha iyi bilir. (Kur‘ ān-ı Kerīm, İsra, 17/84).

¹³⁷ İderler: ider İ.

¹³⁸ “Rasūlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: “Allah şöyle buyurdu: Her kim beni tanıyan ve ihlās ile bana ibadet eden bir kuluma düşmanlık ederse ben de ona savaş ilan ederim. Kulum bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevgili olan bir şeyle yaklaşamaz. Kulum bana nafil ibādetlerle de yaklaşmaya devam eder. Nihayet ben onu severim. Ben kulumu sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı mesabesinde olurum. Diliyle de her ne isterse muhakkak onları da kendisine ihsan ederim. Bana sığınmak isteyince de muhakkak kulumu sığındırır, korurum. Ben yapmasını dilediğim hiçbir şey hakkında, mü‘minin ölümü karşısındaki tereddütüm gibi tereddüt etmedim. Fakat bunda kulum ölümünden hoşlanmıyordu, ben de kuluma acı gelen şeyi sevmiyordum.”” Bu hadis-i kudsiden iktibastr.

¹³⁹ Beyt: -H.

¹⁴⁰ Ve: -S.

Gazel¹⁴¹

کر چه نی زرد و ضعیف و لاغر و بی دست و پاست

چون عصای موسوی در خوردن غم ازدهاست

[fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilün]

1. Gerçi ney zerd ü za' if ü lāgar ü bī-dest ü pāst

Çün 'aşā-yı Mūsevī der-ħorden-i ğam ejdehāst

Egerçi ney sarı ve za' if ve elsiz ve ayaksız ise de ve bir kimseye¹⁴² imdāda isti'dādı taşavvur olunmaz ise de Mūşā 'aleyhi's-selāmuñ 'aşāsı gibi ğam yemede ejdehādur. Bi-'aynihi dībācede takrīr olunan 'abd-ı fānīnūñ hem-ħālidür. Ekşeriyā ricālullāh ta'mīr-i zāhirlerine vaqt bulmayup imkānı rütbe-i setr-i 'avrete kāfī libāsuñ kabāsında bulunduklarından nāşī halk anları gördükde velī degül belki adem zümresinden 'add itmezler. Lākin 'ibādullāha bāṭın tarafından imdādlarını nāyūñ erbāb-ı zāhirūñ¹⁴³ ekdār ve ğamların izāle itmesine teşbīh kaşd itmişdür. Zīrā şüret virān oldukça ma' nā ma' mūr olup levāzım-ı beşeriyet ki ekl ü şürbe kemāl-i ihtimām iden kimse¹⁴⁴ lā-cerem şehāvat-ı gūn-ā-güne ki mübtelā olduğu gibi levāzım-ı vüceb ki¹⁴⁵ anuñ 'aksidür. [3^a H] Muḳtezāsı rūḫaniyyet cihetinden zuhūr ideceğinde bu bürhān-ı celī ile şübhe yokdur. Hattā bir velīnūñ şüret-i ictihādına bir maḫcūb-ı kemālī ile taqlīd idebilse o ictihāduñ şemeresi olan ḫavāriḳ-ı maḫşūşa o maḫcūba daḫı zuhūr i. Ehline ma'lūm-ı mesā'il-i muḫaḳḳaḳadandur.

صور اسرافیل باشد مرده دل را ناله اش

چهره زرین او آهن دلانرا کیمیاست

2. Şūr-ı İsrāfīl bāşed mürde-dil rā nāleeş

Çehre-i zerrīn-i o āhen-dilān rā kīmyāst

¹⁴¹ Gazel: -İ.

¹⁴² Kimseye: kimesneye İ.

¹⁴³ zāhirūñ: zāhir İ.

¹⁴⁴ Kimse: kimesne İ.

¹⁴⁵ Ki: -İ.

[3^a İ] Anuñ nālesi mürde-dil olanlara şūr-ı İsrāfīl olur. Ya‘nī nefh-i rūh ile isti‘dādına göre ihyā ider. Anuñ sarı çehresi āhen-dillere kīmyādur. Murādı yine nağmesidür. Zīrā o rütbe-i riyāzet şūretinde korıyup şafā bulmayınca şafāsında leṭafet ve te‘şir olmaz. Kulūbe te‘şiri ḥālinuñ feyzidür.

Beyt¹⁴⁶

چون رک ابر بهاران فیض میبارد ازو

ناودان کعبه دل کوچه دارالبقاست

3. Çün reg-i ebr-i bahārān feyz mī-bāred ez-o

Nāv-dān-ı Ka‘be-i dil kūçe-i dārū’l-bekāst

Bahārlar bulutı¹⁴⁷ gibi andan feyz yağar. Göñül Ka‘besinüñ oluğı¹⁴⁸ ve dārū’l-beķanuñ zuķāğıdır.¹⁴⁹ Nāv-dān-ı Ka‘be-i ķalb oldıǵı ‘abd-i fānīnūñ ālāyiş-i beşeriyetden ḥalāş olmış derūnına müşākıl oldıǵı cihetden ve kūçe-i dārū’l-beķa didıǵı cismānī şeklden lezzāt-ı rūḥānī ḥāşıl olup o¹⁵⁰ lezzātuñ ‘aķabinde fikret-i şāliḥa ile istimā‘ olundukda kederi olmamak yüzündendir.

میبرد ارواح قدسی را بجولانگاه قدس

بادپای اینچنین در عالم امکان کجاست

4. Mī-bered ervāḥ-ı ķudsī rā be cevālān-gāh-ı ķuds

Bād-pāyī īn çünīn der-‘ālem-i imkān kūcāst

Ervāḥ-ı ķudsiyyeyi meydān-ı ķudse götürür bunculayın çābūk ve yel ayaklu¹⁵¹ at ‘ālem-i imkānda kandedür? Ya‘nī āyīn-i mūrāķabeden ḥabīr ve ālāyiş-i şehevāt-ı fānīden nefsin taṭhīr iden erbāb-ı tecrīdi bir laḥẓada maḥall-i aḥẓī olan ‘ālem-i ķudse işāle-i ‘aşķ u şevķi nağme-i ney-i muḥarrik olmak vesāṭatıyla bā‘iş olur. Lākīn zāhirde mişālī bir adamuñ vaṭanına yā bir maḥbūbına ‘alāķası eşnāsında bir şadā-yı mü‘eşşir istimā‘ında derḥāl o vaṭanuñ yā ol şahsuñ istiḥzārına ḥayālī meşğul olur. ‘Ālem-ı bāṭına ta‘alluķı

¹⁴⁶ Beyt: -İ.

¹⁴⁷ Bulutı: buludı H.

¹⁴⁸ Oluğı: nāv-dānı İ.

¹⁴⁹ Zuķāğıdır: sokağıdır H.

¹⁵⁰ O: ve İ.

¹⁵¹ yel ayaklu: bād-pā İ.

olanlarda bî-‘aynihi gūş-ı ‘ibretle şadā-yı ney istimā‘ olundukda maḳām-ı aḥzī kande ise bilā-ta‘ab o maḳāma vāşıl olurlar.

هست درهر پرده آن جادو نفس را جلوه [3^b H]

صاحبان چشم را شمعت و کورانرا عصاست

5. Hest der-her-perde ān cādū nefes rā cilveī

Şāhibān-ı çeşm rā şem‘est ū¹⁵² kūrān rā ‘aşāst

Her perdede o sāḥir nefeslünün bir cilvesi vardır. O cilve budur ki gözi olanlara şem‘dür, körlere ‘aşādur. Ma‘lūm ola ki Şā‘ib-i merḥūmün rütbe-i ‘irfānı ta‘bire gelmez [3^b İ] ve vaşfdan ḥāricdür. Her kaşd itdigi ma‘nā yazılsa güft-gūya ve ehl-i inkāruñ hücūmına bā‘is olur. Şāḥib-i çeşmden murādı şol ehl-i i‘tibārdur ki ‘ibret nazarıyla nāya bakdıkdā bu vechle ḥişşe-mend olur ki ney bir kamış pāresi iken ‘alā‘ik-i zāhire ve bāṭınadan bi‘l-küllīye munḳaṭi‘ olup ehl-i riyāzātuñ derd ü dāğı ve ta‘ab ü şabrına fi‘l-cümle müşābehet-i taḥşilī ile irādeden meslūb ve her ḥālde ney-zene teba‘iyyet berekātiyla cemādātdan iken böyle te’sir-i bedi‘ ve āvāz-ı laṭife nā‘il olunca eger insān ki ḥulāşa-i kā’ināt ve eşref-i mevcūdātdandır.¹⁵³ Māsivāyı terk ve me‘āric-i tecrīde riyāzāt¹⁵⁴le ‘urūc eyleyüp kendü irāde-i şehvāniyesinden meslūb olsa bi’t-ṭariki‘l-ülā berekāt-ı enfās-ı ṭayyibesiyile iḥyā-yı mevte ve ibrā-yı ekmeh ve ebraş ideceginde şūphe yokdur deyü bir¹⁵⁵ böyle bürhān-ı şādıkü‘l-‘unvāna mālīk olur. Yok bī-başar bulunur ise derūnunda ārzū itdigi maṭlaba her ne olursa¹⁵⁶ olsun bir neşāṭ-ı tāze gelüp bu ‘aşā-yı rūḥānī ile isti‘ānet iderek bir sā‘at aḳdem vāşıl-ı merām olmağa sebep olur. Bu vech-i şānī herkesün ma‘lūmıdır.¹⁵⁷

در حریم میکشان مستانه میکوید سخن

چون باهل حق رسد کویای اسرار خداست

6. Der-ḥarīm-i mey-keşān mestāne mī-gūyed sūḥan

¹⁵² Ū: -H.

¹⁵³ Mevcūdātdandır: mevcūdātdur H.

¹⁵⁴ Riyāzāt¹⁵⁴le: riyāzāt ile İ.

¹⁵⁵ Bir: -İ.

¹⁵⁶ Olursa: olur ise İ.

¹⁵⁷ Bu vech-i şānī herkesün ma‘lūmıdır: -İ.

Çün be ehl-i Hâk resed gūyā-yı esrār-ı Hudāst

Mey-keşānuñ bezm-i hāşında sözi mestāne söyler. Zīrā şadā-yı ālāt-ı lehv¹⁵⁸ derūn-ı insānda her neye meyl bulunursa¹⁵⁹ anı tahrīk ider. Çünkü ehl-i Hāḡḡ'a irişe esrār-ı Hudā'yı ve nāfiḡ-ı rūḡ-ı ādem¹⁶⁰ ve vesā'it-i istiḡlāfuñ rumūzın söyler. Zīrā her bir cāmidden ki Rabbü'l-āleminūñ esmāi ve şifātına¹⁶¹ müte'allik bir ma'nā fehm oluna o ma'nā o fehm iden kimseye Mevlā-yı müte'ālden vaḡydür ve işāretdür ve bu maẓmūnuñ fevḡinde nice rumūzāt-ı ḡāmiẓeler¹⁶² istinbāḡi āşināyān-ı [4^a H] lisān-ı işārate mümkün¹⁶³ ve müsellemdür. Zīrā bu kā'ināt bir kitāb-ı meşṡur ve bir varāḡ-ı menşūrdur¹⁶⁴ ki esrārına nihāyet-i taşavvur olunmaz ve zāhir-bīnler o leṡā'ifi bilmezler.¹⁶⁵

هر چه هر کس را بود در دل مصور میکند

اینچنین نقاش آشدست در عالم کجاست

7. Herçi herkes rā buved der-dil muşavver mī-küned

Īn çünin naḡḡāş-ı āteş-dest der-ālem kücāst¹⁶⁶

Her ne herkesūñ ḡöñlünde olup ta'alluḡ-ı ḡāḡır olduysa¹⁶⁷ anı muşavver ider. Takrīr-i sābıḡ üzre bevā'ış-i maḡalle tābi' olur. Bu bir mes'ele-yi 'aẓīmü's-şāndur. Ḥattā bir kelime-i ḡabīşeden vaḡt [4^a Ī] olur ki ehli bir ḡikmet-i nefīse istinbāḡ ider. Erbāb-ı ictihāduñ ma'lūmıdur. Pes nāyūñ naḡmesinde bu ḡāşşa-i bedī'a olunca böyle āteş-dest ya'nī çābük naḡḡāş 'ālemde kandedür.

بینوایی لازم بی برکی افتاده ست و او

با وجود آنکه بی برکست دائم بانواست

8. Bī-nevāyī lāzım-ı bī-bergī¹⁶⁸ üftādest ü o

¹⁵⁸ şadā-yı ālāt-i lehv: şadā-yı ālet-i lehv Ī.

¹⁵⁹ Bulunursa: bulunur ise H.

¹⁶⁰ nāfiḡ-ı rūḡ-ı ādem: nāfiḡ-ı rūḡ-ı ādemi H.

¹⁶¹ Rabbü'l-āleminūñ esmāi ve şifātına: Rabbü'l-ālemine H.

¹⁶² rumūzāt-ı ḡāmiẓeler: rumūzāt-ı ḡāmiẓe H.

¹⁶³ Mümkün: mümkündür H.

¹⁶⁴ varāḡ-ı menşūrdur: raḡḡ-ı menşūrdur Ī.

¹⁶⁵ Bilmezler: bilmez H.

¹⁶⁶ Beyt: -Ī.

¹⁶⁷ Olduysa: oldu ise H.

¹⁶⁸ bī-bergī: bī-berg Ī.

Bā-vücūd-ı ān ki bī-bergest dā'im bā-nevāst

Nevā bi'l-iştirāk hem nağmeye dirler ve hem azığa dirler. Bu iştirāk-ı ma' nevāden şā' irāne ta' bīr ile buyurur ki bī-nevālīk sermāyesizliğin lāzımı vāqī' olmuştur ki infikākı taşavvur olunmaz. Anuñ vücüdıyla bile ki nāy¹⁶⁹ bī-berg ve nağdsiz iken dā'imā nevā iledür. Nağme ihāmı ile nevā lafzını isti' māl eyledi.

بسته در وا کردن دل در میان ده جا کمر

بندهای دلکشای او برین معنی کواست

9. Beste der-vā-kerden-i dil der-miyān deh cā kemer

Bendhā-yı dil-güşā-yı o ber-în ma' nī güvāst

Göñül feth itme¹⁷⁰ hakkında bilene on yirde kemer bağlayup ihtimām itmiştir. Anuñ dil-güşā ve müferriḥ ' uḳdeleri bu ma' nāya şahiddür. Ya' nī şüreti dil-güşā olmanuñ güvāhıdır.

میکنند سیر مقامات و نمی جنبد ز جای

کوچه کردی میکنند پیوسته و دائم بجاست

10. Mī-küned seyr-i maḳāmāt ü ne-mī-cünbed zi cāy

Kūçe-gerdī mī-küned peyveste vü da'im becāst

Maḳāmātı seyr ider ve yirinden hareket itmez. Güyā sefer der-vaṭan resmen icrā ider. Murādı maḳāmāt-ı mūsīḳiyyedür. Dā'im soḳaḳ¹⁷¹ dolaşıklık ider ve yirinde ḳā'imdür. Bu ta' bīr ile şūfileruñ merātib-i nefsiyyede vāqī' olan seyr ü sülūklerine müşābehetin taşvīr ve bu seyr-i şuveri o seyr-i ma' nevīnūñ mümāşili oldıḡın taḳrīr ider.¹⁷²

از ریاضت صیقلی کرده است چشم خویش را

پیکر نورانش آینه کیتی ثماست

11. Ez-riyāzet şayḳalī kerdest çeşm-i ḥ'ış rā

¹⁶⁹ Nāy: -H.

¹⁷⁰ İtme: etmek İ.

¹⁷¹ soḳaḳ: zuḳāḳ İ.

¹⁷² taḳrīr ider: taḳrīrdür H.

Peyker-i nūrāniyeş āyīne-i gītī-nümāst

Riyāzet, ezā-yı bedeniyeyi taḥammüle dirler riyāzatdan kendi cismin muşayḳal ve envār ve¹⁷³ āsar-ı rūḥāniyyeye maḥall itmişdür. Anuñ peyker-i nūrānisi āyīne-i kītī-nümādur. Vāḳı‘ā cism-i ney riyāzat-i ricālullāha müşābih-i ḥālāt ile ḳulüb-ı evliyā gibi mücellā [4^b H] olup ḥavālīnde olan şuver-i ecsām anda mün‘akis olmağa ḳarīb bir ma‘nādur.

ناله های پر خم و پیش ازین وحشت سرا

میرد دلرا بسیر لامکان از راه راست

12. Nāle-hāy-ı pūr-ḥam ü pīçeş ez-īn vaḥşet-serā

Mī-bered dil rā be-seyr-i lā-mekān ez-rāh-ı rāst

Pūr ḥam ve pīç olan nāleleri bu vaḥşet-serāydan ḳulūbı¹⁷⁴ seyr-i lā-mekāna rāh-ı rāstdan götürür. Rāst, maḳāmātuñ biridür. Güyā seyr-i lā-mekān istikāmetden ḡayrı [4^b İ] bir ‘amel ile¹⁷⁵ mümkün degüldür deyü işāret ider.¹⁷⁶ Lākin bu ‘ameli vaḥşet-serāy bilüp nefret itmek şartıyladır.

چون نیابد همزبانی نامه سر بسته است

هم نفس چون یافت در هر ناله اش طومار هاست

13. Çün neyābed hem-zebānī nāme-i ser-besteest

Hem-nefes çün yāft der-her nāleeş tūmār hāst

Hem-zebān bulmayınca bir memhūr nāmedür. Ya‘nī şūretten nefḥ-i nāy bilmeyenler bir şey‘ derk itmezler. Çünki hem-nefesin bula her nālesinde nice tūmārlar¹⁷⁷ ve her feryādında nice esrārlar zāhir olur. Şūfīlerūñ daḥı ḥālī¹⁷⁸ böyledür; dā‘im sūkūta mülāzım. Vaḥşī gibi görinürler. Lākin bir hem-ḥāle muḳārin oldukda lisānından cevāhirler saçılır.

¹⁷³ Ve: -İ.

¹⁷⁴ Ḳulūbı: ḳulüb İ.

¹⁷⁵ ‘amel ile: ‘amelle H.

¹⁷⁶ İder: -İ.

¹⁷⁷ tūmārlar: tūmārları H.

¹⁷⁸ daḥı ḥālī: ḥālī daḥı H.

شست در هر دلکه بندد میکشد در خاک و خون

با وجود بی پروبالی خدنگش یخپاست

14. Şast der-her dil ki bended mî-küned der-ḥāk u ḥūn

Bā-vücūd-ı bî-per ü bālî ḥadengeş bî-ḥatāst

Her gönüle ki şast bağlayup nişān-gāh eyleye, ḥāk u ḥūna çeküp mecrūḥ-ı tîr-i enfās ider. Bāl ü perî olmamağla bile okı ḥatāsızdur. Elbetde işābet ider. Kaldı ki ba‘zı kimseler¹⁷⁹ yemîn ider ki baña ney şadāsı te‘şîr itmez. Şā‘ib-i merḥūmuñ kelāmı şuverî ve ma‘nevî âdem olanlarıñ ḥaqqındadır. Yohsa neğamāt-ı nefîseden müte‘eşşir olmayan ḳalb elbetde fāsîd ve bâzār-ı şalāḥ ve ıslāḥ-ı kāsiddür. Zîrâ rikḳat-ı ḳalbūñ eḥaşş-ı evşāfindandır, siyyemā tarîk-i şūfiyede. Lâkin ba‘zıları ḥayvānāta te‘şîrin müşāhede idince ve çübānuñ kavalı koyunları cem‘ itdigin görünce bu faḳîre ḥuşūş-ı muḥarrirde¹⁸⁰ inşāfâne fesād mizācların ikrār itmişlerdür. Ḥattâ fâzıl-ı pür-‘ulüm Saçaklı merḥūm uzakdan ba‘zı taşlarla ve ağaçlarla¹⁸¹ ihtifâ idüp çobanların kavalların āḥîr-i ‘ömründe istimā‘ iderek¹⁸² ağladıkların şākirdlerinden Anadolu’da işitmişümdür.¹⁸³ Eger o teşerru‘ ile bir ehline muḳārin olsaydı vaktinüñ Cüneyd’i ve ‘aşrınıñ Kemāl-i Ḥucendî olurdu.¹⁸⁴

کرد غربت باستین میچند از سیمای روح

خسته کانرا مرهمست و دردمند انرا دواست

15. Gerd-i gurbet b’āstîn mî-çîned ez-sîmā-yı rūḥ

Ḥasta k’ān rā merhemest ü derd-mend ān rā devāst

Āstîn maḳāmında olan şadāsıyla sîmā-yı rūḥ-ı âdemîden ğubār-ı ğurbeti izāle [5^a H] ve senüñ maṭlabuñ senden uzak degüldür. Edāların ğuş-ı cāna ism-i ğayb olan hū ismin telḳîn-i maḳām-ı tesliyet idüp benüm cism ü cismānîden mürekkeb, ney-zenle olan ḥāl-i pür-keyfiyyetüm senüñ ma‘būduñla bî-keyfiyyet ta‘bîre sığışmaz. Ḥāl-i pür-kemālūñe¹⁸⁵

¹⁷⁹ Kimseler: kimesneler İ.

¹⁸⁰ ḥuşūş-ı muḥarrirde: ḥuşūş-ı muḥarrirde İ.

¹⁸¹ Ağaçlarla: ağaçlar ile İ.

¹⁸² İderek: idüp H.

¹⁸³ İşitmişümdür: istimā‘ eyledüm İ.

¹⁸⁴ Olurdu: olur idi İ.

¹⁸⁵ Ḥāl-i pür-kemālūñe: ḥāl-i pür-kemālîne İ.

her ne kadar bî-münāsib ve ba‘îd olursa da¹⁸⁶ [5^a İ] min-vechin temāşülü vardır. Īmālar ile taqrīb-i evṭān ve tefrīḥ-i dīl ü cān itmede marīz-i cerḥ-i buḥrāna merhemdūr¹⁸⁷ ve derd-mend-i yereḳān-ı ‘aşḳa¹⁸⁸ devā olduğu erbāb-ı aḥvālūn ma‘lūmlarıdır.

پیکر زرينش از داغ و درفش ييشمار

محضر داغ جکرسوز و غم بی انتہاست

16. Peyker-i zerrīneş ez-dağ u direfş-i bî-şümār

Maḥzar-ı dāğ-ı ciger-sūz u ġam-ı bî-intihāst

Anuñ altun gibi olan cismi dağ u direfş-i bî-şümārdan derd-i ciger-sūzuñ ve ġam-ı bî-intihānuñ maḥzarıdır. ‘Ādetā maḥzarlarda keşret-i mihr olmak münāsebetiyle teşbih-i belīg üzre edā eyledi. Ya‘ nī ḥāl-i bāṭınī şūret-i zāhirīne bu maḥzaruñ şehādetiyle muṭābık ve maḳāmı ibtilāda Eyyūbī meşreb olan evlīyāullāha nāyūñ cismi müşābihdür demek ister.¹⁸⁹

کوه را می آرد از فریاد در رقص الجمل

دعوی تمکین نمودن پیش او یارا کراست

17. Kūh rā mī-āred ez-feryād der-raḳşu’l-cemel

Da‘vā-yı temkīn nümūden pīş-i o yārā kirāst

Feryādından cebeli raḳşu’l-cemele getirüp taḥrīk ider. Anuñ öñinde temkīn ve vaḳār da‘vāsın itmege kimde ḳudret vardır?¹⁹⁰ Meger sebḳat iden mefhūm üzre cemādātdan daḡı aṣağı¹⁹¹ yābisü’l-mizāc bir kimse¹⁹² ola, cebele göre raḳş u’l-cemel ta‘biri kıyāmetdür.

ناهای دنخراشش چون عصای موسوی

از نهاد سنگ خارا چشمه رحمت کشاست

¹⁸⁶ Olursa da: olur ise de İ.

¹⁸⁷ Merhemdūr: merhem İ.

¹⁸⁸ derd-mend-i yereḳān-ı ‘aşḳa: yereḳān-ı ‘aşḳa H.

¹⁸⁹ İster: isterler H.

¹⁹⁰ İtmege kimde ḳudret vardır: itmeye ḳudret kimdedür H.

¹⁹¹ Aṣağı: aṣağa H.

¹⁹² Kimse: kimesne İ.

18. Nālehā-yı dil-ḥırāşeş çün ‘aşā-yı Mūsevī

Ez-nihād-ı seng-i ḥārā çeşme-i raḥmet gūşāst

Anuñ dil-ḥırāş olan nāleleri ‘aşā-yı Mūsevī¹⁹³ gibi seng-i ḥārānuñ ṭab‘ından raḥmet çeşmesin açıcıdır. Bu iki beyti Şevketāne mübālağaya¹⁹⁴ maşrūfdur ve maḥallindedür. Zīrā ḳulūb-ı ḳāsiyeye te’sir idüp aḡlatması ‘aşā-yı Mūsevī’nüñ seng-i ḥārādan çeşmeler icrā itmesine beñzer.

ترجمان ناز معشوق و نیاز عاشقست

با دهان بیزبان با هر زبانی اشناست

19. Tercümān-ı nāz-ı ma‘şūḳ u niyāz-ı ‘āşīḳest

Bā-dehān-ı bī-zebān bā-her zebānī āşināst

Ya‘nī niyāz-ı ‘āşīḳuñ ve nāz-ı ma‘şūḳuñ lisānını bilüp tercümānlık ider. Meşelā şīrīn edālu ḥurde nağmeleri ḥūbānuñ ‘āşīḳlara nāzenīn tekellūmlerine beñzer ve ḥazīn ve dil-sūz olan şadāları ‘āşīḳ-ı mehcūruñ āh ve enīnine müşābih böyle olunca netīce maḳamında [5^b H] dilsiz aḡız ile¹⁹⁵ her lisāna āşinādur deyü irād eyledi.

یوسفی از چاه می آرد برون در هر نفس

خاک یوسف خیز کنعانرا چنین چاهی کجاست

20. Yūsufī ez-ḳāh mī-āred birūn der-her nefes

Ḥāk-i Yūsuf-ḥīz Ken‘ān rā çünīn ḳāhī kücāst

Her nefesde ḳāhdan bir Yūsuf çıkarur. Murādı neḡamāt-ı müstaḥsenelerdür. Ken‘ān’uñ Yūsuf-ḥīz olan ḥākinde buncılayın ḳāh kandedür? Ya‘nī her nefesde bir Yūsuf çıkarur,¹⁹⁶ kuyundur [5^b İ] deyü luḡaz olunsa nāye münāsib ve muvāfıḳ¹⁹⁷ gelür.

چتر بر سر دارد از بال پرزاد نفس

چون سلیمان تخت او را پایه بر دوش هواست

¹⁹³ ‘aşā-yı Mūsevī: ‘aşā-yı Mūsā H.

¹⁹⁴ Mübālağaya: mübālağa H.

¹⁹⁵ Aḡız ile: her aḡızla H.

¹⁹⁶ Çıkarur: çıkar H.

¹⁹⁷ münāsib ve muvāfıḳ: muvāfıḳ H.

21. Çetr ber-ser dāred ez-bāl-ı perī-zād-ı nefes

Çün Süleymān taht-ı o rā pāye ber-düş-ı hevāst

Nefes perī-zādelerinin kanadından başında çetri vardır. Fi'l-ḥaḳīḳa nāyūn baş pāresi ḥaymeye müşābihdür.¹⁹⁸ Ya' nī cümle sāzların pādīşāhıdır demek mümkündür. Zīrā Süleymān gibi anuñ tahtının pāyesi düş-ı hevā üzredür. Nefese perī-zād ta' bīri göze görünmediği cihetdendir.

در کند دلشکارش نیست چین کوتی

با غریبی نغمه های او بهر کوش اشناست

22. Der-kemend-i dil-şikāreş nīst çīn-i kūtehī

Bā-ğarībī nağmehā-yı o be-her gūş āşināst

Anuñ dil-şikār olan nağmeleri kemendinde kuşur-ı büklümi yokdur. Ya' nī¹⁹⁹ ḥālet-i derūniyeye teba' iyyet-i ḥayṣiyyetinden herkese maḥallūn muḳtezāsınca te'şiri vāşıl olur. Ğarībliği ile bile anuñ nağmeleri her kulağa āşinādur. Ğarībūn ehaşş-ı evşāfi ise āşināsı az olmakdur.

میبرد دلرا برون از راه و می آرد براه

در بیابان طلب هم رهزن و هم رهنماست

23. Mī-bered dil rā birūn ez-rāh u mī-āred be-rāh

Der-beyābān-ı taleb hem reh-zen ü hem reh-nümāst

Ḳalbi yoldan çıkarur ve yola getürür. Beyābān-ı talebde hem reh-zen ve hem reh-nümādur. Uşūlden ba' zı mes'ele iḳtizāsına göre bi'z-żarūr bu tercümede tekerrür ider ve ḥavāle olunsa yāḥud meskūtun 'anh geçilse mefhūm-ı beyt nāḳış fehm olunur. Meşelā zikri sebḳat itdi ki neğamāt u ḥalāt ve tecelliyāt cümlesi isti' dāda ve maḥalle tābi' olur. Ḥālā bu beytinde²⁰⁰ Şā'ib-i merḥūm, ney ḳalbi yoldan çıkarup reh-zenlik ider deyü buyurdu. Ya' nī sāmi' de isti' dād-ı süflī var ise aña imdāḳ idüp menhiyyātdan arzū-mend olduğu maṭlabuñ bevā' iş-i vuşūline [6^a H] taḥrīk idince reh-zen olmuş olur. Yok isti' dād-ı 'ulvīye müşādif olur ise ednā rütbe-i imdādı nefḥ-i rūḥ-ı rūḥāniyyet-engīzi āteş-i şevḳin

¹⁹⁸ Fi'l-ḥaḳīḳa nāyūn baş pāresi ḥaymeye müşābihdür. -İ.

¹⁹⁹ Ya' nī: -İ.

²⁰⁰ Beytinde: beytde İ.

iḥyā idüp²⁰¹ merātib-i sülūkında bulunduḡı maḡāmı bir sā‘at evvel ḡaṭ‘ itmege²⁰² vesīle olup bir şāḡib-i nefes mürşid-i kāmīlūñ vaşf-ı ḡāşında müşterek ve reh-nümā olmuş olur.

نیست در هر دل که کوه غم نمی پیچد در و

چون صدا در کوهسارش بیشتر نشو و ثماست

24. Nīst der-her dil ki kūh-ı ḡam nemī-pīçed der-o

Çün şadā der-kūh-sāreş bīşter neşv ü nemāst

Her gönülde ki ḡam daḡı olmaya, o gönüle sarılmaz. Şadā gibi anuñ ziyāde²⁰³ neşv ü nemāsı daḡistāndadur. Zīrā şahrāda şadānuñ ‘aksi zūhūr itmez. Vāḡı‘a bir derd-mendūñ ney²⁰⁴ diñlemesiyle sālim kimselerūñ²⁰⁵ diñlemesi beyninde daḡlar vardır.

کرچه سر تا پای او یکمصرع برجسته است

هر سر بندی ازو ترجیع بند ناله هاست

25. Gerçi ser-tā-pāy-ı o yek-mışra‘-ı bercesteest

Her ser-i bendī ez-o terci‘-i bend-i nālehāst

[6^a İ] Egerçi anun başından ayaḡına dek bir münteḡab mışra‘ gibi ise de neyden her bend başları naleler terci‘-i bendidür. Ya‘nī şüretā hem bir mışra‘ ve hem bir ṭūl ve dirāz terci‘-i bend taḡayyül itmek mümkündür. Bu beyt ve bundan evvelki beyt siḡr-i ḡelāl ḡabīlindendür.

کرچه میدارد خطر از آستین دایم چراغ

ز آستین افشانی او شمع دها را ضیاست

26. Gerçi mī-dāred ḡaṭar ez-āstīn dā‘im çerāḡ

Z‘āstīn-efşānī-i o şem‘-i dilhā rā ziyāst

²⁰¹ İdüp: ve H.

²⁰² İtmege: itmeye H.

²⁰³ Ziyāde: -İ.

²⁰⁴ Ney: nāy H.

²⁰⁵ Kimselerūñ: kimesnelerūñ İ.

Egerçi çerāğ āstīnden²⁰⁶ dā'im zarar ve pek²⁰⁷ dokunup²⁰⁸ söyünmesinden her dem hatar tutar²⁰⁹ ise de nāyūñ āstīn-efşān olmasından şem'-i dillere žiyā hāşıl olur. Gūyā nāyden neğamāt-ı laṭīfeye muşāhib žuhūr iden nefsi āstīn-i benī ādeme teşbīh idüp kendü memleketlerinde āstīnleri ṭavīl olmak 'ādetine binā'en bu mażmūnı īrād eyledi.

آستین مریمست و چاه یوسف زین سبب

نغمهای دلفریزش روح بخش و جانفزاست

27. Āstīn-i Meryemest ü çāh-ı Yūsuf z'in sebeb

Nağmehā-yı dil-ferībeş rūḥ-baḥş u cān-fezāst

Āstīn-i Meryem'dür ve çāh-ı Yūsuf'dur. Bu sebebdan anuñ nağmeleri rūḥ-baḥşdur āstīne göre ve cān-fezādur çāh-ı Yūsuf'a²¹⁰ göre. Lākin āstīn-i Meryem ta'birī ba'zı rivāyetde Ḥazret-i Cebrīl 'aleyhisselām²¹¹ Ḥazret Meryem'ün āstīnine nefḥ itdi vārid olduğına mebnīdur.²¹²

کشتی دلراست در طوفان غم باد مراد

در بیابان طلب افتاد کازرا دست و پااست

28. Keştī-i dil-rāst der-ṭufān-ı ġam bād-ı murād

Der-beyābān-ı taleb üftādegān rā dest ü pāst

[6^b H] Ṭufān-ı ġamda göñül gemisine bād-ı murād ve bā' iş-i imdaddur. Beyābān-ı talebde düşmüşlere el ve ayakdur. Ya'nī her dürlü maṭlabda bir kimsenüñ ṭab'ına kesel 'arız olsa mücerred nağme-i ney gūş itmekle²¹³ bir tāze cünbüş hāşıl olup şavb-ı maṭlabına²¹⁴ taḥrīkde²¹⁵ el ve ayak maḳāmına ḳā'im olur.

با تهی دستی نهد بر چشم انکشت قبول

²⁰⁶ Āstīnden: āstīninden İ.

²⁰⁷ Ve pek: -H.

²⁰⁸ Dokunup: ṭokunup İ.

²⁰⁹ Tutar: dutar H.

²¹⁰ Çāh-ı Yūsuf'a: Yūsuf'a İ.

²¹¹ Ḥazret-i Cebrīl 'aleyhisselām: Cebrīl İ.

²¹² Mebnīdur.: Binā'endür. H.

²¹³ İtmekle: itme ile H.

²¹⁴ Savb-ı maṭlabına: savb-ı maṭlaba H.

²¹⁵ Taḥrīkde: i'ānetde H.

هر دل بی برک را کز وی تمنای نواست

29. Bā-tehī-destī nehed ber-çeşm engüşt-i kabûl

Her dil-i bî-berg rā k'ez-vey temennā-yı nevāst

Tehī-destlik ve sermayesizlik ile bile kabûl barmağın²¹⁶ gözi üzerine²¹⁷ koyup gözüm üzre²¹⁸ ta' birin ifāde ider. Her bî-berg ve faķīr göñlüñ ki²¹⁹ andan nevā ārzūsı ola. Nevā hem nağmeye ve hem azığa ıtlāk olındığı çün gūyā²²⁰ ney-zenūñ barmakları²²¹ delikler üzerine gelmesi iki ma'nā ile nevā temennā iden²²² göñüllere gözüm üzre mefhūmın imā ider dimiş oldu.

خامۀ زرین او در دیدۀ کوتاه بین

مینماید خشک اما مد احسانش رساست

30. Hāme-i zerrīn-i o der-dīde-i kūtāh-bīn

Mī-nümāyed huşk ammā medd-i ihsāneş resāst

Anuñ hāme-i zerrīni kūtāh-bīnūñ gözinde kurı görünüp ammā medd-i ihsānı [6^b İ] vāşıl ve kāmildür. Gūyā mülūkuñ gālībā külli vāķi' olan ihsān ve in' āmı haṭṭ²²³ ve hāme-i zerrīn ile olmak 'ādetine binā'en teşbīh-i belīg üzre nāyūñ altun kalemi zāhir-bīnlere her çend kurı görünür ise²²⁴ de ḫulūb-ı erbāb-ı vecd ve hāle göre²²⁵ medd-i ihsānı fevķa'l-me'mūl vāşıl olur dimekdür.²²⁶

هست با دریای رحمت جویبارش متصل

همچو آب زندگی زان نغمه هایش جانفزاست

31. Hest bā-deryā-yı raḫmet cūy-bāreş muttaşıl

Hem-çū āb-ı zindegī z'ān nağmehāyeş cān-fezāst

²¹⁶ Barmağın: parmağın H.

²¹⁷ Üzerine: üzre İ.

²¹⁸ Üzre: üstüne H.

²¹⁹ Göñlüñ ki: ki göñlinüñ İ.

²²⁰ Gūyā: gūyiyā H.

²²¹ Barmakları: parmakları H.

²²² İden: ider İ.

²²³ Haṭṭ: haṭṭ ile H.

²²⁴ Görinür ise: görünürse H.

²²⁵ Göre: -H.

²²⁶ Dimekdür: -İ.

Anuñ cūy-bārı deryā-yı rahmete muttaşıldur. O ecelden āb-ı hayāt gibi nağmeleri cān-fezādur. Deryā-yı rahmetden murādı vücūda müşābih olan nefes-i benī ādemdür. Zīrā ihyā-yı mevte ve mu‘cize-i kübrā²²⁷ cümle enfās-ı beşerle²²⁸ müşāhede olunmuşdur ki inkāra mecāl yokdur ve mevcūdātın vücūda beñzer nefesden ğayrı mülāhaza mümkün degüldür ve mevcūdāt-ı nefesle zühūr iden hūrūfa akreb-i emsiledendür ki meşelā bir harfin haqıqaten bilmek murād itseñ²²⁹ nefessiz taşavvur olunmaz [7^a H] ve ‘ayn-ı nefes dağı denilmez. Nefessiz taşavvur olunmadığı cihetden hūrūf-ı nefesün ‘aynıdır ve bir maḥrece istinād ile ta‘ayyün-i ḥayṣiyyetinden ğayırdur. Hāsıl-ı kelām nefese deryā-yı rahmet tesmiyesin yakışdırmak ārzūsıyla bu kadarca işāret olundu ki vücūd-ı maḥz ḥayr ve ‘ayn-ı rahmet olunca āna müşābih olan şey’ dağı temāsili ve müşābeheti kadar eḥaṣṣ-ı evṣāfindan kesb ider ve bu birkaç satırı te‘emmül buyuran iḥvān-ı şafā taḥrīr olunandan ziyāde esrār-ı vücūd nā’il olurlar.

در شکست لشکر غم تیر روی ترکشت

در کشاد عقده حاجت سرانکشت سخاست

32. Der-şikest leşker-i ğam tīr-i rūy-ı terkeşest

Der-güşād-ı ‘ukde-i ḥacet ser-engüş-i şahāst

Ġam ‘askerini kesr itmede müheyyā ve dest-res terkeşün yüzindeki okdur. Hemān ‘asākir-i ğamdan çarḥacılar görüldüğü gibi sen de bu tedāriki itmede²³⁰ ol ğalabe muḥakkaḳdur ve ihtiyāc ‘ukdesin ḥall itmede şahānuñ baş barmağıdır.²³¹ Fakr u fākada ıztırār rütbesine varmuş bir kimseye bir şahī barmakları²³² arasından²³³ virdiği iḥsān o derd-mendün ḳalbine ḥālet ilkā ider ise o ḥāletün pek a‘lāsı bendedür. Kaldı ki ta‘birāt ve teşbīhātuñ leṭāfeti beyānında fī’l-vāḳi‘ cemī‘-i fūnūnı icrā itmek üzre şerḥ olursa tafşiline her ‘ömr vefā itmez rahmetullāhi te‘ālā²³⁴ ‘aleyh.

عاشق ناکام و از دلدار دور افتاده است

²²⁷ mu‘cize-i kübrā: mu‘cizāt-ı kübrā H.

²²⁸ enfās-ı beşerle: enfās-ı beşer ile H.

²²⁹ İtseñ: eyleseñ İ.

²³⁰ İtmede: eylemede İ.

²³¹ Barmağıdır: parmağıdır H.

²³² Barmakları: parmakları H.

²³³ Arasından: -H.

²³⁴ te‘ālā: -H.

آه سرد و چهره زردش بر این دعوی کواست

33. 'Āşık-ı nā-kām ü²³⁵ ez-dil-dār dūr üftāde est

Āh-ı serd ü çehre-i zerdeş ber-în da' vā güvāst

[7^a İ] Nā-kām 'āşık ve dil-dārdan ba' id vāki' olmuşdur. Anuñ şovuk āhı ve sarı çehresi²³⁶ bu da' vā üzre şāhiddür. Bu mażmūnı Hāzret-i Mevlānā'dan iktibās itmişdür ki²³⁷ ibtidāen²³⁸ meşnevīde herkesün²³⁹ ma' lūmıdur.²⁴⁰

غیر او کز رهگذار چشم مینالد مدام

در میان دردمندان دیده نالان کراست

34. Ġayr-ı o k'ez reh-güzār çeşm mī-nāled müdām

Der-miyān-ı derd-mendān dīde-i nālān kerāst

Nāyüñ ġayrı ki dā'imā göz reh-güzārından feryād ider. Derd-mendler arasında feryād idici göz kimüñ vardır? Ya'nī bu hey'et-i maḥşūşa ki gözleriyle efgān ve nāle eylemekdür. Nāye maḥşūşdur. Murādı bir daḳīk ma'nāya işāretdür. Şıfāt ḥaqqındaki kibār-ı şufiyye taḥkīk idüp ba'zı şıfāt-ı ba'zınuñ [7^b H] fi'lini icrā ider mi yoḥsa herkes ḥaddini tecāvüz itmez mi deyü ehline ifāde zımnında sūretā baḥş olmak üzre yazmışlardır. Ḥaḳ budur ki ider.

میکزارد بر سر از لبهای مطرب تاج لعل

چون نفس زان بر دل عشاق فرمانش رواست

35. Mī-güzāred ber-ser ez-lebhā-yı muṭrib tāc-ı la' l

Çün nefes z'ān²⁴¹ ber-dil-i 'uşşāk fermāneş revāst

Muṭribüñ dudaklarından başına la'lden tāc²⁴² koyup pādişāhlık izhār ider. Anuñ çün nefes gibi 'āşıklarūñ ḳalbine anuñ fermānı mü'eşşir ve cārīdür. Ya'nī sırr-ı salṭanat

²³⁵ Ü: -H.

²³⁶ sarı çehresi: çehre-i zerdi İ.

²³⁷ Ki: -H.

²³⁸ İbtidāen: ibtidā H.

²³⁹ Herkesün: -H.

²⁴⁰ ma' lūmıdur: ma' lūmdur H.

²⁴¹ Z'ān: -İ.

²⁴² la'lden tāc: tāc-ı la' l H.

nüfûz-ı ahkâmda²⁴³ olunca kulûb-ı ‘uşşâk tâc-ı la‘linden kaṭ‘-ı naẓar o sırrı mezkûre maẓhar olduğına şâhidlerdür.

این غزل صائب مرا از فیض مولانای روم

از زبان خامه شکریشان بخواست

36. İn ğazel-i Şā’ib merā ez-feyẓ-i Mevlānā-yı Rūm

Ez-zebān-ı hāme-i şeker-feşān bī-h’āst h’āst

Bu ğazel ey Şā’ib, baña Mevlānā-yı Rūm’uñ feyẓinden olmak üzre zebān-ı hāme-i şeker-feşāndan bī-tekellūf zuhūr eyledi.

[2. Ğazel]

بتان که صید به نیرنگ مینمایدت

کباب اتش بیرنگ مینمایدت

[mefā‘ ilün/fe‘ ilātün/mefā‘ ilün/fe‘ ilün]

1. Bütān ki şayd be-nīreng mī-nümāyendet

Kebāb-ı āteş-i bī-reng mī-nümāyendet

Dilberler ki saña hīle ile şayd görinürler. Ya‘nī bir şīve ızhār iderler ki sāde-dil bulunanlar anları şikār olur, kıyās iderler. Bilmezler ki öyle āsān şikār görünmek hüsnuñ ba‘zı rütbede şürûṭ-ı cilverindendür. Eger bu cilveye aldanup şayd itmek kaydına düşersen seni²⁴⁴ renksiz āteşin kebābı gösterürler. Fi’l-aşl kebāb olmak şayduñ şânından iken bunda kaẓiyye mün‘akis olup şayyād kendini āteş-i bī-reng-i ‘aşka kebāb olmuş bulur. Vākı‘ā maḥbūbān-ı mecāzī ibtidā’-ı ülfetde sehlü’l-me’ḥaz [7^b İ] ve pür-vefā görünür ammā²⁴⁵ rābıṭa-ı muḥabbet²⁴⁶ istiḥkām bulunca ‘uşşâk-ı sāde-dilāndan bi’l-küllīye i‘rāz itdikleri herkesüñ meşhūdudur ve ḥaḳīkatde bu şüret maḥbūb-ı ḥaḳīḳiden i‘rāz iden zāhir-bīnlerüñ²⁴⁷ cehennem cezāsıdır.

²⁴³ Ahkāmda: ahkāmında İ.

²⁴⁴ Seni: -İ.

²⁴⁵ görünür ammā: görünüp H.

²⁴⁶ Muḥabbet: meveddet İ.

²⁴⁷ iden zāhir bīnlerüñ: idenlerüñ H.

اگر برون کنی از دل هوای ازادی

بهشت در قفس تنک مینمایدت

2. Eger birün künī ez-dil hevā-yı āzādī

Behišt der-kafe-i teng mī-nümāyendet

Eger gönülden āzādlık hevāsın taşra idersen behişt saña dar olan kafesde gösterürler. Bu mazmūn-i şerīf dā'ire-i 'aqlıda taşavvurı mümkün [8^a H] ve havāşş ü 'avāma tesliyet-baḥş olmağa şāyān bir ma' nādur ki ḥadīş-i ḳudsīde; ben şālih kullarıma gözler görmemiş ve kulaklar işitmemiş ve beşerūñ ḥātrına gelmemiş naḡam-ı cesīmeler²⁴⁸ ḥāzır itdüm mefhūmından aşağıdır.²⁴⁹ Zīrā bu ḥadīş-i şerīfde va' d olunan eṭvār-ı 'aqlıdan ḥāric olmasa elbetde²⁵⁰ beşerden birinūñ ḥātrına gelürdi.²⁵¹ Böyle olunca mazmūn-ı beyt bu olur ki kula²⁵² lāzım olan me' mūrāt-ı şer' iyye ile mu' temir ve menhiyyātdan müctenib olup şıfāt-ı ıtlāk ki keyfī istedigini işlemekdür. Aşlā ta' arruż itmeyince bu taḡayyüd-i 'ubūdiyyetle 'āmil oluna cezā-yı mu' accel²⁵³ olmak üzre kafes-i 'ubūdiyyetinde her ne deñlü teng ise de cennet ıtlākun vüs' atın temāşā itdirürler. Meşelā müşteheyāt-ı nefsanıyyesinden vuşulı müte' azzir yāḡud beliyāt-ı rūḡāniyyesinden ḡalāşı muḡāl ve müte' assir olan aḡvāl-i beşerıyyetleri bir rütbede istediginden a' lā maḡallinde i' tā olunur ki cā-be-cā şāḡib-i 'uḡul-i za' ifeler²⁵⁴ böyle olacağı bizüm de 'aḡlımuza gelmez idi deyü birbirine ilḡā'-ı ḡayret itdikleri herkesūñ hezār kerre meşḡudı olmuşdur ve ma' lūm ola ki şıfāt-ı ıtlāḡa ya' nī keyfe-mā yaşā taşarrufa taşaddīnūñ mu' aḡezelerinden 'uḡüle aḡrebi zinā ḡuşuşında nā-muḡşan bulunana yüz degnek ḡarb olunmak, her biri Esmā-i Ḥüsnādan birinūñ lisān-ı ta' zīri maḡāmında ve muḡşan bulunanı recm itmek mā-sivānuñ küllisi bu şıfat-ı ḡāşşaya²⁵⁵ ta' arruż idene 'adāvetūñ şūreti 'unvānında vāḡi' dūr deyü kibār-ı şūfiyye kitāblarında muşarraḡdur.

بناخنی که رسد پرده را بگردانند

²⁴⁸ naḡam-ı cesīmeler: naḡam-ı cesīme H.

²⁴⁹ Aşğıdır: aşğadır H.

²⁵⁰ Elbetde: elbette H.

²⁵¹ Gelürdi: gelür idi İ.

²⁵² Kula: bendeye İ.

²⁵³ Cezā-yı mu' accel: cezāen mu' accel H.

²⁵⁴ şāḡib-i 'uḡul-i za' ifeler: şāḡib-i 'uḡul-i za' ife H.

²⁵⁵ şıfat-ı ḡāşşaya: şıfata ḡāşşaya H.

معاشرانکه هم آهنگ مینمایندت

3. Be nāḥunī ki resed perde rā be-gerdanend

Mu‘āširān ki hem-āhenk mī-nümāyendet

Bir tırnak sebebiyle ki irişür, perde çevirürler. Mu‘āşirler ki saña hem-āhenk görünürler. Ya‘ nī senüñle gice ve²⁵⁶ gündüz görışüp sürürüñla mesrür ve kederüñle²⁵⁷ mükedder olanlar yā hem-hāl yāḥud [8^a Ī] senden ednā olmak sebebiyledür. Yoḥsa tırnak buldukları gibi herkes muḳteżā-yı hevāsına tābi‘ olup [8^b H] senüñ ṭavruñdan²⁵⁸ ve teba‘ iyyetüñden dūr olacakları muḥaḳaḳdur. Bu mażmūnuñ işhāde ihtiyācı yokdur. Zīrā manşib olan aḥbābla²⁵⁹ görışülmez. Meşeli her gün işidülür. Lākin Şā‘ib-i merḥūmuñ tırnak ve āheng ve perde lafzların kullanması mu‘āširān lafzına ri‘āyetle tenāsübüñ nihāyetindedür.

کر از لباس برآیی نمی شناسندت

همین گروه که یکرنگ مینمایندت

4. Ger ez-libās berāyī ne-mī-şināsendet

Hemīn gürūh ki yek-reng mī-nümāyendet

Eger libās-ı ma‘ḥūduñdan bir ḳazā sebebiyle çıkarsan seni bilmezler. Bu cemā‘at ki saña yek-reng ve yek-meşreb ve mütteḥid görünürler. Mażmūn-ı sābıkuñ ‘aynıdur.

ز ژنگ آینه دل اگر پردازی

هزار آینه در ژنگ مینمایندت

5. Zi jeng²⁶⁰ āyine-i dil eger be-perdāzī

Hezār āyine der-jeng mī-nümāyendet

Göñül mir‘ātın eger pāsdan pāk ve mücellā iderseñ saña biñ āyna pasda gösterürler. Lākin āyine-i ḳalbüñ muḳadder olunca jengde²⁶¹ munṭabi‘ olan şuver-i esrār-

²⁵⁶ Ve: -İ.

²⁵⁷ Kederüñle: kederüñ ile İ.

²⁵⁸ Ṭavruñdan: ṭavr İ.

²⁵⁹ Aḥbābla: aḥbāb ile İ.

²⁶⁰ Jeng: zeng İ.

²⁶¹ Jengde: zengde İ.

ı İlähiyyeyi müşâhede idemezsin. Bi-‘aynihi mevlâ-yı müte‘âlûñ kâfirleri halk idüp ve küfrlerin murâd itmede nice hikmetleri vardur ki bizüm gibilerin ‘uqûlî anı derk itmez deyü yazdıkları ‘aķâ’id mes’elesidür ve kezâlik bizüm maḥẓ-ı zarar ‘add itdigimiz aḥvâl-i beşeriyyelerimizün gâhice ‘aķabinde²⁶² bir ḥayr-ı maḥẓ zuhûr ider ki bir vechle ḳable’l-zuhûr müşâhede olunmaz. Lâkin erbâb-ı şafâ ve gürûh-ı ıstıfâ keder âyinesini kullanup anda mün‘akis²⁶³ olan cemâl-i esrârî temâşâ iderler. Şüphemüz yokdur.

علامت نفس سوخته است منزل نیست

سیامی که بفرسنگ مینمایدت

6. ‘Alāmet-i nefis-i sūḥteest menzil nîst
Siyāhiyî ki be-ferseng mî-nümāyendet

Yanmuş nefis ‘alāmetidür, menzil degüldür. Bir karartı ki saña fersaḥla gösterürler. Meşelâ şu karartı bu maḥalle dört fersaḥdur didikleri sâlikûñ²⁶⁴ himmetine fütür gelmesin deyü menzil ihāmıyladur. O ise yanmış nefslerdür. Ya‘nî her sâlik²⁶⁵ menzile yetişmez. Ancak nefsi yanup nefsi telef olanları yollarda gördikde yol budur deyü mütesellî olursın. Ammâ menzil kıyâs itmekden²⁶⁶ ḥazer eyle dimekdür.

مکن بلاله رخان چشم خود سیه صائب

که زود چهره بخون رنگ مینمایدت

7. Me-kün be-lâle-ruḥân çeşm-i ḥod siyeh Şâ’ib
Ki zûd çehre be-ḥûn reng mî-nümāyendet

Lâle-ruḥlarla²⁶⁷ ey Şâ’ib, çeşmüñ siyâh idüp anlaruñ temâşâsından [9^a H] ‘alâķa idecek kadar [8^b İ] gözüñ doyurma. Zîrâ çâbüķ saña çehrelerin ḥûn reng gösterürler. Ya‘nî

²⁶² ‘aķabinde: -H.

²⁶³ mün‘akis: -H.

²⁶⁴ Sâlikûñ: sâlikin İ.

²⁶⁵ Sâlik: sâlikûñ İ.

²⁶⁶ İtmekden: itmeden H.

²⁶⁷ Ruḥlarla: ruḥları İ.

ba‘de’l-‘alāka bilürsin ki ‘āşıklarūñ²⁶⁸ kanıyla çehreleri rengin olmuş yāhud çābūk senūñ
çehreñi sana²⁶⁹ kan ağıl olarak hūnīn²⁷⁰ reng gösterürler.

Ġazel-i Dīger²⁷¹

[3. Ġazel]

نامرادی زندگی بر خویش آسان کردنت

ترک جمعیت دل خود را بسامان کردنت

[fā‘ilātūn/ fā‘ilātūn/ fā‘ilātūn/ fā‘ilūn]

1. Nā-murādī zindeġi ber-h‘iṣ āsān kerdenest
Terk-i cem‘iyyet dil-i hūd rā be-sāmān kerdenest

Nā-murādīlık ya‘nī ihtiyārī ile murādātın icrā itmek dirligi²⁷² kendi üzerine āsān
itmekdür. Cem‘iyyet-i zāhireyi terk etmek kendi qalbini muntaẓam ve ma‘mūr itmekdür.
Zirā öteden berū sūnnet-i ilāhiyye budur ki herkes şehvātından ne kadar qatlı idebilürse²⁷³
Rabbū’l-‘ālemīn o ‘abdūñ qalbini o kadar ihyā ider. Kaldı ki murādātın terk idüp icrā’
qaydında olmayarak me‘kel ve melbesden zārūriyye üzerine qasr etmek ‘ādet olunca
elbetde dirlik āsān olur.²⁷⁴

در پریشان اختلاطی صرف کردن نقد عمر

در زمین شوره تخم خود پریشان کردنت

2. Der-periṣān ihtilāṭī ṣarf kerdn naqd-i ‘ōmr
Der-zemīn-i ṣūre toḥm-ı hūd periṣān kerdenest

Periṣān ihtilāṭ ve müteferriḳ ṣoḥbetde naqd-i ‘ōmrın ṣarf etmek kendi toḥmın ṣūre
zemīnde periṣān ve zāyī‘ itmekdür. Güyā ‘ōmr ki insānuñ ma‘āṣ-ı uhreviyyesinūñ dānesi
maḳāmındadır. Anı mezra‘a-ı dūnyāda ecnās-ı muḥtelife ile ihtilāṭ ve ṣoḥbetde telef

²⁶⁸ ‘āşıklarūñ: ‘āşıkların H.

²⁶⁹ Çehreñi sana: çehreñden İ.

²⁷⁰ Hūnīn: hūn İ.

²⁷¹ Ġazel-i Dīger: -İ.

²⁷² itmek dirligi: itmekdür lākin İ.

²⁷³ İdebilürse: idebilür ise İ.

²⁷⁴ ‘ādet olunca elbetde dirlik āsān olur: olunca āsā olur H.

itmek kendi eliyle bu ‘arz-ı şüreye o tohm-ı nāzenīni saçup telef itdiginden mā-‘adā yarın rüz-ı cezāda harman-ı te’essüf bekçisi olacağı muhakkağdur demek ister. Ammā

Şi‘r

Leḳad esma‘ te lev nādeyte ḫayyen

Ve lākin lā ḫayāte li-men tünādī²⁷⁵

بر نمیخیزد صدا از دست چون تنها شود

دست دادن نفس را امداد شیطان کردنت

3. Ber-nemī ḫīzed šadā ez-dest çün tenhā şeved
Dest dāden nefş rā imdād-ı şeytān kerdenest

Yalnız elüñ şadāsı çıkmaz. Nefse i‘ānet idüp el virmek şeytāna imdād itmekdür. Zīrā nefş şeytānuñ ḫazīne-dārıdur. Tā nefsdan bir tarafa meyl görmeyince vesvese itmez. Meşelā ‘ömrinde bir bādenüñ lezzet ve neş’esin görmemiş Ādem’e bāde iç deyü Havvā’yı söylemez.

نیست اسان بنده کردن مردم آزاده را

بهترین احسان مردم ترک احسان کردنت

4. Nīst āsān bende kerdan merdüm-i āzāde rā
Bih-terīn iḫsān-ı merdüm terk-i iḫsān kerdenest

[9^b H] Merdüm-i āzādeyi “el-insān ‘abīdū’l-iḫsān”²⁷⁶ feḫvāsınca bende itmek āsān degüldür. Ḥalkuñ iḫsānınuñ a‘lāsı terk-i iḫsān idüp aḫrārı istirkāğdan ferāğat gelmekdür. Her çend bu mazmūn şā‘irāne ise de tıbbā‘-ı kerīmelere ekber-i şürūt-ı²⁷⁷ iḫsānı ta‘līmdür.

یکنفس باشد نشاط خنده ظاهر چو برق [9^a İ]

خنده دزدیدن بدل کل در کریان کردنت

²⁷⁵ Bu beyit, Amr b. Maadi Karb’ın yazdığı bir şiirine aittir.

²⁷⁶ İnsan, iyiliğin kuludur.

²⁷⁷ Ekber-i şürūt-ı: -İ.

5. Yek-nefes bâşed neşât-ı ħande-i zâhir çû berķ

Ĥande düzdiden be-dil gül²⁷⁸ der-giribân kerdenest

Ĥande-i zahirüñ neşâtı²⁷⁹ ve sürürü berķ gibi bir nefesde olup²⁸⁰ geçer. Ammā gönülde ħandeyi uğrulayup gizlemek giribân ħâline gül komakdur. Bu mażmün bir dürlü cennet-i naķd müşāhedesinüñ şartıdır ki elbetde²⁸¹ sürür-ı fâniden i‘ rāz iden kimseye²⁸² Rabbü’l-‘ âlemîn dâr-ı beķāda idecegi iĥsân-ı bākiden fi’l-ĥâl erbāb-ı ĥâlden ise kendine nisbet āĥireti olan derünında āsâr-ı şafāsın müşāhede itdürecegi²⁸³ muĥaķķaķdur ve bu mefhüm şadākat-ı mażmūna²⁸⁴ şāhid “vellezîne’h-tedev zādehum huden”²⁸⁵ naşş-ı kerîmi kifāyet ider ve bu ĥâlet-i muĥarrere²⁸⁶ ki naķden a‘ māl-i şālĥasınuñ şemerātın derünında bulmakdur. Kibār-ı şufiyye cennetü’l-a‘ māl ta‘bîr iderler. Lākin zevķe mebnî oldıgĥün herkesüñ ma‘lûmı olmayacak ĥuşûşda taţvîl-i kelāmuñ fā’idesi olmaz.

عشق را در پرده ناموس پنهان داشتن

در بغل آئینه خورشید پنهان کردنست

6. ‘Aşķ rā der-perde-i nāmūs pinhān dāştēn

Der-bağal āyîne-i ĥurşid pinhān kerdenest

‘Aşķı perde-i ‘ār ve perde-i nāmūsda²⁸⁷ pinhān itmek muĥāl olmada āyîne-i ĥurşidi koltuğunda maĥfî²⁸⁸ itmekdür. Ya‘nî ‘aşķ²⁸⁹ gerek ĥaķîkî ve gerek²⁹⁰ mecāzî setre ķabûl itmez.

قطره ناچیز را دریای کوهر ساختن

²⁷⁸ Gül: -İ.

²⁷⁹ Neşâtı: neşât İ.

²⁸⁰ Olup: -İ.

²⁸¹ Elbetde: elbette H.

²⁸² Kimseye: kimesneye İ.

²⁸³ İtdürecegi: idecegi H.

²⁸⁴ şadākat-ı mażmūna: şadākat-ı mersūma İ.

²⁸⁵ “**Hidayete erenlere gelince, Allah onların hidayetini artırır.** Onların Allah'a karşı gelmekten sakınmalarını sağlar.” (Kur‘ân-ı Kerîm, Muhammed, 47/17).

²⁸⁶ Muĥarrere: muĥarrereye İ.

²⁸⁷ perde-i nāmūsda: nāmūsda H.

²⁸⁸ Maĥfî: -İ.

²⁸⁹ ‘aşķ: -İ.

²⁹⁰ Gerek: -H.

خردۀ جانرا نثار تیغ جانان کردنست

7. Katre-i nā-çiz rā deryā-yı gevher sāhten
Horde-i cān rā nişār-ı tīg-i cānān kerdnest

Bir haķir katre-i deryāyı gevher eylemenūñ tariki cān naķdini cānānuñ kılıcına saçı²⁹¹ ve fedā itmekdür. Gūyā kılıcuñ şūreti suya müşābih oldıgın taḥayyül içün deryā ta'bir eyledi. Murādı şehādete nā'il olmanuñ²⁹² 'azm-i şānına işāretdür.

در مقام حرف مهر خاموشی بر لب زدن

تیغ را زیر سپر در جنک پنهان کردنست

8. Der-maķām-ı ḥarf mühr-i ḥāmūşī ber-leb zeden
Tīg rā zīr siper der-ceng-i pinhān kerdnest²⁹³

Bil-iķtizā tekellüm idecek maḥallde dudaga mühr-i ḥāmūşī urmak cengde kılıcı kalkan altına gizlemekdür. Ya'ni kemāl budur ki maķām-ı nuṭqda tekellüm ve maķām-ı sükūtda ḥāmūşluk ola. Cengde kılıcı gizlemenūñ şe'meti ne gūne şāhibin telef ider ise maķām-ı tekellümde sükūt daḥı o ḥāleti şāhibine cerr ider. Siyyemā tekellüm izhār-ı haķķ içün ola.

حرف زهد خشک کفتن در میان عارفان

تیغ چوبین در مقام لاف عریان کردنست

9. Ḥarf-i zühd-i ḥuşk güften der-miyān-ı 'ārifān
Tīg-i çübīn der-maķām-ı lāf 'üryān kerdnest

[10^a H, 9^b İ] Kurı zühd şöḥbetin 'ārifler beyninde söylemek lāf maķāmında ağaçdan kılıc çekmek gibidür. Zühd-i ḥuşk deyü dünyāyı ferāğat idüp erbāb-ı şūfiyyeye istinādsız 'ibādet idene dirler ki²⁹⁴ elbetde²⁹⁵ 'ibādeti nefsine mücib-i kibr olur. Hezār kerre müşāhede itmişizdür. Maķşūd-ı aşlı ise 'ibādet nefse mücib-i züll ve haķāret olup

²⁹¹ Saçı: saçu İ.

²⁹² Olmanuñ: olmağuş İ.

²⁹³ Bu beyit ve şerhi: -H.

²⁹⁴ Ki: -İ.

²⁹⁵ Elbetde: elbette H.

müslimîn beyninde tenezzül ve tevāzu‘dan kaṭ‘-ı nazar kendi nefsinden ednā tahkik olmak üzere bir kimse²⁹⁶ görmemekdür ki sülukuñ re’s-i mes’elesi budur. Hattā ba‘zı ‘āvām-ı nāsuñ i‘tikād itdikleri²⁹⁷ şulehā²⁹⁸ ile şöhet olunsa on biñ adamda birin cennete komak degül imānla. Hatm olacağında tevakkuf itdigi kâh şarāhaten ve kâh zımnen te’emmül idene zâhir olur. Şā’ib-i merhūmuñ garaızı zühdi istihfâf degül belki bu hālât-ı mezkûreye²⁹⁹ mübtelâ olan gürûhı tarîk-i taşfiyeye terğib ve kendi nefsine kanā‘at idüp mürşid-i kāmilden istiğnâ iden tã’ifeyi haţarât-ı ğayr-ı mütenâhiden terhibdür. Zîrâ mürşid buldukdan şoñra dağı desāyis-i nefsāniyye ile zehri tiryāk maķāmında kullanup helāk olanların hesabın Allāh bilür. O³⁰⁰ tedbîratuñ cümlesi ve “fe men kâne yercü liķā’e rabbihi felya‘mel ‘amel en şālihān”³⁰¹ āyet-i kerîmesiyle emr olunan ‘amel-i şālihūñ keyfiyyetin fi‘le çıkarmak içündür ve’s-selâm.³⁰²

بگذر از رد و قبول خلق کین شغل خسیس

خویش را با عالمی دست و گریبان کردنت

10. Bügzer ez-redd ü kabûl-i halk k’in şuġl-ı hasîs

H’iş rā bā-‘ālemî dest ü girîbān kerdenest

Halkuñ redd ve kabûlünden geç ki bu şuġl-ı hasîs kendini bir ‘āleme³⁰³ düşman itmekdür. Vāķı‘a dünyāda cennetdedür. Bir kimse³⁰⁴ ki halkuñ reddinden mükedder olmayup belki kendi ef’āl-i kabîhanuñ neticesidür deyü taṭhîr-i rezā’il-i ahlāķa sa’y eyleye³⁰⁵ yohsa filān beni beğenmez ve filān kıymetimi bilmez diyerek bî-hüde bir ‘ālemi kendüye³⁰⁶ düşman ider. Bu beytden ğaraız ve maḥall-i naşîhat ne idügi ma‘lûm oldukdan şoñra tahkiki budur ki halkuñ muḥabbet itdigi kimesne Rabbü’l-‘ālemînüñ dağı

²⁹⁶ Kimse: kimesne İ.

²⁹⁷ İtdikleri: eyledikleri İ.

²⁹⁸ Şulehā: şulehālar İ.

²⁹⁹ hālât-ı mezkûreye: hālât-ı merķūmeye İ.

³⁰⁰ O: ve bu H.

³⁰¹ De ki: "Ben ancak sizin gibi bir insanım, bana ancak ilahınızın bir tek ilah olduğu vahyolunuyor, **onun için her kim Rabbine kavuşmayı arzu ederse, güzel bir amel işlesin** ve Rabbine yaptığı ibadete hiçbir şirk karıştırmasın." (Kur’ân-ı Kerîm, Kehf, 18/110).

³⁰² ve’s-selâm: -İ.

³⁰³ ‘āleme: ‘ālemle H.

³⁰⁴ Kimse: kimesne İ.

³⁰⁵ Eyleye: eyle İ.

³⁰⁶ Kendüye: kendine H.

maḥbūbıdır. ‘Aksī gibi ve bu ma‘nā [10^b H] hem ḥadīṣ-i nebevī ve hem kelām-ı kibār-ı şaḥābe ile mü‘eyyedür ve³⁰⁷ inkāra mecāl yoktur.

خامشی بکین که در دیوان قسمت مور را

لب کشودن رخنه در ملک سلیمان کردنت

11. Ḥāmūṣī be-güzīn ki der-divān kısmet-ı mūr rā

Leb gūṣūden raḥne der-mülk-i Süleymān kerdenest

Rızq bābında sükūtlığı³⁰⁸ iḥtiyār eyle ki karıncaya divān-ı kısmetde tekellüm idüp dudak açmak mülk-i [10^a İ] Süleymān’a raḥne itmekdür. Süleymān’uñ mülki ise raḥne qabūl itmez. Hemān karıncanuñ tama‘la şöhretine bā’is olur. Raḥne ta‘biri leb münāsebetiyle müṭāla‘a olunmak gerek. ‘Arz-ı rızq ḥuṣūşında şikāyetüñ me‘ālī budur dise gerekdür.³⁰⁹ Zirā tekeffül olunan rızq sedd-i ramaḳdur. Yoḥsa ḥāş buḡday etmegi ve kuzı kebābı degüldür.

می فشانم هر چه می گیرم چو ابر نو بهار

با من احسان، باتمام خلق احسان کردنت

12. Mī-feṣānem her çi mī-girem çū ebr-i nev-bahār

Bā-men iḥsān bā-tamām-ı ḥalq iḥsān kerdenest

Her ne alursam³¹⁰ ebr-i nev-bahār gibi saçarum. Baña iḥsān, tamām-ı ḥalqa iḥsān itmekdür. Ya‘nī deryā-yı keremden dest-i taşarrufuma her ne teslīm iderler ise bilā-imsāk ben de seḥāb-ı faşl-ı rebī‘ gibi bezl idince ben cümle ḥalquñ kerem-i kerimi qabūl itmede qā’im-maḳāmı ve bir vāsıta olmağa kanā‘at itmüşümdür.

از حدیث دلگشا صائب دهن را دوختن

یوسف پاکیزه دامن را به زندان کردنت

13. Ez-ḥadīṣ-i dil-gūṣā Şā’ib leb-i ḥod dūḡten

³⁰⁷ Ve: -İ.

³⁰⁸ Sükūtlığı: sükūtı H.

³⁰⁹ Gerekdür: gerek İ.

³¹⁰ Alursam: alur isem İ.

Yūsuf-ı pākīze-dāmen rā be-zindān kerdenest

Ey Şā'ib! Aḥbāb-ı kirāmuñ ḡulūbına bā' iş-i sūrūr olan şoḥbetden sūkūt itmek seyyi'ede³¹¹ pāk dāmen olan Yūsuf'ı zindāna komakdur. Zīrā mezāmīn-i dil-gūşānuñ cemālī dünyāda ḡūr u ḡilmān müşāhedesinüñ bedelidür.

[4. Ğazel]

حق پرستی قطره را در کار دریا کردنت

خودشناسی بحر را در قطره پیدا کردنت

[fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilün]

1. Ḥaḡ-perestī ḡaṭre rā der-kār-ı deryā kerdenest

Ḥod-şināsī baḡr rā der-ḡaṭre peydā kerdenest

Ḥaḡ-perestlik ḡaṭreyi deryāya fedā ve müstehlek idüp vüçüdün mevhüm u ihtiyārın ma'düm ve nām u nişānın nā-ma'lüm itmekdür. Bu sülūkuñ ibtidāsıdır ki bu rütbede mürīd, irādāt u ihtiyārātından 'ārī zāhirde şeyḡinüñ ve bātında Rabbisinüñ irādesi ve ihtiyārı üzre cārī olup bu şüretüñ tekmliline fenā fi's-şeyḡ ta'bir iderler. Zīrā bu ḡaletde meyyit gibi oldu. Vehm-i vüçüduñ irādeden eceli bir tefsiri [11^a H] yokdur ve irāde olmayınca mevt muḡaḡḡakdur. İkinci mısrā'da netīcetü'n-netāice işāret idüp³¹² buyurur ki kendini³¹³ bilmeklik baḡrı ḡaṭrede bulmakdur. Ḥulül u ittihād ve inḡişāmdan tenzih üzre ḡüyā ehl-i keşf 'indinde rütbe-i şoḡbete vāşıl “men 'arafe nefsehū fe-ḡad 'arafe Rabbehū”³¹⁴ mefhūmına imā eyledi. Lākin 'ulemā-ı zāhir 'indinde kelām, kibār ve maḡböldür. Bizlere lāzım [10^b İ] olan mesā'il-i ḡaḡḡīḡatı mizān-ı şerī'atde imtiḡān idüp tamāmın ḡabül ve nāḡışın redd itmekdür. Kaldı ki mizān-ı şerī'at yalnız³¹⁵ Ḥanefī mezhebinden biñ cüzde birin bilüp anuñ da biñde biriyle 'amel itmediginden mā-'adā kibār-ı şūfiyyeyi tekfir itmek degöldür. Belki cemī' -i edille-i şer' iyyeye 'ilmi muḡīṡ olup vārid olan mes'elenüñ aşlı nedür ve ne cihetden şādır olmuşdur geregi gibi 'ulüm-ı

³¹¹ seyyi'ede: seyyi'eden İ.

³¹² İşāret idüp: işāretdür H.

³¹³ Kendini: kendüyi İ.

³¹⁴ “Kendini bilen, kuşkusuz Rabbini de bilir.” Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, 492.

³¹⁵ Yalnız: didigimiz İ.

şer‘iyye ve ahādīş-i nebeviyyeye³¹⁶ muṭṭali‘³¹⁷ olduğdan şöñradur ve ma‘lūm ola ki ḥaḳīḳat-i mesā‘ilinūñ şānındandır ki nefis-i nātīḳa ile münāsebeti oldığı ḥayşiiyyetden şimāḥ-ı cāna evvel vürūdunda bir şafā bahş idüp tekrār olundukça ṭavr-ı ‘aḳldan ḥāric olduğün o şafā kalmaz. Ammā ‘ulūm-ı zāhire medār-ı ‘aḳla dā’ir tekrār olundukça zuhūra çıkup herkesin³¹⁸ isti‘dādınca taḥḳīḳ yüzünden şafā-yāb olurlar.

Meşelā Şā’ib-i merḥūmuñ bu maṭla‘ı bundan ziyādece taḳrīr olunsa ḥudūd-ı inkārda bulunanlar ‘aḳlına uydurmakda ‘āciz olunca nā-çār ṭa’n itmege muṣṭar olurlar.³¹⁹ Hemān taḳrīrūñ a‘lāsı herkese bilmek lāzımdır ki Rabbü’l-‘ālemīn kemāl-i luṭfından kendi zāt-ı münezzeheesine işbāt itdiği şıfātları³²⁰ kullarına daḥı işbāt itdikden şöñra “sübḥāne Rabbike Rabbi’l-‘izzeti ‘ammā yaşifūn”³²¹ işāretiyle tenzīhe tenbīh buyurup beyān-ı ta‘ṭilde³²² ‘ukūl-i ḳāşıra müteḥayyir olmasunlar deyü bilmedigimiz vaşfı kelām-ı ḳadīminde zāt-ı a‘lāsına nisbet itmedi. Her çend bizüm rü’yetimiz cāriḥa ile ise de³²³ bārī ma‘nāsın taşavvur idüp bizi ḥaḳ iden başırdür. Lākin bizüm gibi rü’yeti cāriḥaya muḥṭāc ve eşyā-ı maḥşūşaya ve şürūṭ-ı melḥūzaya muḳayyed degüldür deyü tenzīh iderüz. Bu maḥalli böylece zabṭ idüp muṭlaḳ geçdigimiz taḳrīrlerden murādımız [11^b H] bu oldığı ma‘lūm olsun deyü bu ḳadarca başt olundu ve bu taḳrīr ile deryāyı ḳaṭrede³²⁴ bulmanuñ ṭarīḳi³²⁵ mehmā-emken ezhān-ı ḳāşıraya taḳrīb olundu.

بیوجود حق ز خود اثار هستی یافتن

ذره ناچیز یخورشید پیدا کرد نست

2. Bī-vücūd-ı Ḥaḳ zi ḥod āşār-ı hestī yāften

Zerre-i nā-çiz bī-ḥūrşid peydā kerdenest

³¹⁶ Nebeviyyeye: nebeviyye ile H.

³¹⁷ muṭṭali‘: müteḳalli‘ H.

³¹⁸ Herkesin: herkesūñ İ.

³¹⁹ Meşelā Şā’ib-i merḥūmuñ bu maṭla‘ı bundan ziyādece taḳrīr olunsa ḥudūd-ı inkārda bulunanlar ‘aḳlına uydurmakda ‘āciz olunca nā-çār ṭa’n itmege muṣṭar olurlar: -H.

³²⁰ Şıfātları: şıfātı H.

³²¹ “Senin Rabbin; kudret ve şeref sahibi olan Rab, onların nitelendirdiği şeylerden uzaktır, yücedir.” (Kur‘ān-ı Kerīm, Saffat, 37/180).

³²² beyān-ı ta‘ṭilde: beyābān-ı ta‘ṭilde İ.

³²³ İse de: -İ.

³²⁴ Ḳaṭrede: ḳaṭre İ.

³²⁵ Ṭarīḳi: mefhūmı H.

Bî-vücûd-ı Hâk ya' nî bir mücid-i mevcûd taşavvur itmeksizin³²⁶ kendinden âşâr-ı vücûd bulmak zerre-i nâ-çizi âfîtäbsız bulmakdur. Bu ise taşavvur olunmaz. Zîrâ zerrenüñ sebeb-i zuhûrî şemsdür. Bu huşûşda bi-hasbî'l-imkân i' tîkâd-ı dehriyyede olan gürûh-ı ser-geşteye bir mişâl tedârik idüp [11^a İ] ma' kûlî maḥsûsa teşbîh eyledi. Yoḥsa ḥürşîd³²⁷ zerreyi izhâr ider, icâd itmez. Yahud vücûd-ı Hâk'dan ḥâlî kendi nefsinden âşâr vücûd bulmak zerre-i nâ-çizi ḥürşîdsiz peydâ itmekdür. Ma'lûm ola ki mesâ'il-i müşkileden tahkîkî ancak keşfle mümkün olanlaruñ³²⁸ biri daḥı vücûddur. Egerçi ' ulemâ-yı rûsûm ve şüfiyyeden mutavassıtlar bu mes'elede emşile-i keşîre ile kimi vücûd-ı ' abd, vücûd-ı Hâkḥ' uñ ' aynıdur ve kimi ğayrıdur deyü ebḥaṣ-ı tavîleler³²⁹ irâd³³⁰ itmüşler ise de Hâkḥ şariḥ bu mes'eldede zevke mebnîdür. Yoḥsa bahṣe gelmez. Zîrâ tavr ' aḳldan ḥâricdür ve müşâhede iden ervâḥ-ı muḳaddeseler³³¹ daḥı ifâdeye kâdir degüllerdür ve yine ehl-i zevkûñ kelimâtındandır ki ba' zı mes'ele vardır ki kendi ḥaḳ ve delîli bâṭıl ya' nî felek maḳâla sığışmaz ma' nâsına mes'ele-i vücûd ise addaḳ mesâ'il-i ḥaḳîkatdendür ve böylece i' tîkâd itmek eslemdür. "Lâ-yukellifullâhu nefsen illâ vus' ahâ"³³² ve zârûriyyât-ı dîniyyeden³³³ degül ve belâ-yı mübrem budur ki henüz şalavât-ı ḥamseyi edâda tehâvün iden müteşeyyihlar meclislerinde şarâḥaten³³⁴ bu huşûşı müzâkere iderken³³⁵ vücûh-ı şettâdan kâfir olurlar ve ḥaberleri olmaz. "Ḥasbina'llâhu ve ni' me'l vekîl"³³⁶ ve buncılayın ḥaddi olmayan rütbelere taşaddîden imtinâ' a ' ibret-i a' zam rû' yet-i talebinüñ ' aḳabinde Ḥazret-i Mûsâ ' aleyhi's-şalâtu ve's-selâma Rabbü'l- ' âlemîn' uñ kelâm-ı ḥikmet-nizâmı kifâyet ider ki³³⁷ "yâ Mûsâ [12^a H] innî'stafeytuke bi-

³²⁶ İtmeksizin: itmeksiz H.

³²⁷ Ḥürşîd: -İ.

³²⁸ Olanlaruñ: olanlar ki İ.

³²⁹ ebḥaṣ-ı tavîleler: ebḥaṣ-ı tavîle H.

³³⁰ Irâd: -H.

³³¹ ervâḥ-ı muḳaddeseler: ervâḥ-ı muḳaddese H.

³³² **Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.** Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. (Şöyle diyerek dua ediniz): "Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlamızsın. Kafirler topluluğuna karşı bize yardım et." (Kur'ân-ı Kerim, Bakara, 2/286).

³³³ zârûriyyât-ı dîniyyeden: zârûret-i dîniyyeden H.

³³⁴ Şarâḥaten: -İ.

³³⁵ İderken: ider iken İ.

³³⁶ Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, "İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun" dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!" dediler. (Kur'ân-ı Kerim, Al-i İmran, 3/173).

³³⁷ Ki: -İ.

risālātī ve bi-kelāmī feḥūz mā āteytuke ve kun mine'ş-şākīrīn"³³⁸ ya' nī yā Mūsā, ben seni risālātum ile ve kelāmum ile ıstıfā eyledüm. Saña virdigümi āl daḥı şākirlerden ol nazar-ı 'ibretle bak ki bir ulü'l-'azm peygamber-i 'ālī-şāna ne cevāb virildü. Ma'a- hāzā Ḥazret-i Mūsā'yı o su'āle muḥtar iden kemāl-i taḥarrüb-i ilāhī gibi bir sebeb-i a'zam var iken bir muḥteẓā-yı ḥikmet bu naṣīhat-i muḥarrere ol vaḳt-i maḥşūşda rü'yete bedel olundu. Eger su'āl olunursa³³⁹ ki yā bu kadar müşkil ve ḥiṭa-yı' aḳldan dūr ise bu mes'eleyi yazanlar³⁴⁰ ne keyfiyyetle³⁴¹ derk itdiler ve anlar da bizüm gibi beşer degüller mi? Cevāb budur ki mevt-i ihtiyārī ile meyyit oldukdan şoñra ma'nāda āḥirete gitmiş olur ve āḥiret ise maḳām-ı [11^b İ] inkişāfdur. Anda müşkil yokdur. İnanmazsan ol da gör ve Şā'ib-i merḥūm daḥı bu cevāba işāret idüp emrāz-ı mühlikenüñ eşeddine işāret idüp buyurur ki:³⁴²

ترک دنیا کرده را باطن مصفا میشود

چشم پوشیدن ز اوضاع جهان وا کردنست

1. Terk-i dünyā kerde rā bāṭın muşaffā mī-şevēd^{Drk1}

Çeşm pūşiden zi evzā'-ı cihān vā-kerdenest

Dünyāyı terk itmüş kimsenüñ bāṭını muşaffā olur. Evzā'-ı cihāndan ḡaflet idüp iḡmāz itmek ḥaḳīkatde gözini³⁴³ açmakdur. Ya' nī eger vücūd ve 'ilm ve nefsuñ ḥaḳāyık ve deḳāyığın fehm itmek ister iseñ dünyāyı terk eyle ki āḥireti göresün. Yohsa bu rütbe dünyāya tevaḡgölüñ muḥteẓāsı deḳāyık-ı dünyeviyyeleri³⁴⁴ bilmekten³⁴⁵ ḡayrı muḥāldür.

کر رسد باد مخالف ور وزد باد مراد

بادبان کشتی ما دل بدریا کردنست

2. Ger resed bād-ı muḥālīf ver vezed bād-ı murād

³³⁸ (Allah) "Ey Musa! Vahiylirim ve konuşmamla seni insanlar üzerine seçkin kıldım. Öyleyse sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol" dedi. (Kur'ân-ı Kerim, Araf, 7/144).

³³⁹ Olunursa: olunur ise İ.

³⁴⁰ Yazanlar: taḥrīr idenler İ.

³⁴¹ Keyfiyyetle: keyfiyyet ile İ.

³⁴² işāret idüp buyurur ki: işāretle buyururlar ki H.

^{Drk1} Bāṭın muşaffā mī-şevēd lafzından işāret eyledi ki dīde-i başiret gördiği me'ānī-i daḳīka başār-ı zāhire müyesser olmadığı gibi lisān-ı zāhir daḥı taḳdīre ḳādir olamaz. Pes lāzım olan böyle ḡavāmız-ı mesā'ili derk itmede āyīne-i derūna cilā virmekdür: -İ.

³⁴³ Gözini: gözi İ.

³⁴⁴ Dünyeviyyeleri: dünyevīyi H.

³⁴⁵ Bilmekten: bilmekdür H.

Bād-bān-ı keštī-i mā dil be-deryā kerdenest

Eger bād-ı muhālif irişürse ve eger bād-ı murād eserse bizüm muhālefetden havfımız ve muvāfaqatdan ricāmız yokdur. Ancak bizüm sefinemüzün yelkeni qalbi deryāya itmekdür. Ya‘ nī bu baħr-ı vücūduñ muhātarası ve selāmeti bizüm³⁴⁶ ‘indimüzde ber-ṭaraf olup hemān maqşūd-ı aqlımız deryā-yı rızāda maħv olmuşdur. Ğayrılar gibi sevāhil-i shevātde ārzümüz yokdur ki bād-ı murād ṭaleb idelüm ve gird-āb-ı fenādan havfımız yokdur ki bād-ı muhālifden hāzer idelüm.

[12^b H] بر زمین از سالکان کمر و جستن نشان

نقش پای موج را در بحر پیدا کردنست

3. Ber-zemīn ez-sālikān-ı germ-rev cūsten nişān

Naqş-ı pāy-ı mevc rā der-baħr peydā kerdenest

Yeryüzünde çābük yürüyücü sāliklerden nişān ṭaleb itmek naqş-ı pāy-ı mevc deryāda zāhir itmege qaşd itmekdür. Bu ise muhāldür. Ya‘ nī ṭuruq-ı haqīqat, nā-mütenāhī³⁴⁷ ve sālikleri³⁴⁸ kıbāb-ı ğayretde maħfidür. Anlardan nām u nişān görölmez ve taqlīd ile bu yola gidilmez.

در حجاب خاموشی با روح کشتن همزبان

طوطیانرا در پس آینه کویا کردنست

4. Der-ḥicāb-ı ḥāmūşī³⁴⁹ bā-rūḥ geşten hem-zebān

Ṭūṭiyān rā der-pes-i āyīne gūyā kerdenest

Sükūtluk perdesinde rūḥla hem-zebān olmak ma‘ nāda ṭūṭileri āyīne ḥalfında gūyā ve mütekellim itmekdür. Ya‘ nī kafes-i tendeki³⁵⁰ ṭūṭī mādām āyīne-i sükūt tāmm ve muşaffā olmayınca söylemez. Zāhirde olan ṭūṭilerin ‘aksinedür. Ğarażı³⁵¹ taḥliye-i külliyye işāretdür ki şemeresi veled-i qalbūñ zuhūridur. Şā‘ irāne böylece ta‘ bīr eyledi.

³⁴⁶ Bizüm: -İ.

³⁴⁷ ṭuruq-ı haqīqat: ṭarīq-i haqīqat İ

³⁴⁸ Sālikleri: sāliklere H.

³⁴⁹ Ḥāmūşī: ḥāmuşī H.

³⁵⁰ kafes-i tendeki: kafeş-i tendeki H.

³⁵¹ Ğarażı: ğaraż H.

سینه را از خار خارکین مصفا ساختن

جمع کردن خار و خس در چشم اعدا کردنت

5. Sīne rā ez-ḥār ḥār-ı kīn muṣaffā sāhten

Cem^{۳۵۲} kerden ḥār u ḥas der-çeşm-i a^{۳۵۳} dā kerdenest

[12^a İ] Sīneyi ālāyiş-i ḥıḳd u ^{۳۵۲}udvāndan muṣaffā kılmak ma^{۳۵۴} nāda çör çöpi^{۳۵۵} cem^{۳۵۶} idüp a^{۳۵۷} dānuñ gözine doldurmakdur. A^{۳۵۸} dādan ġarażı nefis ve şeytāndur. Zīrā insān bi't-ṭab^{۳۵۹} bu ṭabī^{۳۶۰} atlarla mecbūldür ve muḥālefet idecegi^{۳۶۱} bu ikiden ġayrı a^{۳۶۲} dā yokdur. Ammā a^{۳۶۳} dā-yı zāhireye^{۳۶۴} nisbet olunsa ġüyā sīneyi ḥıḳd ve ḥasedden şāf idüp ^{۳۶۵}adāvetine muḳābele zuhūr itmeyince lā-büdd bir miḳdār körlenür dimek ister.

محل جانرا بمنزل بیقراری میبرد

بادبان کشتی ما دست بالا کردنت

6. Maḥmil-i cān rā be-menzil bī-ḳarārī mī-bered

Bādbān-ı keştī-i mā dest bālā kerdenest

Cān maḥmilini menzil-i maḳşūda bī-ḳarārılık ve ıztırāb işāl ider. Lākin o ıztırāb ki bā^{۳۶۶} işi telāş-ı vuşūl ola. Zīrā bizüm sefinemüzüñ yelkeni elini yukaru idüp himmeti ^{۳۶۷}ālī itmekdür. Mışra^{۳۶۸}-ı evvelüñ mefhūmı böylece iḳtizā ider. Bād-bān ḳarānesiyle yāḥud kemāl-i ıztırābından deryā-yı ḥayretde ellerin yukaru kaldırup herkesden istimdād ve ızḥār-ı ^{۳۶۹}acizde mübālağaya ḥaml olunmak da mümkindür.

هیچکاری برغی آید ز پای آهنین

قطع راه عشق در قطع تمنا کردنت

7. Hiç kārī ber-ne-mī-āyed zi pāy-ı āhenīn

Ḳaṭ^{۳۷۰}-ı rāh-ı ^{۳۷۱}aşḳ der-ḳaṭ^{۳۷۲}-ı temennā kerdenest

[13^a H] Pāy-ı āhenīnden bir iş zuhūra gelmez. Zīrā bizüm seyr ü sülūkımız ma^{۳۷۳} nevīdür. ^{۳۷۴}Aşḳ yolını ḳaṭ^{۳۷۵} itmek temennā ve ārzūyı ḳaṭ^{۳۷۶} itmekdür. Bir sā^{۳۷۷} atde bu rütbe

^{۳۵۲} ^{۳۵۳}udvāndan: ^{۳۵۴}adāvetden H.

^{۳۵۳} Çör çöpi: çör ve çöpi H.

^{۳۵۴} İdecegi: idecek H.

^{۳۵۵} a^{۳۵۶} dā-yı zāhireye: a^{۳۵۷} dā-ı zāhireye İ.

şahîh olursa vuşûl muhakkağdur. Öteden berü bu kadar riyâzât ü mücâhidât ve ‘uzlet ü devâm-ı zıkr ve murâkabenüñ bā’ iş-i vaẓ’ ü tertîbi nefsi tedric ile³⁵⁶ temennâ ve shevâtdan³⁵⁷ hâlâş idüp ancak maṭlabı taḥşîl-i rızâ-yı ilâhîye kaşr olmak içündür ki bu hey’etlere şûfiyye seyr ü sülûk tesmiye iderler ve bu rütbenüñ kemâli “mütü ḳable en-temütü”³⁵⁸ sırrına vâkıf olup aḥvâl-i ma’âdî ‘alî ṭarîḳü’l-taḫşîl kendi³⁵⁹ vücûdunda müşâhede itmekdür. Yoḥsa hem oldukça nefse ri’âyet ve hem bir taraftan sülûka şarf-ı himmet şaṭranc lu’bete beñzer. Kâh³⁶⁰ gâlib ve kâh mağlûb olarak gâyeti her ne hâletde³⁶¹ ‘ömri temâm olursa o ḥükmdе kalup ḥaddini tecâvüz idemez.

صلح دادن سبحه و زنار را با یکدگر

رشته سر در کم توفیق پیدا کردنت

8. Şulḥ dâden sübḥa vü zünnâr râ bā-yek-diger

Rişte-i ser der-güm-i tevḫik peydâ kerdenest

Sübḥa ve zünnâra birbiriyle şulḥ virüp gavgâ itdürmemek tevḫikün başı gaybda³⁶² olan [12^b İ] riştesin bulmakdur. Bu beytün zâhiri muḥâṭaralıdır. Ba’zı kimseler³⁶³ lâ-ubâlî görineyüm deyü şu’arānuñ bu maḳûle ebyâtın istiḥsân ṭarîḳiyle su’âl iderler ve ma’nâsında diḳḳat ideyüm dir iken dînden çıkanları görmüşüzdür. Lâkin şu kadarca ma’lûm ola ki bu maẓmûn insānuñ kendi nefesine göredür. Yoḥsa zâhire nisbet olunursa³⁶⁴ ḥaṭâdur. Zîrâ insān teklîfât-ı şer’iyyeyi her ne kadar icrâ ider ise de nefsinde o a’ mâli edâda bir şıḳlet müşâhede itmenüñ çâresi yokdur. Lâkin îmânı ḥayşiyetinden nefsün o şıḳletine bakmayup o emr-i ilâhiyyeye imtişâle sa’y iderek bir rütbeye irişür ki me’mûrât-ı şer’iyyeyi edâda aṣlâ nefsinde bir münâzi’ ve bir³⁶⁵ şıḳlet görmez olur. Bu rütbeye vâşıl [13^b H] olana muḥleş dirler meḫ’ül şîğasıyla ki âyet-i kerîmede “illâ ‘ibâdeke minhumu’l-muḥlaşîn”³⁶⁶den murâd böyle kimselerdür. Şâ’ib-i merḥûm insanuñ o nefsinde tekâlîf-i

³⁵⁶ tedric ile: tetrici İ.

³⁵⁷ Şevâtdan: şevâtından H.

³⁵⁸ Ölmeden önce ölünüz. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, 550.

³⁵⁹ Kendi: kendü H.

³⁶⁰ Kâh: ki İ.

³⁶¹ Hâletde: hâlde H.

³⁶² Gaybda: gıybetde İ.

³⁶³ Kimseler: kimesneler İ.

³⁶⁴ Olunursa: olunur ise İ.

³⁶⁵ Bir: -İ.

³⁶⁶ Ancak içlerinden ihlas ile seçilmiş has kulların müstesna, dedi. (Kur’ân-ı Kerîm, Hicr, 15/40; Sad 38/83).

şer‘iyyeyi edāda nizā‘ iden hulk-ı zemīmi zünnāra ve emre mütemeşşil olan hulk-ı haseni sübhaya teşbīh ve rütbe-i mezkûre-i hülûşiyeyi şulh ile ta‘bir eyledi. Lâkin merhûm şağ olsa bu beyti dīvāndan çıkar deyü ibrām ider idüm. Zîrâ yalnız Fârisî ve ‘Arabî lisânlarında kemāl ve belki ‘ulûm-ı rûsûmda dağı ve aşl maḳāmāt efâzıl-ı ricāl olmağla³⁶⁷ böyle daḳîḳ ma‘nalar fehm olunmayacağı bildikden sonra siyyemā şuveri fehm idenlerden tekfîre dağı³⁶⁸ bā‘ iş olan³⁶⁹ maḳmûnuñ³⁷⁰ terki vâcibdür.

سر بزر بال بردن بلبلانرا در بهار

غنچه مستور را در پرده رسوا کردند

9. Ser be-zîr-i bāl borden bülbülân rā der-bahār

Ḡonce-i mestûr rā der-perde-i rûsvā kerdenest

Bülbüllerüñ³⁷¹ faşl-ı bahārda başların kanatları³⁷² altına götürmesi perdede ḡonce-i mestûr rûsvāy itmekdür. Bu beyt-i şā‘ irāne imtiḥān beytindendür.³⁷³ Lâkin dīne ve şer‘e müte‘allik söz³⁷⁴ yok. Her ne tekellüm olunursa³⁷⁵ zarar itmez.³⁷⁶ Bu beytüñ ḡalli şöyledür ki bülbülüñ güle ta‘aşşuḳı şöhetle şābit ve ıştılāḡda gül kemāl ile³⁷⁷ açılmışına dirler. Rûsvāyılık der-kār ve bülbülüñ o ḡāletde feryād ve figānı güli rûsvāy itmez. Belki cemāline zīnet virür. Ammā bahār vaktinde henüz güller ḡonce iken bülbül başını kanadı altına almak³⁷⁸ ki ehl-i Fûrs bu hey‘ete ḡonce-i ḡusbīden dirler. Ya‘ni ḡonce gibi uyumak şüreti münāsebetiyle bülbülüñ ḡonceye şıfatıyla muttaşif [13^a İ] olduğu cihetden ‘alāḳasın ifāde ve ḡonceyi mestûr iken lisān-ı ḡālî ile rûsvāy itmüş oldu. Şā‘ib-i merhûmuñ bu mefhûmdan ḡaraḳı evliyā‘ullāhuñ murāḳabeleri keyfiyyetine işāretdür. Te‘emmül olunsā ḡāyet laṭif ve ḡoş-āyende bir ma‘nādur.³⁷⁹

³⁶⁷ Olmağla: olma ile H.

³⁶⁸ Dağı: -H.

³⁶⁹ Olan: olur İ.

³⁷⁰ Maḳmûnuñ: maḳmûnların İ.

³⁷¹ Bülbüllerüñ: bülbüllerin İ.

³⁷² Kanatları: kanadları H.

³⁷³ Beytindendür: beytdür H.

³⁷⁴ Söz: sözi H.

³⁷⁵ Olunursa: olunur ise H.

³⁷⁶ zarar itmez: zararı yokdur H.

³⁷⁷ kemāl ile: deyü H.

³⁷⁸ Almak: iletmek İ.

³⁷⁹ ḡoş-āyende bir ma‘nādur: ḡoş-āyendedür İ.

دیدۀ یعقوب میباید برای امتحان

کار بوی پیرهن هر چند بینا کردنست

10. Dide-i Yā‘ kûb mî-bāyed berāy-ı imtiḥān

Kār-ı bûy-ı pîrehen her çend bînā kerdenest

Ya‘ kûb ‘āleyhisselāmuñ gözi lâzımdur imtiḥān için. Her çend bûy-ı [14^a H] pîrāhenüñ ḥāşşası gözi³⁸⁰ açmak ise de ya‘ nî münāsebet-i isti‘dādiyye bulunmayınca³⁸¹ envār-ı rûḥāniyyeden eşer zuhûr itmez. ‘Ādetu’llāh böyle cārî olmuştur ve ḥalkuñ eşer-i i‘tikād itdikleri şüret-i isti‘dāddur. Yoḥsa eşer degüldür. Zîrā eger bu mişâlde eşer-i muṭlaq bûy-ı pîrāhende olmak³⁸² lâzım gelür idi ki her kanda bir ‘ayn-ı mu‘telle vaż‘ olunsa küşāde ola idi. Pes ma‘lûm oldu ki bir şey’üñ bir şey’de eşeri olmak müte‘eşşirüñ isti‘dādına mevķûf ve³⁸³ mü‘eşşir ile müte‘eşşir bu şüretle bir olur imiş. Vāķı‘ ā bu mefhûmı āyet-i kerîmeden daḥı istinbāt³⁸⁴ mümkindür. Zîrā Yûsuf ‘āleyhisselām birāderlerine “izhebû bi-ķamişî hāzā feelķūhu ‘alā vechi ebî ye’ti başîran”³⁸⁵ ya‘ nî benüm şu pîrāhenümü³⁸⁶ götürüñ, pederümüñ³⁸⁷ yüzi üzre koyuñ, başîr oldığı ḥâlde gelür buyurdi. Gömlek anı başîr ider dimedi ve şoñra Rabbü’l-‘ālemîn daḥı “fertedde başîrān”³⁸⁸ buyurdi. Ya‘ nî başîr oldığı ḥâlde ‘avdet itdi. Pîrāhen vech-i mübārekine konuldukda şūfiyyenüñ bu maḥallde daķāyık ve ḥaķāyıkdan baḥşleri ṭavr-ı ‘aķldan ḥāric oldığı çün terk olundu. Lākin şu mes’elenüñ naşş-ı kerîmden istinbatın eger bir kimesne³⁸⁹ fehmi ider³⁹⁰ ise kem mes’ele degüldür. Bu қadarca kifāyet ider. Zîrā her bildigimi yazmam ednā ferāseti olan meskûtün ‘anh olanı manṭûķ-ı biḥden istifāde ider.^{Drk2}

³⁸⁰ Gözi: göz İ.

³⁸¹ Bulunmayınca: bulmayınca H.

³⁸² Olmak: olsa H.

³⁸³ Ve: -İ.

³⁸⁴ daḥı istinbāt: istinbāt daḥı H.

³⁸⁵ Bu gömleğimi götürün de babamın yüzüne koyun ki, gözleri açılsın ve bütün ailenizi bana getirin" dedi. (Kur‘ân-ı Kerîm, Yusuf, 12/93).

³⁸⁶ Pîrāhenümü: pîrāhenüm İ.

³⁸⁷ Pederümüñ: pederimüñ H.

³⁸⁸ Müjdecî gelip gömleği Yakub'un yüzüne koyunca gözleri açılıverdi. Yakub, "Ben size, Allah tarafından, sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim demedim mi?" dedi. (Kur‘ân-ı Kerîm, Yusuf, 12/96).

³⁸⁹ bir kimesne: -H.

³⁹⁰ İder: iderler H.

^{Drk2} Bu mes’elenüñ nażîri “yeķûle lehu kun fe yekun” āyet-i kerîmesidür ki kevnî mükevvene nisbet eyledi. Ya‘ nî ol dir ol mükevven olur buyurdılar, ben iderüm dimedi maḥallinde şifāḥā söylenür. Bu mes’elenüñ sırrı deyü yazmuşlar. Zîrā kitāb kâḥ ehline muşādife ider ve kâḥ nā-ehle düşer: -H.

چون توان خاطرنشان طفل طبعان ساختن

این تماشاها که در ترک تماشا کردندست

11. Çün tüvân hâţır-nişân-ı tıfl tab‘ân sâhten

În temâşâhâ ki der-terk-i temâşâ kerdenest

Tıfl tab‘ânûñ hâţır-nişânı idüp aňlatmak nice mümkindür. Bu temâşâlar ki terk-i temâşâda vardır. Ya‘nî zâhir-bînlerin temâşâları ‘âlem-i tufûliyetden istişhâb itdikleri hâletüñ [13^b İ] eşeridür. Yoğsa temâşâ-yı zâhiri terk itmede vâkı‘ olan temâşâ ki enfûsde olur. Bir kimsenüñ ıtılâ‘ı olsa gözler görmemiş ve kulaklar işitmemiş ve beşer hâţırına gelmemiş ‘acâyib-i şun‘-ı ilâhîye temâşâ ider. Hemân bu ma‘nâdan cehele-i şüfiyye [14^b H] beyninde insân ‘âlem-i aşğardur. Müfâdıñdan zâ‘id bir şey yokdur. Kaldı ki havâssı ibtâl ve shehevâtı kaţ‘ ve devâm-ı zıkr ile kendi nefsin te‘emmül ve teftiş idüp buldukları esrârı rumûz-ı ğâmıza ile yazanların zâhir-i kelâmından ilhâda müte‘allık bir³⁹¹ mes‘ele bulurlar³⁹² ise anı mürdelerine kendilerinüñ³⁹³ hâlleri olmak üzre fehmi-i sakimlerinüñ muhteżâsın ilķâ idüp hem dâll ve hem muğill olurlar. Zîrâ ya hâle mâlik olmalı ya kuvvet-i ‘ilm ile şer‘e taţbîķ itmelü.³⁹⁴ Zamâne şüfilerimiz fıķh-ı şerîfe ‘ilm-i resmîdür deyü i‘tibâr³⁹⁵ itmezler.

نیست ناقص را کمالی بهتر از اظهار عجز

دست کبر ناشناور دست بالا کردندست

12. Nîst nâķış râ kemâlî bih-ter ez-iẓhâr-ı ‘aciz

Dest-gîr-i nâ-şinâver dest bâlâ kerdenest

Nâķışuñ izhâr-ı ‘acizden a‘lâ kemâlî yokdur. Nâ-şinâverin dest-gîri elin yukaru kaldurmakdur. ‘Âdetâ yüzmek bilmeyen elini yukaru kaldurmağla hem ğarķ olursa da geç olur. Yâhud etrâfdan biri görüp hâline merhamet ider. Hâşıl-ı kelâm şîfat-ı noķşân

³⁹¹ Bir: -H.

³⁹² Bulurlar: bulur İ.

³⁹³ Kendilerinüñ: kendi İ.

³⁹⁴ İtmelü: -H.

³⁹⁵ i‘tibâr: i‘tikâd H.

ikrār ile kemāle mübeddel ve şıfat-ı kemāl iddi‘ ā ile zıddına münkalib olduğu herkesün ma‘lūmidur. Bu ma‘nâyı Şā’ib, libās aḥir ile³⁹⁶ çok irād ider.

آستین بر کوهر عبرت فشاندن مشکست

ورنه صائب را چه پروای تماشا کردنت

13. Āstīn ber-gevher-i ‘ibret-feṣānden müşkilest

Verne Şā’ib rā çı pervā-yı temāṣā kerdenest

Gevher-i ‘ibreti fedā itmek müşkildür. Yoḥsa Şā’ib’ün temāṣā itmege ne pervāsi vardır. Ya‘nī cevāhir-i ‘ibret taḥṣīli ibtidā āfākda şoñra enfūsde olduğu cihetden maḥlūḳāt-ı Perverdigāruñ ḥarekāt u sekenāt ve şıfāt u ef‘allerinden te’emmül-i tām³⁹⁷ ile ḥāşıl olan cevāhir-i i‘tibārın ednā fā’idesi esās-ı yaḳīni teşyid ve her nefsün üzerine kesbiyle ḳā’im olan ‘alīm ü ḥakīmün bu dār-ı fenāda mücāzāt ü mükāfātın müşāhede ile yevm-i mev‘ūduñ ‘aḳīde-i şihḥat-i vuḳū‘ın te’yid ve bi’z-żarūr nefsi emmāreyi sefsāf aḥlāḳdan teb‘id itmekdür. Hemān bu sebebden Şā’ib temāṣāya iltifāt ider. Yoḥsa [14^a İ] ‘avām-ı nāsuñ izā‘at-i ‘ömr ma‘nāsına olan [15^a H] temāṣālarından biridür demek ister. Güyā nüṣūşdan “fa‘tebirū yā ulī’l-ebṣār”³⁹⁸ aḥādīşinden³⁹⁹ “tefekkerū fi-ḥalkıllāh”⁴⁰⁰ me‘ānilerin taḥṣīle tergīb şüretinde irād eyledi.

[5. Ğazel]

تا ترا چون دکران دیدن ظاهر کارست

چشم بر روی تو چون آینه بر دیوارست

[fe‘ilātün/ fe‘ilātün/ fe‘ilātün/ fe‘ilün]

1. Tā to rā çün diğērān dīden-i zāhir kārest

Çeşm ber-rüy-ı to çün āyine ber-dīvārest

³⁹⁶ aḥir ile: aḥirle H.

³⁹⁷ te’emmül-i tām: te’emmül İ.

³⁹⁸ O, kitap ehlinde inkar edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah’tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah’ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü’minlerin elleriyle yıkıyorlardı. **Ey basiret sahipleri, ibret alın.** (Kur‘ān-ı Kerim, Haşr, 59/2).

³⁹⁹ Aḥādīşinden: aḥādīşden İ.

⁴⁰⁰ Allah’ın yaratıklarını düşünün. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, 638.

Tā ki saña ğayrılar gibi zāhiri görmek kār ve şuğldur. Senün gözün yüzünde dīvārdaki āyine gibidür. Zīrā zāhir-bīnlikde göz ile āyine birdür. Kaldı ki gözi dīvārdaki āyine rütbesinden kulağı yerdeki fare deligi mertebesinden çıkarmanun bir tārīki var mıdur deyü elbetde⁴⁰¹ hāṭıra gelür. Cevābı oldur ki bir bāğçede şoḥbet eşnāsında⁴⁰² şeyhlerimüzden biriyle evvel bahārda müzākere-i esrār zımnında şoḥbetimüze mişāl olmak üzre buyurdılar ki; “Şu laṭīf çimene nazar ile⁴⁰³ niçün her tarafa hareket ider?” Cevāb itdüm ki: “Efendüm! Zāhiren bir laṭīf rüzgāruñ sebebiyledür”. Buyurdılar ki: “Rütbede bu çimenden ağla⁴⁰⁴ olan otlar niçün hareket itmezler?” Didüm ki: “Ġilzetleri sebebiyle bu laṭīf rüzgārdan müte’essir olamadıklarındandır”. Sa’ādetle buyurdılar ki: “İn şüret-i hāl benī ādemest”. Ya’ nī⁴⁰⁵ bu benī ādemün hāletün⁴⁰⁶ şüretidür. Nihāyet şoḥbetimüz bu oldı.⁴⁰⁷ Pes ma’lūm oldı ki her şüretün muḳteżası o şürete ḥikmet-i Perverdigār ile musahḥardur. Ġalīz, laṭīfi derk idemez ve belki şāḥib-i idrāka ta’ n ve inkār ider ki eger senün didigün ḥaḳ olaydı ben daḡı müşāhede iderdüm.⁴⁰⁸ Enbiyā-yı kirāmuñ ḳavmi didikleri gibi⁴⁰⁹ bu bahş nihāyet ḳabūl itmez. Dersimüz bu oldı ki kā’ināta nazar āyine gibi olmayup nūr-ı başıretle şikār-ı ğazāl ‘ibret iderek ola. Tā ki insān nefsini cemādāta müşābeheden ḥalāş eyleye. Tahṛīr olunan mişāl⁴¹⁰ bu bābda kāfīdür. Bir mişāl daḡı budur ki mi’desi ziyāde ḳuvvetlü bir adam [15^b H] çerb ve şīrīn ta’āmlarla ülfet idince elbetde⁴¹¹ ister ve istemez şehvet-i behīmiyye harekete gelür ki o şüretün muḳteżasıdır. Ehli var ise cima’a söz yok ve illā erken ise rü’yāda [14^b İ] hālet-i yaḳazasına münāsib çifte iḥtilām olarak yatur. Bu inkār olunmaz. Ammā ‘aksi mülāḥaza olunsa ki bir adam riyāzetle bedenini naḥīf ve enva’-ı mücāhedāt ile ḳuvā-yı ḥavāssın za’if idüp zıkr ve fikre meşġul oldukdan soñra kendi nefsi-i melekiyyü’s-şīfātından şādır olan ef’āl ve āşarı söylese yāḥud kitābına yazsa ḳabul itmediginden⁴¹² mā’adā dürlü dürlü inkār ve tekfire⁴¹³ müsāra’at idüp bizlerde niçün olmaz deyü enbiyāya ḳavminün

⁴⁰¹ Elbetde: elbette H.

⁴⁰² Eşnāsında: -H.

⁴⁰³ Şu laṭīf çimene nazar ile: nazar ile şu laṭīf çimene İ.

⁴⁰⁴ ağla: ağla İ.

⁴⁰⁵ Ya’ nī: -İ.

⁴⁰⁶ Hāletün: ḥālün H.

⁴⁰⁷ Oldı: oldur İ.

⁴⁰⁸ İderdüm: ider idüm İ.

⁴⁰⁹ Enbiyā-yı kirāmuñ ḳavmi didikleri gibi: -H.

⁴¹⁰ Mişāl: -H.

⁴¹¹ Elbetde: elbette H.

⁴¹² İtmediginden: itmedikden İ.

⁴¹³ Tekfire: tekeffüre İ.

söylediği sözleri elbetde⁴¹⁴ söylerler. Meger⁴¹⁵ zıkr olunan erbāb-ı i‘ tibārdan biri bizüm ḥālimüzün⁴¹⁶ muḳteżāsı olunca anuñ daḡı muḳteżā-yı ḥālī elbetde⁴¹⁷ vāḳıfdur deyü teslīm ider.⁴¹⁸ Lākin dībācede taḥrīr olunan vech üzre şer‘ -i şerīfün muvāfıḳı olmak şartıyladur. Zīrā çok kimseler görmüşüzdür ki üstādsız riyażāta sülūk idüp dimaḡına yübüset-i tām ‘ārız olmaḡla şer‘ e muḡālif iddi‘ ālar eylediler.

رک سنکست ترا هر سر مواز غفلت

با چنین بار گذشتن ز جهان دشوارست

2. Reg-i sengest to rā her ser-i mū ez-ḡaflet

Bā-ḡünin bār güzeştēn zi cihān düşvārest

Seng her ser-i mūyuñ ḡafletden nāşī taş damarıdur. Böyle ḡaml-i şaḡīl ile dünyādan geçmek müşkildür. ‘İlācı tedricle shevāt-ı nefsanıyyeyi ḡaṭ‘ idüp mevt-i ṭabī‘iden evvel mevt-i ihtiyārī evşāfın taḡşīli itmekdür.⁴¹⁹ Bu ise ‘ināyet-i ‘azīmeye muḡtāc bir emrdür.

پای بیرون منه از کوشه عزلت زهار

که بلاهای سیه سایه پس دیوارست

3. Pāy bīrūn me-nih ez-kūşe-i ‘uzlet zinhār

Ki belā-yı siyeh sāye pes-i dīvārest

Gūyā dünyādan geçmek müşkildür deyü iddi‘ ā idince ‘ilācına irşād üslūbunda buyurur ki; ḡūşe-i ‘uzletden zinhār ayaḡın taşra koma. Zīrā eşyā emşālī ile ḡuvvet bulur. Bu dünyāya meşḡūl ḡalkla [16^a H] ihtilāt kuyūdāt-ı dünyeviyyeyi muḡkem idüp bir rütbeye varur ki fi‘l-ḡaḡīḡa inkıṭā‘a ‘azīmet muḡāl olur. Eger ‘Azrā‘il⁴²⁰ ‘aleyhisselāmı müşāhede itmek⁴²¹ rütbesinde ḡasta olursa da ikinci mışrā‘da ihtilāṭuñ ‘alāḡaya mūcib olduğında ve hevā ve hevesün fi‘l-ḡāl ‘uzletden ḡıkana ḡafer buldığında mübālaḡa idüp

⁴¹⁴ Elbetde: elbette H.

⁴¹⁵ Meger: -İ.

⁴¹⁶ ḡālimüzün: ḡālimüzün İ.

⁴¹⁷ Elbetde: elbette H.

⁴¹⁸ teslīm ider: teslīm eyleye H.

⁴¹⁹ İtmekdür: etmekdür İ.

⁴²⁰ ‘Azrā‘il: ‘Azrā‘il İ.

⁴²¹ İtmek: itme H.

buyurur ki; sakın ‘uzletden çıkma. Zîrâ beliyâtdan evvel uğrayacağıñ belâ-yı siyâh-ı sāyeñ, dīvāruñ eñsesindedür. Gūyâ seni gözedür ki çıkdığı gibi yakalayum deyü. [15^a İ] Bu ta‘bîr falân kimse⁴²² şulehâdan bir emîn ve selîm zât-ı şerîfdür ki⁴²³ gölgesinden korkar ta‘bîri ma‘nâsına degüldür. Belki ‘alâkadan kaçup ‘uzlet itmek bâbında mübâlağadur ki sâlik fî-sebîlî’llâha gölgesi bile belâ-yı siyâh qabîlindendür. Zîrâ vuşûl-i her mürîd ‘alâ qadri’t-tecrîd oldığı müberhendür ve Şâ‘ib-i merhûmuñ⁴²⁴ böyle ta‘bîrâtı nazîre qabûl itmez.

عالم از سنگدلان قلم پر کھسار است

کشتی نوح درین ورطه دل هشیارست

4. ‘Ālem ez-seng-dilān qulzüm-i pür-kuhsārest

Keştî-i Nūḥ der-în verṭe dil-i huşyārest

‘Ālem taş gönüllülerden kuhsār ile memlū bir deryādur. Selāmetde Nūḥ gemisi dil-i huş-yārdur. Zîrâ bâtında enbiyā’ullāha ‘uqūldür. Enbiyā’-ı zāhire enbiyā’-ı ‘uqūlūñ rehberleri ve mürşidleridür ve qalb-i insān ‘aql ile muttaşif olunca enbiyāya tābî‘ olup tahzîr itdikleri mevāduñ qable’l-āḥiret mazarratın dünyāda müşāhede ider ve bu ma‘nāya maḥmūl Rabbū’l-‘ālemîn ḥabîbine ḥitāb idüp buyurur ki: “qul ḥāzihi sebîlî ed’ ū ilāllāhi ‘alā baṣîratin enā ve meni’ttebe‘ anî”.⁴²⁵ Ya‘nî resûlüm Muḥammed sen ümmetüñe de ki; şu sizleri teklîf itdigüm benüm sebîlumdür, ben Allāh’a da‘vet iderüm. Baṣîret üzre ve baña tābî‘ olan da teba‘iyyetle Allāh’a da‘vet ider baṣîret üzre, yoḥsa görölmeden degül. Baṣîret, lisān-ı taṣavvufda meknūn sırra vuḳūfdur. Ednā rütbesi demek olur ki [16^b H] sizleri da‘vet itdigüm umūra imtişāl itmeyen erbāb-ı ‘uqūlün ‘indinde bile mezmumdur. Zîrâ menhiyyāt ve me’mūrātumda dā‘ire-i ‘aqldan ḥāric umūr-ı mübheme getürmedüm. Ta‘aqqul ve tefekkürle⁴²⁶ ḥaḳîqati zāhir ve bâhirdür. Qulüb-ı ‘āqileler tābî‘ olup tūfān-ı şübühāt ve kuhsār-ı mübhemâtdan bu baḥr-ı vücûdda ḥalāş oldılar. Bu cihetden erbāb-ı taṣavvuf ‘aqldan eşref-i maḥlûk yokdur dirler ve bu ‘ālemde taş gönüllü adamların

⁴²² Kimse: kimesne H.

⁴²³ Ki: -İ.

⁴²⁴ Şâ‘ib-i merhûmuñ: merhûmuñ İ.

⁴²⁵ De ki: "İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim." (Kur‘ân-ı Kerîm, Yusuf, 12/108).

⁴²⁶ Tefekkürle: tefekkür ile İ.

maẓarratından ħülāṣa vesīle-i ‘uẓmā kemāl-i ‘aql oldığı herkesüñ ma‘lūmidur. Necāt sebebiyle sefine-i Nūḥ’a ‘aqlı teşbīh eyledi.⁴²⁷

چه غم از زیر و زیر کشتن ما دارد عشق

نقطه آسوده ز سرکشتی پرکارست

5. Çi ğam ez-zîr ü zeber geşten-i mā dāred ‘aşḳ

Nokṭa āsūde zi ser-geşteġi-i pergārest

Bizüm zîr ü zeber olmamuzdan ‘aşḳ ne ğam tutar. Zîrā bizümle anuñ ḥālî nokṭa ile pergār gibidür. Ya‘nî ‘aşḳ merkez ve ‘uşşāḳ pergār gibi kâh a‘lā ve kâh esfel deverān itmededürler.⁴²⁸

ای کز اسلام بکفتار تسلی شده [15^b İ]

کمر خدمت مردم چه کم از زنا رست

6. Ey k’ez İslām be-ġuftār tesellî şodeî

Kemer-i ħidmet-i merdüm çî kem ez-zünnārest

Ey kimse ki İslām’dan ancak ġuftāra ya‘nî ben Müslümānum dimekle⁴²⁹ mütesellî olmuşsın. Ḥalkuñ hizmetine bil bağlamak zünnār bağlamadan ne noḳşāndur. Ya‘nî senüñ bu mütesellî olduğun rütbeye daḡı bu su’āl vārid olur. Siyyemā efendisine⁴³⁰ ihtimām-ı ħidmetde Ḥuḳūḳullāh zāyi‘ ola. Yok bu maḥlūḳātuñ her biri Rabbü’l-‘ālemīnūñ kapularıdır. Bunlardan olan füyūẓāt-ı maḥẓ, kerem-i ilāhīdür. İ‘tikād ider ise zarar itmez. O şartla ki efendisi kendisini ıard itdıkde münfa‘il olmaya bu ḥuşūş ġāyet müte‘assirdür ki ülfet ve ‘ādet cihetinden esbābuñ inḳitā‘ıyla müte’essir olmamak ‘ināyet-i Rabbü’l-erbāba muḥtācdur. Meşāyiḡden birine dimüşler ki falān şeyḡ gicede biñ rek‘at namāz kılar imüş. Buyurmuşlar ki benüm ‘indümde ‘avāmdan bir kimesne ki cibine birkaç dirhem⁴³¹ koyup vaḳt-i iktizāda arayup bulmadığı vaḳtde infī‘āl itmeye o şeyḡden biñ rütbe ā‘lādur. Ya‘nî kelām rābita-ı deründedür. Şüretde degüldür.⁴³²

⁴²⁷ Necāt sebebiyle sefine-i Nūḥ’a ‘aqlı teşbīh eyledi: necāt münāsebetiyle sefineye teşbīh eyledi H.

⁴²⁸ kâh a‘lā ve kâh esfel devrān itmededürler: a‘lā ve esfelde devrāndur H.

⁴²⁹ Dimekle: ile H.

⁴³⁰ Efendisine: -İ.

⁴³¹ Dirhem: direm İ.

⁴³² Degüldür: degül İ.

هنر آنست که در پرده نمایان باشد

جوهر از آینه بیرون چو فتد ژنکارست

7. Hüner ānest ki der-perde nümāyān bāsed

Cevher ez-āyine bīrūn çü fütēd jengārest

[17^a H] Hüner oldur ki perdede zāhir ve nümāyān ola. Cevher āyineden taşra çünki düşe ya‘nī yüzine çıksa jengārdur dimek ister ki ma‘rifet ve hüner oldur ki senüñ zātuñdan⁴³³ leme‘ān idüp halk söyleyeler de senüñ lisānuña iftiḥār ve kibr cihetinden gelmeye. Eger gelürse⁴³⁴ āyanuñ cevheri perdeden çıkup yüzine geldikde ne gūne cevher iken jengār makamına kâ‘im olup şafvetine māni‘ olur ise senüñ daḥı hüneri izhār itmek ile⁴³⁵ ḥālūñ āyna gibi mükedder ve beyne‘n-nās ‘adem-i raḡbete sebeb olur. Meşeldür ki “el faḫlu mā şehadet bihi‘l-‘adā”⁴³⁶ ya‘nī faẓilet dimege şāyeste o ma‘nādur ki āña düşmanlar şehadet eyleye.⁴³⁷ Şaḥīḥü‘l-ma‘nā mazmūn-ı ra‘nādur.

از فضولست ترا دیده بینش پر خار

ورنه عالم همه یکدسته کل یخارست

8. Ez-fuzūlist to rā dīde-i bīneş pūr-ḥār

Verne ‘ālem heme yek-deste gül-i bī-ḥārest

Fuzūllukdan senüñ görecek gözüñ ḥār ile memlū ve dikenden ḡayrı bir şey’ göremezsın. Yoḥsa ‘ālemüñ cümlesi bir deste gül-i bī-ḥārdur. Şafrāvī mizācuñ ṭa‘āma ve suya acı dimesi gibi bu müşāhede ḥaḳāyık-ı eşyāyı ‘alā mā hiye ‘aleyhā bilenlere müyesserdür. Yoḥsa pirenüñ ısırmāsından yılan sokmuş [16^a İ] kadar şekvā idenler bu ma‘nālara⁴³⁸ āşinā olmak muḥāl ve taḳlīd ile eṭrāfına yaklaştırmak ḥiṭa-ı imkāndan ḥāricdür. Lākin şu kadarca mümkindür ki mü‘min-i mü‘eddeb Rabbi’sinüñ ḥakīm oldıḡun bilüp kendü nefsinde⁴³⁹ zuhūr iden ḥār-ı ibtilāya şemere-i ma‘şiyetümdür deyü istigfār ve küll-i en‘āma yādigār-ı gülşen-i efdāldür deyü istibşār ider.

⁴³³ Zātuñdan: zātuñda H.

⁴³⁴ Gelürse: gelür H.

⁴³⁵ İtmek ile: etmekle İ.

⁴³⁶ İyilik, düşmanların tanıklık ettiḡi şeydir.

⁴³⁷ Eyleye: -H.

⁴³⁸ ma‘nālara: ma‘nāya H.

⁴³⁹ Nefsinde: nefsinden H.

دل افکار سیه میشود از سرمه خواب

چشم بیدار چراغ سر این بیمارست

9. Dil-efgār siyeh mī-şevēd ez-sürme-i ḥāb

Çeşm-i bîdâr çerâğ-ı ser-i in bîmārest

Ḥasta ve yorgun olan göñül sürme-i ḥābdan ya‘nî ednâ rütbe-i ḡafletden siyāh olur. Uyanık göz⁴⁴⁰ bu⁴⁴¹ bîmāruñ başınıñ çerāğıdır. Merḥamet idüp bu ḥastayı zulumātda koma. Vāqı‘ ā göz uykuya vardığı gibi ḡalb şuğl-ı mu‘ayyende muḳayyed ve envār-ı zıkr ve fikr ile mü‘eyyed degülse [17^b H] zulumātı bir ḥālete mülābis olup “en-nevmu ehu’l-mevti”⁴⁴² cihetinden ḥālet-i yaḳāzasına münāsib umūr-ı vāhiye temāşasında ser-gerdān olur ve erbāb-ı ḡafletüñ ba‘de’l-mevt olan ḥāletleri daḡı böyledür.

از دو سر کار کسی بسته نکردد هرگز

خنده غنچه پیکان ز لب سوفارست

10. Ez-dü-ser kār-ı kesî beste ne gerded hergiz

Ḥande-i ḡonce-i peykān^{Drk3} zi leb-i sūfārest

İki başdan bir kimsenüñ işi baḡlu olmaz. Elbetde ‘usruñ yūsır mülāzımıdır. Maḥall-i ‘itibār budur ki peykān ḡoncesinüñ gülüp açılması sūfāruñ lebindendür ki göz tarafındaki olan gedigidür.⁴⁴³ Ya‘nî bu nişāne-i dünyeviyyenüñ celāl-i şarfa taḥammüli olmadığı ecelden Rabbü’l-‘ālemînüñ ‘ināyet ve merḥameti elbetde⁴⁴⁴ bir taraftan ehl-i belāya imdād itmededür. Şüret-i tırde peykān ḡoncesinüñ maḡmūm olmasına sūfāruñ şüret-i ḡandesi mükāfāt olduğu gibi.

هوس کنج ترا در دل ویران تا هست

خار این وادی خونخوار زبان مارست

⁴⁴⁰ Uyanık göz: dide-i bîdār İ.

⁴⁴¹ Bu: -H.

⁴⁴² Uykü ölümün kardeşidir.

^{Drk3} Ḡonce-i peykān: Demrenüñ tîre mülāşık olan maḥalldeki ‘uḡdeden ‘ibāretdür deyü şüretde ma‘nā tamāmdur. Yok ‘Acem beyninde bir dürlü demrene ḡonce-i peykān dinülürse yine me‘āl birdür: -H.

⁴⁴³ Gedigidür: gedigi İ.

⁴⁴⁴ Elbetde: elbette H.

11. Heves-i genc-i to rā der-dil-i vīrān tā hest

Hār-ı ın vādī-i hūn-h̄ār zebān-ı mārest

Tā ki⁴⁴⁵ senūñ virān göñlūñde heves-i genc oldukça⁴⁴⁶ bu vādī-i hūn-h̄aruñ dikenī saña nisbet zebān-ı mārdu. Ya‘ nī māsivāya ‘alāka elbetde⁴⁴⁷ müşākil olan belāyī şāhibine celb itmededür. Define t̄aliblerine yılan zuhūr itdigi gibi zīrā bu dār-ı fenādaki ‘ayşuñ bināsı def‘-i zarūret rütbesin terakķī itdigi gibi be-her-hāl bir belānuñ musallaṭ olması lüzūm-ı beyyin kabīlindendür. İnkāra mecāl yokdur. Meşelā senūñ taşavvur itdigün [16^b İ] erfeh-i aḥvāl-i ma‘ işete bir kimseyi mālīk olmuş bulursun ki senūñ envā‘-ı zarūretle itdigūñ şafānuñ anda ‘öşr-i ‘aşīri olmadığından mā-‘adā saña nisbet anda bir miḳdār ‘abeşe iştiḡāl gibi ma‘ nālar bulunur. Bu şūret herkese ma‘ lūmdur. Bu ḥikmetden ḡāfiller dūnyā cihetinden kendi ‘aḳlınca istiḥsān itdigi refāhiyyet şāhiblerine izhār-ı ḡıbtā yüzünden dūnyāda şafāyī falān idiyor deyü taḥassür iderler.

انچه شیرازہ جمعیت دل میدانی

چون بسرمنزل توحید رسی زناست

12. Ān-çi şīrāze-i cem‘ iyyet-i dil mī-dānī

Çün be-ser-menzil-i tevḥīd resī zūnnārest

[18^a H] Ol şey’ ki sen anı şīrāze-i cem‘ iyyet-i ḳalb bilürsin. Ser-menzil-i tevḥīde irişdikde zūnnārdur. Kibār-ı şūfiyyenūñ tevḥīdine işāret ider ki o ḥāletde ne sebeb kalur ve ne müsebbeb. Te’şīrātuñ cümlesin ‘ayne’l-yaḳīn mü’eşşir-i ḥaḳīḳiden müşāhede idenlere göre elbetde⁴⁴⁸ esbāb-ı ‘ādīler zūnnār ḳadar müstekreh olup aña i‘timādı küfr-i şarīḥ ‘add iderler ve li-küll-i maḳām-ı ricāl, lākin bu maḳmūnlar ḥāl oldukdan soñra dimekdür. Yoḥsa erbāb-ı zāhire göre ḳıyās idüp esbābı inkāra çıkdı deyü baḥş idecek maḥall degüldür ve söz añlamaḳdan a‘lā rütbe yokdur. Fefhem.⁴⁴⁹

بار عالم همه بر خاطر بینایانست

سوزن از کار فتد رشته چو ناهموارست

⁴⁴⁵ Ki: -İ.

⁴⁴⁶ Oldukça: olmadıkça İ.

⁴⁴⁷ Elbetde: elbette H.

⁴⁴⁸ Elbetde: elbette H.

⁴⁴⁹ Fefhem: -İ.

13. Bār-ı ʿālem heme ber-hāṭır-ı bīnāyānest

Sūzen ez-kār fütēd rişte çū nā-hemvārest

ʿĀlemüñ cümle yüki başıretiyle⁴⁵⁰ başarı ittiḥād iden bīnālaruñ ḥāṭırları⁴⁵¹ üzerindedür. Maḳām-ı ʿibret budur ki rişte nā-hemvār ve⁴⁵² muʿ aḳḳad olunca sūzen işden kalup ḥarekāt ve sekenātında ʿāciz olur. Güyā cereyān-ı ʿādet-i ilāhī üzre bu ʿālem-i kevn ü fesāduñ nīzāmı ricāl-i ğayba müfevveẓ olup her biri maḳām-ı muʿ ayyende ʿibādullāhuñ zāhir ve bāṭın umūrlarınıñ tedbīrlерinde arḳasına dağlar yüklenmiş gibi zahmet ve meşakḳatde oldukları herkesüñ maʿ lūmı olmadığından bu nāzenin mişāl ile irād eyledi. Zāhirde mişāli ber-umūr-ı ḥāriciyyede kemāli olan kimesne vūzerā ve vūkelānuñ baʿ zı tedbīrlерinden neşʿet idecek mefāsıde ḳableʿl-vuḳūʿ ferāsetle⁴⁵³ vāḳıf olup defʿine ḳādir ise ol ṭarafa şarf-ı himmet yok degül ise baʿ zı şāhib-i sırlarına ben şu tedbīrden şu müfsidenüñ zuhūrın fehm eyledüm deyü izhār-ı telāş itdigi gibidür ve bu maʿ nā şerʿle müʿeyyeddür.

سپری نیست به از مهر نحوشی صائب

هر کرا جان و دل از تیغ زبان افکارست

14. Siperi nīst be-ez-müḥr-i ḥāmūṣi Şāʿib

Her ki rā cān u dil ez-tiğ-i zebān efgārest

[17^a İ] Sükūtlık mührinden aʿ lā siper yokdur. Ey Şāʿib! Her kimsenüñ ki cān u dili tiğ-i zebāndan mecrūḥ olup gözi korkmuş ola. Ğaraẓ maḥluḳāt-ı [18^b H] nā-hemvāruñ lisānından envāʿ-ı eziyyetler çeken kimselere⁴⁵⁴ naşıḥatdür ki cevāb ḳaydında olmayup siper-i sükūtuñ ḥalefinde tesettürden ğayrı çāresi yokdur. Zīrā her ne deñlü bed-zebān olsa ḥaşmından cevāb işitmeyince elbetde⁴⁵⁵ inşāf ider ve mümkindür ki maʿ nā bu ola ki bir kimse⁴⁵⁶ feletāt-ı lisānınıñ derūnında ḳasāvet ve kūdūrātına vāḳıf olup şafvet-i ḳalbine māniʿ-ı aʿ ḳam, kelimāt-ı nā-sencīdesi olduğunu fehm itdiginden soñra bu zararüñ defʿine sükūtdan aʿ lā siper olmaz. Zīrā mīzān-ı şerʿe muṭābıḳ şöḥbet muʿ cize ḳadar müşkildür.

⁴⁵⁰ Başiretiyle: başiretle İ.

⁴⁵¹ Ḥāṭırları: zāhirleri H.

⁴⁵² Ve: -İ.

⁴⁵³ Ferāsetle: ferāsetiyle H.

⁴⁵⁴ Kimselere: kimesnelere İ.

⁴⁵⁵ Elbetde: elbette H.

⁴⁵⁶ Kimse: kimesne İ.

Lâkin “men şamete necā”⁴⁵⁷ mefhūmınuñ taḥşīli sermāye istemez. Her çend bu maẓmūn evvelkiden⁴⁵⁸ a‘lā ise de siper lafzı muḳābele iḳtizā idince gareẓ evvelkidür. Siyyemā “selāmetü’l-insān fī ḥıfẓü’l-lisān”⁴⁵⁹ ve şamtuñ ḥaḳḳında vārid olan⁴⁶⁰ feẓā’iller daḥı ‘ilāve-i bürhāndur ve ḥaḳḳdan żararı def‘ aḳdemdür.

[6. Ğazel]

صفحة رخسار تا ساده است فرد باطلست

خال تا خط برنیارد دانه ییحاصلست

[fā‘ ilātün/ fā‘ ilātün/ fā‘ ilātün/ fā‘ ilün]

1. Şafḥa-i ruḥsār tā sādeest ferd bātılest

Ḥāl tā ḥaṭ ber-neyāred dāne-i bī-ḥāşılest

Bizüm i‘tiḳādımız Şā’ib-i merḥūm, erbāb-ı ḥāldendür. Şüphemüz yok ve naşihatūñ pek a‘lāsı kāh ve kāh tenşit-i fuvādı⁴⁶¹ ve mizāḥ ile olandur ki ḳulūba şafā gelmekle⁴⁶² te’şiri ziyāde olur ve ‘aşḳ-ı ḥaḳıḳat mecāzsız hem añlanmaz ve hem olmaz. ‘İnāduñ bu maḳāmda şemeresi ḥarmāndur. Güzel söylüyor ve’s-selām. Güldeñ mefhūm-ı maṭla‘a, ruḥsār şafḥası nice ki sādedür, ferd bātıldur. Ya‘nī kitāblaruñ arasında sehv ile bir yazısız kâğıd kalmuş gibidür. Ḥālide her çend ḳā’im-maḳām-ı ḥarman bir dāne ise de mā-dām ḥaṭ getürmemüşdür, dāne-i bī-ḥāşıldur. Mezheb ‘aşḳuñ Eş‘arīsine tergīb ider. Lâkin Şā’ib’den aḳdem “velinnāsi fimā ya‘şekūne mezāhibun”⁴⁶³ nazm olunmuşdur.

هر که بر دوش است بارش در تلاش منزلست

راحت منزل ندارد هر که بارش بر دل است

2. Her ki ber-düşest bāreş der-telaş-ı menzilest

Rāḥat-ı menzil ne-dāred her ki bāreş ber-dilest

⁴⁵⁷ Susan (dilini tutan) kurtulur. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, 528.

⁴⁵⁸ maẓmūn-ı evvelkiden: maẓmūn-ı evvelkinden H.

⁴⁵⁹ İnsanın selameti dilini korumakla mümkündür.

⁴⁶⁰ Olan: -H.

⁴⁶¹ tenşit-i fuvādı: tenşit H.

⁴⁶² Gelmekle: gelme ile H.

⁴⁶³ İnsanların sevdikleri (şeyler) konusunda çeşitli yolları vardır.

Her kimüñ ki yüki düşundadur, menzil telâşındadur. Yükdən bir miqdâr [19^a H] ħalâş olayum deyü menzil rāhatın tutmaz ve bilmez. Her kim ki ħamlı göñli üzerindedür. Ħaml-i kalbîden murād⁴⁶⁴ küdürât-ı [17^b İ] rûĥāniyye ve keşâfet-i nefsanıyyedür ki her sâlikde rütbesine göre elbetde⁴⁶⁵ kıllet ve kesret üzre olursa da bulunur. Bu ma' nâyı ehli bilür. Ħattâ ĥadîş-i nebevîde daĥı vardır.

بیقراران بیشتر از وصل لذت میبرند

شعله تا بر خویش میجنبد شرر در منزلست

3. Bî-karārān bîşter ez-vaşl lezzet mî-berend

Şu' le tā ber-ĥ'îş mî-cünbed şerer der-menzilest

Bî-ĥarār ve muţtaribler vuşlatdan evvelce lezzet alurlar. Zîrā vuşlat fenāsız olmaz ve ıztırāb mukaddime-i fenādur. Bu ma' nāya mişāl şu' ledür ki tā kendi kendine⁴⁶⁶ ĥareket idene dek şerer menzile vāşıl olur. Egerçi şu' le ve şerer vesā'ir māsivā rāh-ı fenada iseler⁴⁶⁷ de şu' le ile şererüñ beyninde tefavüt-i 'aẓīm ve miqdār-ı cesim vardır. Bu mahalle münāsib bir nükte taĥrîr idelüm⁴⁶⁸ ki Şa'ib müţāla'a iden aĥbāb-ı kiram bu ma' nâyı⁴⁶⁹ der-ĥāţır idüp su'āl ve cevaba ĥacet kalmaya. **Ma'lûm ola ki** fenānuñ ma' nāsı 'adem dimekdür. Lâkin zihne tebādür iden 'adem degül ve bu 'adem şüfiyye 'indinde muĥāl-i maĥzdur. Belki kitāblarında ne kadar 'adem taĥrîr iderler ise murādları 'adem-i ızâfidür. Meşelâ benî âdemden birisi vefât idince aña biz ma' düm dirüz. Lâkin bize nisbet ve ĥayât-ı dünyeviyyesine nisbet ma' dumdur. Yoĥsa kendi zâtında ve 'âlem-i berzaĥa nisbet-i vücûdı şābit ve muĥaĥkaĥdur ve bu taĥķik insân bedeninden 'ibâretdür diyenlerüñ⁴⁷⁰ meĥulidür, bilmezler ve bizüm gibi maĥcûblaruñ daĥı⁴⁷¹ bilmesi daĥı şāri' 'aleyhi's-şalavatü ve's-selāma taşdik yüzindendür. Yoĥsa taĥķiki erbābına müsellemdür. Böyle olunca maţlab-ı a' lā ve maĥşad-ı aĥşā mevt olmuş oldu ki yā iĥtiyārî veyā⁴⁷² ṭabî'î ĥattâ herkes Rabbini zât-ı pākine lâyıĥ müşāhede eyleye ve bu müşāhede vaktinde

⁴⁶⁴ ĥaml-i kalbîden murād: -H.

⁴⁶⁵ Elbetde: elbette H.

⁴⁶⁶ Kendi kendine: kendi kendüye İ.

⁴⁶⁷ İseler: ise H.

⁴⁶⁸ İdelüm: ideyüm H.

⁴⁶⁹ bu ma' nâyı: -İ.

⁴⁷⁰ Diyenlerüñ: diyenlerin İ.

⁴⁷¹ Daĥı: -İ.

⁴⁷² Veyā: yā H.

‘abdden cümle havāssı fānī olup ancak idrākden gayrı bir şey’ kalmaz. Anuñ çün nevm-i ednā mertebe-i mevte⁴⁷³ ve fenāya müşābeheti cihetinden havāsuñ rükūdı hīninde Rabbü’l-‘ālemīni⁴⁷⁴ [19^b H] rü’yāda görmek vāki’dür. Kaldı ki cehele-i şūfiyye kibārlarına taklīd ile itdikleri hālṭıyyāt bir vechle kābil taḥrīr⁴⁷⁵ degüldür. Huşūş-ı mezkūreye mazhar olan zāt-ı şerīflerüñ⁴⁷⁶ çekdikleri riyāzāt ve mücāhedāt ancak kütüblerine taḥrīr buyurdıkları esrār-ı nefiseden nüfūs-ı zekiyyenüñ⁴⁷⁷ ma‘lūmı olur. Yoḥsa şerī‘atden bī-ḥaber ramazān-ı şerīfüñ kudūmından mükedder şalāt-ı ḥamseyi tedāḥḡül-i vech üzre edā iden ten-perverlere şeyṭān bile⁴⁷⁸ görünmegi irtikāb itmez. Nerede [18^a İ] kaldı ki ehl-i tecelliyāt ve şāḥib-i tedelliyāt zümresinden ‘add olunalar. Belli anlarda daḡı fenā fi’l-berş ve fenā fi’z-zehab ve fenā fi’l-ekl rütbelerine nā’il olmuş çokdur, inkār olunmaz. Murādımız ādemoiyyetlerin inkārdur. Yoḥsa ḥayvāniyyetleri ḥaḡ budur ki kāmildür.

آهوی مشکین باسانی نمی آید بدام

در کمند آوردن خوبان نوخط مشکست

4. Āhū-yı müşkīn be-āsānī ne-mī-āyed be-dām

Der-kemend āverden-i ḡubān-ı nev-ḡaṭ müşkilest

Nāfesinde müşk ḡaşıl olan āhū dāma āsān gelmez. ‘Ādetā eşyā’-ı mergūba kolay tedārik olunmaz. Yāḡud fi’l-vāki’ ḡazāl-i müşkīnde nüfūr ve vaḡşet sā’ir cinsinden⁴⁷⁹ ziyāde ola. Böyle olunca nev-ḡaṭ dil-berleri şayd müşkildür. Yā ḡusnīnūñ kemmiyyetini bildiḡi cihetden yāḡud muḡteḡiyāt-ı cemālūñ tezāḡūminden ola. Siyyemā ṭāliblerin keşreti bā’ iş-i ḡurūr olagelmüşdür.

در نگار جسم جانرا از کدورت چاره نیست

خاک می لیسد زبان موج تا در ساحلست

5. Der-kenār-ı cism cān rā ez-kudūret çāre nīst

⁴⁷³ mertebe-i mevte: rütbe-i mevte H.

⁴⁷⁴ Rabbü’l-‘ālemīni: Rabbü’l-‘ālemīnini H.

⁴⁷⁵ Taḥrīr: -H.

⁴⁷⁶ zāt-ı şerīflerüñ: zāt-ı şerīflerin İ.

⁴⁷⁷ nüfūs-ı zekiyyenüñ: nüfūs-ı zekiyyenüñ İ.

⁴⁷⁸ Bile: -İ.

⁴⁷⁹ Cinsinden: cinsden İ.

Hāk mī-lised zebān-ı mevc tā der-sāhilest

Cismüñ kenārında cānuñ kudüretten çāresi yokdur. Toprak yalar mevcüñ lisānı mādāmki sāhildedür. Ya‘ nī seyr ü sülükden ğaraž bedeni rūhāniyyette cān gibi itmekdür. Tā ki rūhuñ şafvetine kudüret vermeye. Lākin her ne kadar beden rūhāniyyet kesb itse⁴⁸⁰ de rütbe-i insilāha varmadıkça şāhildeki mevc gibi hāk-lisī derecesinden hālāş olamaz. Ammā hāl‘ vāki‘ oldukça ki beyne‘l-mevt ve‘l-hayāt bir hāletdür. O hāletde rūhuñ şafası kāmil ve tecrīdi⁴⁸¹ hāşıldur. Bedene ‘avdet itdikde yine sāhildeki mevcüñ vaşfına duhūl ider. Hāşıl-ı kelām ‘ālem-i rūhāniyyete kurbı mukteziyāt-ı [20^a H] beşeriyyeti terki kadardur. Zīrā insān bi‘l-kuvv ve melekdür ve bi‘l-fi‘l melek dağı olabilür ki melā‘ike ef‘ālī kendiden zāhir olup “lā ya‘ şūnallāhe mā emerahum ve yef‘alūne mā yu‘merūn”⁴⁸² vaşfına dāhil olur⁴⁸³ ve bi‘l-kuvv şeytāndur ve bi‘l-fi‘l şeytān olmağa dağı müsta‘iddür ki “le uġviyennehum ecma‘in”⁴⁸⁴ mefhūmı lisān-ı hālinden gūş-ı erbāb-ı intibāha vāşıl olur. Bu kısım-ı şānī delil istemez. Zīrā rütbe-i şühūdda der-hemān kısım-ı evvelüñ huşulidür. Müşkil olan bizi bu tercümeğe mübtelā iden Şā‘ib-i merhūmuñ bu nezāket-i me‘ānileri ve bu ta‘bīrāt-ı ihāta mübāyinleridür ki elsine-i selāşede nazīri yokdur.

چون شود انکور شیرین باده کرد تلختر

میشود دیوانکی کامل خرد چون کاملست

6. Çün şeved engür şīrīn bāde gerded telh-ter

Mī-şeved dīvānegī kāmīl hīred çün kāmīlest

[18^b İ] Üzüm ne kadar tatlı olursa bāde dağı o kadar acı olur. Tecrübemüz yokdur. Lākin kıyās öyle iktizā ider. Bu mişāl mūcībince dīvānelik dağı kāmīl olur. Çünkü ‘aql kāmīl ola. Bu müşāhiddür ki bir ādeme cünün ‘arız olunca anuñ harekāt-ı mecnūnānesi harekāt-ı ‘ākilānesinüñ hīlāfına münkalib olup aşl-ı hīlkatde dağı ahmağ olanlaruñ⁴⁸⁵ cününü gibi olmaz. Zāhiren ğaražı bu ola. Yok cününden ğaraž ma‘āş-ı dünyeviyyede

⁴⁸⁰ İtse: etse İ.

⁴⁸¹ Tecrīdi: tecerrüdi H.

⁴⁸² Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. O ateşin başında gayet katı, çetin, **Allah'ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır.** (Kur‘ān-ı Kerīm, Tahrīm, 6/66).

⁴⁸³ vaşfına dāhil olur: -H.

⁴⁸⁴ (İblis): "Öyle ise yüceliğine yemin ederim ki, **ben onların hepsini mutlaka aldatıp saptırırım.** (Kur‘ān-ı Kerīm, Sad, 38/82).

⁴⁸⁵ Olanlaruñ: olanların İ.

dimek ise bu daḥı bedihīdür ki ḥafīfū'l-‘aql olan kimselerün⁴⁸⁶ dünyāyı terki kāmīlū'l-‘aql olanlaruñ⁴⁸⁷ terki gibi olmadığından mā‘ adā velāyet dimek deḡāyık-ı umūrı fehme dirler. Evvelā dünyā ne oldığın vüfur-ı ‘aql ile derk itmeyince neyi terk itdigini⁴⁸⁸ daḥı⁴⁸⁹ bilmez. Lākin bāde mişālī cünūn zāhire ensebdür.

هیچ چشمی در غبار سرمه حیرت مباد

زنده از دریاست ماهی و ز دریا غافلست

7. Hiç çeşmi der-ğubār-ı sürme-i hayret me-bād

Zinde ez-deryāst māhī ü zi deryā gāfilest⁴⁹⁰

HİÇBİR göz sürme-i hayret ġubārında olmasun māhī deryādan ḥayāt bulur ve deryādan ġāfildür ve bu ġafletün sebebi şiddet-i ħurbdur ki ḥayrete bā‘ iş olmuştur. Ma‘ lūm ola ki⁴⁹¹ bu mişāl ħurb-ı ilāhī mişālī üzre irād olunmuş ise de ednā münāsebetle olup eb‘ ad ba‘ id olduğun Şā‘ib de bilür. Lākin “mā lā yüdreku küllüh lā yütreku küllüh”⁴⁹² müfādınca tedārik itdigi kadar maṭlab-ı [20^b H] ā‘ zama işāret itmüşdür. Siyyemā Rabbū'l-‘ālemīnün ħurbı ve ‘ibādıyla ma‘ iyyeti naşş-ı ḡatı‘ la şābitdür.⁴⁹³ İnkāra kimün mecālī vardur?⁴⁹⁴ Ammā taşavvurı umūr-ı müsteḥīlerden ‘add olunmağa şāyeste bir ma‘ nādur. Bu bābda hemān aşlı ma‘ lūm, vaşfı mechül, i‘ tiḡādı bizüm gibilere kāfīdür. Yoḡsa zātıyla mı biledür yā şifātıyla mı biledür? Baḡşlerinden ḡāşıl olan ḥayretler bu tercümede maḡalline yazılmışdır. Lākin erbāb-ı ḡālden olanlaruñ⁴⁹⁵ ḥayretiyle ‘ulemā-ı rūsūmuñ ḥayretleri beyninde mesāfe-i ba‘ ideler vardur. Meşelā ķimyāyı ‘ilm ve ‘amel ile arayup bulamayan ile hiç bilmeyen bulmamakda⁴⁹⁶ müsāvī iken aralarında tefāvüt-i ‘aẓīm olduğı gibi.

کشور تدبیر را زیر و زیر سازد قضا

⁴⁸⁶ Kimselerün: kimselerin İ.

⁴⁸⁷ Olanlaruñ: olanların İ.

⁴⁸⁸ İtdigini: itdigin H.

⁴⁸⁹ Daḥı: -H.

⁴⁹⁰ Bu beyit: -İ.

⁴⁹¹ Ma‘ lūm ola ki: -İ.

⁴⁹² Bir şeyin bütünü elde edilemiyorsa, bütünü terk edilmez.

⁴⁹³ Şābitdür: şābit H.

⁴⁹⁴ Vardur: var H.

⁴⁹⁵ Olanlaruñ: olanların İ.

⁴⁹⁶ Bulmamakda: bulmakda H.

ورنه در ملک رضا نوشینروان عادلست

8. Kışver-i tedbîr rā zîr ü zeber sâzed każā

Verne der-mülk-i rızā Nūşînrevân-ı ‘ādilest⁴⁹⁷

İklîm-i tedbîri każā zîr ü zeber ider. Yoḥsa każānuñ rāzî oldığı mülkde Nūşînrevân-ı ‘ādil vardır. Ya‘nî ateş-perest iken zîrā mükāfāt ve mücāzāt muқтаzayātı üzre każānuñ [19^a İ] ḥükm-i ezelîsi ma‘mûre-i tedbîri virān idüp herkese murādın icrāya rāzî olmaz. Ammā muvāfiḳ oldığı ḥâlde⁴⁹⁸ tedbîrünün taḳdîre tenāsübidür ki⁴⁹⁹ bilā-ḳayd dîn vāḳi‘ oldığı çokdur. Ma‘lûm ola ki Rabbü’l-‘âlemînün ‘ibādına vehb ve kerem itdiği irāde ki cümleñün sermāyesidür. Evāmire imtişāl ve menāhîden⁵⁰⁰ ictināba ḳudret ma‘nāsınadır. Yoḥsa küllî degüldür ki bu gûne ta‘bîrler cebrî gösterür deyü su‘âl oluna. Herkesün irādesi kendi ḥudūd-ı ‘ubūdiyyetindedür.⁵⁰¹

دل چه میداند که قدرش چیست در دیوان عشق

یوسف نادیده مصر از قیمت خود غافلست

9. Dil çi mî-dāned ki ḳadreş çîst der-dīvān-ı ‘aşḳ

Yūsuf-ı nā-dîde Mısr ez-ḳıymet-i ḥod ḡāfilest⁵⁰²

Göñül ne bilür ki dīvān-ı ‘aşḳda ḳadr ü ḳıymeti nedür? Mısr’ı görmemiş Yūsuf kendi ḳıymetinden ḡāfildür. Ya‘nî herkes imān-ı ḡaybda ḳuvveti ḳadar sa‘y idüp imtiḥānāt-ı ilāhîde çekdiği meşā’ibi ḥüsn-i ḳabûl ile kâh nokşān-ı nefsinün tekmi line ve kâh ḳader-i uḥrevîsinün tafḍiline beyne’l-ḥavfu’r-recā şarf iderek ādāb-ı ‘ubūdiyyetden⁵⁰³ çıkmasa⁵⁰⁴ anuñ cezā-yı mu‘acceli olmak üzre [21^a H] ḳable’l-āḥîret Mısr-ı mükāfātde ‘ayne’l-yaḳîn kendine ḳıymetini bildirüp ‘azîz iderler.

ارزن انجم نمی ریزد ز دستش بر زمین

⁴⁹⁷ Bu beyit: -İ.

⁴⁹⁸ Ḥâlde: ḥâldeki İ.

⁴⁹⁹ Ki: -H.

⁵⁰⁰ Menāhîden: nevāhîden H.

⁵⁰¹ ‘ubūdiyyetindedür: ‘ibādiyyetinde dimekdür H.

⁵⁰² Bu beyit: -İ.

⁵⁰³ ādāb-ı ‘ubūdiyyetden: ādāb-ı ‘ubūdiyyetinden H.

⁵⁰⁴ Çıkmasa: çıksa H.

از سپهر سفله روزی خواستن یی حاصلست

10. Erzen-i encüm ne-mî-rîzed zi desteş ber-zemîn

Ez-sipih-r-i sifle rūzî ḥ'āsten bî-hāşilest⁵⁰⁵

Darı gibi olan encüm elinden zemîne dökülmez. Sipih-r-i sifleden rızık taleb etmek bî-hāşıl ve bî-hüdedür. 'İlm-i kıyāfede bir adamuñ barmakları ḥālet-i inzimāmda⁵⁰⁶ birbirine muttaşıl olup aralarında fūrce kalmasa o adamuñ ṭab' i ḡāyet baḥīl ve mümsik olmasına delīldür. Bu mefhūmı taḥyīl ile māsivānuñ a'zamı olan felegūñ ḥāli budur deyü şā'irāne böylece nazm idüp rızıkı ekremü'l-ekreminden taleb itmege tergīb eyledi.

بسکه دها در تماشای تو کردیده ست اب

از سر کوی تو بیکشتی گذشتن مشکست

11. Pes ki dilhā der-temāşā-yı to gerdīdeest āb

Ez-ser-i kūy-ı to bî-keştī gūzeştēn müşkilest⁵⁰⁷

Seni temāşāda ol kadar gönülleri eriyüp su olmuşdur ki senūñ kūyuñ başından⁵⁰⁸ gemisiz geçmek müşkildür. Gūyā 'alāmet-i müşāhede erimüş ve su olmuş gönüldür dise gerek. Lākin zevbān-ı kalbden murād nihāyet-i rikḫatdūr ki letā'if-i ma'ānī derkinde inṭibā'a kābil ola ve keştī ta'bīri insilāḥ vuḫū'undaki ism-i bāṭın ḥāzretine rūḥuñ duḫūlidür. [19^b İ] Elbetde⁵⁰⁹ yine o ḥāzret-i ḫudse münāsib bir şūretde olmak zārūrī olduğına imādur. Zīrā nefis-i nāṭıḳā kendi mücerredini müşāhede muḥāl ve basīṭini şūretsiz ebedü'l-ābād mu'āyene mümkün olmadığını tefhīmdür ve bu maḳām-ı mübtedā-yı keşf-i şuverī ismiyle müsemmadur ve kūy-ı ıtlāḳı meşhūr ve müte'ārif kelimātuñ isti'mālī fehme ḳarīb olduğıçündür. Yoḥsa maẓmūn-ı mezkūr lā-mekānīdūr ve mādāmki mekāndayuz lā-mekān fehmi olunmaz ve bu sebebden Resūl-i Ekrem⁵¹⁰ şallalāhū te'ālā 'aleyhī vesellem ḥāzretleri dilsiz cāriyenūñ semāya işāretiyle İslām'na ḥukm eyledi. "Lā yukellifu'llāhu nefsen illā vus'ahā".⁵¹¹

⁵⁰⁵ Bu beyit: -İ.

⁵⁰⁶ ḥālet-i inzimāmda: ḥālet-i inzimāmında H.

⁵⁰⁷ Bu beyit: -İ.

⁵⁰⁸ Başından: başında H.

⁵⁰⁹ Elbetde: elbette H.

⁵¹⁰ resūl-i ekrem: resūlullāh H.

⁵¹¹ Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. (Şöyle diyerek dua ediniz): "Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi

از سبکرواحان باقلیم فنا پر راه نیست

موج تا بر خویش جنبیده است محو ساحلست

12. Ez-sebük rûḥān be-iklīm-i fenā pür-rāh nīst

Mevc tā ber-h'īş cünbīdeest maḥv-ı sâhilest

Sebük-rûḥlardan iklīm-i fenāya çok yol yokdur, qarībdür. Maḥall-i i'tibārı görmemesin ki mevc kendü kendine hareket idinceye dek sâhilde maḥv olur. [21^b H] Hemān ğaraẓ 'alāḳanuñ kılletidür ki ğalebe rûḥ tarafında bulunup incizāb-ı fenā zuhūra gele. Ḥattā ba'zı mecāzibe baġteten 'arız olan ḥālet-i ḳaṭ'-ı 'alāḳanuñ⁵¹² bir vārid-i ḳavī sebebiyle⁵¹³ küllī olmasının neticesidür.

خرمن بیاحصالان از خوشه پروین گذشت

دانه امید صائب همچنان زیر کست

13. Ḥarman-ı bī-ḥāşılān ez-ḥūşe-i pervīn güzeşt

Dāne-i ümīd-i Şā'ib hem-çünān zīr-i kilest

Bī-ḥāşılların ḥarmanları⁵¹⁴ ḥūşe-i pervīni geçdi. Şā'ib'ün dāne-i ümīdi kezālık taḥte't-turāb zer' olundığı hey'etde bāķīdür. Bir neşv ü nemāya maẓhar olmadı. Murādı rütbesine göre bir maḳām-ı 'ālīnün iẓhār-ı taḥassüridür.

[7. Ğazel]

حفظ دولت در پریشان کردن سیم و زرست

مد احسان رشته شیرازه این دفترست

[fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilün]

1. Ḥıfẓ-ı devlet der-perīşān kerdn-i sīm ü zerest

Medd-i iḥsān rişte-i şīrāze-i īn defterest

sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlamızsın. Kafirler topluluğuna karşı bize yardım et." (Kur'ân-ı Kerīm, Bakara, 2/286).

⁵¹² ḥālet-i ḳaṭ'-ı 'alāḳanuñ: ḳaṭ'-ı 'alāḳanuñ İ.

⁵¹³ Sebebiyle: sebebi ile İ.

⁵¹⁴ Ḥarmanları: ḥarmanı H.

Devleti hıfz itmek sîm ü zeri perîşân itmekdedür⁵¹⁵ ve bu devlet kitâbınıñ şîrâzesinüñ riştesi medd-i ihsândur. Medde med virilür. “Hel cezâu’l-ihsâni illâ’l-i ihsânu”.⁵¹⁶ Bu ‘ilâc hıfz-ı devletüñ zıddıyla oldığıçün tecrübesiz herkes ikdâm idemez.

عاشق پروانه مشرب را چه پروای سرست

رشته این شمع بی پروا کند صرصرست

2. ‘Āşık-ı pervâne-meşreb rā çi pervā-yı serest
Rište-i in şem‘ -i bî-pervā kemend-i şarşarest

Pervâne-meşreb olan ‘āşıkuñ başa ne pervası vardır? Ya‘ nî fenâdan korkmaz. Bu bî-pervā şem‘ üñ riştesi şarşaruñ⁵¹⁷ kemendidür. Bevā‘ is-i fenâyı kendüye⁵¹⁸ celb itmegi akdem mühimmâtından ‘add idüp bu bezm-i mecâzînüñ cem‘ inden dil-gîr olduğu sūziş fenâ âzmâyişinden rüşendür.

غم نفهمیده است هر کس ساده لوح افتاده است

هر که این آینه دارد در بغل اسکندرست

3. Ġam ne-fehmîdeest herkes sâde-levh üftâdeest
Her ki in âyîne dâred der-bağal İskenderest

[20^a İ] Her kim sâde-levh⁵¹⁹ ve ahmağ vâki‘ olduysa ġamı derk idüp esrârına vâkıf olmamışdur. Her kim bu ġam âyînesin koltuğunda tutar⁵²⁰ ise İskender’dür. Zîrâ mücâhide ki⁵²¹ taḥammül ezâ-yı nefsâniyyeden ‘ibâretdür. Ġam u ekdâr anuñ a‘lâ rütbelerinden olup ru‘ûnet-i nefsi kesr ve âyine-i ḳalbe riḳḳat ve şafâ virmekde⁵²² erbâb-ı sülûkuñ sermâyelerinüñ eflḫârıdır ve bi’z-żarûr bedenüñ neḫâfetine sebep olur ki rûḫuñ kuvvetinüñ ‘aynıdır.

کار ما را میکند کردون بنام خویشتن [22^a H]

⁵¹⁵ İtmekdedür: etmekdedür İ.

⁵¹⁶ İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir. (Kur‘ân-ı Kerîm, Rahman, 55/60).

⁵¹⁷ Şarşaruñ: şarşar İ.

⁵¹⁸ Kendüye: kendine H.

⁵¹⁹ Levh: -H.

⁵²⁰ Tutar: dutar H.

⁵²¹ mücâhede ki: mücâhedeye H.

⁵²² Virmekde: virmede H.

سوختن از عود بی پروا و لاف از مجرست

4. Kār-ı mā rā mī-küned gerdün be-nām-ı ḥı̇ışten

Sūhten ez-‘ūd-ı bī-pervā ü lāf ez-micmerest

Felek bizüm işimüzi kendi nāmına ider. Yanmak ‘ūd-ı bī-pervādan ve lāf buḥūr-dāndandır. Bu maзмünüñ zāhiri şā‘irānedür. Meşelā bir adam bir adamuñ iltifātıyla kāmyāb olmuşken ḥalk felek filān kimseye⁵²³ müsā‘ade itdi ve baḥtı var imüş, ṭālī‘-i kuvvetde imüş deyü gerdüne nisbet iderler ve bāṭını beyān-ı mā-vaḳa‘dur ki ḥilāfet ḥükmiyle ḳutbü’l-aḳṭābuñ ‘ulviyyāt ve süfliyyāta ḥükminüñ cereyānını zāhir-bınler görmeyince feleküñ⁵²⁴ kendine nisbet iderler ve⁵²⁵ da‘vāsı maḳāmında olmuş olur. Zīrā nizām-ı ‘ālemüñ her şınfı ricālullāhdan bir şınfı müfevvez ve anlar envā‘-ı meşakḳatle evāmīr-i ilāhiyyeyi tedbīrde ḥavass-ı zāhire ve bāṭınelerin ‘ūd-ı bī-pervā gibi bakarlar. Ḥattā Beyzāwī daḥı “ve’l-müdebbirāti emren”⁵²⁶ naşş-ı kerīminde vüçḥātın birin bu ma‘nāya şarf ve işāret itmüşdür ki⁵²⁷ yāḥud müdebbirāt-ı emrden murād nüfūs-ı fāzıludur ki bedenden müfāraḳatdan soñra izn-i Bārī ile⁵²⁸ bu ‘ālemde tedbīr iderler. Meslek-i ḳavmden bī-ḥaberler. Bedenden müfāraḳatı mevt-i ṭabī‘īye şarf iderler. Ğaraż ise evliyāullāhuñ ḥal‘ ve insilāḥ ta‘bīr itdikleri müfāraḳatdur ki beyne’l-mevt ve’l-ḥayāt ta‘bīr iderler. Zīrā eger ḥayātta olan cinsin beşere maḥşuş tedbīrāt-ı ilāhiyye⁵²⁹ mevt-i ṭabī‘īden soñra daḥı olmak ḥikmet-i ilāhiyyeye muvāfiḳ olaydı her ümmetüñ peygamberleri vefāt itdikden soñra ḥilāfet zāhire ve bāṭınaya ḥācet kalmazdı.

از رباعی بیت اخر میزند ناخن بدل

خط پشت لب بچشم ما ز ابرو بهترست

5. Ez-rubā‘ī beyt-i āḥir mī-zened nāḥun be-dil

Ḥatt-ı püşt-i leb be-çeşm-i mā zi ebrū bih-terest

⁵²³ filān kimseye: filāna İ.

⁵²⁴ Feleküñ: felek İ.

⁵²⁵ iderler ve: ider İ.

⁵²⁶ Nihayet işi çekip çevirenlere (ki, mutlaka tekrar diriltileceksiniz). (Kur‘ān-ı Kerīm, Naziāt, 79/5).

⁵²⁷ Ki: -İ.

⁵²⁸ Bārī ile: Bārī’yle H.

⁵²⁹ tedbīrāt-ı ilāhiyye: tedbīrāt-ı ilāhiyyeden İ.

Rubā'iden beyt-i āhir albe nāhun urup te'sir eyler. Bu cihetden dilberūn⁵³⁰ yüzinde olan rubā'inūn beyt-i āhiri ki aı-ı pūst-i lebdür. Bizüm gözimüzde ebrūdan a' lādur. Vāı' ā [20^b İ] bıyık ta' bir olunmazdan evvel her ne disek yakışur ve müşāhede şahid istemez deyü⁵³¹ dīvān-ı cemālden Şā'ib-i merhūm bu beyti istihsān buyurup vaşf eyledi.

[22^b H] غنچه دل را به بوی یار در بر میکشیم

این کره در رشته ما جانشین کوهرست

6. Ğonce-dil rā be-būy-ı yār der-ber-mī-kişim

İn girih der-rişte-i mā cānişin-i gevherest

Göñül ğoncesin yārūn kokusu sebebiyle sīneye çekerüz. Bu 'ukde ki göñül ğoncesidür. Bizüm iplik gibi olan bedenimüzde kâ'im-maām gevherdür. Şā'ib-i pākīze-edā adīs⁵³² "mā vesi'anī arzī ve-lā semā'ı ve vesi'anī albu 'abdi'l-mū'mini"⁵³³ mefhūmına işāret arīıyle⁵³⁴ ğonce-i albūn rütbesin ve ol şekl-i şānavberinūn āvı oldıı 'arş mertebesin ifāde zımnında sālīkān-ı şādīānesin būy-ı vuşlatı göñül ğoncesinden istişmām ve keyfiyyet-i alb-i aıı taşılıne sa'y ve ihtimām ile ki riyāzāt ve mūcāhedāt ile naıf ve mānende-i rişte-i hemvār ve za'if olan cismūnde şūret-i alb bir 'ukde-nūmā ise de anı cānişin-i gevher-i girān-māye belki bu ticāret-i rūāniyyede⁵³⁵ hem rib ve hem sermāye oldıın 'ayne'l-yāın müşāhede idesin deyü tenbīh eyledi.

از سپند ماست بزم عشق را هنگامه کرم

ناله ما دور کردانرا بآتش رهبرست

7. Ez-sipend-i māsť bezm-i 'aş rā hengāme germ

Nāle-i mā dūr-gerdān rā be-āteş rehberest

Bezm-i aşuñ hengāmesi germ ve cem'ıyyeti vāfir olması bizüm sipendimüzdendür. Zīrā bizüm feryādımız uzakdan dolaşānlara āteşe delil ve rehberdür.

⁵³⁰ Dilberūn: dilberin İ.

⁵³¹ Deyü: -İ.

⁵³² adīs: -H.

⁵³³ Ben, göğüme ve yere sığmam ama mümin kulumun gönlüne sığarım. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, 486.

⁵³⁴ arīıyle: arīı ile H.

⁵³⁵ Rūāniyyede: rūānide H.

Ya‘nī biz sipend-i vücūdumuzu taḥṣīl-i mezāmīn-i şevk-engīz ve izhār-ı me‘ānī-i aşk-āmīz kaydıyla âteş-i efkārda sūzān ve böyle āvāze-i derd-nākla⁵³⁶ nālān itdikçe uzakdan ‘aşkı ve ḥālātını efsānelerde işidenler daḡı mizāc-ı efsürdelerinde bir ḥarāret taleb peydā oldıḡın müşāhede iderek bezm-i ‘aşka qarīb olmalarına delīl oluruz. Vāqı‘ā bu emr sārīdūr. Siyyemā Şā‘ib gibi mizāc-ı ‘āleme vāqıf bir kimsenūn⁵³⁷ ḥāqīkat-ı kelāmına ıttılā‘ taḥṣīl iden isti‘dādı kadar erbāb-ı ‘irfāndan olacağına⁵³⁸ şüphe yokdur.

میکنند جولان ببال عشق شوخیهای حسن

شمع بی پروانه چون کردید تیر بی پرست

8. Mī-küned cevelān be-bāl-ı ‘aşk şūḥihā-yı ḥüsn

Şem‘ bī-pervāne çün gerdīd tīr-i bī-perest

Ḥüsñüñ şūḥlukları ve pertev-i envār-ı şīvelerinde olan ḥālāt-ı zevkiyye [23^a H] bāl-i ‘aşk [21^a İ] cenāh-ı şevkle cevelān ider. Mişālī budur ki şem‘ çünki⁵³⁹ pervānesiz oldı, kanadsız okdur. Fī‘l-ḥaḳīka ḥüsñüñ revāc ve şöhretine sebep ‘aşk oldıḡı bedīhīdūr. Zīrā nice şāḥib-i cemāller ki Leylā ḥüsnde aña cāriye olmaḡa şāyeste degül iken anları kimse lisāna getürmeyüp Mecnūn’uñ ‘aşkı vesāṭatıyla kütüb-i müte‘addidede⁵⁴⁰ nazmen ve neşren⁵⁴¹ ḥālātını⁵⁴² taḥrīr idüp Leylā’nuñ şīt-i cemālī ‘ālem-gīr olmasına bā‘iş ve tā rūz-ı kıyāmet ḥālātı⁵⁴³ dillerde dāstān olacağına bādī olmuştur.

علم رسمی سینه صافانرا نمی آید بکار

چون شود آینه آهن بی نیاز از جوهرست

9. ‘İlm-i resmī sīne şāfān rā ne-mī-āyed be-kār

Çün şeved āyīne āhen bī-niyāz ez-cevherest

⁵³⁶ derd-nākla: derd-nāk ile H.

⁵³⁷ Kimsenūn: kimesnenūn İ.

⁵³⁸ Olacağına: olacağında İ.

⁵³⁹ Çünki: çün İ.

⁵⁴⁰ kütüb-i müte‘addidede: kütüb-i müte‘addide H.

⁵⁴¹ ve neşren: -İ.

⁵⁴² Ḥālātını: -H.

⁵⁴³ Ḥālātı: -İ.

‘İlm-i resmî sine-i şâflaruñ⁵⁴⁴ işine yaramaz. Āhen çünki cilā ve şaykal kabûl idüp āyîne oldı, cevherden müstağnîdür. Zîrā şafvet cihetiyle her neye⁵⁴⁵ muķābil olsa zātında munṭabî‘ olur. Kaldı ki aşlında cevher-dārlığa isti‘dādı olan āhenle bayağı timuruñ ve āyîne olmasına ķābiliyetüñ beyninde fark-ı ‘azîm oldıǵı herkesüñ ma‘lûmıdır. Meşelā aşlında cevher maķāmında olan ‘ulûm-ı resmiyye bir adamda var iken şafā-yı ķalbe mālîk olsa aña muḥtāc olmaz dimekdür. Yoḥsa⁵⁴⁶ ‘ulûm-ı resmiyyeyi zamāne Şūfileri gibi⁵⁴⁷ zemm itmek degüldür. Āhen mişāli şerḥ-i sâbıķ üzre fehmi olununca Şā’ib-i merḥûmuñ ğarażı ma‘lûm olur. Bir kimse mutaşavvifāne ‘ulûm-ı resmiyyeyi istihzā itse murādı taḥrîr olunup varṭa-ı ‘azîmeye vāķi‘ olacaǵın⁵⁴⁸ tefhîm itmek vācibdür. Zîrā maḥall-i muḥāṭaradur ve Ḥulāşatü’l-Ḥisāb şāḥibi Bahāeddîn ‘Āmilî’nüñ

Beyt⁵⁴⁹

‘İlm-i resmî ser-be-ser ķilest ü ķāl

Nî ez-ü keyfiyyeti ḥāşıl ne ḥāl

didigi ya‘nî bir kimse cemi‘-i ‘ulûm-ı resmiyyeyi cāmi‘ olsa bir ehl-i ‘ilme muvaffaķ olup ṭarîk-i ķavme sülûk itmeyince yalnız ‘ulûm ile rütbesi ‘ālî olursa da evliyā’ullāha vāķi‘ olan ḥālātuñ birisi anda zāḥir olmaz dimekdür. Bu ise ‘ayn-ı şerî‘ate terġibdür. Zîrā ṭarîķ-i [23^b H] şūfiyye’nüñ ḥulāşası teḥzîb-i a‘māl ve kesb-i aḥlāķ-ı kemāl ve terk-i māsivā ve melbes ve me’kûl ve meskende żarûretle iktifādan ‘ibāretdür.

روح بجا از شکست جسم میلرزد بخویش

پسته چون از پوست می آید برون در شکرست

10. Rûḥ bî-cā ez-şikest-i cism mî-lerzed be-ḥ’îş

Piste çün ez-püst mî-āyed bîrun der-şekerest

Rûḥ-ı insān bî-cā cismüñ şikestinden ḥavf idüp titrer. Zîrā tesliyet maḥallî budur ki fıstık [21^b İ] bu⁵⁵⁰ püstundan çıkdıkda sükkerdedür. Ya‘nî püstuna bedel Mevlā-yı

⁵⁴⁴ Şāflaruñ: şāfların İ.

⁵⁴⁵ Neye: ne İ.

⁵⁴⁶ Yoḥsa: -İ.

⁵⁴⁷ Gibi: -İ.

⁵⁴⁸ Olacaǵın: ola H.

⁵⁴⁹ Beyt: -İ.

⁵⁵⁰ Bu: -İ.

müte‘āl şekerle⁵⁵¹ mülebbes ider. **Mebhāş-ı daķık** ma‘lūm ola ki muķaddemā daķı sebkāt itdiği vech üze nefis-i nāţıķa basıţını müşāhede itmek muķāldür. Hattā rū‘yāda daķı kendini⁵⁵² emkine-i ba‘ide ve muhtelifede görür. Lākin ba‘de’l-intibāh yaķinen bilür ki o mekānlarda gördüğü cesedi bu firāşında yatan cesedi degüldür. Belki ķudret-i ķādir-i muţlaķ nefis-i nāţıkaya her mavtında lāyık olan şüreti feyz ider ve ba‘de’l-mevt daķı ‘ālem berzaķa lāyık bir şüretde olur. Lākin şıfāt-ı nefis-i nāţıkadan her kangısı ğālib ise o şüretde bulunur ve lisān-ı şerī‘ atde a‘māli şüretinde haşır olurlar. Ta‘biri daķı bu dimekdür. Zīrā nefsün şüretinün hadd ve nihāyeti yokdur. Belki cümle vücūd-ı bāsire nefsün şüretlerinin mutaşavverine duķūlidür. Mevālīd-i şelāşede müteferriķa ve bi’z-zāt insānda mecmū‘ı bulunmak ķābil olmak üze hattā aķsen-i evşāf, nefis-i nāţıķa ile muttaşif olup zemā‘iminden ictināb itmege⁵⁵³ ķādir ola ve Şā‘ib-i merķūmuñ mażmūnı küllī degüldür. Belki isti‘dād şartıyladur. Yoķsa habbū’s-selāţin daķı kabından çıkar. Ammā hiķ kimse anı şekere kaplamaz. Kaldı ki haķıķat-i nefis nedür? Cevāb; “fehahunā veķafet ģimāretü’ş-şeyh”⁵⁵⁴ sā‘il ile mücibün bu maķāmda rütbeleri birdür ve meşhūr lügazuñ matla‘ı ki

Beyt⁵⁵⁵

Ol nedür ki ben daķı bilmem nedür

Nefis-i nāţıķa haķķında olmak ensebdür

Bu bir ‘ilmdür ki turuķ-ı ilāhiyyenün intihāsı ve ma‘ārifün nihāyetidür. “Lā-ķaryete ba‘d ‘Abbādān”⁵⁵⁶ meşeline [24^a H] şāyān, lākin şu ķadar bilmek lāzımdur ki ‘aķluñ vechen mine’l-vücūh bu mes‘elede müdāķalesi yokdur. Hemān ķāresi ģudūd-ı şer‘e cān u ģöñülden mülāzemet ve bulunur ise ehl-i Allāh’dan birine muķārenetdür. Yok ebhāş-ı ‘aķliyyelerle⁵⁵⁷ bu ķadar kütübde⁵⁵⁸ yazılan evşāf-ı nefiselerden⁵⁵⁹ bir şey’ istinbāţ olunur fikrine düşüp müţāla‘ayla⁵⁶⁰ meşġul olursañ⁵⁶¹ şıġaru’l-yed olacaġuñ

⁵⁵¹ Şekerle: şeker ile İ.

⁵⁵² Kendini: kendüyi İ.

⁵⁵³ İtmege: -H.

⁵⁵⁴ İşte burada şeyhin eşeġi durdu. Atasözüdür.

⁵⁵⁵ Beyt: -İ.

⁵⁵⁶ Abbadan’dan öte karye yoktur.

⁵⁵⁷ ‘aķliyyelerle: ‘aķliyyeler ile İ.

⁵⁵⁸ Kütübde: kütüblerde İ.

⁵⁵⁹ Nefiselerden: nefiseden H.

⁵⁶⁰ müţāla‘ayla: müţāla‘aya İ.

⁵⁶¹ Olursañ: olur iseñ İ.

muḥakḳak ve küfr ve ilḥād ve zındıka muḥāṭaralarından biri lāzım geleceğinde şüphe yoktur.

حسن بالادست را آرایشی چون عشق نیست [22^a İ]

طوق قمری سرو را بهتر ز خلخال زرست

11. Ḥüsn-i bālā-dest rā ārāyişī çūn ‘aşq nīst

Ṭavḳ-ı ḳumrī serv rā bih-ter zi ḥalḥāl-ı zerest

Bālā-dest ve refi‘ü’l-ḳadr olan ḥüsne ‘aşq ḳadar zīnet virici yokdur. Maḥall-i ‘ibret budur ki ḳumrīnūñ ṭavḳı serve ḥalḥāl-ı zerden a‘lādur. Zīrā ‘aḳlda muḳaddemā ḳumrīnūñ serve ‘alāḳası ḳaydı var iken servūñ eṭrāfında ḳumrīler elbetde⁵⁶² altun ḥalḥāldan ziyāde yakışur ve hem ‘āşıḳsız ḥüsn ma‘lūm olmaz.

از شکوه بحر ترسیده است چشمت چون حباب

ورنه هر آغوش موج او کار مادرست

12. Ez-şükūh-ı baḥr tersīdeest çeşmet çūn ḥabāb

Verne her āğūş-ı mevc ū kenār-ı māderest

Senūñ gözūñ ḥabāb gibi deryānuñ ‘azametinden korkmuşdur. Yoḥsa anuñ her mevcinūñ āğūşı kenār-ı vālidedür. Bu deryādan ğaraż deryā-yı zāhir olmadığı mu‘ayyendür. Zīrā kenār-ı māder emniyyet iḳtiżā ider. Baḥrde o yokdur. Pes ma‘lūm oldu ki murādı baḥr-i ḥaḳīḳatdūr ki dīnden çıkmak ḥavfıyla ba‘zı kimseler⁵⁶³ ehl-i ṭarīḳatden ve erbāb-ı ḥaḳīḳatden ictināb itdiklerine binā‘en anlara ḥitāb ola ki erbāb-ı sülūkuñ ğarażları⁵⁶⁴ her çend bir emr-i ‘azīm ve matlab-ı cesīm ise de telef ve helāk ḥavf itdigünüz maḥaller selāmet ve emniyyetde ana⁵⁶⁵ kucağı meşābesinde olup ictihādıyla müteveccih olanları “mā lā-‘aynūn re’et ve lā-üzñün semī‘at ve lā-ḥaṭara ‘alā ḳalbi beşer”⁵⁶⁶ ni‘metlerine ğarḳ eyler demek ola.

⁵⁶² Elbetde: elbette H.

⁵⁶³ Kimseler: kimesneler İ.

⁵⁶⁴ Ğarażları: -İ.

⁵⁶⁵ Ana: vālide İ.

⁵⁶⁶ (Allah, sevdiği kuluna) gözün görmediği, kulağın duymadığı ve hiçbir insanın kalbine gelmeyen (nimetleri cennette verecektir). Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, 481.

این پریشانی دل از فکر پریشان میکشد [24^b H]

قطره ما خویش را کر جمع سازد کوه‌رست

13. Īn perīṣānī dil ez-fikr-i perīṣān mī-keṣed

Ḳaṭre-i mā ḥ'īṣ rā ger cem' sāzed gevherest

Göñül bu tefrikayı perīṣān fikrli olmadan çeker. Bizüm kaṭremüz eger kendini⁵⁶⁷ cem' eyleyüp her tarafa akmasa gevherdür. Lâkin kıymetin bilmeyüp üzerine lâzım olmayan efkâr-i fâsideye teba' iyyetle⁵⁶⁸ perīṣān olur. Vâkı' â insāna bundan muzır bir şey⁵⁶⁹ yokdur. Gerek dünyâda ve gerek uhrâda hemân 'âkil olan efkâruñ⁵⁶⁹ cümlesin bir idüp âḥirü'l-emr varacak menzilinüñ umûrına şarf itse “ve'l-lezîne câhedü finâ lenehdiyennehum subulenâ”⁵⁷⁰ va' d-ı mü'ekkedî istiḳbâl idüp dünyâda cennete duḥûl idenlerden olur.

کرچه طوبی از جهان منشور رعنائی گرفت

رتبه افکار صائب را مقام دیگرست

14. Gerçi ṭübā ez-cihān menṣūr-ı ra' nāyī girift

Rütbe-i efkâr-ı Şā'ib rā maḳām-ı dīgerest

Egerçi ṭübā cihāndan ra' nālîk berâtın aldıysa da⁵⁷¹ Şā'ib'ün rütbe-i efkârı için [22^b İ] başka maḳām vardır. Lâkin herkes idrâk idemez. Zîrâ ma'nevîdür, maḥsûs degüldür. Murâdı bu beytden evvelki beytde merâtib-i ḥaḳîḳatden bir sırra işâret eyledi ki bu fakîr daḥı şerhine taṣaddî idemedüm. Anuñla iftiḥâr itmekdür ve imâ eylediği ma' nâ ḥadîṣ-i müslim ile mü'eyyed şaḥîḥü'l-'unvân-ı keyfîyyet ise de 'uḳûl-i ḳāṣıranuñ daḥl ve ta' arruzından vehm idüp ketmi evlâ görüldüğü için taṣrîḥe cesâret olunmadı.

[8. Ğazel]

هر کرا دیدیم در عالم گرفتار خودست

⁵⁶⁷ Kendini: kendüyi İ.

⁵⁶⁸ teba' iyyetle: teba' iyyet ile İ.

⁵⁶⁹ Efkaruñ: efkârın İ.

⁵⁷⁰ **Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletacağız.** Şüphesiz Allah, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir. (Kur'ân-ı Kerîm, Ankebut, 29/69).

⁵⁷¹ Aldıysa da: aldı ise de İ.

کار حق بر طاق نسیان مانده در کار خودست

[fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilün]

1. Her ki rā dīdīm der-[°]ālem giriftār-ı ḥodest

Kār-ı ḥaḡ ber-ṭāk-ı nisyān mānde der-kār-ı ḥodest

‘Ālemde her kimi gördükse kendi kārında ve levāzım-ı shevātınun intizāmındadır. Kār-ı ḥaḡḡ ṭāk-ı nisyāna komuş kendi işindedür. Ya‘nī bir kerre te‘emmül idüp benüm gibi bir maḥlūk-ı ‘acibi ḥaḡḡ iden Perverdigār-ı ḡadīm elbetde⁵⁷² bir gün ref‘-i ḡicāb idüp virdigi⁵⁷³ sermāye-i ḡavāss ve ḡuvānūn meşārifinden su‘āl ider deyü tedārik-i yevm-i mev‘ūd ḡaydına düşmez. ‘Ālemün ḡālī budur. Ḥattā bir tevḡiḡe mazḡar olmuş. ‘Aḡl-ı ma‘āşī nāḡışla [25^a H] cem‘ olursa kendi şekline komada vüs‘ini bezl itdikden soñra ba‘zı⁵⁷⁴ meclislerde ednā rütbe-i ‘aḡlī kāmīl degüldür, bir derd-menddür. Aḡz ü ‘aṭāsın bilmez deyü ḡıybetin daḡı ider. Cümle ḡālīmüz budur. Kaldı ki ‘ibādet deyü itdiklerimiz yā⁵⁷⁵ vālideynimizün⁵⁷⁶ terbiyesinden faẓla ‘ādetdür. Eger ḡacc edāsına ‘azīmet olunsa niyyetün nişfi ticāretdür. Cemā‘atle namāzı edāya mescid eṭrāfında bir ḡaraẓ-ı nefsanīnün inzimāmı der-kār ve⁵⁷⁷ bir⁵⁷⁸ faḡīre ikrām ve şadaḡanun aşlah bā‘iş-i def‘-i belā ve ṭama‘, ṭul-ı ‘ömr egerḡi bu şüretler ‘ibādetde vüḡūh-ı şer‘iyyeye teşādūf itse daḡı kibār-ı şūfiyye ‘indinde şirk-i maḡzḡdur. Yoḡsa ‘amel-i şālīḡ degüldür. Herkes lāzım olan ‘ibādātın taḡarrī idüp aḡrāẓ-ı nefsanīyyeden her kangısında şā‘ibe⁵⁷⁹ bulunmazsa⁵⁸⁰ anı ‘amel-i şālīḡ ‘add idüp mā‘adāsındaki iḡtilāṭlardan tevbe itmekdür. Yoḡsa bizi ḡaḡḡ iden bizlere aldanmaz ve ḡālīşen li-vechihi olmayan ṭā‘at ḡabūl olmaz ve‘l-ı yāẓü bi‘llāhi te‘ālā. Bundan sonra Ḥazret-i Rabbāniyye‘ye⁵⁸¹ lāyık olmayan kelimāt ki ricāl-i devletün rü-be-rüyün aḡḡarına söyleyemez. [23^a İ] Meşelā ‘azīz ile aramız bozuk yāḡud falān kimsenün ‘aṭası Allāḡ vergisidür. İstiḡḡāḡ ve isti‘dād istemez⁵⁸² ma‘nāsına ve namāzı kılan kılsun zīrā mālī añḡa virmüş. Buncılayın türrehāt

⁵⁷² Elbetde: elbette H.

⁵⁷³ Virdigi: -İ.

⁵⁷⁴ ba‘zı: -İ.

⁵⁷⁵ Yā: -H.

⁵⁷⁶ Vālideynimizün: vālideynimiz H.

⁵⁷⁷ Der-kār ve: der-kārdur İ.

⁵⁷⁸ Bir: -İ.

⁵⁷⁹ şā‘ibe: şā‘iben İ.

⁵⁸⁰ Bulunmazsa: bulunmaz ise İ.

⁵⁸¹ Ḥazret-i Rabbāniyye‘ye: Ḥazarāt-ı Rabbāniyye‘ye H.

⁵⁸² İstemez: -H.

söyleyen bî-dînlerûn⁵⁸³ bu kelimâtla⁵⁸⁴ çıkan şadâsın ehlullâh sebbihînden işidürler ve eger hâtıra huṭûr olunursa⁵⁸⁵ ki efendi şerḥ-i Şâ'ib'de bu şeyḥâne naşîhatûñ münâsebeti nedür? Cevâb ancak bu şerḥden ġarażum budur. Yoḥsa vallâhi'l-‘ azîm ne pâdişâha⁵⁸⁶ ve ne vezîre⁵⁸⁷ ve ne bir kibâra ‘arz idüp celb-i huṭâm-ı dünyâ itmek⁵⁸⁸ içün ‘ömr-i nâzenînümi şarf itmedüm. Hemân zuḥr-ı âhîretüm olsun belki içinden bir mes'elesiyle biri ‘amel iderse⁵⁸⁹ bize de tellâllık teveccüh ider. Tama‘ı ile mübâşeret olunmuşdur. Şafâ-nażar kabûl idene mevlâ-yı müte‘âl tevfiḳler iḥsân eyleye. İstiḥsân itmeyenlerûñ⁵⁹⁰ daḥı⁵⁹¹ elbetde⁵⁹² bir müstenidleri⁵⁹³ vardır. Bâb-ı [25^b H] ihtiyâr küşâde “ve'l-küllün müyesserün li-mâ ḥuliḳe lehü”.⁵⁹⁴

کیست از دوش کسی باری تواند برکفت

کر همه عیسیست در فکر خرد بار خودست

2. Kîst ez-düş kesî bârî tevâned ber-girift

Ger heme ‘İsâst der-fıkr-i ḥîred bâr-ı ḥodest

Kimdür bir kimsenûn⁵⁹⁵ düşundan⁵⁹⁶ bir yük kaldurmağa kâdir ola eger cümle maḥluḳât tecerrüd-i tâmm ile⁵⁹⁷ mücerred olsalar da⁵⁹⁸ yine kendi ḥîred-bârınuñ fikrindedürler. Ġaraż-ı a‘zam⁵⁹⁹ ḥalk-i kerîm olan ġayr içün sa‘ye terġîb ve kılletinden şekvâdur. Lâkin ‘İsâ ‘aleyhişşalâtu ve’s-selâmu böyle maḳâmda derc itmek edebe muḥâlifdür. Egerçi te’vîli peygamberde⁶⁰⁰ olsa da bi-ḳadri’z-zarûre kendi ḥâline iştiġâl

⁵⁸³ bî-dînlerûñ: bî-dînlerin İ.

⁵⁸⁴ Kelimâtla: kelimât ile İ.

⁵⁸⁵ Olunursa: iderse H.

⁵⁸⁶ Pâdişâha: pâdişâh İ.

⁵⁸⁷ Vezîre: vezîr İ.

⁵⁸⁸ İtmek: -İ.

⁵⁸⁹ İderse: ider ise İ.

⁵⁹⁰ İtmeyenlerûñ: itmeyenlerin İ.

⁵⁹¹ Daḥı: -H.

⁵⁹² Elbetde: elbette H.

⁵⁹³ Müstenidleri: müstenidi H.

⁵⁹⁴ Herkes, yaratıldığı şeye uygun olarak kolaylaştırılmıştır.

⁵⁹⁵ Kimsenûñ: kimesnenûñ İ.

⁵⁹⁶ Düşundan: düşunda H.

⁵⁹⁷ tecerrüd-i tâmm ile: tecerrüd-i tâmmila H.

⁵⁹⁸ olsalar da: olsa da H.

⁵⁹⁹ Ġaraż-ı a‘zam: ġarażı a‘zam İ.

⁶⁰⁰ Peygamberde: -İ.

lâzım gelür dimege çıkarsa da haķırũ⁶⁰¹ meşrebine bu tavrlar bār degüldür. Tab‘-ı şā‘ irāne seyyi‘esiyle Şā‘ib gibi ‘ārif böyle⁶⁰² muḥāṭaraya cesāret ider.

خضر آسوده است از تعمیر دیوار یتیم

هر کسی را روی در تعمیر دیوار خودست

3. Hızr āsūdeest ez-ta‘mīr-i dīvār-ı yetīm

Herkesi rā rūy der-ta‘mīr-i dīvār-ı ḥodest

Hızr ‘aleyhisselām dīvār-ı yetīmi ta‘mīrden āsūde ve fāriğdür. Herkesün teveccühi kendi dīvārını ta‘mīredür. Gūyā tevātür vechi üzre kışsa-i mezkūreden ğayrı Hızr ‘aleyhisselāmuñ bir bīnā ta‘mīri mesmū‘ olduğına bināen böylece ta‘bīr eyledi. Murādı ḥalkuñ birbirine kılet-i ‘ināyet ve i‘ānetinde mübālağadır. **Li’l-mütercim:**

Hızrī künedem meger ‘imāret

Vīrāne-i ḥāṭır-ı yetīmem

پرتو حسن ازل افتاده بر دیوار و در

دیو چون یوسف در اینجا محو دیوار خودست

4. Pertev-i ḥüsn-i ezel üftāde ber-dīvār ü der

Dīv çün Yūsuf der-īncā maḥv-ı dīvār-ı ḥodest⁶⁰³

Pertev-i ḥüsn-i ezel⁶⁰⁴ der ü dīvāra düşmüşdür. Şeyṭān şāḥib-i cemāl gibi kendi dīvārınıñ [23^b İ] maḥvı ve cemālınıñ ‘āşıkıdır. Ya‘nī maẓhar-ı celāl olanlarda daḥı bu ḥālet cārīdür.⁶⁰⁵ Beyne’n-nās herkes kendi ‘aqlını begenür didikleri sirāyet-i cemāl-i ezelinüñ sırrıdır ve vāķi‘dür. Bir vech de⁶⁰⁶ budur ki celāl-i şarfa bu dār-ı dünyānuñ taḥammüli olmayınca zımnında mestür daḥı olursa elbetde⁶⁰⁷ cemāl-i muḥayyed vardır.⁶⁰⁸ Şā‘ib-i merḥūm şā‘ irāne edā eyledi.⁶⁰⁹

⁶⁰¹ Haķırũ: faķır H.

⁶⁰² Böyle: -H.

⁶⁰³ maḥv-ı dīvār-ı ḥodest: maḥv-ı dīdār-ı ḥodest H.

⁶⁰⁴ Pertev-i ḥüsn-i ezel: Pertev-i ḥüsn ü ezel İ.

⁶⁰⁵ Cārīdür: -H.

⁶⁰⁶ De: -H.

⁶⁰⁷ Elbetde: elbette H.

⁶⁰⁸ cemāl-i muḥayyed vardır: cemāl-i muḥayyeddür H.

⁶⁰⁹ Şā‘ib-i merḥūm şā‘ irāne edā eyledi: -İ.

کریه شمع از برای ماتم پروانه نیست

صبح نزدیکست در فکر شب تار خودست

5. Girye-i şem^ʿ ez-berāy-ı mātem-i pervāne nīst
Şubḥ nezdikest der-fıkr-i şeb-i tār-ı ḥodest

Şem^ʿüñ giryesi pervānenüñ mātemi içün degüldür. Belki şabāḥ ḫarībdür. Kendinüñ şeb-i tārınuñ fikrindedür. Zīrā nehār [26^a H] şem^ʿe nisbet gicedür. Geçen maẓmūnlara tefrī^ʿ maḫāmındadır.

چشم صائب چون صدف برابر کوهر بار نیست

زیر بار منت طبع کهربار خودست

6. Çeşm-i Şā'ib çün şadef ber-ebr-i gevher-bār nīst
Zīr-i bār-ı minnet-i tab^ʿ-ı güher-bār-ı ḥodest

Şā'ib'üñ gözi şadef gibi ebr-i gevher-bārda degüldür. Ya^ʿnī bir āḫir kimsenüñ⁶¹⁰ imdādına müteḫarrib olmaz. Belki kendi tab^ʿ-ı gevher-bārınuñ zīr-bār-ı minnetinde olup kendi kendiden istimdād itmededür. Merḫūmuñ meşrebidür,⁶¹¹ bir lisāna gelmeyecek maẓmūnı irsāl-i meşel zımnında ezkiyāya ifāde ider. Bir kimsenüñ⁶¹² şerī^ʿat tarafı müstaḥkem olup taşavvufı daḫı ehlinden aḫz itmüş olsa o zamān ma^ʿlūm olur ki Şā'ib'üñ ʿirfānı ne rütbeye bālīg olmuştur⁶¹³ raḫmetu'llāhi ʿaleyh.⁶¹⁴

[9. Ğazel]

هر خار این کلستان مفتاح دلکشاییست

هر شبی درین باغ جام جهان نمایست

[mef^ʿülü/ fā^ʿilātün/ mef^ʿülü/ fā^ʿilātün]

1. Her ḫār-ı in gülistān miftāḥ-ı dil-güşāyīst

⁶¹⁰ Kimsenüñ: kimesnenüñ İ.

⁶¹¹ Merḫūmuñ meşrebidür: meşrebidür merḫūmuñ H.

⁶¹² Kimsenüñ: kimesnenüñ İ.

⁶¹³ bālīg olmuştur: bālīgdür H.

⁶¹⁴ Raḫmetu'llāhi ʿaleyh: -İ.

Her şeb-nemî der-în bâğ cām-ı cihān-nümāyîst

Bu gülistān-ı vücūduñ her hārı bir gönül açıcı miftāhdur. Her bir şeb-nem bu bâğ-ı imkānda bir cihān gösterici cāmdur. Erbāb-ı i‘tibāra göre meşelā şüret-i hārda halīde-i dest ve pāy-ı kulūb olan ibtilālaruñ⁶¹⁵ ‘aķabinde bir gül-i şad-berg⁶¹⁶ maṭlab-ı zuhūrıyla mūkāfāt-ı mā-fātuñ iz‘āf ve muzā‘afın ihsān olunması te‘emmül olunsa miftāh-ı dil-güşā olacağında şüphe kalmayup ancak o hāruñ vücūdı mü‘mine nisbet vāşıl olacağı rütbenüñ sa‘yında kuşūrı yāhud nefsinde bir hālet-i māni‘anuñ⁶¹⁷ izālesine nīşter-i ekhel şu‘urıdır ve şeb-nemi gördükde bir kaçre-i nā-çiz iken şafveti vesāṭatıyla cirm-i ‘azīmü’ş-şān-ı hūrşid o kaçrenüñ hasebinde āyinesinde inṭibā‘ ve az müddetde [24^a İ] cāzibe-i eşi‘a-ı imdādiyye terādüfiyle germiyyet-i ‘aşkıyyesinde maḥviyyetine itṭilā‘ itdikde şeb-nemle bir kaçre su olmada mā-bihi’l-ittihād mevcūd iken efdāl-i kā’ināt ki benī ādemdür. Eger şafvet-i derūna mālīk olsa lisān kāle gelmeyecek rütbelere nā’il olacağına bir āyine-i cihān-nümā ve bir mir’āt-ı hikmet-intimā oldıgın taḥkīk itmüş olur ve bu huşuş şeb-nem ve hāra maḥşuş [26^b H] olmayup zerreden hūrşide dek eczā-yı kā’ināt hikmet-i i‘tibār içün ḥalk olundı⁶¹⁸ muḥaḳḳaḳdur.

هر غنچه نحوشی مکتوب سر بمهری ست

هر بانگ عندلیبی آواز اشنایی ست

2. Her gonce-i ḥamūşī mektūb-ı ser-be-mührîst

Her bāng-ı ‘andelībī āvāz-ı āşināyîst

Sükūtluga mensūb olan her bir⁶¹⁹ gonce başı mührlü bir mektūbdur. Her bir⁶²⁰ bülbulüñ şadāsı āşinālīk āvāzıdır, bīgāne yokdur. Sebķat iden taķrīr üzre goncenüñ sükūt şüretinde bulunması ‘ālem-i ğaybdan ehl-i i‘tibāra bir mektūb-ı memhūrdur ki derūnında esrār-ı bī-nihāye derc olunmuşdur. Lākin zebān-ı işārete ‘ārif olanlara ve bülbüllerin şadāsı bīgāne olmayanlara āşinālīk eṭvārıdır. Ya‘nī cümle eczā-yı kā’ināt ta‘arrüfāt-ı ilāhiyyenüñ elsinesidür. Meşāyiḥden biri buyurur ki: “‘Atināü’l-ḥaḳki bi’n-naķır yedullu

⁶¹⁵ İbtilālaruñ: ibtilālārın İ.

⁶¹⁶ bir gül-i şad-berg: berg-i şad-berg H.

⁶¹⁷ hālet-i māni‘anuñ: hālete māni‘anuñ H.

⁶¹⁸ ḥalk olundı⁶¹⁸: ḥilķati H.

⁶¹⁹ Bir: -H.

⁶²⁰ Bir: -H.

‘alā ennehu kebīr’⁶²¹ Rabbü’l-‘āleminūn naķire i‘ tibār ve i‘ tinā idüp halk itmesi delālet ider ki her çend şüretde naķir ise de ma‘nāda büyükdür. Naķir deyü ħurmā çekirdeğinin şikāfında olan tamar gibi nebāta dirler. Bu nażarla⁶²² kā’ināta nażar itmeyen eblehler ħayvān gelür⁶²³ ħayvān giderler.

هر نلخت دل شهیدست دست از حیات شسته

دامان اشک ریزان صحرای کربلا ییست

3. Her laĥt-ı dil şehīdīst dest ez-ĥayāt şüste

Dāmān-ı eşk-rīzān şahrā-yı Kerbelāyīst

Her gönül pāresi bir şehīddür ki ĥayavatından⁶²⁴ el yumuş ağlayanların⁶²⁵ dāmānı bir Kerbelā şahrāsıdır. Ya‘nī maķām-ı ĥavfda bulunanların⁶²⁶ kulūbı bu şüretde ve dāmānı bu hey’etde olur. Ammā niçün ħalbleri pārelendi yā ne sebebden ağlarlar deyü su’āl olunursa⁶²⁷ anlar ħadar müttakī olup a‘māl-i şālihaya meşğul olmayınca anları ağladan ve ħalblerin pāreleyen ne olduğu bilinmez.

آینه خانه دل از ژنک اکر برآید

هر برگ سبز این باغ طوطی خوشنوا ییست

4. Āyīne-ĥāne-i dil ez-jeng ger ber-āyed

Her berg-i sebz-i in bāğ tūtī-i ĥoş-nevāyīst

Gönül āyīne-ĥānesi eger jengden çıkup pāk ve şāf olursa⁶²⁸ bu bāguñ her yeşil yaprağı bir ĥoş-nağme tūtīdür. Lākin istināķı mir’āt-ı ħalbden ĥayrı ile olmaz. Murādı [24^b İ] sebķat iden mażmūnlardur.⁶²⁹ Tefennün tarīķiyle irād eyledi.⁶³⁰

آواره طلب را خضر یست هر سیاهی

⁶²¹ Hakk’ın en küçük şeye bile özen göstermesi onun yüceliğine delildir.

⁶²² nażarla: nażar ile İ.

⁶²³ Gelür: gelüp H.

⁶²⁴ Ĥayavatından: ĥayatından H.

⁶²⁵ Ağlayanların: ağlayanların İ.

⁶²⁶ Bulunanların: bulunanların İ.

⁶²⁷ Olunursa: olunur ise İ.

⁶²⁸ Olursa: olur ise İ.

⁶²⁹ Mażmūnlardur: mażmūnlarda H.

⁶³⁰ tarīķiyle irād eyledi: tarīķidür H.

کشتی شکستگانرا هر موج ناخداييست

5. Āvāre-i ʔaleb rā Hızrīst her siyāhī

Keštī ūkestegān rā her mevc nā-ḥudāyīst

Āvāre-i ʔalebe her ūyāhlık⁶³¹ bir Hızır'dur. İdlālūñ ūaḥşına delāleti gibi delālet ider. Gemisi kırılmışlara her mevc bir nā-ḥudādur. Lākin ḡayre istinād [27^a H] gemisi kırılıp ʔufān-ı keşretinden bi'l-küllīye ḡaflet itmeyince bu ḥālāt-ı ūādıklar ʔuhūra gelmez.

تا نور حسن مطلق کوهر فروز خاکست

هر جغد بی پروا بال در چشم خود همایيست

6. Tā nūr-ı ḥüsn-i muṭlaḡ gevher-fürüz-ı ḥākest

Her cuḡd-ı bī-per ü bāl der-çeşm-i ḥod hümāyīst

Tā ḥüsn-i muṭlaḡuñ nūrı gevher-fürüz-ı ḥāḡ olalıdan berü her bir kanadsız ve kuyruksuz bī-ḡāre baykuş⁶³² kendü çeşminde bir hümādur. Sebḡat iden ḡā'ideye mebnīdür ki⁶³³ celāl-i ūarf ve cemāl-i ūarf bu 'ālemde olmayınca birbirinüñ zımnında bulunmak lāzım gelür.

با دستکاه فردوس یکجاغبان چه سازد

هر جزء حسن او را مشاطة جداييست

7. Bā dest-gāh-ı fırdevs yek bāḡ-bān ḡi sāzed

Her cüz'-i ḥüsn-i o rā meşşāṭe-i cüdāyīst

Bir dil-beri medḡ ider ki fırdevs sermāyesiyle olan zāt-ı cemāle bir bāḡ-bān ne itsün? Anuñ ḥüsninüñ her bir cüz'ı içün bir başka māşıṭa vardır. Ya'nī böyle güzelüñ medḡinde 'ācizüm yā dest-gāhdaki başıla olmak üzre daḡı mümkindür. Ma'nāsı fırdevs sermāyesine bir bāḡ-bān yetişmez dimekdür.

هر چند قلزم عشق بر یک هواست دائم

⁶³¹ ūyāhlık: ūyāhī H.

⁶³² Baykuş: coḡd İ.

⁶³³ Ki: -İ.

در هر سر حبایی از شوق او هوایست

8. Her çend kûlzüm-i ‘aşk ber-yek-hevâst dâ’im

Der-her ser-i habâbî ez-şevk-i o hevâyîst

Kûlzüm-i ‘aşk her çend bir hevâ üzre dâ’im⁶³⁴ ise de o kendi ıtlâkuñ iktizâsıdır. Yohsa ta‘ ayyünât-ı hayâsiyyetinden her habâbuñ başında anuñ şevkından bir hevâ vardır. Cihet-i ta‘ addüd-i⁶³⁵ hevâyî ve cihet-i vaḥdeti⁶³⁶ ıtlâk ve takyîd mülâhazasıyla güzel ta‘bîr itmüşdür. Ehl-i ‘irfân şafâ-yâb olacak bir maẓmûn-ı ḥaḳîḳat meşhûndur. Şâ’ib müṭâla‘a iden zarûrî lûgate ve ḳavâ‘id-i terkîbe muḥtâc olmamak gerekdür ki zihni böyle deḳâyıḳa nüfûz eyleye. Anuñ çün bu faḳîr ġâlibâ levâzım-ı elfâzla⁶³⁷ tercüme idüp maẓmûnuñ inkişâfına şarf-ı himmet itdigümüñ aşlı budur. Zîrâ ḥalḳuñ ekseri eş‘âr-ı Şâ’ib’i sâ’ir-i şu‘arânuñ güftelerine ḳıyâs ile istiḥsân iderler. O ise Işfahân’da te’lif olunmuş fütûḥât-ı ḳudsiyyedür.

دل چون ز پا نشیند جان چون قرار گیرد

در هر شکنج زلفش هنگامه جدایست

9. Dil çün zi pâ nişined cân çün ḳarâr gîred

Der-her şikenc-i zülfeş hengâme-i cüdâyîst

Göñül nice ayakdan otursun, cân ne güne ḳarâr tutsun. Zîrâ o dilberüñ zülfinüñ [25^a İ] her bir⁶³⁸ şikencinde başka bir hengâme vardır ki bâ‘iş-i ıztırâb olmağa [27^b H] biri kifâyet ider. Hengâme hem keşrete ve⁶³⁹ hem ḥâlet-i zâ’ideye ıtlâk iderler.

ای برق بی مروت پا را شمرده بگذار

هر خار این بیابان رزق برهنه پایست

10. Ey berḳ-i bî-mürüvvet pâ rā şümürde bûğzâr

Her ḥâr-ı in beyâbân rızḳ-ı bürehne-pâyîst

⁶³⁴ dâ’im: -H.

⁶³⁵ cihet-i ta‘ addüd-i: cihete ta‘ addüd-i H.

⁶³⁶ cihet-i vaḥdeti: cihete vaḥdeti H.

⁶³⁷ levâzım-ı elfâzla: levâzım-ı elfâz ile İ.

⁶³⁸ Bir: -İ.

⁶³⁹ Ve: -H.

Ey mürüvvetsiz berķ! Ayağũ sayarak ve te'emmül iderek vaz' eyle. Zîrâ bu beyâbânũ her ħârî bir bürehne-pânũ rızķıdır. Şûret-i zâhirde gâhîce şahrâlarda berķ vâķî olup ħâr ve ħâşâķı yakdığî gibi ma' nâda daĥı bürûķ-ı cevâzib ve ĥimân zuhûrî tarîķ-i sülûkda olan ħâr ibtilâları iş'âl ile bir taraftan ahâlî-i seyrũn derd ü ġamla teraķķîsine a'zam mevâni'den ve nefsũn tab'-ı cibillîsi olan refâhiyyet semtine meylini muķtezâ zâhiri ni'met ve bâtını nıķmet, tecelliyât-ı memzûcenũ vukû'ından ihtirâzı bu ķālîba ifrâġ idüp bu ma' nâda mübâlaġa ķaşdıyla ibtilâya rızķ tesmiye eyledi. Zîrâ bevâ'is-i teraķķî Mevlâ tarafından 'abde zuhûrî ki ibtilâdur. Zâhiren 'abdden Mevlâ'ya envâ'-ı 'ibâdâtla zuhûrından eşref ve aĥsendür. Lâkin şîfat-ı 'ibâda münâsib olan taleb-i 'âfiyetde ķuşûr itmemeķdür.⁶⁴⁰ Zîrâ makâm-ı şabruñ şiddetine⁶⁴¹ ve şıķletine bir delîl olmasa “ve mâ şabruke illâ billâhî”⁶⁴² kifâyet ider.

تا عشق سایه افکند بر خامهٔ تو صائب

مشتاق نالهٔ تست هر جا که خوشنواييست

11. Tâ 'aşķ sâye efkened ber-ĥâme-i to Şâ'ib

Müştaş-ı nâle-i tost her câ ki hoş-nevâyîst

Ey Şâ'ib! 'Aşķ senũ ĥâmeñ üzre sâye-efken olalıdan berũ her kande bir hoş-nevâ var ise senũ feryâdıña müştaşdır. Zîrâ ġüfte rengin⁶⁴³ olunca naġmenũ ĥüsnî müzdâd ve ķulûb-ı ehl-i ma' nâyî âbâd ideceginde şûphe yokdur.

[10. Ėazel]

اكر نغی طپدم دل ز آرمیدن نيست

که تنكای جهان جای دل طپیدن نيست

[mefâ' ilün/fe' ilâtün/mefâ' ilün/fe' ilün]

1. Eger ne-mî-ţapdem dil zi âremîden nîst

Ki teng-nâ-yı cihân cây-ı dil ţapîden nîst

⁶⁴⁰ İtmemeķdür: etmememeķdür İ.

⁶⁴¹ Şiddetine: şiddet H.

⁶⁴² Sabret! **Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı ile**dir. Onlardan yana üzölme. Tuzak kurmalarından dolayı da sıkıntıya düşme. (Kur'ân-ı Kerîm, Nahl, 16/127).

⁶⁴³ Rengin: zengin İ.

Eger benüm gönüm muḫtarib olmayup āṣār-ı telāṣ ızhār itmez ise o ḫarārdan ve seyr ü sülūkda⁶⁴⁴ vuḫūfdan nāṣī degüldür. Bu sebebdan ki bu ʿālem kevn ü fesāduñ ḫayyık olan mekānı⁶⁴⁵ gönül ıztırāb idecek yer degüldür ve ol⁶⁴⁶ senüñ meʿmül itdigüñ⁶⁴⁷ ḫālet-i lā-mekān levāzımından oldığı sıʿet-i ḫulūbūñ ḫaḫḫında vārid olan ḫadīs-i kudsiden münfehimdür.

قدم بخار و کل راه عشق یکسان نه

که رهزنی بتر از پیش پای دیدن نیست

2. Ḳadem be-ḫār u gül-i rāh-ı ʿaşḫ yeksān ne

Ki reh-zenī beter ez-pīṣ-i pāy-diden nīst

[25^b İ, 28^a H] Rāh-ıʿaşḫuñ ḫār ve güli üzre ḫademi bir üslūbda vaḫ idüp dikeninden ḫavf ve gülini esirgemek vechi⁶⁴⁸ üzre yürime ki, bu yolda ayağı önine bakmadan bed-ter rāh-zen ve māniʿ yokdur. **Maʿlūm ola ki** ṭarīḫ-i şūfiyyeʿde ḫar mevāniʿ - i muṭlaḫadan ʿibāretdür ki⁶⁴⁹ gerek⁶⁵⁰ şūveri olsun belıyyāt-ı zāhireler⁶⁵¹ gibi ve gerek maʿnevī olsun māsivāya taʿalluḫ ḫāṭır gibi ve gülden murād kezālik niʿam-ı zāhire ve bātıne ile olan imtiḫān-ı ilāhilerdür⁶⁵² ki “ve neblüküm biʿş-şerri⁶⁵³ veʿl-ḫayri fitneten”⁶⁵⁴ naṣṣ-ı kerīmi ile maḫşūd⁶⁵⁵ olan maʿnālardur. Şalike lāzım olan maḫām-ı rızāya teveccüh idüp bu mevāniʿ lerin⁶⁵⁶ zuhūrında ʿayār-ı saʿyına meḫak imtiḫān oldığın taḫḫik iderek yürimekdür ki⁶⁵⁷ Şāʿib-ı merḫūm āyet-i mezkūrenüñ neticesin nazm idüp bu ḫuşūṣda⁶⁵⁸ ḡāfil olan bī-çāreleri agāh itmüşdür. Zırā muḫtaḫayāt-ı mevṭin dūnyānuñ maḫārin defʿ ve menāfiʿ in celb itmege iʿmāl-i fıkr idecek ḫadar ʿömrümüz yokdur ki taḫṣīline şarf-ı

⁶⁴⁴ seyr ü sülūkda: seyr sülūkda H.

⁶⁴⁵ Mekānı: imkānı H.

⁶⁴⁶ Ol: o H.

⁶⁴⁷ İtdigüñ: itdigin İ.

⁶⁴⁸ Vechi: vech H.

⁶⁴⁹ Ki: -H.

⁶⁵⁰ Gerek: -İ.

⁶⁵¹ Zāhireler: zāhire H.

⁶⁵² imtiḫān-ı ilāhilerdür: imtiḫān-ı ilāhīdür H.

⁶⁵³ biʿş-şerri: mineʿş-şerri İ.

⁶⁵⁴ Her nefis ölümü tadacaktır. **Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz.** Ancak bize döndürüleceksiniz. (Kurʿān-ı Kerīm, Enbiya, 21/35).

⁶⁵⁵ Maḫşūd: mutaṣavver İ.

⁶⁵⁶ mevāniʿ lerin: mevāniʿ üñ H.

⁶⁵⁷ yürimekdür ki: yürümekdür İ.

⁶⁵⁸ Ḫuşūṣda: ḫuşūṣdan H.

himmet olana böyle fānī ‘unvān olan maḥalde Şā’ib-i merḥūmuñ didigi gibi görölmeden⁶⁵⁹ semt-i maṭlūba ‘azîmet ve ayağı basdığı yeri görmemeden a‘lā himmet⁶⁶⁰ olmaz.

نفس برای رمیدن ذخیره میسازد

وگر نه شیوه انشوخ آرمیدن نیست

3. Nefes berāy-ı remīden zaḥīre mī-sāzed

Vegerne şīve-i ān şūḥ āremīden nīst

‘Ādetā nüfūr ve remīden āhūlara⁶⁶¹ vaşf-ı gālib olup bir miḳdār kaçdıktan sonra teneffūs itmesi nüfūr-ı ṭabī‘isine kuvvet ve nefesine vüs‘at gelmek için olduğu⁶⁶² şöhretine bināen isti‘āre ṭarīki ile Şā’ib buyurur ki ürkmek için nefesini zaḥīre ider. Yoḥsa o şūḥ ve çābük olan dil-berūñ şīvesi qarār⁶⁶³ itmek degüldür. Kaldı ki müşebbeh olan benī ādem āhūları şayyādı⁶⁶⁴ yormak için bu şīvelerde fersaḥ fersaḥ āhūları sebḳat itdikleri mecāza mübtelā olanlarıñ ma‘lūmlarıdır.

ز دست آینه شد موی سبز و کشت سفید

هنوز دانه امید را دمیدن نیست

4. Zi dest-i āyine şod mūy sebz ü geşt sefīd

Henūz dāne-i ümmīd rā demīden nīst

Āyīnenūñ elinden kıl bitüp yeşillendi ve ağardı. Ḥālā dāne-i ümīd⁶⁶⁵ için bitüp ürpermek yoktur. Ya‘nī āyīneden bu keyfiyyet zuḥūr itdiği [28^b H] bir adam āyīneye bakarak kāḥ çehresini⁶⁶⁶ sāde ve giderek nev-ḥaṭ ve yine beyāz irişmüş ekin gibi müşāhede idüp āyīneden terbiyet⁶⁶⁷ bulmuş şüretinde görür. Ma‘a-hāzā āyīnenūñ suya münāsebeti şūrī ve ruṭūbetden çeşmesi ‘ārī [26^a İ] ammā bizüm dāne-i ümīdimüz āyīne-i

⁶⁵⁹ Görölmeden: görülemeden H.

⁶⁶⁰ Himmet: -H.

⁶⁶¹ Āhūlara: āhūlarda H.

⁶⁶² Oldığı: -İ.

⁶⁶³ Qarār: firār İ.

⁶⁶⁴ Şayyādı: şayyād İ.

⁶⁶⁵ dāne-i ümīd: dāne-i ümmīd H.

⁶⁶⁶ Çehresini: çehresi İ.

⁶⁶⁷ Terbiyet: terbiye H.

devrāndan neşv ü nemā bulmadı deyü kösenüñ sakalı bitdi, bizüm işimüz bitmedi maḳāmında bu maḳmūnı edā itdi. Lākin ḡālibā bir ḡāfice ma‘ nā kaldı ki bildigimüz ḳayd vāki‘ ḳısmından ola. Zīrā Şā‘ib‘den bu mikdāra⁶⁶⁸ ḳanā‘ āt olunmaz. İhvāndan biri vāḳıf olur ise in-şāa‘ llāh kenārında izāḥ bulurlar.

طپیدن دل سیاره میکند فریاد

که این شکسته بنا جای آرمیدن نیست

5. Ṭapīden-i dīl-i seyyāre mī-kūned feryād

Ki in şikeste binā cāy-ı āremīden nīst

Nücūm-ı seyyārenüñ ıztırāb-ı ḳulūbı lisān-ı ḥalle feryād ider ki bu şikeste binā maḥall-i ḳarār ve maḳām-ı pāyidār degüldür. Şikeste binā ta‘ bīri⁶⁶⁹ keh-keşānı imā ḡarażıyladur.⁶⁷⁰

ز نامه صلح بطومار اه کن صائب

که نامه الف آه را دریدن نیست

6. Zi nāme şulḥ be-ṭūmār-ı āh kün Şā‘ib

Ki nāme-i elif-i āh rā derīden nīst

Nāmeden ṭūmār-ı āhla⁶⁷¹ şulḥ eyle Şā‘ib. Zīrā nāme-i elif-i āh yırtılmak ḳabūl itmez. Ya‘ nī nāme irsāl idince dilberüñ yırtup atmak ihtimālī ıztırāba kifāyet ider. Lākin nāme-i āh makbūl olsa da bāri yırtılmak mülāḥazası olmayınca tesliyyete mecāl bāḳīdür.

[11. Ġazel]

شراب کهنه که روشنکر روان منست

مصاحب من و پیر من و جوان منست

[mefā‘ ilün/fe‘ ilātün/mefā‘ ilün/fe‘ ilün]

1. Şarāb-ı köhne ki rūşen-ger-i revān-ı menest

⁶⁶⁸ Miḳdāra: ḳadar H.

⁶⁶⁹ ta‘ bīri: -H.

⁶⁷⁰ imā ḡarażıyladur: imādur H.

⁶⁷¹ āhla: rāhla İ.

Muşāhib-i men ü pîr-i men ü civân-ı menest

Köhne şarâb ki benüm cānumuñ cilāsıdır. Benüm muşāhibüm ve pîrüm ve civānumdur. Her dem isti‘ mâli yüzinden muşāhib ve köhnelik vaşfindan pîr ve kuvvet ü neş‘et yüzinden civāndur. Murādı bâde-i ma‘hūd ise bikriyâne bir rengin maṭla‘dur ve Şūfiyân-ı ‘Arab bâdeye ‘atîk tesmiye iderler ve lisân-ı kavmde bir hâle dirler ki māsivādan kuvâyı bi‘l-küllîye ta‘ṭîl ve cem‘iyyet-i ḳalbiyyeyi ta‘dîl eyleye ve ḳaşā‘id-i ḥamriyyeler katı çokdur.

ز فیض پیخودی از هر دو کون آزادم

خط پیاله ز غمها خط امان منست

2. Zi feyz-i bî-ḥodî ez-her dū-kevn āzādem

Ḥaṭ-ı piyāle zi ḡamhā ḥaṭ-ı emān-ı menest

[29^a H] Bî-ḥodluk feyzinden her iki ‘alemden āzād ve ḥümümāt ve ekdārdan⁶⁷² dil-şādum. Piyālenüñ ḥaṭṭı ki leblerine yakın ‘ādetā fīncānlarda⁶⁷³ olan ḥaṭṭ-ı dā‘ireden ‘ibāretdür. Baña nisbet iki ‘alemüñ küdürātından emān ḥaṭṭumdur. Zīrā derūn muḳayyed oldığı ālāyişi bâde ile ferāmūş idüp telāşından emān muḥaḳḳaḳdur.

ز انفعال کنه دل نمی توان برداشت

وکنه جذبه توفیق همعان منست

3. Zi infī‘āl-i güneh dil ne-mī-tüvān ber-dāşt

Vegerne cezbe-i tevfiḳ hem-‘inān-ı menest

[26^b İ] İnfī‘āl-i günahdan⁶⁷⁴ göñül kaldurup kesb itdigüm seyyi‘ātuñ nedāmeti rütbesin fedā itmek mümkün degüldür. Yoḥsa cezbe-i tevfiḳ benüm hem-‘inānumdur ve muḥālifāta ‘adem-i vuḳū‘a ḳudret-i iḥsān olunmuşdur. Bu mażmūn daḥı merḥūmuñ eṭvār-ı Şā‘ibānelerinüñ biridür. Zīrā ‘ibādāt⁶⁷⁵ ve ṭā‘ātuñ neticesi der-gāh-ı ilāhīde zūll ve ‘ubūdiyyetüñ kemālīdür ve ḥaḳīḳatde bir ma‘şiyet ki bu zūlli mücib ola. ‘Ucb ve kibri müntic olan ‘ibādātından efdāl olduğu ‘Aṭā‘ullāh-ı İskenderi Ḥazretleri’nüñ ḥikemiyyātunuñ

⁶⁷² Ekdārdan: ekdārlarından İ.

⁶⁷³ Fīncānlarda: fīlcānlarda İ.

⁶⁷⁴ İnfī‘āl-i günahdan: infī‘āl-i köhneden H.

⁶⁷⁵ ‘ibādāt: ‘ibādet H.

manṭūkıdır. Meşelâ ‘abd-i mü’minden bir ḥaṭâ zuhûrında cihât-ı mütenevvi‘ adan me‘cûr olur. Evvelâ bu benden şâdir olan rızâ, Perverdigâr’a muḥâlifdür deyü i‘tikâdı ve⁶⁷⁶ şâniyen “men ye‘ mel sūen yücze bihi”⁶⁷⁷ naşş-ı kerîmine îmânı ḥayşiyyetinden maḳâm-ı ḥavfa duḥûlı ve şâlişen peşimân ve nâdim olup vâlid-i mâcidinden irş tarîkiyle kendüye⁶⁷⁸ naḳl iden rûtbeyi iḳrâr ve ‘adem-i ısrâr ile ḥâlen ve ḳâlen “rabbenâ zalemnâ”⁶⁷⁹ mefhûmıyla ‘ameli ve⁶⁸⁰ râbi‘ân “inne’l-ḥasenâti yüzhıbnê’s-seyyiâti”⁶⁸¹ ḳânûn-ı ilâhiye taşdıḳan ma‘şiyet-i sâbıḳa ḥasene-i lâ-ḥaḳḳa ḳaydında olması ve ḥâmisen nefsi emmârenüñ zûll ve inkisârı ve inkisâr-ı ‘ucb ve istikbârı ve bundan ziyâde nice ṭuruk-ı ḥafıyye ile ecr-i cüz’iyle nâ’il olunca mûcib-i kibr olacak. Ḥasenâtdan zûlli berekâtıyla kendi nefsi ne nisbet-i â‘lâ olmuş olur ki Şâ’ib-i merḥûm fedâ idemediginüñ sırrı zâhir olmak için taḥrîr olundu [29^b H] ve⁶⁸² **Ma‘lûm ola ki** ‘ibâdâtıñ mürîş-i zûll ve meskenet olmasınınuñ tarîḳ ve keyfiyyeti gâyet daḳıḳ oldığıçün bir mürşid-i kâmile ḥidmetsüz ḥuşûlı muḥâl rûtbesindeydir. Ḥattâ eṭvâr-ı şerî‘ atde nice şâḥib-i istikâmetler görülmüşdür ki ‘ilm ve ‘amelde nazîri bulunmak taşavvur olunmaz. Lâkin bir miḳdâr şohbet olursa sâ’ir-i maḥlûḳâtdan kendi bulunduğı şüretde olmayanların⁶⁸³ cümlesin hiç maḳûlesi ve cehennem sermâyesi i‘tikâdını taşrîḥ itmez ise⁶⁸⁴ de kelâmından lâzım gelür. Nâzar ile ki ‘ucb ve kibrüñ⁶⁸⁵ rûtbesi buncılayın âdemlerde⁶⁸⁶ kebîre maḳâmına vâşıl olmuşdur ve⁶⁸⁷ bunun sebebi desâyis-i nefsâniyyeye vâḳıf olmayup bir mürşid-i müdebbirüñ⁶⁸⁸ taḥt-ı terbiyesine dâḥil olmamakdur.

نکرده صید ازین صیدگاه چون بروم [27^a İ]

⁶⁷⁶ Ve: -İ.

⁶⁷⁷ İş, ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. **Kim kötü bir iş yaparsa, onunla cezalandırılır.** O, kendisine Allah’tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir. (Kur’ân-ı Kerîm, Nisa, 4/123).

⁶⁷⁸ Kendüye: kendine H.

⁶⁷⁹ Dediler ki: "**Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik.** Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz." (Kur’ân-ı Kerîm, Araf, 7/23).

⁶⁸⁰ ‘ameli ve: ‘amelidür İ.

⁶⁸¹ (Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl. **Çünkü iyilikler kötülükleri giderir.** Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür. (Kur’ân-ı Kerîm, Hud, 11/114).

⁶⁸² Ve: -İ.

⁶⁸³ Olmayanların: olmayanların İ.

⁶⁸⁴ itmez ise: itmezse H.

⁶⁸⁵ Kibrüñ: kibrin İ.

⁶⁸⁶ Âdemlerde: âdemlere İ.

⁶⁸⁷ Ve: -İ.

⁶⁸⁸ Müdebbirüñ: müdebbirin İ.

که کرهما فکتم زور بر کجان منست

4. Ne-kerde şayd ez-în şayd-gāh çün be-revem

Ki ger hümā fikenem zūr ber-kemān-ı menest

Bu şayd-gāhdan şayd itmemüş⁶⁸⁹ nice gideyüm ki eger hümāyı şikār idüp bırakmak⁶⁹⁰ murād itsem benüm kemānumda o kuvvet vardır. Ya‘nī isti‘dād-ı insānīde mūnderic olan esrār-ı kesb-i kemāl ve āsār-ı kudret ve iqbālī i‘māl ile olunca⁶⁹¹ bir sa‘adet-i bākīye şikār itmeksizin⁶⁹² gitmek lāyık degüldür. Zīrā tenezzülde ihtiyār ve kudretimüz muḥakkak. Meşelā etvār-ı ḥayvāniyyetden mülāyimāt-ı shevātī⁶⁹³ icrāda mānī‘ ve müzāḥim olmadığı gibi terakkīde daḥı öylecedür. Ğāyeti nefse muḥālefetüñ şu‘ūbeti taraf-ı cebre gitmege sebep olur. Yoḥsa bu mes‘ele bedīhīdür. Dīnler ḥaḳḳa müşkildür, dīnlerden⁶⁹⁴ akrebdür **ve ma‘lūm ola ki** bir miḳdār muḳadderāt-ı ilāhiyye beşerüñ kavliyle meşrūṭ ve muḳadderdür⁶⁹⁵ ve bir miḳdārı fī‘l ile muḳadderdür ve bunlaruñ birer birer tahkīki şerī‘at-ı muṭahharada sābitdür. Meşelā kavliyle olanlardan birine şāhid Ḥazret-i Yūnus ḥaḳḳında eger tesbīḥ etmeyeydi⁶⁹⁶ ḥūtuñ karnında kıyāmete dek kalurdu. Vārid olmuş ve fī‘li ile muḳaddere mişāl, Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhisselāmuñ⁶⁹⁷ Hızır’ı bulmak içün bu kadar meşakkat-i seferi irtikāb itmesi gibi ve bunlar bir enmūzecedür. ‘Āḳıl olan maḥallinde⁶⁹⁸ i‘tibārı terk itmez ve bī-hūde mevḥūmāt-ı maḳrūza [30^a H] ile tarīḳ-i ḥizlāna gitmez. Bildigimüz ḥaḳḳ-ı şarīḥ işte⁶⁹⁹ budur.

هما ز سایه من غوطه میخورد در نیش

ز بس که نیش ملامت در استخوان منست

5. Hümā zi sāye-i men ğavta mī-ḥored der-nīş

Zi pes ki nīş-i melāmet der-üstüḥān-ı menest

⁶⁸⁹ İtmemüş: etmemüş İ.

⁶⁹⁰ Bırakmak: burakmak H.

⁶⁹¹ Olunca: -H.

⁶⁹² İtmeksizin: itmeksiz İ.

⁶⁹³ mülāyimāt-ı shevātī: mülāyimāt-ı shevātımuza H.

⁶⁹⁴ Dīnlerden: dīnlerinden H.

⁶⁹⁵ meşrūṭ ve muḳadderdür: meşrūṭdur H.

⁶⁹⁶ İtmeyeydi: eylemeyeydi İ.

⁶⁹⁷ Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhisselāmuñ: Ḥazret-i Mūsā’nuñ H.

⁶⁹⁸ Maḥallinde: maḥalline İ.

⁶⁹⁹ İşte: -İ.

Ol kadar benüm üstühānumda nîş-i melāmet vardır ki hümā benüm sāyemden kemiklerime tenezzül ider ise nîşe ğarķ olur. Ġālibā şāne olmak gerekdür. Zîrā üstühānuñ sāyesi çendān münāsib degüldür. Meger benüm sebebümden ma' nāsına mülāhaza oluna.⁷⁰⁰

چراغ مرده من افتاب چون نشود

که یکجهان دل روشن نکاهبان منست

6. Çerāğ-ı mürde-i men āfitāb çün ne şevd

Ki yek-cihān dil-i rūşen nigāh-bān-ı menest

Benüm söyünmüş çerāğum ki 'ālem-i berzaħdaki zātumdur nice āfitāb olmasun ki⁷⁰¹ bir cihān⁷⁰² benüm ħulüb-ı münevverüm⁷⁰³ nigāh-bānumdur. Murād isti' dād-ı tām şāhiblerinüñ⁷⁰⁴ dīvān-ı eş'ārına mütāla'alarıyla elbetde⁷⁰⁵ ħayr ile yād ve yevmen fe yevmen rūḥ-ı pür-fütūḥına envār-ı hedāyā-yı imdād munzam olmasıyla felek-i isti' dādındaki pertev-i ikbālinüñ kemālidür. Zîrā kendi eş'ārına ta'biye itdiği esrārın bir şāhibi gelüp çehre-i cemālinden ref'-i ħicāb eşkāl [27^b İ] idecegin mülāhaza itmüşdür ki bi-ħamdillāhi te'ālā cümleden aķdem bu faķire müyesser olup fehm ve ferāsetüm rütbesi mezāyā-yı şî'rin bu kadarca izhāra bilā-terġib vesile olmuşuzdur.

حذر نمیکنم از تیغ زهر داده سرو

که طوق عشق چو قری خط امان منست

7. Ħazer ne-mī-künem ez-tiğ-i zehr-dāde-i serv

Ki tavķ-ı 'aşķ çū ħumrī ḥaṭ-ı emān-ı menest

Servüñ zehir virülmüş tiğinden ḥazer itmem. Zîrā tavķ-ı 'aşķ, ħumrī gibi benüm ḥaṭṭ-ı emānumdur. Yeşillikden mesmūmiyyeti tiğ gibi olan serve işbāt idüp ya' nī benüm serv ķāmetlü maḥbūbum ne kadar cemāl ve⁷⁰⁶ celāle memzūc ise de aña benüm 'alāķam mültezim-kerden ḥulūşum oldığı cihetden cemāliyle mütelezziz ve celālinden 'aşķum

⁷⁰⁰ mülāhaza oluna: alına H.

⁷⁰¹ olmasun ki: olmasa H.

⁷⁰² bir: -H.

⁷⁰³ benüm ħulüb-ı münevverüm: ħulüb-ı münevvere benüm İ.

⁷⁰⁴ Şāhiblerinüñ: şāhibinüñ H.

⁷⁰⁵ Elbetde: elbette H.

⁷⁰⁶ cemāl ve: cemāli İ.

beni sıyānet ider dimüş oldı. Haṭṭ-ı emān deʿb-i mülükdan aḡlebe mebnīdür. Yoḡsa kimi ṭavḡ virür ve⁷⁰⁷ kimi ḡātem virür ve kimi barmaḡını⁷⁰⁸ keser ve kimi yağlık gönderür. Tevārīḡde⁷⁰⁹ cümlesi görülmüşdür. Lākin bu beytde Şāʿib ikisin teşbīh ṭarīḡiyle irād eyledi.

باوج عرش سخن را رسانده ام صائب

بلند نام شود هر که در زمان منست

8. Be evc-i ʿarş süḡan rā resāndeem Şāʿib

Bülend-nām şevēd her ki der-zebān-ı⁷¹⁰ menest

Ey Şāʿib! Ben kelāmı ʿarşuñ evcine irişdürmüşümdür. Her kim benüm lisānumda [30^b H] mezkūr olursa biʿz-żarūr bülend-nām olmak iḡtizā ider. Baʿzı nüshalarda zebān mevḡiʿine zamān yazmuşlar. Aña göre⁷¹¹ yaʿnī⁷¹² hem-ʿaşr olan şāʿirler⁷¹³ taḡlīd iderek benüm gibi bülend-nām olurlar demek ister. Lākin evvelki vech ensebdür. Zīrā kelāmuñ ʿulūvvi taʿbīr-i ḡadīmdür.

[12. Ġazel]

خشتی مرا ز کوی تو در زیر سر بس است

سرمایه فراغت من اینقدر بس است

[mefʿülü/ fāʿilātü/ mefāʿilü/ fāʿilün]

1. Hıştı merā zi kūy-ı to der-zīr-i ser besest

Sermāye-i ferāḡat-i men in ḡadr besest

Senüñ kūyuñdan benüm başum altında bir taş kifāyet ider. Benüm sermāye-i ferāḡatum ve pīrāye-i nisbetüm bu ḡadar pesdür ve kifāyet ider. Yaʿnī senden ednā iltifātla⁷¹⁴ baña ferāḡat-ı küllī ḡaşıl olup şūrūṭ-ı nevmüñ vüçūdında nevmüñ vuḡūʿı lā-

⁷⁰⁷ Ve: -İ.

⁷⁰⁸ Barmaḡını: parmaḡını H.

⁷⁰⁹ Tevārīḡde: tevārīḡlerde İ.

⁷¹⁰ Zebān-ı: zamān-ı İ, H.

⁷¹¹ göre: gör İ.

⁷¹² yaʿnī: -İ.

⁷¹³ şāʿirler: şāʿirleri İ.

⁷¹⁴ İltifātla: iltifāt ile İ.

büdd olduğu gibi saña cüz⁷¹⁵ nisbetümün vücūdında mäsivādan küllī ferāğatūm bulunur dimüş oldu. Beytün⁷¹⁶ leṭāfeti sermāye lafzındadır zīr-i ser münāsebetiyle.

عشاق را به بند کران احتیاج نیست

زنجیر پای مور هوای شکر بس است

2. ‘Uşşāk rā be bend-i girān ihtiyāc nīst

Zincīr-i pāy-ı mūr hevā-yı şeker besest

Güyā bir taşa ḵanā‘at ve anuñ sebebiyle⁷¹⁷ mäsivādan ferāğat iddi‘āsından maḥbūba irtibāt lāzım gelmesi ḥafice olduğu cihetden buyurur ki ‘uşşāk için ḵayd-ı girāna ḥācet yokdur. Hemān karıncanuñ ayağına zincīr, şekeruñ hevāsı ve uzakdan rāyiḥası [28^a İ] kifāyet idüp ol ḥavāliden bir dürlü müfāraḵat idemediği gibi ‘aşıklara daḥı ednā münāsebet, a‘lā ḵayd olur.

چون شمع کریه در کمرم دست حلقه کرد

این تیغ آبدار مرا در کمر بس است

3. Çün şem‘ girye der-kemerem dest-i ḥalḵa kerd

İn tīg-i āb-dār merā der-kemer besest

Mūm gibi ağlamak benüm belūme elin ḥalḵa eyleyüp bağıladı.⁷¹⁸ Benüm bu āb-dār kılıç belūmde kifāyet ider. Ya‘nī baña bir seyf-i āb-dārdur ki zu‘afānuñ dest-i taşarrufına teslīm olunmuşdur. Bunuñla fütūḥāt-ı cesīmeye⁷¹⁹ nā‘il olurlar.

از تنگای چرخ شکایت چه میکن

فتح قفس شکستگی بال و پر بس است

4. Ez-tengnā-yı çarḥ şikāyet çi mī-künī

Feth-i ḵafes şikestegī-i bāl ü per besest

⁷¹⁵ cüz‘i: cüz‘vī İ.

⁷¹⁶ Beytün: -H.

⁷¹⁷ Sebebiyle: sebebi ile İ.

⁷¹⁸ Bağıladı: bağlandı H.

⁷¹⁹ fütūḥāt-ı cesīmeye: fütūḥāt-ı cesīmelere İ.

Teng-nā-yı çarḥdan ne şekvā idersin? Kāfesūn fethi bāl ü perūn kırılmaklığı kifāyet ider. Bu maẓmūn ġarībdür. Zīrā kufīl-ı müşkil-ğüşānuñ miftāhı müşākil olmayınca feth olmaz. Lākin bu maḳāmda ‘ aksinedür ki kuvā-yı beşeriyyet [31^a H] her ne deñlü za‘īf olur ise ‘urūc-ı rūḥānī o kadar kavī olur ve ḥadīş-i şerīfde daḡı bu ma‘nāya işāret vārid olmuştur. Bu emrūn mübtedāsı rū‘yāda olarak zıkr ve fikr ve riyāzetūn teraḳḳisi sebebi ile şūfiyyenūn ḥālet-i maḥşūşaları zuḥūra gelüp kāh cezbe ile ve kāh ihtiyār ile ‘urūc vāḳi‘ olur. Ḥattā İmām-ı Şa‘rānī *Minen* nām kitābında Rabbü’l-‘āleminūn bu kulına bir ni‘meti de budur ki semāvātı bi’l-cümle dehliz dehliz bilirüm deyü taṣriḥ iderler. Erbāb-ı tecerrüdūn ḥālleri ve yolları budur ve bizler kendi ḥālimüzden kıyās idince aṣlā bu emrūn vukū‘ında inkārā mecāl kalmaz. Meşelā maḳşad-ı aḳşamuz dünyādan ḥatt-ı mevfūra nā‘il olup mezāḳımız ıcrāya maḥşūr olmak vesāṭatıyla ekl ü şürbde mümkün olduğu kadar refāhiyyet tarafına sülūk idince rū‘yālarımız ḥālimüze münāsib küḥeylān atlara binmek, nefis ta‘āmlar yemek, meşrebe muvāfiḳ tāze dil-berler ile ihtilām olmak ve eger hevāmuza muḡālif bir ḥālet vāḳi‘ olacak ise atdan düşmek ve aç ve susuz beyābānlarda bulunmak ve karanlık yollarda dürlü muḡāṭaralar görerek geçmek gibi zuḥūr ider. Kezālik bizüm tarīḳimüzūn ibtidā ve nihāyetinde ‘aksine sülūk idenlere bilā-şüphe bu rū‘yāların ‘aksi zuḥūr ider. Hemān bu gürūh-ı şūfiyye ile ḥalkuñ ġavgāsı muḳteżā-yı hāli herkes bilmemeden nāşīdür. Yoḡsa umūr-ı mezbūre⁷²⁰ herkesūn ma‘lūmıdır. Lākin i‘tibār itmezler. Ḥattā bu ma‘nāya işāret ḳaṣdıyla fakīrūn bu beyti ġāyet [28^b İ] nefis vāḳi‘ olmuştur.

Beyt

Nigerānī-i to be-yek-dīde be-yek-rū verne

Nist çizi ki şeved ez-heme rüyeş pinhān

Neşr⁷²¹ ya‘nī sen bir göz ile bir yüze ve bir veche⁷²² nāzırsın. Yoḡsa bir şey‘i yokdur ki her cihetden maḡfī ve pinhān ola. Mes‘elemüzūn ‘aynıdır. Zīrā bir munşif bir emr-i mütenāzi‘ fihide eṭrāf ve emşālin mülāḡaza istese elbetde⁷²³ ḡaḳḳa vāşıl olur.

انجا که خار دست بترکش زند چو کل

⁷²⁰ umūr-ı mezbūre: umūr-ı mezkūre H.

⁷²¹ Neşr: -İ.

⁷²² Veche: cihete H.

⁷²³ Elbetde: elbette H.

پیشانی کشاده بجای سپر بس است

5. Ançā ki hār dest be-terkeş zened çū gül

Piṣānī-i küṣāde be-cā-yı siper besest

[31^b H] O maḥallde ki hār dest-i eziyyeti terkeşe ura, gül gibi cephe-i küṣāde siper maḳāmına kā'im olup kifāyet ider. Bu maẓmūn ekşeriyā vāqi' olur. Zirā çok kimseyi cenglerde ve maḳām-ı muḳāvemette kendinūñ ḥavfı helāk eyler ve nice şāhib-i cesāretler zırhsız⁷²⁴ bir ' asker-i cesīmeye⁷²⁵ karışıp ve yarasız çıkdığı çokdur ve bu ma' nā erbāb-ı ceng beyninde meşhūr ve mütevātirdür. Lākin Şā'ib'ūñ ġarazı cenge maḥşūş degül bir emr-i küllīdür ki⁷²⁶ me'ālī sür'at-ı ġazabdan ictināb ve düşmana daḥı güler yüz şerrini def' itmede⁷²⁷ siperdür deyü aḥlāk-ı ḥamīdenūñ a' lāsına irşāddur.

جرم سفینه تو که بر سنک خورده است

نومید بازکشتن موج خطر بس است

6. Cürm-i sefine-i to ki ber-seng-ḥordeest

Nevmīd bāz geşten-i mevc-i ḥaṭar besest

Senūñ gemiñ⁷²⁸ ki taşa uğramışdur ve bu taşa uğramak kangı cürminden neş'et itdi deyü bilmezsin. Hemān anuñ cürmi mevc-i ḥaṭaruñ nevmīd rücū' u kifāyet ider. Ya' nī ümīd ile saña teveccüh ideni ümīdsiz ircā' da o kadar seygi'e vardur ki sefine den mevc-i ḥaṭaruñ kesr ve ġarḳ idemeyüp münkesir-i ' avdet itmesi geminūñ taşa uğramasına sebeb olur deyü maẓmūnda mübālağa kaşd itmüşdür. Güyā sefineye lāyık olan mevc-i ḥaṭardan taḥarrüzle nā-ümīd ve me'yūs anı döndürmeyüp ġarḳ ve telef olmaz ise de bir parça anuñ daḥı⁷²⁹ ḥāṭırın yapmak gerek idi demek ister. Ġarazı taḥrīr olunan vech üzre mübālağadır. Bu beyt ḥaylī diḳḳate muḥtācdur ki mefhūmı ḥāricde taşavvur oluna.

بیخوائی که چشم تو ترسیده است ازو

⁷²⁴ Zırhsız: zırhsız İ.

⁷²⁵ ' asker-i cesīmeye: ' asker-i cesīme İ.

⁷²⁶ Ki: -İ.

⁷²⁷ def' itmede: def' de H.

⁷²⁸ Gemiñ: sefineñ İ.

⁷²⁹ Daḥı: da H.

سود حقیقی تو همان از سفر بس است

7. Bî- ħ`ābîyî ki çeşm-i to tersîdeest ez-o

Sûd-ı ħaķîkî-i to hemân ez-sefer besest

Bir uykusuzluk ki senüñ gözüñ andan korkmuşdur. Senüñ ħaķîkatde seferden fâ`ideñ odur. Zîrâ bu kadar ictihād ve `ibādetden ġaraż bir çeşm-i bîdār taḥşîl idüp ġafletden kendüñi⁷³⁰ ħalāş itmekdür. Seferden ġarażı sefer-i zāhirdür ki fâ`ide-i mecāzîye içün irtikāb idüp `ādetā falān [29^a İ] menzilde uyumadum⁷³¹ deyü şekvā iderler. Şā`ib-i merḥūm bu zarar `add olunan [32^a H] maḥż-ı fâ`idedür. Bārî ma`nevî olmazsa⁷³² şuveri olsun bir miķdār çeşm-i bîdāra mālîk olmak fâ`ide-i ħaķîkiyyedür deyü irşād eyledi.

کرامتیار نام بود مطلب از اثر

این امتیاز کر تو نمائد اثر بس است

8. Ger imtiyāz-ı nām buved maṭlab ez-eşer

İn imtiyāz k`ez to ne-māned eşer besest

Merḥūmuñ cevāmi` gelmeden ḥaṭṭ-ı vāfirî vardır.<sup>733</sup> Buyurur ki<sup>734</sup> eger eşerden maṭlab imtiyāz-ı nām<sup>735</sup> ise bu imtiyāz ki senden eşer kalmaya kifāyet ider. Zāhirde beyne`n-nās ismüm mümtāz olsun deyü bir eşere telāş idersen ḥācet degüldür. Zîrâ senden eşer kalmamak seni eşeri kalanlardan mümtāz ider. O fikrde olma⁷³⁶ dimekdür ve bâṭın-ı kelāmında eger eşerden murāduñ akrānumdan nāmum mümtāz olsun deyü murād idersen cedd ü cehd idüp senden ya`nî `avārız-ı beşeriyyetden eşer ve baķiyye komayup kendüñi⁷³⁷ rütbe-i mülkiyyete belki ma`āric-i maḥviyyete irişdür ki bu eşer pesdür ve kifāyet ider ki ol vaķtde enāniyyetden eşer kalmaz. Lākin eşer-i `aẓîme mālîk olursun.

صائب مرا بصرمة خلق احتیاج نیست

⁷³⁰ Kendüñi: kendini H.

⁷³¹ Uyumadum: uyudum H.

⁷³² Olmazsa: olmaz ise İ.

⁷³³ Vardur: vārid İ.

⁷³⁴ buyurur ki: buyururlar ki H.

⁷³⁵ imtiyāz-ı nām: imtiyāz-ı tām İ.

⁷³⁶ Olma: olma ki H.

⁷³⁷ Kendiñi: kendini İ.

آن خط مشکبار مرا در نظر بس است

9. Şā'ib merā be-sürme-i halk ihtiyāc nīst

Ān haṭṭ-ı müşk-bār merā der-naẓar besest

Şā'ib, benüm halkuñ isti' māl itdigi sürmeye ihtiyācum yokdur. Zīrā o haṭṭ-ı müşk-bār benüm naẓarumda kifāyet ider. Ya'nī o kadar naşb-ı 'aynumdur ki o maḥbūbuñ sevād-ı haṭṭı sürme gibi gözümden müşāhede olunup sürmenüñ cilā-yı 'ayn olan ḥavāşınuñ iclāsı 'aynuma sirāyet itmüşdür. Her dem naẓarında olan bir nev haṭṭ hakkında naẓm itdigi eş' arındandır.⁷³⁸

[13. Ġazel]

Ġazel

مردن بدرد عشق بدنيا برابرست

با زندگي خضر و مسيحا برابرست

[mef' ūlū/ fā' ilātū/ mefā' ilū/ fā' ilün]

1. Mürden be-derd-i 'aşk be-dünyā berāberest

Bā-zindegī-i Hızr u Mesīhā berāberest

Derd-i 'aşkla⁷³⁹ ölmek dünyāya berāberdür. Ya'nī ḥayāt-ı dünyeviyye meşābesindedür ve Hızır ve Mesīhā'nuñ ḥayātına berāberdür. Zīrā derd-i 'aşkla giden elbetde⁷⁴⁰ şehīd olmak lāzım gelür ve şühedā naşs-ı kātı' la zindedürler ve dünyāya [32^b H] naẓar-ı ḥāşları⁷⁴¹ bedenlerine sirāyet iden sa'ādet-i ḥayāt-ı ebediyye vesāṭatıyla ta'alluk ider ve⁷⁴² bu ḥuşuş erbāb-ı ihtişāşuñ ma'lūmları olup 'ämme-i mü'mīnīn imān cihetinden taşdīk iderler ve enbiyā ve evliyānuñ merķād-ı şerīflerindeki da'avāt-ı şāliḥanuñ te'sīri bu maẓmūn-ı sa'ādet-i meşḥūnuñ şahididür ki ekşer-i 'ulemā ve ṭarīk-i şūfiyyeyi münkirler. Evliyā'ullāh naklden soñra kerāmetleri kalmaz deyü bī-hüde edille-i vāhiye ile ṭarīk-i 'ināda sülük idüp "mütū kable en-temütü"⁷⁴³ mefhūmyla 'āmil olmuş

⁷³⁸ itdigi eş' arındandır: itdigin eş' ar ider H.

⁷³⁹ Derd-i 'aşkla: derd-i 'aşk ile İ.

⁷⁴⁰ Elbetde: elbette H.

⁷⁴¹ naẓar-ı ḥāşları: naẓar-ı ḥāşsaları H.

⁷⁴² Ve: -İ.

⁷⁴³ Ölmeden önce ölünüz. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, 550.

[29^b İ] ehl-i ıstıfânun hâlini kendi envâ‘-ı şehevât-ı fâniye ile âlûde olan hâline kıyâs iderler. Eger velî hayâtında iken kerâmetinün hâliki ise vefât itdiği gibi ol⁷⁴⁴ kerâmet kalmaz, şüphe yok ve eger o kerâmeti Rabbü’l-‘âlemîn o velînün zâtında halk itdi ise kudret-i Rabbü’l-‘âlemîn rütbe-i berzahıyyasındaki kerâmât-ı haqîkiyyenün muhaddimleri müşâhede olunacak maḥalldür. Aña ihsân idüp o ‘âlem-i ‘âmilün câhile tevessül idenlere hayâtındaki gibi merâmların dil-h‘âhları üzre kerem itdiği vâki‘dür ve⁷⁴⁵ inkârı mükâberedür. Hazret-i ‘Ömer raḍiyallâhu te‘âlâ⁷⁴⁶ ‘anh bir iki def‘a istiskâda eşer-i icâbet görmeyince Hazret-i ‘Abbâs raḍiyallâhu ‘anhı minber-i şerîfe berâber çıkarup; “İlâhî! ‘Abbâs’uñ ve ‘amm-i ḥabîbün ‘indünde câhi ḥürmetine bizlere yağmur ihsân eyle” didigi gibi fi’l-hâl zühür eylediği tevârîḥ ve seyrlerde mestür ve muşarraḥdur. Bu şûretde tevessülün şer‘e muḥâlif maḥalli yokdur ki def‘ ve inkâr idelüm yok. Ba‘zı kaba şûfîler bu şirkdür deyü tehdîd itdikleri eger fi’l-vâki‘ tevessülün tarîḳin bilmeyüp meşelâ ‘aşırımıza nisbet bir dağ adamı Mevlâ’nuñ⁷⁴⁷ izni olsun ve olmasun bu mezâr şâhibi benüm işümi görür der bulunursa⁷⁴⁸ şirkdür ve def‘i vâcibdür ve hâl bu ki bu i‘tikâdda olan [33^a H] kimse⁷⁴⁹ evvelâ Müslümân degül, tevessül kande kaldı?

انجا که شرم حسن بغور سخن رسد

ضبط نکه بعرض تمنا برابرست

2. Āncā ki şerm-i ḥüsn be-gür-ı sūḥan resed

Żabt-ı nigh be-‘arz-ı temennā berāberest

Ol maḳāmdaki ḥüsnün şerm ve ḥayāsı kelāmuñ haqîkatine vâşıl ola nigāhı żabt idüp dil-ber tarafına bakmamak ‘arz-ı maṭlaba berāberdür. Zîrā dil-ber⁷⁵⁰ şerm-ālūd olunca vefret-i hicābı bā‘iş-i sür‘ate⁷⁵¹ infi‘âl olup etrâfında bulunanların ḥarekât ve sekenâtından⁷⁵² ğarażları ne idüğün derk eyler. Siyyemā anlar da ‘âşıkları ola maḥbûb. Bu tavrda hicāb-ālūd ve ‘âşık daḥı teḳāzâ-yı temāşâ-yı cemâli def‘ ve nigāh-ı derd-

⁷⁴⁴ Ol: o H.

⁷⁴⁵ Ve: -İ.

⁷⁴⁶ te‘âlâ: -H.

⁷⁴⁷ Mevlâ’nuñ: Mevlânâ’nuñ H.

⁷⁴⁸ Bulunursa: bulunur ise İ.

⁷⁴⁹ Kimse: -İ.

⁷⁵⁰ dil-ber: dil-berler H.

⁷⁵¹ sür‘ate: -İ.

⁷⁵² ḥarekât ve sekenâtından: ḥarekât ve sekenâtlarından İ.

mendānesin zabt idince dil-bere bundan efşah ‘arz-ı hāl olmaz ki senüñ hayā ve şermüñ beni cemālūñe nazardan mahrūm ider deyü ammā dil-berde hayā olmayınca harekāt-ı ‘uşşāqdan⁷⁵³ istinbāt-ı ahkāma⁷⁵⁴ hācet kalmaz.

یوسف چسان دلیر تماشای خود کند

يعقوب در کمین و زلیخا برابرست

3. Yūsuf çisān dilīr temāşā-yı hōd küned
Ya‘kūb der-kemīn ü Züleyhā berāberest

Yūsuf ‘aleyhisselām ne gūne cesūrāne kendini temāşā itsün? Zīrā Ya‘kūb kemīnde ve Züleyhā berāberindedür ve ‘āşık ise cemāl-i dil-beri, dil-berüñ kendi nazarından [30^a İ] kıskanur. Murādı cemāle vuşulūñ şüret-i şu‘ūbetinde mübālağadır.

حسنی که در لباس بود آب و رنگ او

در چشم ما بصورت دیا برابرست

4. Hüsni ki der-libās buved āb u reng-i o
Der-çeşm-i mā be-şüret-i dībā berāberest

Bir hüsni ki anuñ āb u rengi libāsda ola, bizüm ‘aynımızda şüret-i dībāya müsāvidür. Zīrā aşı-ı hüsni ü bekā-yı cemāl ma‘nāda olandır. Erbāb-ı ‘uqūl kemāl-i cemāl-i zātında bulup ibtidā ellerinden çıkan dāmen-i ‘aql ma‘āş olmuşdur. Ne kimsenüñ sebeb-i ıztırābından su‘ālī ve ne kendinüñ etvār-ı mecnūnānelerinden rücū‘a ihtimālī ‘āşık olduğu şühūd-ı hālī ile sābit ve⁷⁵⁵ olmasa ‘āleme rüsvāy olmaz idi.

Beyt-i ‘Arabī⁷⁵⁶

Şahha ‘indennāsi ennā‘āşıkun

Gayra en lem ya‘rifū ‘ışkı limen

قربانیان نگاه پریشان نمیکنند

⁷⁵³ harekāt-ı ‘uşşāqdan: ‘uşşāqdan H.

⁷⁵⁴ istinbāt-ı ahkāma: istinbāta H.

⁷⁵⁵ Ve: -H.

⁷⁵⁶ Beyt-i ‘Arabī: -H.

محو ترا همیشه تماشا برابریست

5. Qurbānīyān nigāh-ı perīṣān ne-mī-kūnend

Maḥv-ı to rā hemīše temāṣā berāberest

Qurbān olanlar nazarların perīṣān itmezler. Zīrā maḥviyyetleri nākiṣ vāki⁶ olmamıştır. Sende maḥv olmuş kimesneye hemīše temāṣā musāvidür. [33^b H] Zīrā ḥüsn ü cemālden senüñ zātuñdan bir şīve taḥallüf itmemüştür ki anuñ talebinde nazarın perīṣān itmeğe muhtāc ola. Medḥde bundan eblağ beyt olmaz, eger temām fehmi olunur ise.

در پله که سنگ دلپای کعبه است

ریک روان و آبله پا برابریست

6. Der-pelleyī ki seng-dilīhā-yı Ka⁶ beest

Rīg-i revān u ābile-i pā berāberest

Bir mīzāndaki Ka⁶ be⁶ nūñ seng-dil ve maḥām-ı istiḡnāda ṣābit olması vardır. O mīzānda Ka⁶ be⁶ ye nisbet akıcı kum ile sālīklerin ayaklarında zuḥūr iden kabarcıklar berāberdür. Ya⁶ nī rīg-i revāndan müte⁶ eṣṣir olmadığı gibi ābileden daḥı olmaz. Bu mefhūm zāhiri ma⁶ lūm ve bāṭını daḥı miyāñ-ı taḥrīrde işāret olundu.

با درد عشق طاقت و بیطاقی یکی است

تمکین کوه و کاه در اینجا برابریست

7. Bā-derd-i ⁶ aṣḥ ṭāḳat⁷⁵⁷ u bī-ṭāḳatī yekīst

Temkīn-i kūh u kāh der-incā berāberest

⁶ Aṣḥ derdine nisbet ṭāḳatlū olmak ve bī-ṭāḳat olmak birdür. Ya⁶ nī benüm ṭāḳatüm vardır, ⁶ aṣḥa taḥammül iderüm denilmez. Bu maḥāmda kāh ile kūhuñ⁷⁵⁸ temkīni birdür. Aṣlā tefāvūt yokdur. “Felemmā tecellā Rabbuhu li’l-cebeli ce⁶ alehu dekken”⁷⁵⁹ naṣṣına işāretdür.

⁷⁵⁷ Ṭāḳat: -İ.

⁷⁵⁸ kāh ile kūhuñ: kāhla kūhuñ H.

⁷⁵⁹ Musa, belirlediğimiz yere (Tur'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsın. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. **Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi.** Musa da baygın düştü.

آینه تنکد نشود از هجوم عکس

پیشانی کشاده بصره برابرست

8. Āyine teng-dil ne-şaved ez-hücüm-ı ‘aks

Piṣānī-i küṣāde be-şahrā berāberest

‘Aksüñ hücümından āyine teng-dil⁷⁶⁰ olmaz. Cephe-i küṣāde şahrāya müsāvīdür. Gūyā āyinenüñ⁷⁶¹ şafvetine keşretüñ ‘adem-i te‘şiri küṣāde cebīn oldığıındandır ki kıyāfet-nāmede⁷⁶² si‘et-i ahlāk ve levāzım-ı ıtlāka delīldür. Bu a‘zā-yı zāhire-i mevcūdātla umūr-ı bāṭınaya⁷⁶³ [30^b İ] istidlāl, tecrübeye mebnī, ‘ulūm-ı şaḥīḥadandır. Aşlā taḥallūf itmez. Ḥattā fakīr bir muşavver kitāb gördüm. Hükemā’-ı Efrec’den biri te‘līf itmüş. Bu fenn-i şerīfe maḥşūş; meşelā bir ādem çehresi taşvīr itmüş ve aña muḳābil bir sığır kellesi te‘emmül olundukda fi‘l-vāḳi‘ beynlerinde müşābehet-i tām bulundukdan soñra böyle adam görülmüşdür⁷⁶⁴ deyü mülāḥaza olunarak elbetde⁷⁶⁵ ḥakīm-i merḳūmuñ resm itdiği şūrete müteḳārib eşḥāş ḥāṭıra gelür ki hemān ismi insān yoḥsa ahlākı⁷⁶⁶ ve ḥarekātı bakardan aşlā tefāvūt itmez ve bākī ḥayvānātdan birer a‘zā taşvīr idüp benī ādemle⁷⁶⁷ beynlerinde müşābehet bulunduğı kadar taḥtına aḥkām taḥrīr⁷⁶⁸ itmüş. Lākin lisānını [34^a H] bilmeyenler bir şey‘ istifāde idemez. Yoḥsa muşannifüñ ferāseti ve diḳḳati i‘tibāra şāyeste bir ma‘nādur. Ḥāşıl-ı kelām bu ‘ālemde mā-bihi’l-ittihād ile ḥükm-i ḥikem şaḥīḥdür ve şerī‘ atde edille-i ḳāṭı‘ alar bunun ḥaḳḳında kāfırları velī aḥz itmemek gibi ve Allāh ve resūline lāyık olmayan kelimāta cesāret iden bī-dīnlerin meclislerinde oturmamak gibi, zīrā o vāḳtde siz de anlar gibisiz buyruldı ve eger taṭvīlden melāl-i ḥavfı olmasa bu maḳāmuñ bir iki cüz’ taḥrīre taḥammülī var idi.⁷⁶⁹ Lākin bu ḳadarca ḥāṭırda olunca herkes isti‘dādı ḳadar terakkī itmege⁷⁷⁰ müsta‘id olur.

Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi. Araf Suresi 7/143.

⁷⁶⁰ āyine-i teng-dil: āyine-i teng-dil İ.

⁷⁶¹ Āyinenüñ: āyinenüñ İ.

⁷⁶² kıyāfet-nāmede: kıyāfe-nāmede H.

⁷⁶³ umūr-ı bāṭınaya: bāṭınaya H.

⁷⁶⁴ Görülmüşdür: görülmemişdür H.

⁷⁶⁵ Elbetde: elbette H.

⁷⁶⁶ Ahlākı: ahlāk İ.

⁷⁶⁷ benī ādemle: benī ādem ile İ.

⁷⁶⁸ Taḥrīr: -H.

⁷⁶⁹ taḥammül var idi: var H.

⁷⁷⁰ terakkī itmege: terakkīye H.

صائب اگر بدیده انصاف بنکری

آن خال اتشین بسویدا برابرست

9. Şā'ib eger be-dīde-i inşāf bingerī
Ān ḥāl-i āteşin be-süveydā berāberest

Şā'ib eger inşāf göziyle nazar iderseñ o ḥāl-i āteşin süveydāya müsāvidür. Āteşin ta' bīri ḥarāret-i ġarīziyye süveydādan münba' iş olduğündür. Gūyā süveydā gibi ḳalb-i 'āşıkda muḳim olup mazhar-ı āteş-i şevḳ olmasın murād ider.

[14. Ġazel]

لب لعل تو ز خون دل من جام گرفت

سرو قد تو ز اغوش من اندام گرفت

[fe' ilātün/ fe' ilātün/ fe' ilātün/ fe' ilün]

1. Leb-i la' l-i to zi ḥūn-ı dīl-i men cām girift
Ḳad-i serv-i to⁷⁷¹ zi āġūş-ı men endām girift

Senüñ la' l gibi olan dudaġuñ benüm ḥūn-ı ḳalbümnden cām alup rengin ü āb-dār oldu ve senüñ serv gibi olan ḳāmetüñ benüm āġūşumdan endām aldı. Ya' nī bu mevzūniyyet ki elbetde⁷⁷² bir ḳāleb-i terbiyenüñ eşeri ve bir üstād-ı tenāsübüñ ' arz ve⁷⁷³ hüneridür. ' Āşık olduğum cihetden baña nisbet olunur dise gerek. Ḥaḳīḳatde bu mazmūn mecāzdur.

هیچکس زهره نظاره چشم تو نداشت

ثمک اشک من این تلخی بادام گرفت

2. Hīç kes zehre-i nezzāre-i çeşm-i to ne-dāşt
Nemek-i eşk-i men in telḫī-i bādām girift

⁷⁷¹ Ḳadd-i serv-i to: serv-ḳadd-i to H.

⁷⁷² Elbetde: elbette H.

⁷⁷³ Ve: -İ.

Hîç kimse senûñ çeşmüne temâşâ cesâretin idemez idi. Lâkin benüm gözyaşımıñ tuzı bu bādâmuñ [31^a İ] acılığın aldı. Şimdi halk tatlu temâşâ iderler. Bu mazmûn ‘âdete mebnîdür ki acı bādâmı tuzlu⁷⁷⁴ suda nef‘ idüp değışdürerek tatlu iderler. Gūyâ dil-berûñ mebâdî-i ma‘ şûkiyyetinde çeşmine nazar idenler göz degmüş adam gibi helâke müşerref olurlar idi ki⁷⁷⁵ Şâ’ib’ûñ ‘âşıklığı ve âh-ı hasretle keşret-i bükâsı o maħbûba bā‘ iş-i rikķat olup ‘uşşâķa nazar-ı merħametle nazar itmesine bā‘ iş oldıgın taħyîl ider. Murâdı bu ‘âleme adamuñ zuhûrı ‘ayn-ı rahmet oldıgın ifâde ider.⁷⁷⁶

[34^b H] میچکد خون ز جبین عرق شرم امروز

تا که از لعل لب بوسه به پیغام گرفت

3. Mî-çiked hûn zi cebîn ‘arak-ı şerm imrûz
Tâ ki ez-la‘l-i lebet bûse be-peygâm girift

Bugün⁷⁷⁷ ‘arak-ı şerm ve hayânuñ alnından kan tamlar. ‘Acabâ kim senûñ la‘l lebünden haberle bûse aldı? Bu mazmûn şevketâne maħbûbuñ şerm ve hayâsında mübâlağadır ki o dil-berden bir haber almak o kadar infî‘âl ve hayâyı mûcib olur ki zûr⁷⁷⁸ ile tutup leblerinden bûse almak maķâmına ķâ’im olur ve hem o haberde bûse şafâsı vardır deyü telmîh ve hem kendüden fevt oldıgına te’essüf perdesinde izhâr-ı ğayretidür. Bu iki beyti fehmi itdikden⁷⁷⁹ soñra sakınup İbn-i Sîna’nuñ işârâtın⁷⁸⁰ Dîvân-ı Şâ’ib’ûñ üzerine koymayasun.⁷⁸¹

هر کجا حسن کلسوز تو منزل سازد

میتوان بوسه برغبث ز لب بام گرفت

4. Her kücâ hûsn-i gelû-sûz-ı to menzil sâzed
Mî-tüvân bûse be-rağbet zi leb-i bâm girift

⁷⁷⁴ Tuzlu: tuzlı H.

⁷⁷⁵ Ki: -H.

⁷⁷⁶ ifâde ider: ifâdedür H.

⁷⁷⁷ Bugün: bir gün İ.

⁷⁷⁸ Zûr: rûz H.

⁷⁷⁹ fehmi itdikden: fehmden H.

⁷⁸⁰ İşârâtın: işâretin H.

⁷⁸¹ Koymayasun: komayasun H.

Her kande senüñ ḥüsn-i gelū-sūzuñ menzil iderse rağbetle o menzil ṭāmınuñ lebinden buse almak mümkündür. Ya‘nī oldıgıñ maḳāma ḥüsnüñ bu rütbe sirāyet ider. Ğavḡānuñ cümlesi bu sirāyeti müşāhede itmekdedür.⁷⁸² Yoḥsa güzeli herkes bilür.

کرد یعقوب صفت جامه نظاره سفید

چشم هر کس بتماشای تو احرام گرفت

5. Kerd Ya‘kūb şıfat cāme-i nezzāre sefīd
Çeşm-i herkes be-temāşā-yı to iḥrām girift

Ya‘kūb ‘aleyhisselām gibi cāme-i nezzāreyi⁷⁸³ sefīd eyledi. Her kim ki seni temāşāya iḥrām-bend olup niyyet itdi ise ya‘nī seni görmenüñ şartı māsivādan gözini bağlamakdur. Belki kendi nefsinden daḡı⁷⁸⁴ bi’l-küllīye ḡafletdür ki görmeyenler görürler didiklerinüñ⁷⁸⁵ ma‘nāsı taḥaḳḳuḳ eyleye.⁷⁸⁶

نیست یکشمع درین بزم بسرکرمی من

سوخت هر کس که من سوخته را نام گرفت

6. Nīst yek-şem‘ der-īn bezm be-sergermī-i men
Sūht herkes ki men-i sūhte rā nām girift

Benüm ser-germ ve ḥarāretümde bu meclisde bir şem‘ yokdur. Ben yanmuşuñ adını⁷⁸⁷ her kim zıkr itdiyse yandı. Vaḳı‘ā bir adamuñ şiddet-i ibtilāsı şöhet bulunca zıkrı mürür iden meclislerde [31^b İ] herkes o adam içün yanup yakılır ve her yanmuşda ve şem‘ de bu ḥālet yokdur.

[15. Ğazel]

کورئ خود اهل دنیا کر نیبند دور نیست

⁷⁸² İtmekdedür: itmekde H.

⁷⁸³ cāme-i nezzāreyi: nezzāreyi H.

⁷⁸⁴ Daḡı: -H.

⁷⁸⁵ Didiklerinüñ: -H.

⁷⁸⁶ Eyleye: ide H.

⁷⁸⁷ adını: ismini İ.

هیچ کوری در مقام و مسکن خود کور نیست

[fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilün]

1. Kūrī-i ḥod ehl-i dūnyā ger ne-bīnend⁷⁸⁸ dūr nīst

Hīç kūrī der-maḳām u mesken-i ḥod kūr nīst

Ehl-i dūnyā eger kendi körlüğünü bilmez ve görmez ise ba' id degüldür. Zīrā hīçbir kör kendi meskeninde kör degüldür. Belki erbāb-ı başār gibi ḥarekāt ü sekenātın icrā ider. Lākin bir dest-gīr-i kāmīl elinden tutup tarīḳ-i āḥerine sülūk itdūrūr [35^a H] ise o zamān a' mā oldıḡın taḥḳīḳ ider. Yoḥsa ḥuṣūṣ-ı dūnyeviyyede⁷⁸⁹ açık göz oldukları⁷⁹⁰ müsellemdür.

جان نورانی نپردازد بجسم تیره روز

پیش پای خویش دیدن شمع را مقدور نیست

2. Cān-ı nūrānī ne-perdāzed be-cism-i tīre rūz

Pīṣ-i pāy-ı ḥ' īṣ dīden-i ṣem' rā maḳdūr nīst

Nūrānī vāḳi' olan cān cisme iltifāt itmez. Zīrā ṣem' e ayaḡı öñini görmek maḳdūr degüldür. Şā'ib-i merḥūm bu beytinde⁷⁹¹ irsāl-i meşel zımnında bir ḳānūn ifāde eyledi ki aṣlā taḥallūf itmez. **Ma'lūm ola ki** nefis-i nāṭıḳa ve rūḥ bir şeydür. Lākin mükellef oldukdan şoñra nefis tesmiyesine elyāk u enseb olur. Bu şūretde eger nūrāniyyeti ḡalebe ider ise ten-perverligüñ⁷⁹² zararın müşāhede idüp tadrīcle⁷⁹³ beşeriyyetine za' f virmeden ḡālī olmaz daḡı, teraḳḳī iderek cism-i ḥākī mülāyimātın isti' māl itmek murād itse de idemez olur. Şā'ib'üñ ṣem' mişālī gibi ve bu mişālūñ 'aksine mülāzım olanlar daḡı tenezzülde şehevāt-ı ḥayvāniyye bir ḳuvvete varur ki aṣlā rūḥāniyyet ṭarafına meyli kalmadıktan şoñra nūrāniyyet kesb idecek. Ṭā' āti ideyüm dise de idemez olur.⁷⁹⁴

خاکساریرا ز ما نتوان بملک چین گرفت

⁷⁸⁸ Bīnend: bīned İ.

⁷⁸⁹ ḥuṣūṣ-ı dūnyeviyyede: ḥuṣūṣ-ı dūnyāda H.

⁷⁹⁰ göz oldukları: gördükleri H.

⁷⁹¹ Beytinde: beytde İ.

⁷⁹² ten-perverligüñ: ten-perverlik İ.

⁷⁹³ tadrīcle: tadrīc ile İ.

⁷⁹⁴ Olur: -İ.

این سفال خام کم از کاسه فغفور نیست

3. Hāk-sārī rā zi mā-netvān be-mülk-i Çin girift

În sifāl-i hām kem ez-kāse-i fağfūr nīst

Tevāzu‘ı ve hāk-sārlığı bizden mülk-i Çin ile almak mümkün degüldür. Bu hām sifāl fağfūruñ kāsесinden kem degüldür. Sifāl-i hām ta‘biri ya‘nī faḡaḡ hāk-sārlık ki kendi gözinde ve halkuñ ‘indinde hāk-ı ṭabī‘at olmakdan⁷⁹⁵ kināye olup mezāyā-yı uhṛāya vāḡıf olmasa da kāse-i fağfūrdan kalmaz. Puḡte ve kāmīl hāk-sārlık kande kaldı⁷⁹⁶ ki rütbe-i fenādan i‘bāretdür.

عاشقانرا عشق آتش دست میبخشد حیات

شمعهای کشته را حاجت به نفخ صور نیست

4. ‘Āşıḡān rā ‘aşḡ-ı āteş-dest mī-baḡşed ḡayāt

Şem‘ hā-yı küşte rā ḡācet be-nefḡ-i şūr nīst

‘Āşıḡlara āteş-dest olan ‘aşḡ ḡayāt baḡışlar. Söyünmüş mūmlaruñ nefḡ-i şūra [32^a İ] ihtiyācları yokdur. Yine āteşle iḡyā olurlar. **Ma‘lūm ola ki** bu neşve-i dünyeviyyede her zī-ḡayātuñ dirliği sudandur. Zīrā su Ḥay ism-i şerīfinüñ ‘arşıdır. Lāḡin āḡiretde herkesüñ ḡayātı bilā-vāsıṭa ḡayy u ḡayyūmdan feyz olur. Kaldı ki dünyāda bir kimse⁷⁹⁷ beşeriyyetin [35^b H] tā‘āt u riyāzāt ve mūcāhedāt ile izāle iderek mevt-i iḡtiyārī rütbesine irişdürür ise ‘ālem-i uhrevī o sālīke keşf olup şüretā dünyāda, ma‘nāda, āḡiretde olan⁷⁹⁸ benī adem ḡükminde olur ki bu fenā-yı ulānuñ derecesidür ve bu mevt-i ṭabī‘iden evvel⁷⁹⁹ olur. Şoñra fenā-yı şanıyeye vāşıl olup maḡām-ı beḡāya varması murād olundukda zıkr olunan ḡayāt-ı ebediyye kerāmet olmak üzre dünyāda o sālīke i‘ṭā olunur ki beḡā-billāha tesmiye iderler. Şā‘ib-i merḡūm bu rütbelere işāret olmak üzre irsāl-i meşel itmüşdür ve eger Şā‘ib’üñ bu mefhūmlarından ḡaberi yokdur; hemān sen fażīlet satmak zımnında şūfiyyenüñ kelāmına taṭbīḡ idersin deyü ḡāṭıra ḡuṭūr iderse irsāl itdiği meşel şıḡkına kifāyet itdikden şoñra ma‘lūm ola ki Şā‘ib-i merḡūmuñ her işāret itdiğin taḡrīr itsem o

⁷⁹⁵ Olmakdan: olmadan H.

⁷⁹⁶ Kaldı: -H.

⁷⁹⁷ Kimse: kimesne İ.

⁷⁹⁸ Olan: -İ.

⁷⁹⁹ Evvel: -H.

zamān ma‘lūm olurdu⁸⁰⁰ ki Şā‘ib kimdür. Lākin⁸⁰¹ haşş ve ‘āmmūñ naẓar idecekleri kitāba bundan ziyāde taḥrīr olunmaz ve bizüm taḳlīdimūzi Ḳādir-i Mūte‘āl luṭf u kerem ve⁸⁰² ‘ināyetleriyle taḥḳīke mübeddel eyleye. Cümle yazdığım şerḥ-i şerīfūñ lübbīdür. Bilmedigümi⁸⁰³ yazmam. Lākin mütāla‘a buyuranlara kelāmuñ⁸⁰⁴ evvel ve āḫirin ve levāzım-i ḳarībe ve ba‘idesin geregi gibi cem‘ itmeyince ba‘zı maḥaller muḡlaḳ ve bī-fā‘ide kalacağında şüphe yokdur.

دست تا از تست دست از دانه افشانی مدار

رخنه ملک سلیمان جز دهان مور نیست

5. Dest tā ez-tost dest ez-dāne-eḫṣānī medār

Raḥne-i mülk-i Süleymān cüz dehān-ı mūr nīst

Tā ki el senūñdür, elüñi dāne-eḫṣānlıktan ve kerem ve iḫsāndan kaldurma. Zīrā Süleymān’uñ⁸⁰⁵ mülkinūñ raḥnesi dehān-ı mürdan ğayrı yokdur. Hemān⁸⁰⁶ bir karıncanuñ sedd-i ramaḳına sebep olup rızḳı senūñ elüñden zuḥūr ider ise Süleymān olmuş olursun.⁸⁰⁷ Eger ḳalīl ve eger aḳall-i ḳudretinūñ mikdārı ‘amel idersen bu rütbe-i Süleymāniyye senūñdür ve bu maẓmūnda Şevket-i merḥūm buyurur ki:

Beyt⁸⁰⁸

Dest ez-kerem be- [32^b İ] ‘özü-i teng-māye ki medār

Bergī der-āb keştī-i şad mūr mī-şevd

Neşr⁸⁰⁹ ya‘nī sermāyem yufkadur deyü elüñi [36^a H] keremden kaldurma. Zīrā bir sāde yaprak suda yüz karıncaya gemi olur. Şā‘ib-i merḥūmuñ dehān-ı mūra⁸¹⁰ raḥne-i mülk-i Süleymān ta‘biri nūfūs-ı maḥlūḳanuñ levāzımınıñ eşeddi rızḳ olduğu çün bir pādişāhuñ tevābi‘inden biri aç kaldığı gibi zarūrī aḡzın açup pādişāha daḫl ve ta‘arruza

⁸⁰⁰ Olurdu: olur idi İ.

⁸⁰¹ Lākin: -İ.

⁸⁰² Ve: -İ.

⁸⁰³ Bilmedigümi: bildigümi H.

⁸⁰⁴ Kelāmuñ: kelāmın İ.

⁸⁰⁵ Süleymān’uñ: Süleymān İ.

⁸⁰⁶ Hemān: -İ.

⁸⁰⁷ Olursun: olursuñ İ.

⁸⁰⁸ Beyt: -İ.

⁸⁰⁹ Neşr: -İ.

⁸¹⁰ dehān-ı mūra: dehān-ı mūr H.

şürû‘ idince ma‘nâda mülkünden bir rahne açılmış olur. Bu vech şahîhdür. Yok efsânelerde bir karınca kışşası olup aña binâ itdiyse⁸¹¹ câ’izdür. Lâkin vâkıf olmamuşuzdur.

از حجاب ظلمت آسانست بیرون آمدن

سالکانرا سد راهی چون حجاب نور نیست

6. Ez-ḥicāb-ı zulmet āsānest bīrūn āmeden
Sālikān rā sedd-i rāhī çün ḥicāb-ı nūr nīst

Ḥicāb-ı zulmetden taşra gelmek āsāndur. Zıddı inkişāfına sebep olduğu çün ammā sālîklere ḥicāb-ı nūr kadar bir sedd-i rāh yoktur. Zīrā nūr, ḥudūd-ı ‘aqluñ nihāyetidür. Meşelā ‘ilm ve ‘amel şāhibleri gāyet şu‘ūbet çekerler ve bunlardan fānī olmayınca maṭlab zuhūr itmez. Tā mürşid-i kāmīl şarf-ı himmet idüp eṭvār-ı ‘aqlıdan ḥāric müşāhedelerine irişdürmeyince mūrīdūñ kullandığı ‘aql ve⁸¹² ‘ilm ve ‘amelden⁸¹³ geçmegi tecvīz itmez. Ehlinūñ ma‘lūmıdır. Baḥse ḥācet yoktur.

ما تلاش قرب عشق از ساده لوحی میکنیم

ورنه سنک این فلاخن غیر کوه طور نیست

7. Mā telāş-ı ḳurb-ı ‘aşḳ ez-sāde-levḥī mī-kūnīm
Verne seng-i īn felāḥan ḡayr-ı kūh-ı Ṭūr nīst

Biz ‘aşḳa ḳurbuñ telāşını ḥamākatdan ve ḥaddimūzi bilmedigimizden iderüz. Yoḥsa bu felāḥanuñ taşı kūh-ı Ṭūr’dan ḡayrı degüldür. Ḳuvvetde ve temkīnde cibāl ḍurūb-ı emşālden olduğu gibi “ve ḥulika’l-insānu ḍa‘īfā”⁸¹⁴ naşş-ı kerīmi daḥı ḳuvvet-i beşeriyenūñ za‘afına şehādet itmüşdür ve ba‘zı maḥallerde şiddet-i mülābeseden ‘aşḳ diyüp ma‘şūḳı gāhice ‘āşıḳı ve ekşeriyā ḥālet-i ma‘hūdeyi murād iderler. Bu beytinde ma‘şūḳ murād idüp felāḥan nisbetini ‘aşḳa şarf itmüşdür. Mes’ele ḥāṭırda olunca mütāla‘aya ḥācet kalmaz.

⁸¹¹ binā itdiyse: binā’en itdi ise H.

⁸¹² Ve: -İ.

⁸¹³ ‘amelden: ‘amelinden H.

⁸¹⁴ Allah, sizden (yükümlülükleri) hafifletmek istiyor. **Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.** Nisa Suresi 4/28.

ما بحسن معنی از صورت قناعت کرده ایم

بوشناسانرا قماش پیرهن منظور نیست

8. Mā be-ḥüsn-i ma' nā ez-şüret ḵanā' at-kerde'im

Bū-şināsān rā ḵumāş-ı pīrehen manẓūr nīst

Biz şüretten fāriğ olup ḥüsn-i ma' nāya ḵanā' at itmüşüzdür.⁸¹⁵ Zīrā bū-şinās ve rayiḥa fehm idenlerin pīrāheninüñ⁸¹⁶ ḵumāşına naẓarları yokdur. Ya' nī maḥlūkātđan [36^b H] her kim taḥalluḵ-ı esmāda kāmīl ve esrār-ı kerāyim-i şıfātı ḥāmil [33^a İ] bulunur ise aña ta' aşşuḵ ve mülāzemet idüp şüret-i ḥāline aşlā naẓar itmeyüz. Zīrā ğaraẓ mışr-ı ḥaḵāyıkđan inkişāf-ı ebşāra⁸¹⁷ ve beşā'ire vesīle olacak rayiḥa-ı reḵāyık-ı imdādiyyeyi fehm itmekdür.⁸¹⁸

کرچه آن بیدرد صائب یاد ما هرگز نکرد

از سخن سنجان کسی را رتبه مشهور نیست

9. Gerçi ān bī-derd Şā'ib yād-ı mā hergiz ne-kerd

Ez-süḥan-sencān kesī rā rütbe-i meşhūr nīst

Ey Şā'ib! Egerçi o bī-derd bizüm zıkrımüzi itmediyse de yine biz anı zıkr iderüz. Zīrā şā'irlerden ve söz tartıcılarından bir kimsenüñ rütbe-i meşhūrı yokdur ki bī-derd daḥı bizi yād eyleye. Bī-derd şu'arā-yı 'Acem'den olup bu ğazel aña naẓāre ve mışra'-ı aḥīr daḥı anuñ olması ensebdür. Zīrā rābıtasız görünür ve rütbe-i meşhūrdan murād merātīb-i menāşīb-ı pādişāhiyye⁸¹⁹ ola.

[16. Ğazel]

چشم مخموریکه ما را زهر در پیما نه ریخت

میتواند از نکاهی رنگ صد میخانه ریخت

⁸¹⁵ İtmüşüzdür: itmüşüz H.

⁸¹⁶ Pīrāheninüñ: pīrāhenüñ İ.

⁸¹⁷ inkişāf-ı ebşāra: inkişāf-ı ebşār İ.

⁸¹⁸ fehm itmekdür: fehmdür H.

⁸¹⁹ menāşīb-ı pādişāhiyye: menāşīb-ı pādişāhı İ.

[fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilün]

1. Çeşm-i maḥmūrī ki mā rā zehr der-peymāne rīht

Mī-tüvāned ez-nigāhī reng-i şad meyhāne rīht

Bir maḥmūr göz ki benüm peymāne-i ḥalūme⁸²⁰ zehr dökdi. Bu mu'āmelesi bādesinüñ kılletinden degül, zīrā bir nigāhdan yüz meyhāne resmin döküp ve ma' mūr itmege ḳādirdür. Lākin bizüm kısmetimüz böyle zuhūr itdi. Reng 'ādetā bir ḥāne binā itdikle taşvīr olunan resme dirler. Yāḥud bir çeşm-i maḥmūr ki beni semm-i helāhil içmüş adam şüretine koydı. Bu mu'āmele aña çok degüldür. Zīrā bir nazarla yüz meyhānenüñ āb ve rengin döküp ḥarāb⁸²¹ itmege ḳādirdür. Bāde münāsebetiyle reng kendi ma' nāsında ola. Zīrā çeşm-i maḥmūr nazarından şikāyet şıfātına münāsib ta' addiden neş'et ider ki meyhāneler rengin bāde ile ma' mūr ve ābādān iken bir nazar itse anlarda reng kalmayup maḥmūr ve vīrān olur deyü kendüye vāḳi' olan ḥālī istiḥḳār zımnında mübālağa itmüş⁸²² ola.

اشک شادی عذر ما را اخر از صیاد خواست

کرچه در تسخیر ما کوهر بجای دانه ریخت

2. Eşk-i şādī 'özr-i mā rā āḥir ez-şayyād-ḥ'āst

Gerçi der-teshīr-i mā gevher be-cāy-ı dāne rīht

Sürür ağlaması āḥirü'l-emrde⁸²³ şayyāddan bizüm 'özrimüzi diledi. Egerçi [37^a H] bizi teshīrde cevheri dāne yerine saçdı ise de baña sürürdan dökilen ḳaṭarātı dāne maḳāmına saçılan cevhere 'ivaż itdük deyü şayyāduñ⁸²⁴ teşekkür teshīri ve vaḥşiyāne ḥarekātımızuñ⁸²⁵ 'özri tekmīl oldı dimekdür. Ġaraẓı 'ālem-i ervāḥdan aḳfāş-ı bedene muḳayyed olmanuñ şüret-i [33^b İ] ḥālīdür.

تازه کردد داغ عشق از لطف خوبان دگر

خنده کل طشت آتش بر سر پروانه ریخت

⁸²⁰ peymāne-i ḥalūme: peymāne-i ḥalime H.

⁸²¹ Ḥarāb: -H.

⁸²² İtmüş: -H.

⁸²³ āḥirü'l-emrde: āḥirü'l-emr İ.

⁸²⁴ Şayyāduñ: şayyāddan İ.

⁸²⁵ ḥarekātımızuñ: ḥarekātlarımızuñ İ.

3. Tāze-gerded dāğ-ı ‘aşk ez-luṭf-ı ḥübān-ı diger
Ḥande-i gül ṭašt-ı āteş ber-ser-i pervāne rīḥt

Raḥmetullāhi ‘aleyh bu leṭāfet-i edāda merḥūmuñ ḥāşā ki ‘āleme bir nazīri daḥı gelmiş ola faḳīrūñ ‘indinde bu maẓmūn, bu ta‘bīrāt-ı dil-pesend ile ancak Şā‘ib’e maḥşūş bir kerāmetdür. Dāğ-ı ‘aşk, ḡayrı dilberlerūñ ‘āşıklarına itdigi luṭfdan tāzelenür ki benüm maḥbūbum baña bir kerre bu mu‘āmeleyi itmedi deyü mişālī budur ki gülūñ ḥandesı ve bülbüline şīve-i ferḥundesı, ṭašt-ı āteşi bī-çāre pervānenūñ başına dökdi. Şūretā açılmış gül, ṭašt hey‘etindedür ve rengi daḥı āteşe mümāşil oldığı cihetden ve pervāne aşlından yana ve dāğlanagelüp gülūñ bülbüle bu luṭfını görünce bir ma‘nevī āteşe daḥı dāğlanur ki benüm ma‘şukumdan baña bu şīve olmadı deyü doğrısı bu beyti hemān ḥüsn-i cem‘iyyetin mülāḥaza ile ḳanā‘at idüp ta‘bīr ile tefhīm ḳaydında olmak ‘abeşe iştiḡāl ḳabilindendür.

لوح می افتد بر جانب چو مستان خراب

تا که بر خاک شهیدان کریه مستانه ریخت

4. Levḥ mī-üfted be-her cānib çü mestān-ı ḥarāb
Tā ki ber-ḥāk-i şehīdān girye-i mestāne rīḥt

Levḥ⁸²⁶ ya‘nī mezāruñ taşı her cānibe mestān-ı ḥarābāt⁸²⁷ gibi meyl idüp düşer. ‘Aceb kim ḥāk-ı şehīdān üzre girye-i mestāne dökdi ola? Sarḥoşuñ ağlaması meşhūrdur. Siyyemā bāde-i muḥabbetle mest olmuş ola. Şā‘ib-i merḥūm Şī‘iyyāne kendi mesleklerinde Kerbelā ve Kūfe⁸²⁸ ḳāziyyelerinūñ günleri geldikde yāḥud ziyāretlerine varıldıkda anlarūñ feryād ve bükāsını⁸²⁹ bir kimse müşāhede itse taḥḳīḳ ider ki bu beytinde mübālaḡasızca vāḳi‘i [37^b H] beyān itmüşdür. Kaldı ki bu bükānuñ sebebi keşret-i zikr evşāf-ı ḥamīde-i ehl-i beytten ve bu ṭā‘ifenūñ beyninde cūhelāsı belki ba‘zı fuẓalāsı vāhī senedlerle⁸³⁰ vaż‘ itdikleri⁸³¹ kitābları ‘ālem-i tufūliyyetden müṭāla‘a iderek ḡā‘ibāne bir muḥabbet-i şedīde ve bir ülfet ü meveddet-i ekīde ḥāşıl iderler ki bizüm

⁸²⁶ Levḥ: -İ.

⁸²⁷ mestān-ı ḥarābāt: mestān-ı ḥarāb H.

⁸²⁸ mesleklerinde Kerbelā ve Kūfe: mesleklerindeki bilād-ı Kūfe İ.

⁸²⁹ feryād ve bükāsını: feryāda bükāsını H.

⁸³⁰ senedlerle: senedler ile İ.

⁸³¹ İtdikleri: itdigi İ.

gibiler de gāyet nādīr vāqī‘ olur. Meşelâ İmām Hüseyn raḍiyāllahu ‘ anhuñ şehādeti⁸³² ḥuşuşını ‘ ulemā-ı seyrüñ zabt eylediği vech-i şaḥīḥ üzre bir meclisimüzde okunsa bir cüz’i rikḳat⁸³³ on adamda birimüze ḥāşıl olursa da gelür geçer bir ḥāletdür. Lākin bu t̄ā’ifenüñ meclislerinde bu müzākere zımnında bī-huş olmuş yāḥud cāhilāne kendi nefsinin telef itmüş ve⁸³⁴ birkaç [34^a İ] sâ‘at ‘ âlem-i şu‘ürdan münselib olmuş katı çokdur ve bu ḥālet ḥavāş⁸³⁵ ve ‘avāmında ilā-el-ān cārīdür ve aşlā anlarıñ zıkr ve fikrinden ḥālī olmazlar.⁸³⁶ Bu zıkr olunan keyfiyyet her çend o kadar memdūḥ degül ise de ḥaḳḳ budur ki maḥall-i gıbtadur. Ammā bu iksīr-i a‘zam ve tiryāk-ı mu‘azzam⁸³⁷ ‘aḳabinde şaḥābe-i kirām siyyemā gürūh-ı etḳiyāya imām olan şıddıḳ-ı ekber ve Ḥazret-i ‘Ömer raḍiyāllahu ‘ anhumānuñ ḥaḳlarında⁸³⁸ tenāvül itdikleri sümüm-ı kātīle-i sebb ve la‘n ve ‘adāvet daḥı o rütbeleri tecāvüz itmüşdür. Ya‘nī⁸³⁹ hemān ‘ayn-ı muḥabbetleri bu cihetden bā‘iş-i telefleri olduğında şekk yokdur ve gāyet ḳalīldür. Bir t̄ā’ife ki yalnız tafḍīl ile ḳanā‘at idüp şā’ir-i ḥuşuşında ādāb-ı şerī‘ata inḳiyād eyleye ki ‘aḳāyid kitāblarında Şī‘ī didikleri t̄ā’ife bunlardur ve bu ḥuşuş ‘adāvet-i kibārlarında gāyet şiddetlū vāqī‘ olur ki ba‘zı māddelelerinde ‘ulemā-yı İslām anları tekfīr iderler ve zıkr olunan girye-i mestāneleri o ‘adāvet-i cühūdāneleriyle⁸⁴⁰ kendülerine ‘ayn-ı naḳmet olduğunda⁸⁴¹ şerī‘at-i ḡarrādan ekşer-i aḳḳām ile ‘amel itmedikleri şāhid-i ‘adldür. Lākin Şā’ib gibi bir zinde-dil zann iderüm ki bu rütbelerde degüldür ve “Allāhū ‘alemu bī ḥalīh”.⁸⁴²

دامن فانوس در كف شمع بیرون میدود [38^a H]

تا که از مجلس برون خاکستر پروانه ریخت

5. Dāmen-i fānūs der-kef şem‘ bīrūn mī-deved

Tā ki ez-meclis bīrūn ḥākister-i pervāne rīḥt

⁸³² Şehādeti: şehādetleri İ.

⁸³³ cüz’i: cüz’vī İ.

⁸³⁴ Ve: -H.

⁸³⁵ Ḥavāş: ḥavāşında H.

⁸³⁶ Olmazlar: olmaz H.

⁸³⁷ tiryāk-ı mu‘azzam: diryāk-ı mu‘azzam İ.

⁸³⁸ Ḥaḳlarında: ḥaḳḳında H.

⁸³⁹ Ya‘nī: -İ.

⁸⁴⁰ ‘adāvet-i cühūdāneleriyle: ‘adāvet-i cühūdāne ile H.

⁸⁴¹ Oldığında: olduğına H.

⁸⁴² Onun halini en iyi Allah bilir.

Dāmen gibi olan fānūs, elinde şem⁸⁴³ taşra koşar. ‘Acabā kim pervānenüñ hākisterin meclisden taşra dökdi? Gūyā fenārla halkuñ gecelerde taşra⁸⁴⁴ çıkmasınıñ şüretinde⁸⁴⁵ taḥyīl itdürür⁸⁴⁶ ki şem⁸⁴⁷ anuñ der-miyān idüp pervānenüñ hākisterin taleb ider. ‘Acabā bu fi‘le sebep kimdür? Egerçi pervāneyi yakup kül iden şem⁸⁴⁸ ise de yine kendi bezminde kalmasın taleb ider. Ğaraẓı rütbe-i fenāya mülḥaḥ olunca ‘āşık ma‘şūk ve ma‘şūk ‘āşık⁸⁴⁹ olduğın ifādedür. Ehlinüñ ma‘lūmıdır. Ḥattā mecāzda daḥı olduğı çokdur. Ḥulefā-i ‘Abbāsiyye eyyāmında şu‘arādan biri bir maḥbūb-ı fāyīku‘l-ḥasene mübtelā ve terāküm-i ekdār ve ālāmdan esīr-i firāş olup aḥbābından biri ‘iyādesine vardıkda ‘azīm-i ibrām ider ki bir kerre falānı ḥāneme getürebilürsen bu āḥir-i ‘ömrümde baña bundan a‘lā dostluk olmaz deyü ol adam varup maḥbūb-ı mezbūre⁸⁵⁰ elinden [34^b İ] geldiği kadar cedd ve cehdiyle⁸⁵¹ bir miḳdār gelmiş iken yine bu ḥuṣūş beyne’n-nās şöretüme sebep olur deyü rücū‘ itdikde⁸⁵² gelüp mā-vaḥa‘ı haber virüp; birāder bu vaktde Cenāb-ı Rabbü’l-‘āleminden⁸⁵³ rahmet taleb eyle, bir bī-vefā oḡlan için bu ḥāle giriftār olmuşsın didikde hemān şevḳ-i ‘aşḳla derd-mend baña şimdi anı bir kerre görmek Allāh’uñ rahmetinden iyü idi deyince o birāderi bu kelime-i muḥāṭaradan incinüp taşra çıkdıkda ḥareminden vāveylā şadāsı ‘ayyūḳa çıkar. Nā-ḥār⁸⁵⁴ ‘avdet idüp defn oluncaya dek mülāzemet itdikden soñra ba‘ẓı tenhā vaktlerde o maḥbūbı ‘āşıkınıñ ḳabri üzerinde⁸⁵⁵ aḡlar görür imiş. Tārīḫ-i zamānda ‘aynı⁸⁵⁶ bu ḳışsayı yazmuşdur ve ‘Ömer bin Fāriẓ ḥazretlerinüñ bu iki beyti Lāmīye Ḳaşidesinde bu maḥalle şerḥ gibidür.

Şi‘r⁸⁵⁵

Hüve’l-ḥubbü feslem bi’l-ḥaṣā mā’l-hevā sehlün

Ve mā iḥtiyāru muẓnā bihi veleḥü ‘aḳlu

⁸⁴³ şem⁸⁴³: -H.

⁸⁴⁴ fenārla halkuñ gecelerde taşra: halkuñ gecelerde taşra fener ile İ.

⁸⁴⁵ Şüretinde: şüretinden H.

⁸⁴⁶ İtdürür: itdir H.

⁸⁴⁷ ve ma‘şūk ‘āşık: -İ.

⁸⁴⁸ maḥbūb-ı mezbūre: maḥbūba H.

⁸⁴⁹ Cehdiyle: cehd ile H.

⁸⁵⁰ İtdikde: İ nüshasında derkenardır.

⁸⁵¹ Cenāb-ı Rabbü’l-‘āleminden: Rabbü’l-‘āleminden İ.

⁸⁵² Nā-ḥār: -İ.

⁸⁵³ Üzerinde: üzre İ.

⁸⁵⁴ Tārīḫ-i zamānda ‘aynı: tārīḫ-i ‘aynide H.

⁸⁵⁵ Şi‘r: -İ.

[38^b H] Fe-‘ iş hāliyān fe’l-ḥubbu rāḥatun ‘anen

Fe evvelühü sūkmun ve āḥiruhu ḳatlūn

Ma‘nāsı muḥabbet⁸⁵⁶ o bildigüñ⁸⁵⁷ muḥabbetdür. Derūnuñı teslīm ile muḥabbet āsān degüldür ve anı ihtiyār idüp anuñ sebebiyle za‘īf olan ‘aqlı oldığı ḥālde ihtiyār itmedi. Emr böyle oldu ise ‘aşḳdan ḥālī olduğın ḥālde geçen ki muḥabbetüñ rāḥatı cefādur. Evvelī ḥastalık, āḥiri ḳatldür. Murādum ‘āşık-ı mezkūruñ⁸⁵⁸ bī-‘aql ve maḡdūr olduğın beyāndur.

ترک هستی کن که اسوده است از تاراج سیل

هر که پیش از سیل رخت خود برون از خانه ریخت

6. Terk-i hestī kūn ki āsūdeest ez-tārāc-ı seyl

Her ki pīş ez-seyl raḡt-ı ḥod birūn ez-ḥāne rīḡt

Levāzım-ı beşeriyyeye müte‘allık varlığı terk eyle ki⁸⁵⁹ her kim seyl gelmezden evvel ḥānesinüñ tecemmülātın taşra dökdi ise seylüñ tārācından emīn ve rāḥat olmuşdur. Gūyā eceli seyle teşbīh ṭarīḳi ile irşād ider ki mevtüñ şiddeti, ‘alāḳanuñ keşreti ve āsānlığı irtibāt-ı zāhire ve bāṭinenüñ ḳilleti iledür. Bu ma‘nāyı herkes bilür. Lākin ‘ameli güçdür. Bizler bu dārdan intikālīmüzi ‘ayne’l-yaḳīn⁸⁶⁰ bildikden şoñra ikinci nefesde ḥālīmüz mechüldür ve beḳāmuz mevhūm iken eṭvārımız ebedü’l-ābād kalacak üslūbındadır. Terk kande kaldı?

کردش چشم که حیرانم ز هوشش برده بود

کین غزل از خامه صائب عجب مستانه ریخت

7. Gerdiş-i çeşm-i ki ḥayrānem zi hūşeş bürde būd

K’īn ḡazel ez-ḥāme-i Şā’ib ‘aceb mestāne rīḡt

⁸⁵⁶ Muḥabbet: -H.

⁸⁵⁷ Bildigüñ: bildigin İ.

⁸⁵⁸ ‘āşık-ı mezkūruñ: ‘āşıkın mezkūruñ İ.

⁸⁵⁹ Ki: -İ.

⁸⁶⁰ Bu ma‘nāyı herkes bilür. Lākin ‘ameli güçdür. Bizler bu dārdan intikālīmüzi ‘ayne’l-yaḳīn: -H.

Kimüñ gerdiş-i çeşmi anı mest idüp dā'ire-i 'aqlardan iḥrāc itmüşdür, ḥayretdeyüm. Zīrā bu ḡazel Şā'ib'ün ḳaleminden 'aceb mestāne dökildi. Gerdiş-i [35^a İ] cām ta'bir olundığı gibi gerdiş-i çeşm daḡı 'āşıkını⁸⁶¹ mest itmek cihet-i cāmi'asıyla ta'bir olunur.

[17. Ḡazel]

حسن ترا که ناز باهل نیاز نیست

این ناز دیگر نیست که پروای ناز نیست

[mef' ūlū/ fā' ilātū/ mefā' ilū/ fā' ilūn]

1. Ḥüsn-i to rā ki nāz be-ehl-i niyāz nīst
İn nāz-ı dīgerīst ki pervā-yı nāz nīst

Senüñ ḥüsnüñ ki anuñ ehl-i niyāza nāzı yokdur. Bu bir başka nāzdur ki nāza pervāsı yokdur. Ya' nī senüñ cemālūñe ta'alluḡı ve eltāf-ı bī-nihāyetūñe temelluḡı taḥaḡḡuḡ iden kimseye⁸⁶² senüñ ḥüsnüñ istiḡnā göstermeyüp ḥāline münāsib mūrā'āt ider. Oldığı bir nāz-ı laṡīfdür ki nāz-ı ma' hūde iltifāt itmez. Ya' nī andan a' lādur rütbede. Zīrā ḳanūn-ı ilāhī budur ki maḥallüñ isti' dādı oldığı gibi feyz taḥallūf [39^a H] itmez ve celālet ḳadarıyla maḥalle tābi' olur.

از دیدن تو چون دل عشاق وا شود

در ابروی تو یک کره نیم باز نیست

2. Ez-dīden-i to çün dil-i 'uşşāḡ vā şeved
Der-ebrū-yı to yek-girih-i nīm-bāz nīst

Seni görmeden 'āşıkıların gönlin nice küşāde olsun ki senüñ kaşuñda bir girih-i nīm-bāz ya' nī yarı buçuk açılmış 'uḡde yokdur ki bā' iş-i fütūḡ-ı dil ve inḥilāl-i 'uḡde-i müşkil⁸⁶³ olmaḡa bādī ola. Terādūf-i āşār-ı celālden şikāyetdür.

از آه نارساست شب ما چنین رسا

⁸⁶¹ 'āşıkını: 'āşıkı H.

⁸⁶² Kimseye: kimesneye İ.

⁸⁶³ inḥilāl-i 'uḡde-i müşkil: inḥilāl-i 'aḡd-i müşkil H.

افسانه کر دراز بود شب دراز نیست

3. Ez-āh-ı nā-resāst šeb-i mā çünin resā

Efsāne ger dırāz buved šeb dırāz nīst

Pür-kušūr olan āhdan bizüm gecemüz böyle uzun ve eyyām-ı ğam u ekdārımız efzūndur. Yoḥsa eger efsānemüz ki āhdur uzun olsa⁸⁶⁴ gece uzun degüldür ve ekşeriyā iştigāl-i ḥavāss,⁸⁶⁵ zamān-ı tavīli kaşir ve baṭālet ü iyās müddet-i kaşireyi tavīl itdigi müşāhiddür.

یوسف ز چشم شوخ زلیخا چه میکشد

شکر خدا که دیده یعقوب باز نیست

4. Yūsuf zi çeşm-i şūḥ-ı Züleyhā çı mī-keşed

Şükr-i Hudā ki dīde-i Ya‘ kûb bāz nīst

Rabbü'l-‘ālemīn merḥūmı leṭāfet ü zerāfet ve nezāketden ḥalk itmüşdür. Ġālibā manṭūk ḥadīs-i şerīf üzre cennetde daḥı bu adamuñ eş‘arı cümleye tefevvuk ider. Bu beytinde buyurur ki, Yusūf ‘aleyhisselām Züleyhā’nuñ edebsiz gözinden neler çeker. Allāh’a şükr ki Ya‘ kûb ‘aleyhisselāmuñ gözi açık degüldür. Bu beytüñ me’ali bātında⁸⁶⁶ ğayrete çıkar ki kibār-ı şūfiyye aña i‘tibār itmezler. Lākin zāhirde⁸⁶⁷ münāsebeti⁸⁶⁸ ve nezāketi nihāyetde⁸⁶⁹ oldığı çün ğāyet laṭīf vākī‘ olmuştur ve ehl-i mebādī bu mażmūn ile şafālanurlar. Vākī‘ ā tezāḥüm-i nigāh ‘uşşāḡdan dil-rubālar zaḥmet çekdikleri cihetden ba‘zı ‘uşşāḡuñ [35^b İ] maḥbūb olması maḡām-ı teşekkürdür.⁸⁷⁰

با اهل درد کار بود داغ عشق را

با هر کلی که عطر ندارد کداز نیست

5. Bā-ehl-i derd kār buved dāḡ-ı ‘aşḡ rā

⁸⁶⁴ Olsa: olmasa İ.

⁸⁶⁵ İştigāl-i ḥavass: ḥavaşş H.

⁸⁶⁶ Bātında: bātını H.

⁸⁶⁷ Zāhirde: zāhire H.

⁸⁶⁸ Münāsebeti: münāsebet İ.

⁸⁶⁹ Nihāyetde: -İ.

⁸⁷⁰ maḡām-ı teşekkürdür: maḡām-ı şükrdür İ.

Bā-her güli ki ‘ıtr ne-dāred güdāz nīst

Dāğ-ı ‘aşkuñ kārı ve şuğlı ehl-i derd ile olur. Zīrā ‘ıtrı olmayan güle güdāz yokdur. Ya‘ nī ḥaḳīḳatde güli inbīḳe⁸⁷¹ koyup miyān-ı āteş ve ābda ta‘ zīb itmek rāyiḥası içündür. Yoḥsa kokusuz gülden kimse gül-āb taleb itmez ve ‘aşka isti‘ dādı olanlar daḥı bu mişāl üzre cārī [39^b H] olup maḳām-ı muḳadderlerine vāşıl oluncaya dek ta‘ ab ve meşāḳḳatden ḥalās⁸⁷² olmazlar. Ehl-i derde tesliyet-i ‘azīmedür ve şer‘ idür.

سیل از بساط خانه بدوشان چه میرد

ملک خرابرا غمی از ترگاز نیست

6. Seyl ez-bisāṭ-ı ḥāne be-düşān çi mī-bered
Mülk-i ḥarāb rā ḡamī ez-türktāz nīst

Seyl ḥāne be-düşların bisāṭından ne götürür? Mülk-i ḥarābuñ türktāzdan bir ḡamı yokdur. Ya‘ nī ḥavādişātđan erbāb-ı tecrīdūñ bir dürlü kederleri olmaz. Zīrā anlar ḥarābe iḳlīmle beñzerler ki bir düşmanuñ basup yaḡmā itmesinden fikri⁸⁷³ ve ḡamı olmaz. Belānuñ a‘zamı żarūrete ḳaşır itmeyüp esbāb-ı refāhiyyet ḥülyāsiyla cem‘ olunan levāzım-ı beşeriyyedür.

صائب دل تو در ته دیوار غفلتست

ورنه کدام وقت در فیض باز نیست

7. Şā‘ib dil-i to der-teh-i dīvār-ı ḡafletest
Verne kūdām vaḳt der-i feyż bāz nīst

Ey Şā‘ib! Senūñ ḳalbūñ dīvār-ı ḡafletūñ altındadır. Yoḥsa ḳaḡı vaḳtdür ki feyż kapusı küşāde olmaya. Her laḥza ve her ānda dergāh-ı feyze erbābı tereddüd itmede. Sen ise leyle-i ḳadr ve berātı gözedürsin.⁸⁷⁴ Aña daḥı isti‘ dād-ı ḥām ve teveccüh-i nā-tamām

⁸⁷¹ İnbiḳe: inbiḳe İ.

⁸⁷² Ḥalās: ḥalī H.

⁸⁷³ Fikri: fikr İ.

⁸⁷⁴ Gözedürsin: gözedirsin H.

ile ve bu ma‘ nāya işāretle⁸⁷⁵ şūfī ibn-i vaḳtdür dirler. Ya‘ nī her gecesin ḳadr ve her günün ramazān bilürler.

[18. Ġazel]

هشیار زیستن نه ز قانون حکمتست

در کارخانه که نظامش ز غفلتست

[mef‘ ūlū/ fā‘ ilātū/ mefā‘ ilū/ fā‘ ilūn]

1. Hüşyār zīsten ne zi ḳānūn-ı ḥikmetest

Der-ḳār-ḥāneyī ki nizāmeş zi ḡafletest

Bir ḳār-ḥānede hüşyār ve ‘āḳıl dirilmek ḳānūn-ı ḥikmetden degüldür ki o ḳār-ḥānenüñ nizāmı ḡafletden ola. Zīrā bā‘ iş-i tertīb-i nizām ve bādī-i esbāb-ı intizām ḡaflete mebnīdür. Yoḥsa ḥiçbir ‘āḳıl göçüp gidecegi ḥāneye sermāye-i uḥreviyyesi olan ‘ömrin telef itmez. Eger āḥiret umūrına bu ḳār-ḥāne-i fāniye içün itdigi tedārikin⁸⁷⁶ ‘öşrin şarf itse şiddīḳından ‘add olunur. Lākin⁸⁷⁷ Rabbü’l-‘ālemīn⁸⁷⁸ sülāle-i ademüñ dār-ı dünyāda bir müddet beḳāsın murād itmegin ekşer ḥalkı ḡaflet-ālūd olup kimi bilerek evlād ve ‘ayālī içün ve kimi üç gün [36^a İ] kalmuş ‘ömrine elli yıllık mesken ve eşvāb⁸⁷⁹ tedārikinde bilmediği adamlar içün sarāylar ve bāḡ ve mezra‘alar⁸⁸⁰ tertīb iderek ‘ömrlerin⁸⁸¹ ifnā iderler ve bir gürüh [40^a H] daḥı bu emrlerde mutavassıṭü’l-ḥāl ve bir ṭā’ife daḥı levāzım-ı beşeriyyenüñ pek ednā rütbesine ḳānī‘ olup terk ve tecrīd üzre bütün dünyā ḥarāb olsa içinde bir ḥaşīrüm yok diyerek erbāb-ı ḡafletüñ dünyāya ihtimāmı üslūbında āḥiret ‘imāretine vaḳtın şarf idüp nizām-ı fāniyeye aşlā tevcīh-i zihn itmezler. Bunuñ sebebi belki ikinci nefesde āḥiretde bulunurum ḥavfıyla āḡāḥ olmakdur. Erbāb-ı dünyānuñ seksen⁸⁸² yaşına varup ālāt-ı bedeniyyenüñ ekşeri bāṭıl oldukdan şoñra yine

⁸⁷⁵ İşāretle: işāret ile İ.

⁸⁷⁶ itdigi tedārikin: tedārik itdiginüñ İ.

⁸⁷⁷ olunur lākin: olunup İ.

⁸⁷⁸ Rabbü’l-‘ālemīn: Rabbü’l-‘ālemīnüñ H.

⁸⁷⁹ Eşvāb: esbāb H.

⁸⁸⁰ mezra‘alar: mezra‘a H.

⁸⁸¹ ‘ömrlerin: ‘ömrin İ.

⁸⁸² Seksen: -H.

‘ömr-i ṭabī‘i ārzū itmesinüñ muḳābilidür ki “yeşibu ibnu ādem ve teşibu fihi ḥuşleten el-ḥırşu ve ṭulu’l-emel”⁸⁸³ mefhūm-ı şadāḳat-ı mersūmınuñ maẓharlarıdır.⁸⁸⁴

این کنج عزالتی که گرفته است شیخ شهر

در چشم اهل دید کمینگاه شهرتست

2. İn künc-i ‘uzletī ki girifteest şeyḥ-i şeh̄r

Der-çeşm-i ehl-i dīd kemīn-gāh-ı şöh̄retest

Bu bir ‘uzlet köşesi ki şeh̄rūñ şeyḥi anı ihtiyār idüp ḥalkdan bir tarafa çekilmüşdür. Ehl-i dīd ve erbāb-ı başiretūñ ‘indinde kemīn-gāh-ı şöh̄ret ve nişān-gāh-ı ḥadeng-i āfetdür. Zīrā ṭarīḳat-i ‘aliyyede ‘uzlet mebdāi ehline meşrūṭ olup meşāyih ve⁸⁸⁵ kibāruñ ‘uzleti⁸⁸⁶ beyne’n-nās ‘avām ve ḥavaşla şoh̄bet ve ülfet zımnında olandur ki ṭā’ife-i Nakşibendiyye ḥalvet der-encūmen ta‘bīr iderler. Siyyemā zamānemüzde⁸⁸⁷ olan ‘uzletler keşret der-ḥalvet oldığı ziyāret idenlerin ma‘lūmlarıdır.

بند از دهان کیسه کشودن نه از زبان

ای خواجه در طریقت ما شکر نعمتست

3. Bend ez-dehān kīse guşūden ne ez-zebān

Ey ḥāce der-ṭarīḳat-ı mā şükr-i nī‘ metest

Bendi kīsenūñ ağızından açmak bizüm ṭarīḳatimüzde⁸⁸⁸ şükr-i nī‘ metdür. Yoḥsa ey ḥāce lisāndan⁸⁸⁹ açmak degül. Ya‘ nī yalnız elḥamdülillāh ile işin bitmez. Zīrā nuḳūduñ⁸⁹⁰ şükri kīse ağızından, şıḥḥatūñ şükri beden ağızından, ‘ilmūñ şükri ‘amel ağızından yakışur. Yoḥsa biñ kerre Mevlā’ya şükr olsun mālımız çok, kimseye ihtiyācımız yok demek bir faḳīre bir kerre şadaḳanuñ⁸⁹¹ maḥalline ḳā’im olmaz.

⁸⁸³ İnsan yaşlanır ama onda iki özellik yaşanmaz: Hırs ve umut.

⁸⁸⁴ Maẓharlarıdır: maẓharıdır H.

⁸⁸⁵ Ve: -H.

⁸⁸⁶ ‘uzleti: -H.

⁸⁸⁷ Zamānemüzde: zamānede H.

⁸⁸⁸ Ṭarīḳatimüzde: ṭarīḳimüzde H.

⁸⁸⁹ Lisāndan: lisān İ.

⁸⁹⁰ Nuḳūduñ: naḳdūñ H.

⁸⁹¹ Şadaḳanuñ: şadaḳa H.

در کاسه سريکه بود فکر آب و نان

چون آسياهميشه پراز کرد کلفتست

4. Der-kāse-i serī ki buved fikr-i āb u nān

Çün āsiyā hemīše pūr ez-gerd-i külfetest

Bir baş kāsesindeki āb u nān fikri ola degirmen gibi ğubār-ı külfetden [40^b H] doludur. Bu fikrden hālī baş olmaz. Lākin kıllat ü keşretle memdūh ü mezmūm olur ve medār-ı zindegānī ve beḳā-yı sülāle-i cismānī bu fıkır [36^b İ] olduğu çün kesb-i uhrevī, ihtiyār-ı ‘ibāda ve rızq-ı dünyevī kefālet ve imdāda havāle olunup birinūn haḳḳında “ve-en leyse li’l-insāni illā mā se‘ā”⁸⁹² ve birinūn haḳḳında “naḥnu nerzuḳukum”⁸⁹³ nuşusu ile⁸⁹⁴ tergīb ve terhib olunmuşdur. Kaldı ki rızq-ı mükeffelde kesb şart mıdır yā mānī‘ midür? Yahūd bir tenhā yirde kendimi ḥaps itsem tamdan rızqum düşer mi? Halkuñ beyninde deverān ve ḥallinde ‘ālem ḥayrān bir mes‘eledür. **Ma‘lūm ola ki** buncılayın maḥallerde ıztırāb-ı evşāf Rabbü’l-‘ālemīne cehlden nāşidür. Bundan ziyāde ta‘bire maḳāmuñ isti‘dādı şimdi taḳririmüzden zuhūr ider. Meşelā kibārdan biri saña aylık ve yıllık ta‘yīn itdikde senūn nefsuñde ḥāşıl olan itmīnān ile “naḥnu nerzuḳukum”⁸⁹⁵ āyet-i kerīmesin kıra‘atda⁸⁹⁶ zāhir olan itmīnān müsāvī olursa ḥaps olduğı⁸⁹⁷ maḥallde rızquñ tāmndan düşer. Yahūd bir bilmedigün cihetden ki tāmndan düşmeden āgreb şüretle vāki‘ olur. Hem kendimūze⁸⁹⁸ ve hem sā‘ir seyyāḥlardan vāki‘ olanlara mülākī olup ğarā‘ib-i seyyāḥatini naḳl eşnāsında mesmū‘umuz olmuşdur. Lākin bu şüret biñ adamuñ birinde bulunmaz ki cümlesi “lā ilāhe illāllāh” dirler. Merātib-i imān ve kuvvet-i iḳānuñ ḥadd ve ḥaşrı yokdur. Bundan soñra şer‘-i şerīfde “el-kāsibu ḥabībullāh” vārid olmuşdur. Bu kesbūn sırrını ehlullāh saña şarāḥaten söylese bilā-tevaḳḳuf tekfir idersin. Qabūl itmek⁸⁹⁹ kande kaldı? Ne esbābı bilürsin ve ne vaż‘-ı esbābuñ⁹⁰⁰ ḥikmetin ararsın. Bizüm gibi sāde

⁸⁹² İnsan için ancak çalıştığı vardır. Necm Suresi 53/39.

⁸⁹³ Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da, **sizi de biz rızıklandırırız**. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahıdır. İsra Suresi 17/31.

⁸⁹⁴ nuşusu ile: naşşıyla H.

⁸⁹⁵ Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da, **sizi de biz rızıklandırırız**. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahıdır. İsra Suresi 17/31.

⁸⁹⁶ kıra‘atda: -İ.

⁸⁹⁷ Oldığü: oldıgın İ.

⁸⁹⁸ Kendimūze: kendimüzde H.

⁸⁹⁹ İtmek: -İ.

⁹⁰⁰ vaż‘-ı esbābuñ: vaż‘-ı esbābın İ.

Müslümānlara zāhir-i şer‘-i şerīfe teşebbüs-i kutbiyyet maḳāmına vuşul gibidür. Yoḥsa iğvā-yı şeytānla⁹⁰¹ göreyüm rızqum gelür mi deyü bir maḥallde nefsuñi ḥaps idersen ölünce Müslümānlığı o ḥalvetde birağup rızq gelür ammā ḥareket de lāzım [41^a H] imüş didikde i‘tikāduñ şām alācasına döner. Her maḳāmuñ bir şāhibi ve her kelāmuñ bir muḥātabı vardır. Herkes kendi ḥaddini bilmek maḥalline göre İslām’uñ kāh başı olur⁹⁰² ve kāh ayağı olur.⁹⁰³ Bu mebhāşda telef olanlaruñ a‘dādını Allāh bilür. Şer‘-i şerīfe teslīmden eslem bilmem. Şā’ib-i merḥūmuñ ğarażı ekber-i fikrūñ āb ve nān olmasun. Zīrā degirmen gibi ğubār-ı efkār fāsīdelerle perīşān olmadan ğayrı neticesi yokdur dimekdür.

سودا کرست هر که دهد زر بابروی

انکس که بی سؤال دهد اهل همتست

5. Sevdā-gerest her ki dehed zer be-āb-rūy

Ān kes ki bī-su’āl dehed ehl-i himmetest

Sevdā-ger ve⁹⁰⁴ tācirdür her kim altunı [37^a İ] yüz suyına virür ise ya‘nī ba‘de’s-su’āl virenler talebden evvel kim virür ise ehl-i himmetdür. Ya‘nī bi’t-ṭab‘ su’ālden ḥaẓẓ ve şafā idenler ma‘nāda ticāret iderler dimekdür. Yoḥsa bir kimse ‘arz-ı zarūret itdikde ḥāline merḥamet idüp vermek ‘ayn-ı keremdür. Yok şūret-i ḥālinden iḥtiyācına vāḳıf olup su’āle muḥtāc itmez ise himmet şāhibi dimege şāyeste olur ve⁹⁰⁵ bu maḳāmda keremüñ bir ‘ulüvv-i şānı vardır ki gerek su’āl ile ve gerek su’alsiz ve gerek riyā ile ve ḥulūş ile ve aġrāz-ı nefsanīyyenüñ her kangısı ile olursa olsun şūretā memdūḥdur. Ma‘nāda ecr ve şevāb niyyetine⁹⁰⁶ rāci‘ bir emr ise de ḥüsni inkār olunmaz.

یک کشتی درست بساحل نمی رسد

زین شورشی که بر سر دریای کثرتست

6. Yek keştī-i dūrūst be-şāḥil ne-mī resed

Zīn şūrişī ki ber-ser-i deryā-yı keşretest

⁹⁰¹ Şeytānla: şeytān ile H.

⁹⁰² Olur: -İ.

⁹⁰³ Olur: -H.

⁹⁰⁴ Ve: -İ.

⁹⁰⁵ Ve: -H.

⁹⁰⁶ Niyyetine: niyyete H.

Bir sefîne-i dürüst ve sâlim şâhil-i selâmete⁹⁰⁷ irişmez. Bu şûriş ve galebeden ki⁹⁰⁸ deryâ-yı keşretûn başı üzerindedür. Ğarażı bilâ-taḥliye ve isti‘dād-ı vaḥdet-i şûfiyyeyi idrāk ideyüm deyü edille-i ‘aḳliyyesin sefîne-i fikri idenlerde selâmet nâdir oldığın ifâdedür. Zîrâ şûfiyyenün vaḥdetden murâdı ‘ibâretlerinden⁹⁰⁹ fehm olunan⁹¹⁰ evvelâ şarâḥaten mâsivâyı inkâra çıkar ki bundan büyük muḥâṭara olmaz ve şâniyen bu şühüd ehline dâ‘im degüldür. Belki ḥâl-i maḳûlesinden gelüp geçer ve erbâbınun şehâdetiyle ‘ulüm ifâde⁹¹¹ ve istifâdeden degüldür ki taḥşiline sa‘y idelüm. Yok bunlar müsellemdür. Lâkin “mā lā yütrekü [41^b H] küllüh lā yütrekü küllüh”⁹¹² filân efendi bir hoş mişâl yazmuş, vallâh begendüm. Bu meşellü mişâllerle⁹¹³ mütesellî olmak mümkün degül midür dirsın. **Cevâb budur ki** mes‘elenün mişâli mümkün olaydı hiç kimse inkâr itmezdi.⁹¹⁴ Haḳḳ-ı şariḥ bu bâbda yâ şûret-i şer‘-i ğarrâda vürüd iden vech üzre bu ‘âlemün Ḥâlîk’ı birdür ve şerîki yokdur. Şifât-ı kemâl ile muttaşif ve zât-ı pâkine lâyıḳ olmayan şifâtlardan münezzehdür diyüp sa‘âdet-i baḳiyyenün dîvân yolunda bulunmakdur. Yâḥud bir mürşid-i kâmil yedinde sülûk idüp ‘inâyet-i ilâhiyyeye maḥzar olur ise gürûh-ı mezkûreye olan ḥâlet aña da ḥâsıl oldukda ‘ayne’l-yakîn bilür ki vaḥdetden murâdır. Yoḥsa lâ-teşbîh kîmyâya sa‘y idenler gibi ne mübtedâsın bilür ve ne ḥaberin hemân bir tâlibden bir terkîb işitdiği gibi eger haḳ eger bâṭıl varup dünyâlar kadar [37^b İ] meşârifle o terkîbi iḥrâḳ yerin daḫı tekrâr iderek⁹¹⁵ hem nuḳûdı ve hem ‘ömri berâberce şarf olup bir şey’e nâ‘il olmaz. Lâkin derd bu ki vaḥdet mes‘elesinde ḥulûl ve zındıḳa ‘abeşe iştigâl ve dürlü dürlü müfsidelere i‘tikâd itmek ḥavfı vardur ki ebedü’l-âbâd felâḥ bulamazlar.⁹¹⁶ Ḥattâ faḳîr bu mes‘eleyi fehm itdüm diyenlerin ekşerin târik-i şalâvât ve kebâ‘iri mürtekeb buldum. Sebebi ğalaṭ fehm itdiklerindendir. Herkes bulunduḡı rütbe miḳdârı bu mes‘ele müzâkere olundukda nehy itmek vâcibdür. Zîrâ zımnında mefâsid-i mezkûreler⁹¹⁷ elbetde⁹¹⁸ lâzım gelür ve selîmü’ṭ-ṭab‘ olan iḥvân-ı şafânun ma‘lûmlarıdır.

⁹⁰⁷ şâhil-i selâmete: şâhil ve selâmete İ.

⁹⁰⁸ Ki: -İ.

⁹⁰⁹ ‘ibâretlerinden: ‘ibâretlerinde H.

⁹¹⁰ fehm olunan: olan H.

⁹¹¹ İfâde: -H.

⁹¹² Bir şeyin bütününü elde edilemiyorsa, bütününü terk edilmez.

⁹¹³ mişâllerle: mişâller ile H.

⁹¹⁴ itmezdi: itmez idi İ.

⁹¹⁵ tekrâr iderek: kezâlik H.

⁹¹⁶ Bulamazlar: bulamaz İ.

⁹¹⁷ mefâsid-i mezkûreler: mefâsid-i mezkûre H.

⁹¹⁸ Elbetde: elbette H.

کوهر ز اشک ابر سرانجام میکند

صائب کسی که همچو صدف پاک طینتست

7. Gevher zi eşk-i ebr ser-encām mī-küned
Şā'ib kesī ki hem çū şadef-i pāk tıynetest

Sehābuñ gözi yaşından şadef gibi pāk tıynet olan ey⁹¹⁹ Şā'ib gevher tedārik ider. Ya' nī aşlında eşk-i sehāb tesmiyesiyle müsem mā olunca elbetde⁹²⁰ bu vaşfından bir şıfat hūzn ü kederle⁹²¹ meşūb iken maḥall-i müsta' id bu vaşfı zıddına ḳalb idüp mazḥar-ı feraḥ ü sürūr ve zātında bir lü'lü'-i pūr-nūr olması şadefūñ pāk tıynet olmasının burhānıdır. Meşelā benī ādemde [42^a H] i' tibār olunsa sehāb-ı ekdār ve ālāmdan⁹²² bārān-ı belā zuhūr itdikde 'abd-i mü'eddib ve sālīk-i şeh-rāh-ı taleb, o menfūr ṭab'-ı beşerī olan bārān-ı belāyı kāh kendüden sebḳat iden evsāḥ-ı 'işyānı şüst ü şūya ve kāh maḳām-ı muḳadderi olan derecāt-ı 'āliyātuñ vuşūlünde itdiği tekāsül ve ihmālī tenbīh zımnında tāziyāne-i sür'at-i cūya⁹²³ ḥaml idince elbetde⁹²⁴ o müstekreh ṭab'-ı cibillī ki bārān-ı belādur.⁹²⁵ Cevāhir-i girān-ḳadr-i beḳāya müsteḥīl olup şāḥibinūñ pāk tıynet olduğına delālet ider ve bunun ḥilāfı el-'ıyāzū billāh maḳām-ı ḥizlāna mülāzım olanlara bārān-ı belā teveccüh itdikçe eşk-i sehābuñ dehān-ı ḥayyede semm-i helāhile müsteḥīl olduğu gibi anların mizācında daḥı küfr ve 'inād ve tuḡyāna münḳalib olup ḡubār-ı tıyneti herkesūñ belā cebr-i kesbinden zāhir olduğına bir burhān-ı şadāḳat 'unvān olur ki Şā'ib'ün pāk tıynet ta'birinden ḡaraẓı bu ma'nāya işāretdür. Zīrā mefhūm-ı muḥālīfe i' tibār-ı müsāvāt cihetinden olunca şī're ziynet virdiği bu maḳṭa' beytinden nümāyān olur.

[19. Gazel]

از نجلت روی تو که سر جوش بهار است

شبنم عرق شرم بناکوش بهارست

⁹¹⁹ Ey: -H.

⁹²⁰ Elbetde: elbette H.

⁹²¹ Kederle: keder ile İ.

⁹²² ekdār ve ālāmdan: ālām ve ekdārdan H.

⁹²³ tāziyāne-i sür'at-i cūya: tāziyāne-i cūya İ.

⁹²⁴ Elbetde: elbette H.

⁹²⁵ bārān-ı belādur: bārān-ı belā İ.

[mef' ülü/ mefā' ilü/ mefā' ilü/ fe' ülün]

1. Ez-ḥaclet-i rüy-ı to ki ser-cüş-ı bahārest

Şeb-nem ' arak-ı şerm-i bināgüş-ı bahārest

Senüñ ser cüş-ı bahār olan yüzüñ hacletinden⁹²⁶ şeb-nem, bināgüş-ı [38^a I] bahārda ' arak-ı şerm maḳāmındadır. Ya' nī yüzüñde levāzım-ı bahārdan gül ü sünbül ü ğonca ve envā'-ı reyāḥın ü şükūfenüñ ğalebesi bir rütbededür ki bahār anuñ ḥacāletinden ğāyet infi' ālde ve ceste ceste şeb-nemler anuñ ' arak-ı şerm ve ḥayāsıdur dimek mümkündür. Vāḳı' ā güzel yüze nisbet bahār çiçek saksısıdur.

تا زمزمه حسن تو شد سامعه افروز

اوازه کل خواب فراموش بهار است

2. Tā zemzeme-i ḥüsn-i to şod sāmi' a-efrüz

Āvāze-i gül ḥ' āb-ı ferāmüş-ı bahārest

Senüñ⁹²⁷ ḥüsnüñ zemzemesi sāmi' a-efrüz olalıdan berü gülüñ şit ve şöreti bahāruñ unutulmuş rü'yāsı maḳāmındadır. Ya' nī senüñ cemālüñ bir güne āvāze-i kemāl ile sāmi' a-efrüz-ı ' ālem oldı ki bahār gülü [42^b H] bi'l-küllıye ferāmüş idüp senüñ ḥüsnüñe kulakdan ' aşık oldı ve ' ādetā gül evāsıṭ-ı bahārda mevcūd olur. Güyā gülüñ zuhūrı müddetine dek bahār bir ādem bir telāş zımnında rü'yāsın ferāmüş idüp⁹²⁸ ḥayretle te' emmül ider gibidür dimek ister.⁹²⁹

کوش تو زبان دان حیا نیست و کونه

صد رنگ سخن در لب خاموش بهار است

3. Güş-ı to zebān-dān-ı ḥayā nist vegerne

Şad-reng-i süḥan der-leb-i ḥāmüş-ı bahārest

Senüñ kulağuñ zebān-ı ḥayāyı bilmez. Yoḥsa bahāruñ leb-i ḥāmüşında yüz reng süḥan vardur. Ya' nī bahār ' ālem-i ğaybdan gelmiş bir nāzenin, pür-ḥayā ve taḥt-ı

⁹²⁶ Ḥacletinden: hacletden İ.

⁹²⁷ Senüñ: -H.

⁹²⁸ İdüp: ve H.

⁹²⁹ ider gibidür dimek ister: itdigi gibidür H.

lisânında kelimât-ı esrâr-ı bî-müntehâ vardır. Lâkin o hicâbından söyleyemez ve sen lisân-ı hicâbı fehm itmezsin. Yoğsa eger tarîk-i fehmine vâsıl olsañ ‘acâyibler müşâhede ider idüñ. Bu maqâmda erbâb-ı i‘tibâr rütbelerince maḥlûḳât-ı şâmiteden Şâ’ib’üñ ğaraẓı olan sözleri kulaksız işidürler. Taṭvîle bâ‘ iş olursa⁹³⁰ deyü mişaller taḥrîr olunmadı. Lâkin muḳaddemâ münâsebetle⁹³¹ yazılmışdır.

امروز سر کوی خرابات که دارد

هر غنچه سبو بیست که بردوش بهار است

4. İmrüz ser-i kūy-ı ḥarābāt ki dāred

Her ğonce sebū’ist ki ber-düş-ı bahārest

Bugün meyhāneye kim heves ider? Her ğonce bir sebūdur ki bahāruñ düşında ve gülşenüñ omuzındadır. Ya‘nî bâdeden ğaraẓ bir māsivâyı ferāmüş vesāṭatıyla kesb-i neşāt ve taḥşîl-i esbâb-ı inbisât ise ehl-i i‘tibāra göre eczâ-yı bahārdan bir ğonceye temāşâ ve te’emmül ile andan ḥāşıl olan şahbâ-yı esrâr ve sülāfe-i i‘tibâr kifāyet ider ve belki maẓhar-ı ‘ināyet olur ise ebedü’l-âbād mest ve kendüyi⁹³² peyveste saġâr-keş-i bezm-i elest idüp eczâ-yı kâ’inât ‘abeş ḥalḳ olunmadığından “mā‘ adâ küllü şey‘ fî külli şey”⁹³³ ma‘nâların [38^b İ] idrâke müsta‘id olur.

از باغ وصال تو که شرمست نکهبان

یک حلقه بیرون در اغوش بهارست

5. Ez-bāġ-ı vişāl-i to ki şermest nigh-bān

Yek-ḥalḳa-i bîrûn der-âġüş-ı bahārest

Senüñ vişālüñ bāġından ki ḥayâ anuñ ḥāfızı ve nigh-bānıdır. Bahāruñ âġüşı taşra kapunuñ bir ḥalḳasıdır. Ya‘nî bāġ-ı vişālünde olan reng ve bûdın her çend zāhîr-bînler beyninde bahār meşhûr ise de yine [43^a H] bigānelikte ve⁹³⁴ derûn-ı ḥāneyi bilmemüze⁹³⁵

⁹³⁰ Olursa: olur İ.

⁹³¹ Münâsebetle: münâsebet ile İ.

⁹³² Kendüyi: kendini H.

⁹³³ Her şeyin dışında olan, her şeyin içindedir.

⁹³⁴ Ve: -İ.

⁹³⁵ Bilmemüze: bilmemede H.

ḥalka-i bîrûn der gibidür. Bahârda bu vaşfı isnâd itmede mübâlağa vardır ki bâğ-ı vişâle nisbet ‘adem maḳûlesidür demek çıkar.⁹³⁶

هر چند خزان زیر و زیر کرد چمن را

در عالم حیرانی ما جوش بهارست

6. Her çend ḥazân zîr ü zeber kerd çemen rā

Der-‘ālem-i ḥayrānī-i mā cūş-ı bahārest

Her ne kadar ḥazân, çemeni zîr ü zeber ve telef itdi ise de bizüm ḥayrānlık ‘ālemimüzde cūş-ı bahārdur. Zîrā ḥayret mā-bihi’l-ḥayretün devāmıyla dā’im olur. Mā-dām müteḥayyirün müte‘allik ḥayālî tağyîr olmayınca o ḥāletden rücū‘ idemez. Meşelâ faşl-ı bahârda bâ‘iş-i ḥayret olan esrār-ı ilāhiyyeye istiğrāk-ı şüretā bahāruñ tağyîri ile müteḥayyir olmayup müteḥayyirün başar ve başireti⁹³⁷ mütteḥid-i ‘ālemi bahār bilür ve bahār görür. Bu bir işâret-i cüz’iyyedür. Herkes her ne de olursa olsun bu ḥuşûşdan bir miḳdâr zevḳ-yâb olmuş ise zevḳiyyâtda külliyyâta kıyâs ile Şā’ib’ün ğaraẓın fehm idebilür.

در صفحه دیوان تو صائب بتوان یافت

هر فیض که در صبح بناکوش بهارست

7. Der-şafḥa-ı dīvān-ı to Şā’ib be-tüvân yāft

Her feyz ki der-şubḥ-ı bināğüş-ı bahārest

Şā’ib, senün dīvānuñ şafḥasında bulmak mümkündür. Her feyz ki bināğüş-ı bahār şubḥında vardır. Ya‘nî füyûzât-ı bahāriyye-i cismāniyyeye mümāşil senün dīvānuñda füyûzât-ı bahāriyye-i rûḥāniyye ve bu bahāruñ dā’im olması ‘ilāve-i fazliyye olmak mümkündür. Mevlā-yı müte‘āl şabā-yı elṭāf-ı ‘ināyetin⁹³⁸ her dem bahār olan rûḥāniyyet Şā’ib’den dirîğ eylemeye āmin.

[20. Ğazel]

بدلنشینی صحرای عشق صحرا نیست

⁹³⁶ demek çıkar: -H.

⁹³⁷ başar ve başireti: başar başireti İ.

⁹³⁸ şabā-yı elṭāf-ı ‘ināyetin: şabā-yı elṭāf ve ‘ināyetin H.

سیاه خیمه این دشت جز سویدا نیست

[mefā' ilün/fe' ilātün/mefā' ilün/fe' ilün]

1. Be-dil-nişinî şahrâ-yı 'aşk şahrâ nîst

Siyâh hayme-i in deşt cüz süveydâ nîst

Şahrâ-yı 'aşkuñ dil-nişinliğinde⁹³⁹ ve hâtır kabûl olmasında şahrâ yokdur. Bu deştüñ siyâh haymesi süveydâdan gayrı degüldür. Sâbıkâ zıkr olundı ki 'aşk lafzı kâh 'âşık ma' nāsına ve kâh ma' şūḡ mefhūmına⁹⁴⁰ ve kâh hālet-ı maḡşūşaya ıtlāk olunur ve bu ıtlāk lisān-ı şu'arâ-yı şūfiyede dimekdür. Bu maṭla'da ġaraẓı si'et-i 'aşkda mübālağadır ki süveydâ-yı kulüb si'et-i ma'hūdesiyle o şahrâda bir siyâh haymedür. Şüretâ böyle ve ma' nāda [43^b H] şahrâ-yı 'aşk kalb-i ma' nevīde [39^a İ] bir kûşe gibi olup i' tibār ile birbirine kâh zarf ve kâh mazrūf ve kâh ittiḥād iderler.

اگرچه زهره شیرست آب وادی عشق

ز ازدحام جکرتشکان در و جا نیست

2. Egerçi zehre-i şîrest âb-ı vādî-i 'aşk

Zi izdiḡām-ı ciger-teşnegān der-o cā nîst

'Aşk vādîsinüñ suyu kıllet ve nedretde zehre-i şîr ise de yine ciger teşnelerin izdiḡāmından anda yir yokdur. Ya' nî vādî-i 'aşkuñ ednā muḡāṭarası arslanuñ zehresine tālîb olan kimsenüñ muḡāṭarası⁹⁴¹ meşellü iken ve imtinā'-ı vuşûl, mānî'-i a'zam iken yine tenhâ olmayup ciger teşneler keşretinden geçilmez. Gūyâ vādî-i mezḡkürüñ muḡāṭarası tenhâ kalmasına sebep olur. Qıyās itme ki ol⁹⁴² vādîye teveccüh idenler cānından korkmazlar ve keşreti vaḡdet bilüp andan⁹⁴³ infî'āl itmezler.

کز از تحمل من خصم شد زیون چه عجب

فلک حریف زیر دستی مدارا نیست

⁹³⁹ dil-nişinliğinde: dil-nişinlikde H.

⁹⁴⁰ Mefhūmına: mefhūmında İ.

⁹⁴¹ arslanuñ zehresine tālîb olan kimsenüñ muḡāṭarası: -İ.

⁹⁴² Ol: o H.

⁹⁴³ Andan: anda H.

3. Ger ez-taḥammül-i men ḥaṣm şod zebûn çi ‘aceb
Felek ḥarîf-i zeber-destî-i müdârâ nîst

Eger benüm taḥammülümünden ḥaṣm za‘îf oldıysa ne ‘aceb? Zîrâ ḥaṣmum benüm gibi beşerdür. O degül felek-i a‘zam daḥı müdârâ a‘zam-ı şânının ḥarîfi degüldür. Ya‘nî bir adam müdârâ ile semâya ‘urûc itdi diseler emr mümkindür. İnkâr olunmaz. Zîrâ ‘âdetde bir emr-i mümteni‘ ü’l-ḥuşul ki⁹⁴⁴ göge çıkmak andan âsândur dirler. Şâ‘ib-i merḥûm müdârânun medḥinde bu mübâlağayı îrâd eyledi ve vâkı‘dür. Lâkin herkes bu iksîrûn ṭarḥını bilmez. Zîrâ zımnında isâ‘ete iḥsân mefhûmı mûndericdür. Yoḥsa yalnız ḥaṣmdan taḥarrüzde maḳâm-ı ḥuşûmetde durmamak ve kelâmına muḳâbil cevâb söylememek kifâyet itmez. Belki müdârânun eḥaşş-ı mefhûmı zıkr itdigimüzdür ki ḥadîş-i şaḥîḥde daḥı vârid olmuştur. Aşlâ taḥallûf itmeyüp sırrına vâkıf olan ‘adâvetle zahir ve bâtının vîrân itmez. Siyyemâ herkesün ‘âdû-yı ekberi ve düşman-ı ḥuşûmet-perveri olan nefsiyle müdârâda olan suhûlet kesb ü⁹⁴⁵ şafâ ve selâmet ṭarîḳ-i pür-ḥaṭar iḳtifâ bir ni‘mete kıyâs olunmaz. Meşelâ şûfiyye cānibine ednâ muḥabbeti olanlar bir ân olmaz ki temennâ-yı terk ü tecrîd itmeyeler. Lâkin nefs-i şehvet-meres bir dürlü rızâ virmediginden mâ‘adâ ḥuşûş-ı mezkûrenün [44^a H] levâzımı ḥâtıra geldikçe vücûh-ı şu‘ûbetlerin birer birer ‘arz⁹⁴⁶ ve nice ḥilâf-ı meşrebi ḥarekât ve sekenâtın ve vuḳû‘un farzla⁹⁴⁷ niyyet-i tecrîde fütûr ve⁹⁴⁸ belki muḥabbet-i ma‘hûdeye kuşur îrâş ider. Ammâ müdârâ fennin bilen ‘âriflerine ḥasbe’l-imbân şehvât-ı nefsāniyyesin icrâya ruḥşat [39^b İ] virüp bir zamân terk ile muḳayyed olur. Meşelâ ibtidâ lisânın taḥîre ‘azîmet idüp kızb ve ğıybetinden⁹⁴⁹ ḥırâsetde mübâlağa itdigi gibi bir mücib-i va‘d-i ilâhî a‘mâline vaşf-ı şalâḥ mülâzım olup rûḥ-ı cānibinde⁹⁵⁰ vâfir kuvvet ḥâşıl olur ki nefs-i tiryāk koklamuş⁹⁵¹ yılan⁹⁵² gibi ḥareketden kalur ve ‘ârif bunı müşâhede idince bi’z-zarûr ‘âlem-i ḳalbe teveccûh idüp lisânı gibi bî-‘aynihi anı da ḥavâṭır-ı fāniyyeden ḥıfz ve fıkr-i vâḥid ile ḳaşr ve zabṭ eyler. Bu maḳâma vuşul müyesser olunca nefsün ḥarekâta mecālî ve ṭa‘ati Rabbü’l-‘âlemîne muṭî‘ ve ḥilâfına ihtimālî kalmayup ‘ârif ne gûne meşakḳate sevḳ ider

⁹⁴⁴ emr-i mümteni‘ ü’l-ḥuşul ki: emr-i mümteni‘ ü’l-ḥuşule H.

⁹⁴⁵ Ü: -H.

⁹⁴⁶ ‘arz: -İ.

⁹⁴⁷ Farzla: farz ile İ.

⁹⁴⁸ Ve: -İ.

⁹⁴⁹ Ğıybetinden: ğıybetden H.

⁹⁵⁰ rûḥ-ı cānibinde: rûḥ-ı cānibinden İ.

⁹⁵¹ Koklamuş: şemm itmüş İ.

⁹⁵² Yılan: ḥayye İ.

ise şahih i' tikād ile tāze Müslümān olmuş kāfir gibi neşāt-ı tām ve inkiyād-ı tamām izhār ider ve bu rütbelerde dağı maḳāmına göre ru' ünetleri zuhūr ider. Lākin 'ārif yine eski kullandığı üslūb-ı ḥakīmāne ile terbiyesine ḳādir olur. Kaldı ki ibtidādan ḳillet-i ekl ve ḥalkdan inḳitā' ve shevātından nā-ümīd itmek murād olunsa bir dürlü imkān-pezīr olmadığı erbāb-ı ḥālūn şehādetleriyle sābitdür. Meger bir insān-ı kāmile nefsin teslim idüp kendü⁹⁵³ irādetinden bi'l-küllīye münselib ola ve cihet-i müdārā vech-i muḳarrere de⁹⁵⁴ budur ki ben lisānumı zabt ideyüm deyü niyyet itsek ašlā nefsuñ ḥācetine gelmez ve bu emrde kendi shevātınıñ⁹⁵⁵ birinüñ inḳitā' ın ḥiss itmez ki 'inād eyleye. Şoñra 'ālem-i ḳalb tedbīrine müteveccih oldukda çokluk rızā virmez. Lākin o ḳadar men'e ḳudreti de kalmaz. Bu zıkr itdigimüz üslūb 'āriflerüñ⁹⁵⁶ tarīḳ-i ḥaşlarıdır ki kavānīn-i şer' ve sülūke ıtlā' dan şoñra taḥşīli herkese mümkindür dirler ve lisān-ı [44^b H] şer' de dağı aḥabb-ı a' māl edvem olandır. Yoḥsa ekşer olan degüldür. Vürüd müdārā-yı nefsāniyyeye işāretdür.

چه حاجتست بدامن چو آتش است بلند

جنون کامل ما را هوای صحرا نیست

4. Çi ḥācetest be-dāmen çü āteşest bülend

Cünūn-ı kāmīl mā rā hevā-yı şaḥrā nīst

Çünkü āteş bülend ve 'ālī ola dāmenle⁹⁵⁷ hevālandurmaga/ğa ne ḥācet? Bizüm cünūn-ı kāmīlimüzüñ ārzū-yı şaḥrāsı yokdur. Şaḥrādan ḡaraż āteş-i cünūna dāmen şaḥrālardan istimdād ve⁹⁵⁸ hevā ümīdiyle olur. Maṭlab-ı bī-istimdād ḥaşıl olunca 'abeşe iştiḡālden ise beyne'n-nās başka bir kemālin taḥşīline meşḡul olmaḳ āsāndur ve efdāldür. Cünūndan ḡarażı dünyā ḥaḳḳında 'akl-ı ma'āşuñ 'ademīdür ve āteşe [40^a İ] teşbīhi müzaḥrefāt-ı fāniyyeyi ḳabūl itmeyüp yakdığı cihetdendür ve her kande bir merd-i kāmīl müşāhede olunur ise diḳḳat idenler āşikāre bilürler ki rütbe-i şalāḥı ḳillet-i 'aḳl ma'āşı

⁹⁵³ Kendü: kendi H.

⁹⁵⁴ Muḳarrere de: muḳarrer de H.

⁹⁵⁵ Shevātınıñ: shevātından H.

⁹⁵⁶ 'āriflerüñ: 'āriflerin İ.

⁹⁵⁷ Dāmenle: dāmen ile İ.

⁹⁵⁸ Ve: -H.

kadardur. Ziyāde olmak mutaşavver degüldür ve şāhidi “entüm ā‘lemü bi-umūri dūnyākūm”.⁹⁵⁹

بچشم هر که در آن روی آتشین محوست

بهشت تفرقه خاطر تماشا نیست

5. Be-çeşm-i her ki der-ān rūy-ı āteşin maḥvest

Behişt tefriķa-yı hāṭır temāşā nīst

‘Ādetā bir dil-bere temāşā eşnāsında andan ziyāde bir maḥbūb görünse evvelki dil-berūñ temāşāsına ḥalel ve tefriķa virdigine bināen buyurur ki her kimūñ gözindeki o āteşin çehrede fānī ve maḥv olmuşdur. Cennet-i temāşā hāṭırının tefriķası olmaz. Zīrā tefriķa-endāz elbetde⁹⁶⁰ a‘lā olmak gerek. Bu beytinde⁹⁶¹ celāl içinde cemāl müşāhedesinin zevki rütbesin terciḥ idüp vech-i rüçḥānı gizlemüşdür. Lākin bir mişāl ile beyān idelüm ki hattā Şā‘ib-i merḥūmuñ rütbe-i ‘irfānın erbāb-ı zevkden olmayanlar daḥı bilsünler. Bir adam bir dil-bere mübtelā olduğda elbetde⁹⁶² anuñla mu‘āmelesi kāh celāl ve kāh cemāl üzre olup celālī vaḳtinde ḥāline göre o dil-berūñ o ‘āşıkā olan eṭvār-ı ma‘şūkānelerinden birinūñ selbi ve yāḥud men‘i bī-çāre ‘āşıkı maḳām-ı ḥavfa iṣāl ider ve mu‘āmele-i cemāl eşnāsında kaḫiyyenūñ in‘ikāsı ḥavfı maḥūfātuñ cümlesinden ziyāde ve eşeddür. Lākin ‘āşık başiret üzre [45^a H] bulunup dil-berūñ celālī⁹⁶³ ḥālinde olan cemālını derk eylese bu bir şafādur ki aṣlā kederi taşavvur olunmaz. Zīrā muḥāṭaranūñ pek a‘lāsı celāl ise ḥāzır ve ‘aksi cemāl olacak muntaẓar. Bu sûretdeki ḥüsn-i müdrik aralık maḥşūlī bir ġarīb keyfiyyetdür. Meşelā çok dil-ber olur ki ġaḫabı ḥālinde cemālının bir başka perdeden bir zuhūrı olur ki rızā ve cemāl vaḳtinde bulunmaz ve bu perde de⁹⁶⁴ bundan ziyāde açılmaz ve bu meşellü nüktelerden geçilmez.

محبت پدری کرچه هست دامنگیر

⁹⁵⁹ Siz, dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, 135.

⁹⁶⁰ Elbetde: elbette H.

⁹⁶¹ Beytinde: beytde H.

⁹⁶² Elbetde: elbette H.

⁹⁶³ Celālī: celāl İ.

⁹⁶⁴ De: -H.

حریف جذبه مردانه زلیخا نیست

6. Muḥabbet-i pederī gerçi hest dāmen-gīr

Ḥarīf-i cezbe-i merdāne-i Züleyhā nīst

Pedere mensūb olan muḥabbet egerçi dāmen-gīr ise de lākin yine Züleyhā’nuñ cezbe-i merdānesinüñ akrānı degüldür ve қазиyye-i vāqı‘a šāhid-i maẓmūndur. Ya‘nī pederüñ veledde olan muḥabbeti küllüñ cüz’ine muḥabbetidür ki elbetde⁹⁶⁵ mülāzemet iktizā ider. Ammā ‘āşıkuñ [40^b İ] ma‘şūqa muḥabbeti ḥaḳīkatde cüz’ine muḥabbetidür.⁹⁶⁶ Şey’üñ kendi⁹⁶⁷ nefsine olan muḥabbetidür ki maḳām-ı ittiḥād oldığı ḥayṣiyyetden aḳvā ve eşedd olur.

کدام شبنم کستاخ در نظر بازیست

که رنگ عصمت کلهای باغ بر جا نیست

7. Kūdām şeb-nem-i küstāḥ der-naẓar-bāzīst

Ki reng-i ‘ismet-i gülhā-yı bāğ ber-cā nīst

Kangı edebsiz şeb-nem naẓar-bāzlıkda pey-der-pey dest-i nigāh-ı ‘āşıḳānesin dirāzlıkdadur ki bāğuñ güllerinüñ reng-i ‘ismet-i yerinde degüldür. Zīrā dil-ber ne ḳadar şerm-ālūd olursa da ‘āşıḳ-ı küstāḥ her naẓar itdikçe perde-i ḥayāsından elbetde⁹⁶⁸ birin def‘ iderek şoḥbet-i naẓariyye te’şīr ider ve ḥikmet cihetinden bir cismüñ rengini izāle itmek murād olunsa o renge münāsib bir su tedārik idüp ḥarāret-i laṭīfe ile o suyu o cismden uçurarak o rengi maḥv iderler ve maẓmūnda bī-‘aynihi şeb-nemüñ ḥāli böyledür. Şā’ib-i merḥūm bu tedbire işāret ḳaşdıyla nazm itmüşdür.

می که خشت ز خم برنداشت کم زور است

زبون عقل بود عاشقی که رسوا نیست

8. Meyī ki ḥışt zi ḥum ber-nedāşt kem zūrest

Zebūn-ı ‘aḳl-ı buved ‘āşıḳī ki rüsvā nīst

⁹⁶⁵ Elbetde: elbette H.

⁹⁶⁶ cüz’ine muḥabbetidür: -H.

⁹⁶⁷ Kendi: kendü H.

⁹⁶⁸ Elbetde: elbette H.

Bir bāde ki küpūñ kapağı olan kerpici kaldurmadı kem zūr ve nākışdur. Kezālîk bir ‘āşîk da ki rüsvāy olup ħum-ı cisminden ħışt-ı ‘aqlı atmaya za‘îf ve ‘aqluñ zebūnidur. Bir kerre⁹⁶⁹ ‘aql ma‘āşdan ħalāş olmayınca [45^b H] keyfiyyet-i ‘aşq mizāc-ı ‘āşîkda kemā-yenbağı āşîkār ve⁹⁷⁰ nümāyān olmaz.

کدام صبر و چه طاقت کدام عقل و چه هوش

بعالی که منم پای کوه بر جا نیست

9. Kūdām şabr u çi tākāt kūdām ‘aql u çi hūş

Be-‘ālemī ki menem pāy-ı kūh ber-cā nīst

Kangī şabr ve ne tākāt kangī ‘aql ve ne fîkr? Benüm oldıgım ‘ālemde şebāt ve qarār ve temkīnde meşel olan dağūñ ayağı yirde degüldür. Ya‘nī bi’t-ṭab‘ o ‘ālemüñ eczāsında ıztırāb-ı evşāf-ı lāzımedendür. Murādı mebdā-i keşfde levāyih-i cemālden ħāşıl olan ħāleti ifādede izhār ‘azdür. Ammā mażmūnuñ celāle dağı şarfı mümkün idi. Eger dağūñ ayağı hevāda olmasa ve fîl-aşıl meşreb-i şūfiyyeden her ne mikdār bir adam taḥşîl idebilürse⁹⁷¹ Şā’ib’üñ murādı o kadar idrāke kudreti olur. Yoḥsa inkār suyında bulunan bir zamān pend-i ‘Aṭṭar’a mülāzemet itmek qabūl şartıyla vācibdür.

در آشیانه سیمرغ همت صائب

نشان لکه پیسی ز زال دنیا نیست

10. Der-āşiyāne-i Sîmurğ-ı himmet-i Şā’ib

Nişān-ı leke-i pīsī zi Zāl-ı dünyā nīst

Şā’ib’üñ himmeti ‘anqāsınuñ āşiyānesinde bir berāş lekesinüñ nişānı Zāl-ı dünyādan yokdur. Bu maḳṭa‘ında Şā’ib kışşa-i meşhūreye mebnī, pek ziyāde laṭîf edā ile [41^a İ] dünyādan inkıṭā‘ alāqasın irād eyledi. Zîrā dirler ki Rüstem’i eyyām-ı tufūliyyetde ‘anqā götürüp āşiyānında müddet-i medīde terbiye itmüşdür ve Zāl ki Rüstem’üñ pederidür. Anneden doğma tüyleri beyāz oldığı çün⁹⁷² Zāl tesmiye itmüşler ki pîr

⁹⁶⁹ Bir kerre: -H.

⁹⁷⁰ āşîkār ve: -İ.

⁹⁷¹ İdebilürse: idebilür ise İ.

⁹⁷² oldığı çün: oldığı için H.

dimekdür. Gūyā ‘anḳā egerçi ‘uzletle⁹⁷³ meşhūr ise de⁹⁷⁴ yine āşiyānında bir leke kalmışdur deyü Zāl’uñ oğlu Rüstem’e işāret eyledi.

[21. Ġazel]

ترا که آینه عالم آبت

چه احتیاج به تحصیل بادۀ نابست

[mefā‘ ilün/fe‘ ilātün/mefā‘ ilün/fe‘ ilün]

1. To rā ki ‘ālem-i āyīne ‘ālem-i ābest

Çi ihtiyāc be-taḥşīl-i bāde-i nābest

Saṇa ki ‘ālem-i āyīne bāde ‘ālemi ve mey meclisidür. Şāf bāde taḥşīline ne ḥācetdür.⁹⁷⁵ Zīrā ḥāşılı taḥşīl ve evḳātı ta‘īl cihetinden ‘abeşe iştiğāldür. Bu maṭla‘-ı ğarrāyı maḥbūba ḥiṭāb olmak üzre fehmi idenler lā-cerem ḥumār te’essüfde kalurlar. Lākin herkese ḥiṭāb olmak vechi üzre taḥḳīki murād olunsa [46^a H] elbetde⁹⁷⁶ kendi ḥānesinde küp tedārik idüp bāde kurmağa muḥtāc ve civārında bulunan şulehā ve ‘ulemā ma‘nevī olursa da rāyiḥasın ḥissedüp güft-gūya bā‘ iş olacağın yakīn idenler üslūb-ı ḥakīmānesi kadar gizlüce isti‘māl idüp “izā bulitum bi’l-ma‘āşī fe’s-tetirū”⁹⁷⁷ perdesinde⁹⁷⁸ şafā-yāb olurlar. Eger āyīneye bakup sülāfe-i ḥikmet-i ‘alīm ve ḥakīmden bir cüz’e tedārik idebilürsen Şā’ib’uñ meyḥāne-i ḥaḳīkatde rütbesin müşāhede idersin. Ceffü’l-kalem.^{Drk4}

از عشق اگر نکم کزیه نیست بیدردی

غبار خاطر من سنگ راه سیلابست

2. Zi ‘aşḳ eger ne-künem girye nīst bī-derdī

Ġubār-ı ḥāṭır-ı men seng-i rāh seyl-ābest

⁹⁷³ ‘uzletle: ‘uzlet ile H.

⁹⁷⁴ De: -İ.

⁹⁷⁵ ne ḥācetdür: ḥācet nedür H.

⁹⁷⁶ Elbetde: elbette H.

⁹⁷⁷ Günaha düştüğünüzde bunu gizli tutun.

⁹⁷⁸ Perdesinde: perdesinden İ.

^{Drk4} “İzā bulitum bi’l-ma‘āşī fe’s-tetirū” esrārdan ba‘zı ‘ilm ile ‘amel itmek erbāb-ı zāhir ‘indinde me‘āşī ḳābilinden olunca ğıybet ve sebbe mü’eddī oldığı cihetden setri vācibdür. “Etteḳū mavāḳi‘ ettuhem” maḳūlesine teşbīh ve āḥād-ı mü’minini nefsi gibi ma‘şiyete vuḳū‘dan ihtirāza tenbīh olmuş olur. “Efhem velā tukellim.”: -H.

Eger ‘aşkdan ağlayup feryād itmez isem derdsizlik ve ten-perverlik degüldür. Zîrâ benüm ğubâr-ı hâtırüm ve ekdâr-ı ğam-ı rûzgârum seylüñ tarîķinüñ taşıdur. Cereyânına mâni‘ olur. Vâķı‘ â ğâhice âlâm ve ekdârüñ hücüm-ı bükâya mâni‘ oldığı görülmüşdür. Lâkin Şâ’ib-i merhûm ma‘ kûli maḥsûsa teşbîh tarîķiyle irâd eyledi.⁹⁷⁹

ز چهره کل سیراب رنگ شد سفری

هنوز شبنم پیدرد در شکرخواست

3. Zi çehre-i gül-i sîr-âb reng şod seferî
Henüz şeb-nem-i bî-derd der-şeker h‘âbest

Gül-i sîr-âbuñ çehresinden reng seferli oldu. Hâlâ şeb-nem-i bî-derd ve ten-perver şeker h‘âbdadur. Ya‘nî ‘âşîķa lâzım olan bîdâr olup tecelliyât-ı cemâli vâķtiyle müşâhede itmek⁹⁸⁰ idi. Lâkin şeb-nem, âşâr-ı tecellî müstaķarr olur. Ḥayâliyle ğafletde kaldı. Egerçi mażmûnuñ ḥaķîķati bu ise de gül-i sîr-âbuñ çehresinden reng seferli [41^b İ] oldu ta‘bîri ‘âşîķuñ keseli bâ‘iş-i infî‘âl-i maḥbûb olur deyü şeb-nemüñ uykusın uçurmak murâd eyledi.

دری که بر رخ زاهد بکل برآوردند

بچشم مردم ظاهرپرست محرابست

4. Derî ki ber-ruḥ-ı zâhid be-gil ber-âverdend
Be-çeşm-i merdüm-i zâhir-perest miḥrâbest

Bir kapu ki zâhidüñ yüzine çamur ile yukaru kaldurup sedd itdiler. Zâhir-perest adamuñ çeşminde miḥrâbdur. Sâbîķa taḥrîr olundu ki şüfiyyenüñ daḥl itdigi zühd ve anuñla muttaşîf olan zâhid yalnız ‘ibādât-ı bedeniyye ile kâ’im olup taḥalluk bi’l-esmâ tarafına iltifâtla mekâid-i nefsâniyye ve şeytâniyye daķîķalarına vâķıf ve merâtib-i seyr ü sülûka ‘ârif olmayana dirler. Hemân ḥaķîķati naşîḥat ve irşâda mebnîdür. Yohsa zühd erkân-ı ‘azîme-i sülûkdan [46^b H] oldığı bedîhîdür ve Şâ’ib-i merhûm şâ‘irâne buyurur ki o ḥalkuñ miḥrâb-ı zâhid didikleri bî-‘aynihi bâṭın tarafından zâhide sedd olunan kapudur. Ya‘nî eczâ-ı vücuddan ki evvel ve âḥir ve zâhir ve bâṭın esmâlarıdur. Zâhid

⁹⁷⁹ irâd eyledi: edâ eyledi H.

⁹⁸⁰ İtmek: -H.

yalnız zāhir ismine muḳayyed ve andan infikāk ḳabūl itmedigi çün⁹⁸¹ dervāze-i bâṭın aña nisbet miḥrāb gibi münsedd olup keyfiyyet-i teveccüh-i ḥazret-i bâṭın neş'etlerinden bî-ḥaber ve pes-i dīvār-ı zühd-i ḥuşkda mānend-i murğ-ı bî per ḳalmuşdur.

ز سیل حادثه دلهای روشن اسوده است

درین خرابه متاعی که هست مهتابست

5. Zi seyl-i ḥādiṣe dilhā-yı rūṣen āsūdeest

Derīn ḥarābe metā' i ki hest mehtābest

Ḳulūb-ı münevvere seyl-i ḥādiṣeden rāḥat ve gāret-i fiten eyyāmuñ fikrinden ferāḡat ḥāşıl itmüşlerdür ve bu ḥarābedeki dilhā-yı rūṣendür. Bulunan metā' mehtābdur ki seylüñ anı telef itmege ḳudreti yokdur. Ḥarābe ta'biri me'lūf ve mu'tād olan ma' nāyadur ki umūr-ı dünyeviyye ve ālāyiş-i fāniyyeden bir şey' olmamak ḳaşdıyla irād eyledi. Zirā terk-i külliden elbetde⁹⁸² nūrāniyyet-i ḳalb ḥāşıl olacağında şüphe yokdur. Ḥattā ḥammāma duḡūlde olan şifātuñ aşlı o şuveri tecerrüdün feyzidür diyenler kem dimemişlerdür ve mehtāb ta'birinde nūrı şemsden mūntaḳıl olmak remziyle bir emr-i daḳīḳa işāret eyledi.

گرفته است بت احتیاج عالم را

مدار چرخ تنک مایه هم بدولابست

6. Girifteest büt-i iḥtiyāc 'ālem rā

Medār-ı çarḡ-ı tünük-māye hem be-dolābest

Büt-i iḥtiyāc 'ālemi zabṭ itmüşdür. Bir rütbe ki yufka sermāyelü ḥarcuñ daḡı medārı dolāb iledür. Ya'nī herkes iḥtiyācına ḥidmetin⁹⁸³ ḳaşır itdigi cihetden puta tapar şūretindedürler. Ḥattā çarḡ bile seyr-i [42^a İ] istiḳāmete eyyāmum vefā itmez deyü devr-i dā'im⁹⁸⁴ olan iḥtiyācına ḥidmet itmededür. Ġarażı iḥtiyāc mefhūmunuñ 'ālem-i meṭā' olmasında mübālağadur.

⁹⁸¹ Çün: içün H.

⁹⁸² Elbetde: elbette H.

⁹⁸³ Ḥidmetin: ḥizmetin İ.

⁹⁸⁴ devr-i dā'im: devr-i dā'ime H.

چرا صدف نکند چاک سینه را صائب

درین زمانه که جوهرشناست نایابست

7. Çirā şadef ne-küned çāk sîne rā Şā'ib

Derīn zamāne ki cevher-şinās⁹⁸⁵ nā-yābest

Niçün şadef sînesin çāk itmesün? Şā'ib bu zamānede ki cevher-şinās yokdur. Ya' nī şadefün bu mu'āmelesi gevherinün kadrini bilmediklerinden taḥayyüli ile Şā'ib daḥı 'aşrında bu kadar rağbetle şi'rinün kıymetini bilmediklerinden [47^a H] şikāyet ider. Lākin ḥaḳ budur ki kelāmı rütbe-i siḥrde herkes ğavrine vāşıl olacak ma' nā degüldür. Yoḥsa i' tibār-ı zāhiri istimā' muza göre kāmil ve iltifāt-i ḥavāş ü 'avām ḥaḳḳında şāmildür.⁹⁸⁶

[22. Ġazel]

تا خط بدور ماه رخت هاله بسته است

از هاله مه به حلقه ماتم نشسته است

[mef' ülü/ fā' ilātü/ mefā' ilü/ fā' ilün]

1. Tā ḥaṭ be-devr-i māh-ruḥet hāle besteest

Ez-hāle-i meh be-ḥalkā-i mātem nişesteest

Tā ḥaṭ senün māh-ruḥün devrine hāle bağlayalı ḳamer ḥalkā-i mātemde oturmuşdur ki ḥālesidür. Ez-hāle lafzındaki ez-ḥalkā-i mātemi beyāndur ki 'Arabī' de min beyānihi ma' nāsın ifāde ider. Şā'ib-i merḥūm katı çok isti' māl ider. Ya' nī senün ruḥün etṛāfında ḥaṭ zuḥūr ideli cemālün bir rütbe-i kemāl buldı ki ḳamer mātem ḥalkasında oturur gibi hālesinde mükedder oldı.

غافل مشو ز پاس دل بیقرار ما

کین مرغ پر شکسته قفسها شکسته است

2. Ġāfil me-şev zi pās-ı dil-i bī-ḳarār-ı mā

⁹⁸⁵ cevher-şinās: cevher-şināset İ.

⁹⁸⁶ Şāmildür: şāmil imüş H.

K'in murğ-ı per-şikeste kafeshā şikesteest

Bizüm bî-karār olan kalbimizüñ hıfzında⁹⁸⁷ gâfil olma. Zîrâ bu⁹⁸⁸ murğ-ı şikeste-per çok kafesler kırmuştur. Zâhiren za' fin müşâhede idüp hırâsetinde tegâfûl itme şikeste itdiği kafeslerden biri dil-berün⁹⁸⁹ zülfidür ki eşher-i evşafından olduğu cihetden şikeste lafzını kalbine zımnem işâreteyledi ve eṭvâr-ı 'âşık-ı muṭlaḳ, cemâl-i maḥbûbâna günden güne⁹⁹⁰ ziynet virmededür.

نتوان بما رسید ز غمازی نشان

نقش پی رمیده دلان جسته جسته است

3. Netvân be-mâ resîd zi ġammâzî-i nişân

Naḳş-ı pey-i remîde dilân ceste cesteest

Nişân-ı ġammâzlığında⁹⁹¹ bize irişmek mümkün degüldür. Zîrâ remîde dillerün izinün naḳşı ceste cestedür, müterâdif degüldür ki sülûk itdiği tarîḳe mütâba'atla⁹⁹² şâhib-i naḳşa irişüle. **Ma'lûm olan budur ki** ihtilâf-ı emzice lâ-cerem harekât ve sekenâtuñ⁹⁹³ ihtilâfın iktizâ ider. Siyyemâ sülûk-ı tarîḳat-i şūfiyyenün a'zam-ı şürûṭı terk ve tecrîd olunca elbetde⁹⁹⁴ sâlike lâzım olan tedricî türük ile [42^b İ] muḳayyed olmakdur. Mürîdlerden ba'zısı⁹⁹⁵ bir ayda terk itdiği me'lûfât-ı ṭabî'iyeye mürîd-i âhire bir yılda müyesser olmaz ve gâhice 'inâyet-i cezbe-i kuvvetde bulunup İbrâhîm bin Edhem⁹⁹⁶ gibi şeyḥ-i ekber [47^b H] Fuḍayıl bin 'İyâz gibiler⁹⁹⁷ bir himmetde nihâyet terke vâsıl olurlar ve zâhiren bu sâdât-ı kirâma evâmir ve nevâhîde⁹⁹⁸ ittibâ' iden sâlikler müstaḥlef oldukdan soñra daḥı kendüleriyle⁹⁹⁹ kibâr-ı mezbûrenün¹⁰⁰⁰ beyninde tefâvût-i 'azîme bulunca ma'lûmları olur ki aralıkda anlarun ṭafarât-ı ḳudsiyyelerinden ġafletleri bâ' iş-i

⁹⁸⁷ Hıfzında: hıfzından H.

⁹⁸⁸ Bu: bir H.

⁹⁸⁹ dil-berün: dil-berin İ.

⁹⁹⁰ günden güne: güne güne H.

⁹⁹¹ Nişân-ı ġammâzlığında: nişân-ı ġammâzlığından H.

⁹⁹² mütâba'atla: mütâba'at ile İ.

⁹⁹³ Sekenâtuñ: sekenâtın İ.

⁹⁹⁴ Elbetde: elbette H.

⁹⁹⁵ ba'zısı: ba'zı İ.

⁹⁹⁶ İbrâhîm bin Edhem: İbrâhîm Edhem İ.

⁹⁹⁷ Gibiler: gibilere İ.

⁹⁹⁸ Nevâhîde: nevâhîlerde İ.

⁹⁹⁹ Kendüleriyle: kendüler ile H.

¹⁰⁰⁰ kibâr-ı mezbûrenün: kibâr-ı mezkûrenün H.

ta'ahhur-ı maḳām-ı ḳurbiyyetleri olmuştur. Şā'ib-i merḥūmuñ murādı bu maẓmūn nezāket-i meşḥūndur ki naḳş-ı peyden ğaraẓ ki sālik-i evvelūñ ṭarīḳidūr. Adım adım olunca teba' iyyetle¹⁰⁰¹ hem-menzil olmak müşkildür.

کردون نظر به بی بصران بیشتر کند

زنکی هلاک آیینۀ ژنک بسته است

4. Gerdūn naẓar be-bī-baṣarān bīṣter kūned

Zengī helāk-ı āyīne-i jeng besteest

Şā' irāne buyurur ki gerdūn, bī-baṣarlara çok naẓar ider. Zīrā zengī¹⁰⁰² paslanmuş āynanuñ 'aşıḳıdır. Ġālibā elsine-i ḥalḳda siyāhlar¹⁰⁰³ şāf āynada¹⁰⁰⁴ kendülerinūñ ḳehrelerinden ikrāh itdiği çün paslu āynayı severler mefhūmı şāyi' olduğına bināen felek daḥı körlere çok naẓar¹⁰⁰⁵ ider ki benüm 'aybumı bunlar görüp beni¹⁰⁰⁶ teşhīr itmege ḳudretleri yokdur deyü irsāl-i meşelinden¹⁰⁰⁷ ma'lūm olur ki 'Arablar āynanuñ jeng-bār¹⁰⁰⁸ olduğın sevdikleri kendilerini¹⁰⁰⁹ gereği gibi teşhīr idemediği içündür.

رکهای جان باده کشان در کشاکش است

امروز باز رشته سازی کسسته است

5. Reghā-yı cān bāde-keşān der-keşākeşest

İmrūz bāz rişte-i sāzī güsesteest

Bāde-keşlerin cān tamarları keşākeşdedür. Bugün yine¹⁰¹⁰ bir sāzuñ ipligi üzölmüşdür. Ya' nī bāde-keşlerin vazīfe-i yevmiyyeleri vaḳtiyle icrā olundukda her birinūñ vücūdı bir sāza¹⁰¹¹ āheng-sāz olup bevā' iş-i sürūr ve şāfāya maẓhar olurlar. Lāḳin

¹⁰⁰¹ tab' iyyetle: tab' iyyet ile İ.

¹⁰⁰² Zengī: rengi İ.

¹⁰⁰³ elsine-i ḥalḳda siyāhlar: elsine-i siyāhlar İ.

¹⁰⁰⁴ Āynada: āyinede H.

¹⁰⁰⁵ çok naẓar: naẓarı çok H.

¹⁰⁰⁶ Beni: -İ.

¹⁰⁰⁷ irsāl-i meşelinden: irsāl-i meşelden H.

¹⁰⁰⁸ jeng-bār: zeng-bār İ.

¹⁰⁰⁹ Kendilerini: kendüleri H.

¹⁰¹⁰ Yine: -İ.

¹⁰¹¹ Sāza: sāz İ.

bugün mācerānuñ kuşūrından suyu kesilmüş ırmağ gibi süst-endām ve meclisleri bī-intizām¹⁰¹² olmuştur.

از مرک و زندگانی ما عشق فارغست

دریا دلی بموج و حبّاش نبسته است

6. Ez-merg ü zindegānī-i mā ‘aşq fāriğest
Deryā dilī be-mevc ü ḥabābeş besteest

Bizüm ölüp diri olmamuzdan ‘aşq fāriğdür. Deryā mevc ve ḥabābına bir¹⁰¹³ gönül bağlamamıştır. Ya‘nī ‘uşşāk, muḥīṭ-i ‘aşkuñ emvāc ve ḥabābı maḳāmında olup her sâ‘atde hezārān hezārı telef ve hezārān [48^a H] hezārı ḥalef olmadadır. Lākin ‘aşkuñ vücūdlarından feraḥı ve fenālarından¹⁰¹⁴ teraḥı yokdur.

خواهد ثواب بت شکن یافت روز حشر

سکین دلی که توبه ما را شکسته است [43^a İ]

7. Ḥāhed şevāb-ı büt-şikenān yāft rüz-ı ḥaşr
Sengīn-dilī ki tevbe-i mā rā şikesteest

Kıyāmet günü büt-şikenlerin şevābın bulsa gerekdür. Bir taş gönüllü ki bizüm tevbemüzi kırmuştur. Ya‘nī ‘ināyet ü kerem-i Kird-gār’dan ziyāde müznib tevbesine i‘timād ve tevbesi kendüne¹⁰¹⁵ bā‘iş-i ‘ucb u ṭā‘āt ve ictihādına istināda sebep olan kimsenüñ¹⁰¹⁶ tevbesin kırıp kendi gözinde aḥḳar ‘ibād olmasına bādī olan kimse¹⁰¹⁷ āḥiretde put¹⁰¹⁸ kıranlar şevābın bulur dimekdür. Birkaç ğazel-i muḳaddem bu bāba müte‘allik-i kelām muḥaḳḳaḳ sebḳat itmüştür, mürāca‘at oluna. Muḥaṣṣal-ı kelām ‘ibādāt ve ṭā‘āt-ı der-gāh-ı Rabbānī’de ‘abdüñ ḥaḳāret ve zūll istikānetine sebep olup keşret-i ictihādı kendi ‘indinde kendinüñ ḥaḳāretine bādī olmaz ise bir şey’e nā’il olamaz.

¹⁰¹² bī-intizām: bī-nizām H.

¹⁰¹³ Bir: -İ.

¹⁰¹⁴ Fenālarından: izmiḥlālinden İ.

¹⁰¹⁵ Kendüne: kendine H.

¹⁰¹⁶ Kimsenüñ: kimesnenüñ İ.

¹⁰¹⁷ Kimse: kimesne İ.

¹⁰¹⁸ Put: büt H.

خون کړه می‌کند در و دیوار روزگار

تا شیشه دل که خدایا شکسته است

8. Hūn girye mī-kūned der ü divār-ı rūzgār
Tā şîşe-i dil ki Hudâyâ şikesteest

Rūzgāruñ der ü divārı kan ağlar. ‘ Aceb¹⁰¹⁹ İlāhî kimüñ şîşe-i ƣalbi münkesir olmuşdur? Evvelā bir ƣalbüñ münkesir olması bu muşîbeti müstelzimdür demek hemān mübālağa degüldür ve şāniyen bir nefsi ƣatıl iden cemî‘ -i nāsı ƣatıl itmüş gibi ve bir nefsi ihyā iden cümle nüfûsı ihyā itmüş gibi olunca ‘ avārız-ı cüz’iyyeler daƣı mefhûm-ı âyet-ı kerîmeye kıyās olup mümkün olduğu ƣadar ƣalkı tekdîrden ihtirâz üzre olmağa¹⁰²⁰ bu¹⁰²¹ tenbîh-i ‘ ârifâne cümlesine vâcibdür ve ƣalkuñ rızāsı Mevlâ’nuñ rızāsına şāhid olduğına delîl “mā re‘āhü’l-mü’minün ƣasenen fe-hüve ‘indallāhi ƣasenün”¹⁰²² ve aƣādîş-i uƣrāda¹⁰²³ buña münāsib delîl çokdur¹⁰²⁴ ve Hâzret-i Mūsā’ya Rabbü’l-‘âlemîn’üñ vaşîyetlerinden biri; “Yā Mūsā! Kullarumdan bir cemā‘atüñ umûrın saña tefvîz idersem anlara merƣamet eyle, benüm rûĥuma merƣamet idersin” deyü¹⁰²⁵ vârid olmuşdur. ‘ Āƣile bu kifāyet ider.

صائب کثوده اند برویش در بهشت

هر کس زبان ز نیک و بد خلق بسته است

9. Şā’ib güşüdeend be-rüyeş der-behişt
Herkes zebān zi nîk ü bed-i ƣalk bestest

¹⁰¹⁹ ‘ Aceb: -İ.

¹⁰²⁰ Olmağa: olmaya H.

¹⁰²¹ Bu: -H.

¹⁰²² Müminlerin güzel gördüğü şey, Allah katında da güzeldir. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, 484.

¹⁰²³ aƣādîş-i uƣrāda: rivāyet-i uƣrāda İ.

¹⁰²⁴ buña münāsib delîl çokdur: katı vâfirdür H.

¹⁰²⁵ Deyü: -İ

Şā'ib cennet kapusun o kimsenüñ¹⁰²⁶ yüzine açmuşlardır ki halkuñ nîk ü bedinden ve ḥasenât ü seyyi'âtından¹⁰²⁷ [48^b H] dilini bağlayup hıfz itmüşdür. Zîrâ iyiligin söylemede ğıbta daḥı olursa şüret-i ḥasedde vâkı' dūr ve seyyi'âtın söylemede dünyâ vü âḥiretde¹⁰²⁸ mażarratı herkesüñ ma' lûmlarıdır ve bu şüretde bulunan kimselerüñ¹⁰²⁹ Rabbü'l-âlemîn kulûbından¹⁰³⁰ gıllı ihrâc ve ḥayât-ı tayyibe dünyâda evsâf-ı ehl-i cennetüñ [43^b İ] eḥaşşı ile kâdrlerin terfî itmüşdür.

[23. Ğazel]

نازک اندامی که عالم تشنه آغوش اوست

سایه بالای او از سرکشی همدوش اوست

[fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilün]

1. Nāzik-endāmī ki 'ālem teşne-i āġūş-ı ost
Şāye-i bālā-yı o ez-ser-keşī hem-düş-ı ost

Bir nāzik endāmlı dil-ber ki 'ālem anı kuçmaġa¹⁰³¹ teşnedür. Anuñ kâmetinüñ zıllı istignâ ve ser-keşlikden anuñ hem-düşü¹⁰³² ve aḳrânıdır. Ya' nî aña bile taḳarrüb ḥaylî¹⁰³³ müşkildür. Bunuñ zāhiri ma' lûm lâkin bâtını ġāyet bir laṭîf ma' nāya işāretdür. Lisân-ı ḳavmde zıllı fehm idenler bu maṭla' dan bir kitâb te'lîfine ḳâdir olurlar.

میتوان خواند از بیاض چهره اش چون خط سبز

کفتکوهاییکه پنهان در لب خاموش اوست

2. Mî-tüvân ḥānd ez-beyâz-ı çehreeş çün ḥaṭṭ-ı sebz
Ġüft-ġühâyî ki pinhân der-leb-i ḥāmūş-ı ost

Anuñ çehresi mecmû' asından yeşil ḥaṭṭ gibi okumak mümkündür. Bir miḳdâr sözleri ki anuñ leb-i ḥāmūşında gizlüdür. Lâkin meşḳe muḥtâc ve¹⁰³⁴ bu mażmûn zāhirde

¹⁰²⁶ o kimsenüñ: ol kimesnenüñ İ.

¹⁰²⁷ ve ḥasenât ve seyyi'âtından: -H.

¹⁰²⁸ Âḥiretde: âḥiret H.

¹⁰²⁹ Kimselerüñ: kimesnelerin İ.

¹⁰³⁰ Kulûbından: kulûblarından İ.

¹⁰³¹ Kuçmaġa: kuçmaya H.

¹⁰³² hem-düşü: hem-düş İ.

¹⁰³³ Ḥaylî: -İ.

¹⁰³⁴ Ve: -H.

dil-berūn leṭāfet-i sīmāsında mübālagadır. Bāṭına yine maṭla‘daki zılla müte‘allik esrār-ı ḥafıyyeye işāretdür.

زان کلاب تلخ کز رخساره کل میچکد

میتوان دانست پند بلبلان در کوش اوست

3. Z‘ān gül-āb-ı telḥ k‘ez ruḥsāre-i gül mī-çeked

Mī-tüvān dānest pend-i bülbulān der-gūş-ı ost

O gül-āb-ı telḥden ki gülün ruḥsārından gözyaşı maḳāmında tamlar, mümkindür. Fehm idüp bilmek ki bülbüllerün¹⁰³⁵ naşīḥati kulağındadır. Gūyā ‘andelībānuñ gül-şenlerde feryādın güllere pend ve naşīḥat idüp el-ḥazer¹⁰³⁶ açılup ḥandān olmakdan ḥazer idün ki¹⁰³⁷ bu ḥandenün ‘aḳabinde maḳām-ı mükāfāta düşüp bir acı aḡlama zuhūr ider. Taḥayyüli ile Şā‘ib-i merḥūm bu kelimāt-ı mażmūnı¹⁰³⁸ gül-ābdan ‘ibāretten çehre-i kulüb ehl-i ‘irfāna pāşide eyledi.

ادمی کر خون بکريد از کرانباری بجاست

انچه نتوانست بردن آسمان بر دوش اوست

4. Ādemī ger ḥūn be-giryed ez-girān-bārī be-cāst

Ançi netvānest burden āsmān ber-dūş-ı ost

“İnnā ‘araḍnā’l-emānete ‘alā’s-semāvāti vel-arḍi fe’ebeyne en yaḥmilnehā ve eşfaḳne [49^a H] minhā ve ḥamelehā’l-insān”¹⁰³⁹ naşş-ı kerīminün mefhūmın nazm idüp buyurur ki; benī ādem eger girān-bārılıktan kan aḡlasa revā ve lāyıkdur. Zīrā ol ḥaml-ı şakīl ki āsmān taḥammül idemedi, anuñ omuzındadır. Emānetden murād zāhir-i şerī‘atde evāmire imtişāl ve nevāhiden ictinābdur ve ‘ālem-i bāṭında daḡı zāhire netice maḳāmında bir ma‘nāya işāretdür ki o ma‘nā kā’ināt beyninde insāna maḡşūşdur. Zīrā melā‘ike ve

¹⁰³⁵ Bülbüllerün: bülbüllerin İ.

¹⁰³⁶ el-ḥazer: be-reh-i emān H.

¹⁰³⁷ olmakdan ḥazer idün ki: olmadan ki İ.

¹⁰³⁸ kelimāt-ı mażmūnı: gül-āb-ı mażmūnı H.

¹⁰³⁹ Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir. Ahzab Suresi 33/72.

cinn fi'l-ḥaḳīḳa insānuñ eczāsı maḳāmında birer ṭā'ifedür.¹⁰⁴⁰ “Tenāhi'l-ḳader fī ḥalkı'l-beşer”.¹⁰⁴¹

طوق قمری کرچه صائب باشد از دل تنکتر

سرو با آن دستکاه حسن در اغوش اوست

5. Ṭavḳ-ı ḳumrī gerçi bāşed Şā'ib ez-dil teng-ter

Serv bā-ān dest-gāh-ı [44^a İ] ḥüsn der-āğüş-ı ost

Egerçi¹⁰⁴² Şā'ib ḳumrīnün tavḳı kalbden ziyāde ḳayyık ise de yine serv o ḳadar ḥüsn ser-māyesiyle ḳumrīnün kucağındadır. Ya'nī serv 'āşıḳına tenezzül idüp iltifāt-ı maḥbūbānelerine mūrā'āt zımnında ḳumrīlerin¹⁰⁴³ zāyi' itmeyince ḳulüb-ı benī ādem ki evsa'-ı 'avālimdür.¹⁰⁴⁴ Elbetde¹⁰⁴⁵ bir gün vişāle mazḥar olur deyü nefsiñe tesliyet virür.¹⁰⁴⁶

[24. Gazel]

بادۀ تندیکہ از بویش دل منصور ریخت

عشق آتش دست در مغز من پرشور ریخت

[fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilātün/ fā' ilün]

1. Bāde-i tündi ki ez-būyeş dil-i Manşūr rīht

'Aşḳ-ı āteş-dest der-mağz-ı men-i pūr-şūr rīht

Bir bāde-i tündi¹⁰⁴⁷ ki anuñ kokusından¹⁰⁴⁸ Manşūr'ın ḳalbi dökildi ve mestāne kelimāt söylemege cesāret eyledi. Āteş-dest olan 'aşḳ benüm beynüme dökdi. Elbetde¹⁰⁴⁹ mā-bihi's-sükker bir¹⁰⁵⁰ olunca sā'ir levāzımında daḥı ittiḥād iderler. Lākin tecellīnün

¹⁰⁴⁰ ṭā'ifedür: ṭā'ifelerdür İ.

¹⁰⁴¹ İnsanoğlunun yaratılışında kaderin bir sınırı vardır.

¹⁰⁴² Egerçi: gerçi H.

¹⁰⁴³ ḳumrīlerin : ḳumrīlerün H.

¹⁰⁴⁴ evsa'-ı 'avālimdür: evsa'-ı 'alemdür H.

¹⁰⁴⁵ Elbetde: elbette H.

¹⁰⁴⁶ deyü nefsiñe tesliyet virür: tesliyetdür H.

¹⁰⁴⁷ bāde-i tündi: bāde-i tünd H.

¹⁰⁴⁸ Kokusından: rāyiḥasından İ.

¹⁰⁴⁹ Elbetde: elbette H.

¹⁰⁵⁰ Bir: mütteḥid İ.

‘adem-i tekerrürinden mā-bihi’l-imtiyāz takvīyet bulunca kendi nefsin¹⁰⁵¹ Manşūr’dan imtiyāz ve meydān-ı mestān ẓudsiyānda ser-firāz¹⁰⁵² kılmak içündür.¹⁰⁵³

از لب خاموش من مهر خموشی بر داشت

باده تلخی که نقش از کاسه منصور ریخت

2. Ez-leb-i ḥāmūş-ı men mühr-i ḥamūşī ber-nedāşt

Bāde-i telḥī ki naḳş ez-kāse-i Manşūr rīht

Bir bāde-i telḥ ki Manşūr’uñ kāsesinde naḳşı dökdi. Benüm leb-i ḥāmūşumdan mühr-i sükūtı kalduramadı. Bu ma‘lūmdur ki miyāh-ı ḥārre ba‘zı kāselerüñ¹⁰⁵⁴ sırrın bozup naḳşını¹⁰⁵⁵ döker.¹⁰⁵⁶ Bu ma‘nāya mebnī bāde-i ma‘hūdenüñ ḥiddetinde bir mübālağa ve kendinüñ mühr-i sükūtınun metānetinde daḥı bir mübālağa irād ḳaşdıyla nazm eyledi. Ma‘lūm ola ki Rabbü’l-‘ālemīn bizlere bizden [49^b H] aḳreb oldığı nuşuş-ı ḳātī‘a ile şābit lākīn ṭarīḳ-i imān ve taşdiḳle¹⁰⁵⁷ ‘avāmuñ bu ḳurb-ı ilāhīye vuḳūfları olmayup¹⁰⁵⁸ birbirinden tefāvütleri kuvvet ve za‘f taşdiḳe rāci‘ bir ma‘nādur. Kaldı ki ṭarīḳ-i şūfiyyede riyażāt u ictihādāt ve izḳār u ‘ibādāt ve muḥālefet-i şehvāt ile kuvā-yı beşeriyyete kemāl-i za‘f ‘ārız olup bir mürşid-i ḥakīm elinde mizācına inḥirāf gelmeksizin¹⁰⁵⁹ rütbe-i fenāya varmak muḳadder olan kimesnelere vāḳi‘ olan tecelliyāt yine o sālīkūñ zarf-i isti‘dādı kadar oldukdan soñra anlardan zāhir olan kelimāt, ‘ālem-i mevt-i ihtiyārīden münba‘iş ve ṭavr-ı ‘uḳūlden ḥāric olunca ṭabāyi‘-i ḥayvāniyyeye me’lūf ve mevti mekrūh görenlere elbetde¹⁰⁶⁰ o kelimāt nā-ma‘ḳūl ve müstekreh gelür. Yohsa ḥaḳīḳatde o kelāmuñ uşūl-i şer‘-i şerīfe [44^b İ] muḥālefeti oldukda anlaruñ ‘indinde daḥı merdūd olup ḥudūd-ı şer‘iyyeyi o sālīke icrā iderler ve bir kimse zann itmesün ki kibār-ı şūfiyyenüñ izḥār itdikleri kelimāt ‘ālem-i beşeriyyetde¹⁰⁶¹ ve ṭab‘-ı

¹⁰⁵¹ Nefsini: nefsi H.

¹⁰⁵² ser-firāz: ser-efrāz H.

¹⁰⁵³ İçündür: için buyurur ki İ.

¹⁰⁵⁴ Kāselerüñ: kāselerin İ.

¹⁰⁵⁵ Naḳşını: naḳşı İ.

¹⁰⁵⁶ Döker: diğer-gün ider H.

¹⁰⁵⁷ Taşdiḳle: taşdiḳ ile İ.

¹⁰⁵⁸ Olmayup: olup H.

¹⁰⁵⁹ Gelmezsizin: gelmezsiz H.

¹⁰⁶⁰ Elbetde: elbette H.

¹⁰⁶¹ ‘ālem-i beşeriyyetde: ‘ālem-i beşeriyyetden H.

ḥayvāniyyetde¹⁰⁶² şadır olmuş ola ve Şā'ib-i merḥūmuñ ġaraẓı şiddet-i tecelliden ve şafvet-i taḥalliden 'arız olan ḥālātda maḳām-ı edebe şiddet-i mülāzemetini ifādedür ve bir dahı ḳalbūñ bildigini göz göremez ve gözūñ her gördigini lisān bi'l-muṭābaḳa taḳrīr idemez ve 'ömrinde rızā-yı Rabbū'l-'ālemīn içün yigirmi dört sâ' at nefsin ḥabs itmeyen cemī'-i 'ömri rızā ḥabsinde geçenlerin keyfiyyet-i ḥālin ve mefhūm-ı maḳālın derk idemez “ve fevḳa külli zī 'ilmin 'alīm”¹⁰⁶³.

مشت خاک ما چه باشد پیش شوخیهای حسن

این همان برقت کز یک نوشندش طور ریخت

3. Müşt-i ḥāk-ı mā çi bāşed pīş-i şūḥihā-yı ḥüsn İn hemān berķest k'ez yek-nūş-ḥandeş Tūr riḥt

Bizüm bir avuç toprağımız ḥüsnūñ şūḥluklarınuñ ḥuzūrında ne olsa gerek. Bu ḥüsnūñ şūḥlukları hemān ol berķdür ki bir tebessüminden Tūr Dağı pāre pāre oldı, dökildi. Şā'ib ba'zı kerre böyle ḥalt ider. Mecāzı ḥaḳīḳatden ayırmak her kāmīlūñ¹⁰⁶⁴ kārı degüldür. Lāḳin sen meşķi mecāzda metīn iderseñ ḥaḳīḳatde zaḥmet çekmezsın. Meşelā insān 'ālem-i aşğar olunca [50^a H] ḳalbi 'āleme nisbet Tūr olur ve taşavvur ile bir dil-bere vāfir müddet ḥasret üzre iken bağteten bir küşeden¹⁰⁶⁵ karşıña çıkup ḳalbūñ ne ḥalete varursa¹⁰⁶⁶ o ḥāleti teraḳķī iderek ba'zılara ġaşy ve ba'zılara mevt 'arız olup ṭavr-ı vüçüd-ı fānī olur.¹⁰⁶⁷ Tecellī-i ḥüsn-i fānīde bu şūrete girince tecellī-i ḥüsn-i bāķiye bir enmūzec¹⁰⁶⁸ olmuş olur. Yok ben 'aşıķ oldıgım yokdur, bu ḥāletler meḥlūmdür dırsen ġāyet iflāsda bir kīse akçe bulsan şūret-i meżkūruñ 'aynıdur. Yā bir adam bir a'lā maṭlabuñla beşāret virse kezālik mişāle kifāyet ider. Lāḳin mecāzuñ medreseleri ma'mūr ve sūhteleri çokdur. Okı dürüş gice gündüz sığırılaysın olma.

¹⁰⁶² ṭab'-ı ḥayvāniyyetde: ṭab'-ı ḥayvāniyyetden H.

¹⁰⁶³ Bunun üzerine Yusuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte biz Yusuf'a böyle bir plan öğrettik. Yoksa kralın kanunlarına göre kardeşini alıkoyamazdı. Ancak Allah'ın dilemesi başka. Biz dilediğimiz kimsenin derecelerini yükseltiriz. **Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.** Yusuf Suresi 12/76.

¹⁰⁶⁴ Kāmīlūñ: kelāmuñ H.

¹⁰⁶⁵ Küşeden: küşede İ.

¹⁰⁶⁶ Varursa: varur ise İ.

¹⁰⁶⁷ Olur: -H.

¹⁰⁶⁸ Enmūzec: enmūzec İ.

کفتکوی عشق با اهل خرد حیفست و حیف

این جواهر سرمه را نتوان بچشم کور ریخت

4. Güft-gū-yı ‘aşk bā-ehl-i ĥired ĥayfest ü ĥayf

Īn cevāhir sūrme rā netvān be-çeşm-i kūr rīht

‘Aşk şohbeti ehl-i ‘uķūle ĥayfdur, ĥayf! Bu cevāhir sūrmeyi kōr göze dōkmek lāyık degüldür. Zīrā a‘ mā muzā‘ af olur ve hem sūrme zāyi‘ olur. Lākin bir dürlü göz açan sūrmelerüñ şimdi revācı vardır ki “el-‘ ıyāzū billāhī te‘ ālā”¹⁰⁶⁹ [45^a İ] bir kerre isti‘ māl idenüñ ebedü’l-ābād çeşm-i başireti a‘ mā ve ‘ayn-ı zāhiri deķāyık-ı şehevāta binā olup tekālif-i şer‘ iyyeyi bi’l-küllie görmez olur.

هر سخن کوشی و هر می ساغری دارد جدا

شربت سیمرغ نتوان در کلوی مور ریخت

5. Her sūḥan gūşī vü her mey sāğarī dāred cüdā

Şerbet-i sīmurğ netvān der-gelū-yı mūr rīht

Her sözüñ bir kulağı ve her bādenüñ başka bir sāğarı vardır. ‘Anķāya münāsib şerbeti karıncanuñ boğazına dōkmek olmaz. Yok ‘inād idüp dōkerseñ¹⁰⁷⁰ hem mūrı helāk idersin ve hem ‘anķāyı taḥķir ve kendü nefsüñi¹⁰⁷¹ sīmurğān-ı Ḳāf “kellimü’n-nāse ‘alā ḳadri ‘uķūlihim”¹⁰⁷² beyninde techil ve teşhīr itmege bā‘ iş olursuñ.¹⁰⁷³ Bu bābda şadr-ı evvelden vārid olan aḥbār ve tābi‘in-i kümmelden¹⁰⁷⁴ tevātür iden āşār-ı katı çokdur.¹⁰⁷⁵ Ḥattā bāb-ı Medīne-i ‘Ulūm-ı Nebeviyye Ḥazretlerinden bu beyt-i şerīf¹⁰⁷⁶ meşhurdur ki:

Fe rebbe cevheri ‘ilmin lev ubūḥu bihi

Laḳil li ente mimmen ya‘ бүдү’l-veşenā

¹⁰⁶⁹ el-‘ ıyāzū billāhī te‘ ālā: el-‘ ıyāzū billāh H.

¹⁰⁷⁰ Dōkerseñ: dōkersen İ.

¹⁰⁷¹ Nefsüñi: nefsin İ.

¹⁰⁷² İnsanlarla akıllarının ereceği oranda konuşunuz. Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, 365.

¹⁰⁷³ Olursuñ: olursun H.

¹⁰⁷⁴ Kümmelden: kümmelinden İ.

¹⁰⁷⁵ Çokdur: vāfirdür H.

¹⁰⁷⁶ beyt-i şerīf: beyt İ.

Ya‘ nî nice cevher-i ‘ilm benüm hazîne-i maḥfûzumda vardır¹⁰⁷⁷ ki eger anı ifşâ idüp [50^b H] söylesem ‘uḳûl-i ḳāşıra tarafından baña denilürdi ki: “Sen veşene ‘ibâdet idenlerdensin” ve Hazret-i Ebû Hureyre raḍiyâllahu ‘anh hazretleri¹⁰⁷⁸ kirâren ve mirâren buyururlardı ki¹⁰⁷⁹ “Ben dostumdan iki kap doldurdum. Biri budur ki sizlere neşr iderüm. Eger ben¹⁰⁸⁰ ḳısm-ı aḥîrin daḥı söylesem benden bel‘ üm¹⁰⁸¹ ḳaṭ‘ olunurdu deyü mübârek boğazlarına işâret iderler idi. Pes sâbit oldu ki şer‘ -i şerîfde nice esrâr vardır ki ‘ulemâ-yı zâhireye¹⁰⁸² anuñ taḥşîli müte‘ assir ve semâ‘ ı daḥı ṭabî‘ atların mütekeddir ider. “Küllü ḥizbin bimâ ledeyhim ferihûn”¹⁰⁸³ ve ḳışsa-i manşûşa Hızr ve Mûsâ bu maḳâmuñ ḳaṭ‘ -ı nizâ‘ ına kifâyet ider.

از دل خم جلوه کر شد در لباس آفتاب

هر فروزان اختری کز طارم انکور ریخت

6. Ez-dil-i ḥum cilveger şod der-libâs-ı âfitâb

Her firûzân-ı aḥterî k‘ez târüm engür riḥt

Küpüñ içinde şemsin libâsında zuhûr eyledi. Her bir münevver aḥter ki felek ‘aybdan¹⁰⁸⁴ dökildi. Zâhiri ma‘lûmdur ki ḳaṭarât-ı beşere-i engûri nücûma teşbîh idüp maḡrib-i ḥumda bir miḳdâr çille çekdikden¹⁰⁸⁵ soñra kırmızı zuhûrını şemse nisbet eyledi. Güyâ kibâr-ı şüfiyyenüñ şikence-i ḥavf ve ricâda dökçükleri gözyaşı ḳatreleri egerçi âḡuş ve dâmenlerinde maḥv oldıysa¹⁰⁸⁶ “men aḥlaşa lillâhi te‘âlâ erba‘îne şabâḥen ecrallâhu yenâbi‘e’-ḥikmeti min ḳulûbihim ‘alâ lisânihim”¹⁰⁸⁷ mışdâḳınca o ḳaṭarât-ı bükâ, kelimât-ı şevḳ-engîz ve ḥikemiyyât-ı vecd-âmîze¹⁰⁸⁸ müstaḥîl olup [45^b İ] her biri âfitâb-

¹⁰⁷⁷ hazîne-i maḥfûzumda vardır: hazînemde maḥfûzumdur H.

¹⁰⁷⁸ Hazretleri: -İ.

¹⁰⁷⁹ buyururlardı ki: buyururlar ki İ.

¹⁰⁸⁰ Ben: -İ.

¹⁰⁸¹ bel‘ üm: bul‘ üm İ.

¹⁰⁸² ‘ulemâ-yı zâhireye: ‘ulemâ-yı zâhire H.

¹⁰⁸³ Onlardan (olmayın) ki, dinlerini ayırıp öbek öbek olmuşlardır. **Her grup kendilerindekine güvenmektedir.** Rum Suresi 30/32.

¹⁰⁸⁴ ‘aybdan: ḡaybdan İ.

¹⁰⁸⁵ Çekdikden: çekdiginden H.

¹⁰⁸⁶ Oldıysa: oldu ise H.

¹⁰⁸⁷ Kim kırk sabah Allah Teâlâ için ihlasla (samimi olarak) amel ederse, Allah onun kalbinden diline hikmet pınarlarını akıtır.

¹⁰⁸⁸ ḥikemiyyât-ı vecd-âmîze: ḥikemiyyât-ı vecd-âmîz H.

1 ‘ālem-gīr-āsā ‘ālem-i ḵulūb-ı aşfiyāyī pūr-nūr ve¹⁰⁸⁹ mānend-i bāde-i neşāṭ-fezā¹⁰⁹⁰
 ‘uḵūl-i erbāb-ı isti‘ dādı mest ve bī-şu‘ ūr ider deyū kerīh-kārān-ı rūzgāra tesliyet zımnında
 bu maẓmūn-ı şafā-meşhūnı teşbīh-i belīg eṭvārında irād eyledi.

من که سنگ خاره عاجز بود در دستم چو موم

دیدن آن سنگدل از پنجه من زور ریخت

7. Men ki seng-i ḥāra ‘āciz būd der-destem çū mūm
 Diden-i ān seng-dil ez-pençe-i men zūr riḡt

Ben ki katı taş elümde¹⁰⁹¹ mūm gibi ‘āciz idi. O seng-dili görmek benüm
 pençemden zūr¹⁰⁹² ve ḵuvveti izāle idüp dökdi. ‘Ādetā cemāl-i mefreṭūñ müşāhedesi¹⁰⁹³
 ‘āşıḵınuñ a‘zāsından ḵuvveti meslūb ve ḥavāss-ı zāhire ve bāṭınasın maḡlūb ider.
 Merhūmuñ ġaraẓı dil-berūñ kendüye¹⁰⁹⁴ nisbet ḵalbinūñ metānetinde mübālağadır.

خرمنی در دامن صحرای محشر سبز کرد [51^a H]

هر که مشت دانه در رهگذار مور ریخت

8. Ḥarmenī der-dāmen-i şahrā-yı maḥşer sebz kerd
 Her ki müşt-ı dāneī der-reh-güzār-ı mūr riḡt

Dāmen şahrā-yı maḥşerde bir ḥarman peydā idüp yeşillendürdi. Her kim bir avuç
 dāneyi karıncanuñ reh-güzārına dökdi ise ya‘nī aḥḵar-ı maḥlūḵāta bu mu‘āmelenūñ
 cezāsı budur. Kaldı ki mūr-meşreb, telāş-ı taḥşil-ı rızḵ ile ser-gerdān olan eşref-i maḥlūḵāt
 ki benī ādemdür. Aña imdād idenlerūñ¹⁰⁹⁵ cezāsı edāt-ı mübālağadan kāh yetmiş, kāh yedi
 yüz, kāh biñ ve kāh bī-ḥesāb¹⁰⁹⁶ ber-muḵteẓā-yı merātib niyyet ve ḥulūş zuhūr idecegi
 muḥaḵḵaḵdur.

¹⁰⁸⁹ pūr-nūr ve: pūr-nūra İ.

¹⁰⁹⁰ mānend-i bāde-i neşāṭ-fezā: mānend-i bāde-i neşāṭ-efzā H.

¹⁰⁹¹ Elümde: elimde H.

¹⁰⁹² Zūzı: zūr H.

¹⁰⁹³ Müşāhedesi: müşāhede H.

¹⁰⁹⁴ Kendüye: kendine H.

¹⁰⁹⁵ İdenlerūñ: idenlerin İ.

¹⁰⁹⁶ bī-ḥesāb: bī-ğayr-ı ḥesāb H.

برنیارد هیچکس صائب سراز نیرنگ حسن

خون نزدیکان ز شوق یکنگاه دور ریخت

9. Ber-neyāred hîç kes Şā'ib ser ez-nîreng-i hûsn

Hûn-ı nezdikān zi şevk-i yek-nigāh dūr rîht

Şā'ib, hîçbir kimse hûsnüñ nîreng ve hilesinden başını kaldırup¹⁰⁹⁷ haddin tecāvüz idemez. Maḳām-ı ḳurbda olanların hûnı bir nigāh-ı dūr şevkinden dökildi. Ma' a-hāzā ḳarîblerüñ¹⁰⁹⁸ emniyyeti efzûn taḥayyül olunur idi. Ya' nî “vel-muḥlişüne ‘alā ḥaṭarın ‘azîm”¹⁰⁹⁹ mefhûmı üzre ḳarîb olanlar bir ıztırâb ve ḳalaḳdadurlar ki; “Āh nolaydı uzakdan bir naẓar idenlerden olayduk” temennâsı ve şevkiyle kanları dökilüp o rütbeye ḥasret ile gitdikleri çokdur. Zîrâ ḳarîb olan ‘âşıkā ḥicāb-ı muḥabbet mâni' olup cemāl-i dil-dāra naẓar idemez ve ba' id olanuñ ḥavfı daḥı āh, bir rütbe-i ḳurbiyyete¹¹⁰⁰ nâ'il olaydum şevkinden dökülünce merḥûmuñ buyurdığı gibi netîceleri¹¹⁰¹ ittifāḳ idüp bir kimseye¹¹⁰² nîreng-i hûsnden ḥalāş müyesser olmaz.

¹⁰⁹⁷ Başını kaldırup: baş kaldırıp H.

¹⁰⁹⁸ Ḳarîblerüñ: ḳarîblerin İ.

¹⁰⁹⁹ İhlas sahipleri büyük bir tehlike içindedir.

¹¹⁰⁰ rütbe-i ḳurbiyyete: ḳurbiyyete H.

¹¹⁰¹ Netîceleri: netîceleri İ.

¹¹⁰² Kimseye: kimesneye İ.

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatında Arap ve Fars kültürleri dil ve içerik bakımından önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu bağlamda kaynak dili Arapça ve Farsça olan eserlerin okunması ve anlaşılması amaçlanmıştır. Şerhler, bu amaç doğrultusunda kaleme alınmış ve Klasik Türk edebiyatında bir tür haline gelmiştir. Hem kaynak dildeki eseri ve şairini anlamak hem de şârihin düşünce dünyasını ve edebî kişiliğini tespit etmek noktasında şerhler, önemli bir rol oynamaktadır.

Arapça ve Farsça şiirler, şerhler için birer kaynak metin haline gelmiştir. Sâ'ib-i Tebrîzî de bu doğrultuda şiirleri sıkça şerh edilen şairlerden biridir. Ebubekir Nusret Efendi'nin Sâ'ib-i Tebrîzî *Dîvân*'ı üzerine yaptığı üç farklı şerh çalışması bulunmaktadır. Bunlar; *Şerh-i Gazeliyyât-ı Harfû'l-Elif ez Dîvân-ı Sâ'ib-i Tebrîzî*, *Şerh-i Tâiyye-i Sâ'ib-i Tebrîzî* ve *Şerh-i Divân-ı Sâ'ib'tir*.

Bu çalışmada Ebubekir Nusret Efendi'nin Sâ'ib-i Tebrîzî *Dîvânı* şerhindeki tâ kafiye gazellerin 1b-50a varakları Latin harflerine aktararak tenkitli metin yoluyla incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmamıza konu olan şerhler; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Ty. 4223'te ve Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü No. 714'te yer almaktadır.

Ebubekir Nusret Efendi'nin şerh yöntemiyle ilgili olarak ulaştığımız tespitler şu şekildedir:

1. Eserde beytin anlamıyla birlikte okuyucuya öğretici bilgiler sunmak amaçlanmıştır.
2. Şârih, anlatımı kuvvetlendirmek amacıyla çeşitli ayet, hadis ve kelâm-ı kibâr iktibaslarıyla birlikte bazı beyitlerden alıntılar yapmıştır.
3. Tasavvufî öğretiyeye göre kaleme alınan eserde çeşitli peygamber kıssalarına telmihte bulunulmuştur.
4. Şerhin dili süslü nesre yakındır.

KAYNAKÇA

- Aktan, Muhammed Felat. "Molla Murad'ın Saib-i Tebrizî Şerhleri". Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2008.
- Babacan, İsmail. "Sebk-i Hindî Şiirinde Yeni-Orijinal Yapı ve Terkipler". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 3/3 (2009): 29-46.
- Bilkan, Ali Fuat. "Sebk-i Hindî Çalışmaları". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 5/9 (2007): 359-388.
- Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri III*, haz. İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınevi, 1975.
- Ceylan, Ömür. "Şerh". İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 38: 565-568. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çiftçi, Ömer. *Fatîn Tezkiresi (Hâtimetü'l-Eşâr)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0>
- Çokur, Saddam. "Süleymân Fehîm Efendi'nin Şerh-i Dîvân-ı Sâ'ib'i (Elif Kafiye) Gazeller) (İnceleme-Metin)". Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2024.
- Çokur, Saddam. "Şârihin Kütüphanesinden: Süleymân Fehîm Efendi'nin Sâ'ib-i Tebrîzî Dîvânını Şerh Ederken Kullandığı Kaynaklar". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*. Ali Emîrî Özel Sayısı (2024): 950-970.
- Daşdemir, Muharrem. "XIV. Yüzyıla Ait Türkçe Manzum Bir Şâtibî Şerhi: Keşfü'l-Me'ânî". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 14/35 (2007): 29-48.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2013.
- Doğan, Muhammet Nur. *Eski Şiirin Bahçesinde*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2002.
- Ertuğrul, Züleyha Nurgül. "Ebubekir Nusret Sâib-i Tebrîzî'nin 144 Gazelinin Şerhi (İnceleme-Tenkitli Metin)". Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2024.
- Ertuğrul, Züleyha Nurgül. "Sâib-i Tebrîzî'nin Bir Gazeline Yapılan İki Şerh". *Türklük Bilimi Araştırmaları*. 53 (2023): 41-61.
- Esrâr Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, haz. İlhan Genç. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017, <https://ekitap.ktb.gov.tr/eklenti/57762,tezkire-i-suara-yi-mevleviyyepdf.pdf?0>
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1983.
- Gönel, Hüseyin. "Şerh-i Ba'zı Gazeliyat-ı Sa'ib-i Tebrîzî ve Şerh Metodu". Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2004.
- Gözitok, Mehmet Akif. "Klasik Türk Şerh Edebiyatının Mahiyeti". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*. 4/12 (2017): 521-532.
- Gültekin, Hasan. "Metin Şerhi". *Söylem Filoloji Dergisi*. 5/1 (2020): 137-148.
- Güzelyüz, Ali. "Sâ'ib-i Tebrîzî'nin Hayatı ve Eserleri". *Şarkiyat Mecmuası*. 10 (2007): 1-4. <https://ganjoor.net/> (Erişim Tarihi: 11.12.2023)

- Kanar, Mehmet. “*Farsça-Türkçe Sözlük*”, İstanbul: Say Yayınları: 2008.
- Karabuçak, Kemal. “Ebubekir Nusret Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)”. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2018.
- Karabuçak, Kemal. “İhmâl Edilmiş Bir Sebk-i Hindî Şâiri: Ebubekir Nusret Efendi ve Divanı”. *Asia Minor Studies*. 5/9 (2017): 9-33.
- Kartal, Ahmet. “Sâ’ib-i Tebrîzî ve Türkçe Şiirleri”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*. 7 (2002): 209-238
- Kartal, Ahmet. *Şiraz’dan İstanbul’a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2010.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn 1. Cilt*, Çeviren Rüştü Balcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Kerimov, Paşa. “Saib-i Tebrizî ve XVII. Yüzyıl Azerbaycan Lirik Şiirinde Hind Üslubu”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 5/17 (2018): 135-152.
- Kılıç, Atabey. “Klâsik Türk Edebiyatında Tarz-ı Nesir Üç Müdür?”. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*. 3 (2016): 51-79.
- Kortantamer, Tunca. “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*. 8 (1994): 1-10.
- Kur'an-ı Kerim Meâlî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî 4*, haz. Nuri Akbayan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Muallim Nâcî. *Esâmî*. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1890.
- Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi 1. Cilt*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi 2. Cilt*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi 3. Cilt*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi 4. Cilt*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi 5. Cilt*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi 6. Cilt*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Nazik, Sıtkı. “Şemseddin Sâmî’nin Kâmûsu’l-A’lâm Adlı Eserinin V. ve VI. Cildinde Geçen Osmanlı Şâirlerinin Biyografileri”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008.
- Nikoosokhan Sedghi, Elham. “Ebû Bekir Nusret Şerh-i Ba’z-ı Gazeliyat-ı Sâ’ib-i Tebrizî (Te Harfi) İnceleme-Karşılaştırmalı Metin Sözlük”. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2024.
- Okumuş, Ömer. “Hind Üslubu (Sebk-i Hindî)”. *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 17 (1989): 107-117.
- Önal, Sevda. “Sebeb-i Teliflerdeki Ortak Ve Farklı Temalar”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 14/35 (2007): 105-124.

- Parlatır, İsmail. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi, 2016.
- Sadıkoğlu, S. Cengiz. “Sâib-i Tebrîzî”. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 35: 541-542. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Selçuk, Bahir. “Harputlu Bir Şârih: Ebubekir Nusret Efendi”. İçinde *Fırat Üniversitesi Uluslararası Harput’a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, editörler Enver Çakar, Kürşat Çelik, İlhan Oğuz Akdemir, 85-92. Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2015.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Şifa Yayınevi, 2016.
- Şerh-i Ba’zı Gazeliyyât-ı Sâ’ib, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü, No. 714, vr. 1b-306a.
- Şerh-i Ba’zı Gazeliyyât-ı Sâib, Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü, No. 1139, vr. 1b-344a.
- Şerh-i Kaside-i Tâ’iyye ez Divân-ı Sâ’ib-i Tebrîzî, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Ty 4223, vr. 1b-267b.
- Şerh-i Tâiyye-i Sâib-i Tebrîzî, Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Bölümü, No. 161, vr. 1b-348a.
- Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ*, haz. Mehmet Nuri Çınarcı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2019, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64059,seyhulislam-arif-hikmet-bey-tezkiresipdf.pdf?0>
- Türkçe Sözlük, 10. Baskı (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005), s.v. “Şerh”.
- Ünlü, Osman. “Ebubekir Nusret’in Sâib-i Tebrîzî Şerhleri”. *Turkish Studies*. 4/6 (2009): 442-455.
- Ünlü, Osman. “Şerh-i Divân-ı Sâib-i Tebrîzî’den Elif Harfli Gazeller”. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2001.
- Ünlü, Osman. “Türk Edebiyatında Sâib-i Tebrîzî Şerhleri”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4/1 (2006): 85-93
- Yakut, Emrullah. “Sâib-i Tebrîzî Divanı Şerhi’nin İncelenmesi”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2007.
- Yakut, Emrullah. *Sâib-i Tebrîzî Divanı Şerhi Ebûbekir Nusret Harputî*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023.
- Yazar, Sadık. “Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.
- Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1983.
- Yılmaz, Mehmet. *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Zeynep GÜMÜŞTAŞ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Türk Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1.	
2.	